

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

108977

ÇORUM VAKIFLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

108877

Ali İLİCA

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

DANIŞMAN: Prof.Dr. Hüseyin ALGÜL

Bursa 2001

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	III
ÖNSÖZ	IV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

I- ÇORUM ADININ MENŞEİ	7
II- GEÇMİŞTEN BUGÜNE ÇORUM	
A- Hititler Dönemi	9
B- Hititler Sonrası Bölgenin Yönetimi	9
C- Bizanslılar	10
D- Danışmendliler	12
E- Selçuklular	13
F- Beylikler	14
G- Osmanlılar	15
a- İdarî Yapısındaki Değişiklikler	16
b- Bölgenin Ticarî Açıdan Önemi	18
c- Doğal Afetler	25
d- Eşkıya Hareketleri	28
e- Çorum Ulucami	39

İKİNCİ BÖLÜM

ÇORUM VAKIFLARI

I - Dîni Vakıflar	43
II - Eğitim-Öğretim Amaçlı Vakıflar	133
III - Sosyal Amaçlı Vakıflar	153
IV - Aile Vakıfları	171
V - Yeni Vakıflar	173

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VAKIF HİZMETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

I- DİNİ NİZMETLERDE VAKIFLARIN ROLÜ

A- Mescit ve Cami Yapımı	175
B- Görevlilere Ücret Ödenmesi	180
C- Camilerin Aydınlatılması	182
D- Mescitlerin Camiye Dönüştürülmesi	183
E- Çorum Ulucami Hizmetlerine Vakıfların Katkısı	184
F- Tekke ve Zaviyeler	
a- Kuruluş Amaçları ve Hizmet Alanları	187
b- Çorum'da Bulunan Zaviyeler	191

II- EĞİTİM ÖĞRETİM HİZMETLERİ

- A- Çorum Merkezinde Bulunan Medreselere Vakıfların Desteği 194
 B- Kitap Bağışı ve Kütüphaneler..... 198

III- SOSYAL HİZMETLER

- A- Çeşme ve Suyolu Hizmetleri..... 200
 B- Kaldırım Taşı Döşenmesi..... 204

IV- AİLE VAKIFLARI..... 205**V- VAKIFLAR HAKKINDA DİĞER DEĞERLENDİRMELER**

- A- Vakıf Kurucularına Göre
 a- Cinsiyetleri Açısından..... 206
 b- Sosyal Statüleri Açısından
 1- Saray Görevlileri..... 207
 2- Mahallî İdareciler..... 208
 3- Tarikat Mensupları..... 208
 4- Göçmenler..... 209
 B- Yapılan Tesisler
 a- Okul Yaptıranlar..... 209
 b- Cami ve Mescit Yaptıranlar..... 210
 c- Çeşme Yaptıranlar..... 210
 C- Harameyn Vakıfları..... 211
 D- Vakfiyelerde Görülen Bazı Önemli Meseleler
 a- Vakıf Şartlarında Değişiklik Yapılması..... 212
 b- Tabanca Vakfedilmesi..... 214
 c- Birden Fazla Kişiyle (Ortaklaşa) Kurulan Vakıflar..... 215
 d- Kadınlar Tarafından Kurulan Vakıflar..... 216
 e- Mahallî lakaplar..... 218
 E- Vakıflarla İlgili Mahkemeye İntikal Eden Meseleler..... 219

SONUÇ 223**KAYNAKLAR**

- I- Belgeler..... 228
 II-Eserler..... 230

EKLER

- I- Çorum'da Hizmet Sunmuş Olan Vakıfların Listesi 240
 II- Ulucami Hizmetlerine Katkıda Bulunan Vakıflar..... 247
 III- Harita, fotoğraf ve arşiv belgelerinden örnekler..... 248

KISALTMALAR

a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
B.O.A.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
Ç.H.P.K.	: Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi
Ç.Ş.S.	: Çorum Şer'îye Sicilleri
Def.	: Defter
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ö.	: Milâttan Önce
red.	: Redaktör
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
sad.	: Sadeleştiren
şş.	: Şer'îye Sicilleri
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
T.K.G.M.	: Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü
trc.	: Tercüme
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
ts.	: Tarihsiz
U.Ü.	: Uludağ Üniversitesi
v.	: Varak
V.G.M.A.	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
vd.	: Ve Diğerleri
ves.	: Vesika
y.a.g.m.	: Yukarıda Adı Geçen Makale

ÖNSÖZ

Çorum, Anadolu'nun en eski yerleşim alanlarından birisidir. Özellikle Alaca-Ortaköy civarında yapılan arkeolojik kazılar sonucu elde edilen bilgi ve belgeler Hititler dönemi hakkında ayrıntılı bilgiler ihtiva etmektedir. Bölgedeki çalışmalar tarihin derinliklerine ışık tutarken, ilkçağ tarihi ile ilgilenen yurtiçi ve yurtdışından çok sayıda bilim adamının buralara geldiği, çalışmalar hakkında bilgi aldığı, gelişmeleri yakinen takip ettiği bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla Çorum bölgesi, ilkçağ tarihi ile ilgilenen insanların ilgi merkezidir.

Anadolu'nun, Orta Karadeniz bölgesinde yer alan şehrin, Hititler'den sonraki dönemlerine ait tarihî ve kültürel yapısını kaynaklara dayalı bir şekilde ortaya koyan ayrıntılı bir çalışma bu zamana kadar yapılmamıştır. 1938-1946 yılları arasında Halkevi tarafından, 61 sayı olarak çıkartılan "Çorumlu" dergisi bu alanda bilinen en ciddi çalışma olmuştur. Bu çalışmanın aynı çizgide devam ettirilememiş olması Çorum için bir talihsizliktir. Şehir il yıllıkları yanında Hitit Festivali faaliyetleri içerisinde düzenlenen bir dizi tebliğlerin kitap haline getirilmiş olması da olumlu bir gelişmedir ancak bu çalışmalar yeterli değildir. Diğer taraftan Hititler üzerine yerli ve yabancı ilim adamlarınca ciddi manada araştırmalar yapılmakta, kitaplar yazılmakta, makaleler yayınlanmaktadır. Fakat bunlar Çorum tarihini başlangıçtan günümüze kadar takipten ziyade belli bir dönemi ele aldığından şehir tarihçiliği açısından istenilen sonuç elde edilememektedir.

Çorum, tarihin değişik dönemlerinde farklı yönetimlerin hakimiyetinde kalmış, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde merkez imkânlarından yeteri kadar istifade edememiştir. Bölgede meydana gelen eşkıya ve isyan hareketleri de bu sürece olumsuz katkıda bulunmuştur. Osmanlılar zamanında, idarî açıdan kaza ve sancak olarak sık sık değişikliklere uğramış, Sivas, Amasya, Yozgat, Ankara illeri arasında el değiştirmiştir. Bu da şehrin kaderini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu durum, aynı zamanda da şehir tarihi üzerinde yapılacak çalışmalara da olumsuz etki yapmaktadır. Bugün Çorum'la ilgili bir konuyu tarihî kaynaklardan araştırmak isteyenler yukarıda belirtilen şehirlere ait belgeleri taramak durumundadır. Bu sebeple, şehir tarihçiliği için alan çalışmaları yaparak sonuçta bir bütün elde etmek en isabetli yol olabilir. Bu da farklı kişilerin

katılımı ile başarılabilir bir hedeftir. Böyle bir hedefin gerçekleştirilebilmesine bu çalışmanın katkı sağlamasını temenni ediyoruz.

Yaptığımız bu mütevâzî çalışmada, Türk-İslâm medeniyetinin temelini teşkil eden kurumlardan biri olan vakıfların yaygınlığını, bölge insanı ve beldeye katkısını göstermeyi hedefliyoruz. Tarihî ve kültürel mirasımız olan vakıflar konusunda kaynaklara ulaşarak, buralardaki bilgilerden hareketle bölge insanı vakıflarla neler yapmış, hangi alanlara ilgi duymuş, sosyal yardımlaşma açısından nasıl hareket etmiş gibi soruların cevaplarını aralamaya çalışacağız. İleride yapmayı düşündüğümüz daha kapsamlı çalışmalara katkı sağlamaya, şehir tarihine küçük de olsa bir ışık tutmaya, genç nesillere örnek olmaya, halka vakıf müessesesini daha yakından tanıtmaya gayret edeceğiz.

Şunu peşinen kabullenmek gerekir ki vakıf konusu, tarihin derinliklerine uzanan, dünyanın farklı bölgelerinde uygulama alanı bulan, çok anlamlı ve kapsamlı bir faaliyeti ifade etmektedir. Konu, pek çok kişi ve kuruluş tarafından tarih, sosyoloji, ekonomi gibi farklı açılardan değerlendirmeye alınmıştır. Biz bu çalışmamızda alan çalışmasına giderek Çorum'daki vakıflar hakkında genel bilgiler vereceğiz. İleride, vakıfların Çorum ekonomik ve sosyal hayatına etkileri ile buralarda görev alan kişiler üzerine kapsamlı bir çalışma yapacağız.

“Vakfiyeler, Anadolu Türk hayatının içtimaî ve iktisâdî muhtelif tezahürlerini tetkik edecek tarihçiler için çok zengin bir kaynak teşkil eyleyecektir. Anadolu vakfiyelerinin evvelâ muntazam bir repertuarını yaparak, bunları kronoloji sırasıyla, filolojik ve tarihî tenkiyd esaslarına kabil olduğu kadar riayet edilmek şartıyla, meydana çıkarmak, Anadolu tarihinin başlıca malzemesini meydana koymak hususunda yapılacak hizmetlerin en büyüğü olacaktır”¹ düşüncesinin Çorum’la ilgili yönüne, çalışmamızın açıklık getirmesine çalışılacaktır.

Bu araştırma için tarama yapılırken çeşitli kütüphanelerden istifade edilmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Milli Kütüphane, Türk Tarih Kurumu, Amasya Beyazıt Kütüphanesi, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi gibi. Ayrıca

¹ Köprülü, M.Fuad, “Anadolu Selçukluların Tarihi’nin Yerli Kaynakları”, *Bellekten*, T.T.K., VII, S.27, Ankara 1943, s.411.

bilgisine başvurduğumuz çok değerli hocalarımız, arkadaşlarımız ve dostlarımızın görüşlerinden de yararlanmışır.

Şu hususu da ifade etmek gerekir ki değişik şehirlerde bulunan arşivlerden istifade ederek belge ve bilgiye ulaşmanın maddî imkân ve zaman açısından doğurduğu sıkıntı bu işlerle uğraşan insanların bilgisi dahilindedir. Çorum şartlarında bilgiye ulaşmak hem zor hem de pahalıdır. Dolayısıyla çalışmamızda görülebilecek eksikliklerin anlayışla karşılanmasını temenni ediyorum.

Çorum'da, vakıflar aracılığıyla verilen hizmetler ve bu kurumların şehrin ekonomik ve sosyal yapısı üzerine etkileri hakkında bir çalışma yapılmadığını görerek beni böyle bir araştırmaya sevk eden, öğrenim hayatım boyunca her zaman yakın ilgi ve desteğini gördüğüm, minnet duyduğum, danışmanlığımı kabul eden saygıdeğer hocam Prof.Dr.Hüseyin ALGÜL'e, akademik alandaki çalışmalarına alt yapı hazırlayan ve de bu çalışmamda bana rehberlik eden kıymetli hocam Prof.Dr.Osman ÇETİN'e saygı ve şükranlarımı sunmayı borç biliyorum. Ayrıca, bilgiye ulaşmada sınır tanımayan, bizleri her zaman araştırmaya yönlendiren dekanım Prof.Dr.Hasan ONAT'a, dekan yardımcım, hocam Yrd.Doç.Dr.H.Ahmet SEZİKLİ'ye, bilgilerini benimle paylaşan, yakın ilgi ve desteklerini gördüğüm Yrd.Doç.Dr. Mahfuz SÖYLEMEZ, Yrd.Doç.Dr.Abdurrahman ÖZDEMİR, Öğrt.Gör.M.Şakir ÇIPLAK, Arş.Gör.Kaşif Hamdi OKUR, Arş.Gör. Muammer CENGİL, Arş.Gör.Hasan YÜCELBAŞDEMİR ve tüm mesai arkadaşlarıma teşekkürü borç biliyorum.

Yukarıda belirttiğim ve isimlerini burada sayamadığım ama desteklerini her zaman yanımda hissettiğim bütün dostlarımin yardımlarıyla ortaya konulan bu çalışmada görülen her türlü hata ve eksikliklerin bana ait olduğunu, onların doğru ve güzel olanları benimle paylaşmak lütfunda bulduklarını, onlar sayesinde hatalarımı gidermeye çalıştığımı açıkça ifade etmek istiyorum.

Ali ILICA

Çorum-2001

GİRİŞ

İnsanların bu zaman kadar düşünebildikleri en hayırlı hizmet vasıtası vakıflar olmuştur. “Vakıflar, yardımlaşma, sevgi ve şefkat hissini ölümsüzleşmesi arzusunun doğmuştur, diğergamlığın kurumlaşmış şeklidir.”¹ Vakıflar aracılığıyla, ihtiyacı olupta kendisine ulaşamayan herhangi bir kişi, toplumda eksikliği hissedildiği anda ilgilenilmeyen bir konu, faydalı olduğuna inandığı halde geriye bırakılan bir hizmet yok gibidir. Dolayısıyla, insanların iyisi başkalarına faydalı olan, malın iyisi Allah rızası için harcanan, vakfın iyisi de en fazla ihtiyaç duyulan bir alanda hizmet verendir anlayışından hareket eden insanlar ya vakıf kurmuşlar veya kurulmuş bir vakfa katkıda bulunmuşlardır. Hâli vakti yerinde olan, makam ve mevki sahibi insanlar vakıf kurmak konusunda âdeta birbirleriyle yarış halinde olmuşlardır. Böylelikle “yaradılana hizmeti Yaradan’a hizmet” olarak algılayan bu düşünce ekseninde tarihin farklı dönemlerinde, değişik konulara yönelik çok sayıda vakıf kurulmuştur.

Diğer taraftan, İslâm dininde sosyal yardımlaşma alanlarından biri olan ve zengin olan kimselerin mallarından zorunlu olarak vermeleri gereken zekât, belirli yerlere verilmektedir. Oysa, din, dil, renk ayrımı yapılmaksızın ihtiyacı olan herkesin bir şekilde ihtiyacının giderilmesi, hayvanların dahi gözetilmesi, okul, kütüphane, hastahane, cami, çeşme, han, kervansaray, tuvalet gibi halkın ihtiyaç duyduğu özel ve resmî binaların inşa edilmesi ve buralara akar temini konusunda devletin yanında halkın da desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebeple zekat mallardan yapılan harcamalara ilave olarak sadaka sisteminin müesseseleştirilmesi, sosyal hayatın aksamadan yürütülebilmesi için vakıflar tesis edilmiştir. Böylelikle, toplumun her kesiminde yaygınlaşan, sosyal yardımlaşma ve dayanışma kurumları olan vakıflar aracılığıyla büyük bir hizmet kervanı oluşturulmuştur.

İnsanlık âleminin vakıflara göstermiş olduğu bu yakın teveccühten Çorum’da nasibini almıştır. Anadolu’nun iç kısımlarında bulunması, farklı medeniyetlere sahne olması, yol güzergâhında yer alması dolayısıyla Çorum, her zaman hareketli kalmış bir kenttir. Merkezî idarenin imkânlarından yeteri kadar istifade edemeyen insanlar, gördükleri her boşluğu vakıflarla doldurmaya çalışmışlardır. İdarî mekânizmanın bir

¹ Algül, Hüseyin, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Temel Dinamikler*, T.D.V. yay., Ankara 1999, s.41.

parçası şeklinde organize edilen vakıfların Çorum'da son derece yaygın olduğu görülmektedir.

2001 yılı Şubat ayı itibariyle Vakıflar Genel Müdürlüğü arşiv kayıtlarına göre il genelinde hizmet sunmuş olan vakıfların dökümanı şöyledir:

Vakfın bulunduğu yer	Adedi
Merkez	338
İskilip	223
Osmancık	87
Mecitözü	63
Sungurlu	43
Kargı	21
Toplam	775

Vakfiyenin ait olduğu yer	Adedi
Merkez	117
İskilip	61
Osmancık	18
Mecitözü	17
Sungurlu	22
Kargı	2
Toplam	237

Vakfiyesi bulunmayan 538 vakfın ise yalnızca şahsiyet kayıtları mevcuttur. Bunların büyük çoğunluğu da camii kayıtları olup buralardan ayrıntılı bilgi edinebilme imkânı da yoktur.

Çalışmamıza başlarken, Çorum'daki vakıf sayılarının fazlalığını, hizmet alanlarının bu kadar geniş olduğunu tahmin etmek zor olmuştu. Doğrusu, sayı itibariyle çok daha az ve hizmet alanları sınırlı olan bir müessese grubu ile karşılaşılacağı düşünülüyordu. Ama belgelere ulaştıkça hiçte tahmin edilmeyen bir orana karşılaşıldı.² Bu durum ise, Çorum tarihi üzerine bu zamana kadar yapılan çalışmaların yetersizliğini

² Çorum'da vakıf muamelelerinin çokluğu sebebiyle 1896 yılında bir evkaf müdürünün yeterli olmadığı gerekçesiyle aylık 200 kuruş maaşla 18 Şaban 1314/1896 yılında bir de katip tayin edilmiştir. B.O.A., Evkaf İradeleri, I, 1022/13

ve arşiv araştırmalarında tahminlerin üzerinde bilgi ve belgeye ulaşılabileceğini göstermektedir.

Bu araştırmamızda esas konumuz vakıflardır. Ancak, vakıfların Şehir tarihi içerisindeki yerinin daha iyi anlaşılabilmesi, bir altyapı oluşturulabilmesi amacıyla Şehir tarihini ilgilendiren Hititler, Bizanslılar, Osmanlılar gibi muhtelif dönemler, eşkiya hareketleri, bölge ticareti vb. alanlar hakkında ana başlıklar halinde zet bilgi verilmiştir. Bu farklı alanların her biri ayrı çalışma konuları olduğundan dolayı burada sadece kaynaklardan bilgi aktarılmış, ayrıntılar konunun uzmanlarına bırakılmıştır.

Çalışmamızda esas olarak Şehir merkezindeki vakıflar ele alınmış olup ilçelerde bulunanlar, konunun dağılacağı endişesiyle değerlendirme dışı bırakılmıştır. Ancak, daha önce il merkezi sınırları dışında olduğu halde zamanla Şehir merkezine bağlanmış olan köylerde bulunanlar gibi azda olsa bir kısım vakıflar araştırmamızda değerlendirilmiştir.

Şehir tarihi ile ilgili kaynaklara ulaşmakta bir takım sıkıntılar yaşanmıştır. orumla ilgili belgelerin büyük bir kısmı il dışındaki arşivlerde olması, özel kütüphanelerde bulunan belgelerdeki bilgilerin paylaşılmaması, bazı belgelerin çeşitli sebeplerle tahrip edilmiş olması gibi etkenler bunlardan birkaçıdır. Bunlar içerisinde talihsiz bir olayı ifade etmeden geçmek de mümkün değildir. Bu da orum Vilâyet binasında 1956 yılında çıkan yangında çok sayıda belge ve defterlerin yanmış olmasıdır. Konu ile ilgili Hasan Paşa Kütüphanesi, 1754 nolu defterin kapak içine 14 Ağustos 1958 yılında düşülen bir kayıttta Şu ifadeler yazılmıştır; “ Bu sicil defteri orum yangınlarından birinde, eski mahkeme binasındaki yangında ahâli tarafından kurtarılan evrak-ı perişan defterleri arasından ele geçirilerek alındı.”

orum Hasan Paşa kütüphanesinde 6.000 civarında elyazma eser olmasına rağmen mikrofilm makinası, dijital sistem gibi teknolojik aletler olmadığından orum’la ilgili bilgileri başka kütüphane ve arşivlerden temin etmek veya Arap harflerle yazılı belgeler için Kültür Bakanlığı’ndan izin almak durumunda kalınmıştır. Kısaca Anadolu’da bilgiye ulaşmak belirli Şehirlerde bulunanlara göre zor ve pahalı olmaktadır. Araştırmamızda bu gibi zorluklar mümkün olduğunca aşılmaya, birinci elden kaynaklara ulaşılmaya gayret edilmiştir.

Çalışmamızda, vakıflar konusunda sıhhatli bilgiler ihtiva eden Şer'iyeye sicillerinden Çorum'la ilgili olanların tamamı taranmıştır. Milli Kütüphane'de bulunan 16 defter ile Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'ndeki 2 defterde bulunan bilgilerin bir kısmı kullanılmıştır. Ancak buralardan elde edilen bazı bilgiler konunun çerçevesini aştığı düşüncesiyle değerlendirilmeyip ileride yapılacak çalışmalarımız için alınmıştır. İstifade ettiğimiz Çorum şer'iyeye sicillerine ait defter ve mikrofilmlerin numaraları şöyledir:

Defter no	Kayıt no	Bulunduğu yer
1	1754	Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi
2	1755	Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi
1	2746	Milli Kütüphane
2	2747	" "
3	2748	" "
4	2749	" "
5	2750	" "
6	2751	" "
7	2752	" "
8	2753	" "
9	2754	" "
10	2755	" "
11	2756	" "
12	2757	" "
13	2758	" "
14	2759	" "
15	2760	" "
16	2761	" "

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde bulunan el yazma eserler taranmıştır. Ancak, bu belgeler içerisinde bulunan tevliyet ve vakıf muhasebeleri gibi konulardaki belgeler ayrıntılı olarak kullanılmamıştır. Ayrıca, bazı kaynaklarda Çorum Evkâf defterlerinden bahsedilmektedir. Hatta 1980'li yıllarda bu defterlerin Ulucami yanındaki bir depodaki kolilerde bulunduğu söylenmiştir. Ancak bu defterlere ulaşamamıştır. Fakat, Hasan Paşa kütüphanesi hafız-ı kütübü merhum Eşref Ertekin tarafından bu defterin özeti şeklinde yapılan bir çalışma bulunarak istifade edilmiştir.

Üzülerek ifade etmek gerekirse, Başbakanlık Osmanlı arşivinde bulunan, “Evkaf, 22759 nolu, Çorum sancağı vakıfları ferah ve intikali, geçmiş senelere ait hasılat kaydı”nı ihtiva eden defter gibi bazı belgeler çürüdüğünden buralardaki bilgilerden istifade etme imkânı kalmamıştır. Dileğimiz kısa sürede arşivdeki tasnif çalışmaları bitirilerek araştırmacıların istifadesine sunulmasıdır. Oradaki bilgilerin kaybolmadan önce günümüz Türk alfabesi ile kayıtlara geçirilmesidir.

Bu çalışmada ana tema vakıflar olmakla birlikte, araştırmaya temel oluşturması açısından bazı konulara da kısaca temas edilmiştir. Aslında bu bölümde ifade edilen konuların her biri ayrı ayrı ele alınması ve uzmanlarınca değerlendirilmesi gereken hususlardır. Biz burada iddialı olmamakla birlikte kaynaklardan taramalar yaparak vakıflar konusuna bir temel oluşturmaya çalıştık. Vakıflarda, yardımlaşma, kaynaşma ve bütünleşme esas olduğundan bu özellikleri motive eden, olumlu-olumsuz katkılar sağlayan idarî ve sosyal hadiselerle kısaca temas etmeye gayret ettik.

Çorum bölgesinin M.Ö.ye ait dönemlerden itibaren önemli bir yerleşim alanı olduğunu, o zamandan günümüze kadar farklı yönetimlerin hakimiyetinde kalarak hareketliliğini ve önemini koruduğunu anlatmaya gayret ettik. Doğal afetler ve eşkiya hareketlerinin vakıfların oluşmasına doğrudan katkıları olduğunu düşünerek bu bölümlere yer verdik. Eşkiya hareketlerinin bölgeyi sıkıntılara sürüklediğini, halkın canına ve malına kastedilmesinden dolayı yerli halkın huzursuzluğunu, çaresizliğini dile getirerek bu hareketlerin bölgenin geri kalmasının önemli faktörlerden biri olduğunu yansıtmaya çalıştık. Karayazıcı gibi döneminin en meşhur eşkiyasına Çorum bölgesinin teslim edilmesinin yöreye gösterilen ilginin azlığından kaynaklanmış olabileceğini, böyle baskı altında ve sıkıntılar içerisinde olan insanların dinî duygularının hassaslaşmış olmasından dolayı vakıflara daha bir ağırlık verdiklerini göstermeye çalıştık. Çorum adının menşei ile ilgili olarak da bu ismin nereden gelmiş olabileceği ve bu konulardaki görüşlerin neler olduğunu tesbitle yetindik.

Önemli depremlerde çok sayıda insanını kaybeden, ibadet ettiği camileri yıkılan insanların, psikolojik sebeple olsa gerek binalara yönelik vakıflara ağırlık verdiğini, ülkenin içerisinde bulunduğu mali sıkıntı dikkate alındığında ihtiyaç sahibi insanların tefecilerin eline düşmemesi, çaresizliğe karşı bir çözüm olarak para (nukud) vakıflarının yaygınlaştığını, bunun da yerli halkın dışarıdan gelen ve halkı rahatsız eden her türlü

tehlikeye karşı dayanışmasını göstermesi açısından önemli bulduğumuzu söylemeye çalıştık.

Çorum merkezinde bulunan Ulucami hizmetlerine yönelik olarak çok sayıda vakıf bulunduğundan buranın tarihçesi hakkında özet bilgi vermeyi uygun bulduk. Her ne kadar bu caminin tarihçesi Selçuklular dönemine gidiyorsa da çalışmamızın Osmanlılar devrine yoğunlaşması dolayısıyla konu hakkındaki bilgiyi ilgili bölüm içerisinde değerlendirmeye gayret ettik.

Tekke ve zaviyelerle ilgili bölüm, sosyal amaçlı vakıflar içerisinde değerlendirilebilirdi. Ancak, bu kurumların faaliyetlerinde dinî bir temellenme sözkonusu olduğundan çalışmamızda tekke ve zaviyelerle ilgili bilgileri dini vakıflar içerisinde değerlendirmeyi tercih ettik.

Milli Kütüphane'deki şer'îye sicillerini mikrofilm makinası üzerinden tarama yaptığımız için, varak yerine sahife kullanmayı daha uygun bulduk.

Vakfiyelerine ulaşamadığımız ancak Eşref Ertekin tarafından özet liste halinde tutulan ve Çorum Hasan Paşa kütüphanesinden tesbit ettiğimiz belgedeki vakıf isimlerini verirken, esas evkaf defterinde kayıtlı olduğu ifade edilen vakfiye numarasını aynen yazmayı biz de uygun gördük. Dolayısıyla çalışmamız içerisinde sunulan vakıflarda sahife numarası olanlar, belirttiğimiz bu belgede zikredilen vakfiyeler olduğunu özellikle hatırlatmakta fayda görüyoruz.

Bu çalışmamızın, sahip oldukları imkânları başkalarıyla paylaşmak konusunda hassasiyet gösteren, gönlü ve eli zengin olan insanların hayırla yâd edilmesine vesile olmasını, ileride yapılacak daha kapsamlı çalışmalara temel teşkil etmesini temennî ediyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM

I- ÇORUM ADININ MENŞEİ

Türkler 1071 Malazgirt meydan savaşı öncesinden başlamak üzere Anadolu'ya geçmeye ve buraları yurt edinmeye başlamışlardı. Bu dönemlerde Bizans'a bağlı olan Çorum bölgesinin önceki ismi Tavium olarak bilinirken³ daha sonra Bizanslılar döneminde Nikiye, Nikonye⁴, Nikonia veya Yankonia⁵ olarak ifade edilmiştir.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesinde⁶, Selçuklular zamanında çorlu hastaların buraya gönderildiğinden dolayı şehre Çorum dendiğinden bahsedilirken konu hakkında çok fazla rivayet vardır. Bunlardan bir kısmı şöyledir;

- Danişmend Melik Ahmet Gazi Çorum'u Bizanslılardan aldığında halk "müslüman olduk" diyerek ileride Ahmet Gazi'yi zehirlemeyi düşünürler. Gece rüyasında deprem olacağını gören Ahmet Gazi askerlerini hemen kaleden dışarı çıkarır. Bunu fırsat bilen Bizanslılar kalenin kapılarını kapatırlar ve müslüman olmadıklarını söylerler. Bu arada çok şiddetli bir deprem olur kale ve şehir tamamen harabeye döner. Bizans'ın bu kötü niyetinden dolayı "Cürümlü" adı verilir sonra bu kelime Çorumlu'ya dönüşür.⁷

-"Danişmend oğullarının Çorum'u Bizanslılardan kurtardıkları zaman Bizanslılarla yapılan savaş sonunda esir olan müslüman askerlerin kale üzerinde asılmasından veya Haçlı seferleri dolayısıyla şehrin düşman askerlerinin eline geçmesinden sonra şehirde bulunan erkeklerin öldürülmesi, kadın ve çocukların esir edilerek Bizans'a satılması üzerine yaşanan sıkıntıdan dolayı 'Cevr-i Rum' denildiği, daha sonra ise Çorum'a dönüştüğü rivayet edilir."⁸

³ Şemseddin Sâmî, *Kâmusü'l-Alâm*, Mihran matbaası, III, İstanbul 1308, s.1886-7.

⁴ Köstekçioğlu, Süleyman, "Çorum Adı Üzerine İncelemeler", *Çorumlu* (938), S.6, s.191-92.

⁵ Ömür Bakırcı, "Bizans Danişmend Selçuklu ve Beylikler Dönemlerinde Çorum", *Çorum Tarihi*, 5.Hitit Festival Komitesi, ts., s.53-54.

⁶ Mehmed Zilli oğlu Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, sad. Tefvik Temelkuran, Necati Aktaş, Üçdal Neşriyat, İstanbul, ts., s. 694-5

⁷ 1967 Çorum İl Yıllığı, s.70.

⁸ Tuğrul, Nazmi, *Çorum Tarihi ve Coğrafyası*, Çorum Vilâyet matbaası 1928, s.39; Kazancı, N. Safa, *Tarihi-iktisadi-Tabii-Beşeri-Kültürel ve Folklor Bakımından Bütün Hatlarıyla Çorum*, basılmamış derleme bir çalışma, ts., s.7

“Çorum’u zapteden Ahmet Danişmend Gazi’ye zehir içirip öldürmek istemişler, Hıristiyan iken Müslüman olan sonra yine mezhebini değiştiren adamlar Ahmet Gazi’ye cevr-ü cefa ve iki türlü kabahat işlediklerinden ‘cirimli’ denilmiş gitgide Cirimli kelimesi ‘Cürümlü’ ve nihayet ‘Çorumlu’ olmuştur.”⁹

“Çorumlu kelimesinin aslı ‘Çor-um’ imiş havası suyu iyi olan yerlere Çor-um derlermiş vaktiyle Çorum’da hastalar tedavi edilirmiş hatta Kılıçarslan Bey oğlu Yakup Mirza’yı ve çok sayıda çorluyu (dertli, zayıf hasta) Çorum’a tedaviye göndermiş Yakup Bey ve diğer çorlular burada iyi olmuş onun için Çorum denmiş.”¹⁰

“Çorum kelimesine yakın Çerrum sözü varmış. Çağatayca’da cemiyet manasına gelirmiş. Seneler geçtikten sonra Çerrum sözü Çorum olmuş.”¹¹

“Çorum ovasının dağlar arasında bir uçurumu andırmasından dolayı ‘Uçurum’un zamanla Çorum şekline dönüştüğü”¹², dağların ortasında oldukça geniş bir ova olmasından dolayı Çevrim dendiği¹³, kale divarı veya varoş demek olan Çevrim kelimesinin zamanla Çorum’a dönüştüğü ifade edilmiştir¹⁴.

Çorum isminin ortaya çıkışı ile ilgili en kuvvetli ve tercih edilen görüş; Çorumlu oymağı kaynaklı olanıdır. Oğuz soyuna bağlı Alayuntlu aşiretinin önemli oymaklarından biri olan Çorumlu’nun reisi İlyas Bey bu bölgeye yerleşmiş, Türklerde âdet olduğu üzere bu bölgeye “Çorumlu” adı verilmiştir¹⁵. Nitekim Çorum civarında çok sayıda köy, Türk oymaklarının adını taşımaktadır¹⁶. Büğdüz, Bayat, Eymir, Karakeçili, Kayı vb.¹⁷

Şehrin ismi, XVI.yy.dan evvelki kaynaklarda “Çorumlu” olarak geçmekte iken bundan sonra “lu” eki kaldırılarak “Çorum” diye ifade edilmiştir¹⁸. 1667 veya 1668

⁹ Kazancı, a.g.e., s.7

¹⁰ Kazancı, a.g.e., s.7-8

¹¹ Kazancı, a.g.e., s. 8-9

¹² Tuğrul, a.g.e., s.39

¹³ 1967 Çorum İl Yıllığı, s.70.

¹⁴ Köstekçioğlu, a.g.m., s.191.

¹⁵ Hüsameddin, Hüseyin, *Amasya Tarihi*, İstanbul 1329, I, s.286.; Köstekçioğlu, a.g.m, s.192.

¹⁶ Tuğrul, a.g.e., s.40; 1967 Çorum İl Yıllığı, s.70.

¹⁷ 1967 Çorum İl Yıllığı, s.91

¹⁸ Köstekçioğlu, a.g.m. s.191.; Sabuncuoğlu, M.İhsan, *Çorum Tarihine Ait Derlemelerim II*, Çorum 1973, 177.

tarihine kadar Çorumlu ismi kullanılırken bu tarihten sonra Çorum denilmeye başlanmıştır.¹⁹

II- GEÇMİŞTEN BUGÜNE ÇORUM

A- Hititler Dönemi

Çorum ve çevresi, tarih öncesi ve tarih çağlarında önemli kültürlere, uygarlıklara sahne olmuştur.²⁰ Bölgede yapılan kazılarda, yerleşmelerin Kalkolitik dönemde (M.Ö. 4000-3000) başladığı ve Tunççağı'nda (M.Ö.3000-1200) yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Yörenin milattan önce 2000 yıllarında Hattiler'in²¹, daha sonra ise Hititler'in hakimiyetinde bulunduğu ve Hititler'in başşehrinin ise Hattuşa (Boğazköy) olduğu bilinmektedir.²² Hititlerin, tarihten evvelki devirlerde Çorum ve dolaylarında dünyanın en büyük sanat ve medeniyetini ortaya koydukları ifade edilmektedir.²³

Bölgeyi ele geçirdikten sonra Boğazköy'ü merkez edinen Hititler'le ilgili çok sayıda araştırma yapılmış, kazılarda ele geçirilen malzemeler değerlendirilmiş tarihin geçmiş dönemlerine ait son derece sıhhatli ve önemli bilgilere ulaşılmıştır. Boğazköy kazılarında elde edilen Akatça metinlerde M.Ö. 3. binde Anadolu'da en az 17 Kent-Beyliğinin olduğu, bunlardan bazılarının Çorum ili sınırları içerisinde yaşadığı yapılan arkeolojik kazılar sonucu kesinlik kazanmıştır.Yerli kent beyleri zaman zaman aralarında birleşmiş iseler de yörede siyasal birleşme ve devlet kurma Hititler tarafından gerçekleştirilmiştir.²⁴

Hitit krallarının ataları Pithana ve Anitta'dır. Pithana, Kuşsara kentinin kralıdır. Gece baskınları yaparak komşu kentleri teker teker almıştır. Anitta'da babasının yolunda giderek pek çok kent almıştır²⁵.

¹⁹ Kazancı, a.g.e., s.9.; Anakök, Tayyar, *Çorum Tarihi*, basılmamış fotokopi halinde bir çalışma, s.97.

²⁰ Uluç, Sevim, "Çorum ve Çevresi", *Çorum Tarihi*, 5.Hitit Festivali, ts., s.19.

²¹ Hatti ismi Kitab-ı Mukaddes'te "Hitti" olarak ifade edilmektedir. Tesniye, bab 7/1, İstanbul matbaası, İstanbul 1969, s.184.

²² Şahin, İlhan, "Çorum", *D.İ.B. İslam Ansiklopedisi*, C.VIII, İstanbul 1993, s.373.

²³ Anakök, a.g.e., s.6

²⁴ Sevim, a.g.m., s.21-22.

²⁵ Uluç, a.g.m., s.32

B- Hititler Sonrası Bölgenin Yönetimi

Hititlerden sonra M.Ö.1200 yıllarında bölge, Friglerin yönetimine girmiş, Kimmer akınları ile M.Ö.676'dan itibaren Friglerler zayıf duruma düşünce bölge Lidya egemenliğine geçmiştir. M.Ö.546'da Lidya kralı Alyattes'in Med kralına yenilmesi ile Çorum ve çevresi Kapadokya satraplığı adı altında Med'lerin (Perslerin) eline geçmiştir. Perslerin, M.Ö.332'de Makedonya kralı Büyük İskender'e yenilmesi ile karışık bir döneme girilmiş, on yıl sonra da bölge Makedonya'luların yönetiminde kalmıştır. İskender'in ölümünden sonra bölgede çıkan karışıklıklar ve sonuçta Galat'ların (Avrupalı Kelt'ler), Anadoluya geçmesi ile bunlardan bir boy olan Trokmi'ler, Çorum ve Yozgat bölgesine yerleşmiştir. Hellenistik Krallar ve Roma ordusunda ücretli askerler olarak görev yapan Galatlar, ücretlikten başka yağmacılık yapmış bunlara ilaveten de yerli halkın topraklarının üçte birini, ürettiklerinden de belirli bir kısmını vergi (Galatika) olarak almışlardır. Daha sonra uygar hayata alışan ve halkla kaynaşan Galat'lardan Trokmi'ler Çorum bölgesinde Tavium'u kendilerine başkent yapmışlardır.

C- Bizanslılar

Bölgede gelişen olaylar sonucu Roma imparatoru August zamanında Galat'lar, Roma'luların hakimiyetinde kalınca Çorum toprakları da Romalılar'ın egemenliğine girmiştir. Roma imparatorluğunun 395'te ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içerisinde kalan yöre, Türkler'in Anadolu'ya girmelerine kadar bu yönetimin hakimiyetinde kalmıştır.²⁶

Bizanslılar döneminde Çorum'un ismi Nikiye, Nikonya, Yankonya, Eukhatia gibi farklı şekillerde geçmektedir²⁷. En ağırlıklı olarak kullanılan isim Eukhatia'dır²⁸. Bizanslılar döneminde Helenopontus piskoposluklarından biri olan Eukhatia kentinin yeri hakkında farklı görüşler ileri sürülmektedir. Eukhatia'nın Çorum olduğunu ifade edenler olduğu gibi bugün Mecitözü'ye bağlı Avkat köyü, Elvançelebi köyü, Safranbolu

²⁶ Uluç, *a.g.m.*, s.21-45; Şahin, İlhan, *a.g.m.*, s.373-374.

²⁷ Hüsamettin, *Amasya Tarihi*, II, s.286; Köstekçioğlu, *a.g.m.* S.6, 1938, s.191.; Anakök, *a.g.e.*, s.28.; Sabuncuoğlu, *Çorum Tarihine Ait Derlemelerim I*, Ankara 1973, s.19, 54.

²⁸ Mecitözü'ne bağlı ve Elvançelebi beldesi yakınında bulunan Avkat köyünün ismi, Eukhatia'dan geldiği tahmin edilmektedir.

olduğunu iddia edenler de vardır²⁹. Eukhatia'nın, Elvançelebi veya Avkat köyü olduğu düşünüldüğünde Bizanslılar döneminde bu bölgenin Aziz Theodore kültürüne bağlılığı nedeniyle gerek dini gerekse ekonomik açıdan geliştiği ortaya çıkmaktadır.³⁰ I.Jüstinen'in hükümdarlık döneminde hazırlanan listelerde ülke genelinde 70 kentten bahsedilmektedir ki bunlardan bir tanesi de Eukhatia'dır. Dolayısıyla, Eukhatia bu dönemde önemli bir kenttir. Bu kentlerin nüfusları da 10.000-35.000 arasında değişmektedir.³¹

Bizans imparatorluğu döneminde Anadolu'da Hıristiyanlığın giderek kuvvetlenmesi ile kilisenin etkinliği de o derece artmıştır. Dolayısıyla kilisenin taşra teşkilâtı, İmparatorluğun gücü ile orantılı bir şekilde yapılanmaya gitmiştir. İstanbul'daki patriğe bağlı olarak piskoposluk, başpiskoposluk ve metropolitler kurulmuştur. Eukhatia, 535 yılından önce başpiskoposluğa, 886 yılından sonraki bir tarihte de metropolitliğe yükseltilmiştir. Kentin özel azizi Theodore Stretelatis'in kutsal ve doğaüstü güce sahip olduğu, kilisenin kutsal yerlerini ve türbesini ziyaret etmek üzere uzak yerlerden gelen Hacıların yalvarıp dileklerde buldukları, dua ettikleri, kendilerine yaptığına inandıkları yardımlar için ekonomik güçlerine uygun beraberlerinde hediyeler getirdikleri, bağışlar yaptıkları, Aziz Theodore'nin özel bayram günlerinde Eukhatia'da fuar ve panayırılar düzenlendiği kaynaklarda ifade edilmiştir.³² Hatta Bizans İmparatoru John Tjimisces'in savaşlarda, Aziz Theodore'nin manevî gücünden istifade ettiği için hatırasına hürmeten kente bir kilise yaptırdığı ve Eukhatia'nın adını 10.yy. sonlarında "Theodoropolis" (Theodorun şehri) olarak değiştirdiği bildirilir.³³

Bizans döneminde Eukhatia oldukça büyük ölçekte bir ticaret merkezidir. Panayır ve fuarlara kalabalık halk kitleleri katıldığından kentnin nüfusu çoğalmış, ekonomisi gelişmiş, çarşı ve pazar yerleri kurulmuştur.³⁴ Roma imparatorluğu döneminde Anadolu'daki kuzey-güney, doğu-batı yönündeki ana yollara Bizans

²⁹ Bakırer, *a.g.m.*, s.53.

³⁰ Eyice, Semavi, "Çorum'un Mecitözünde Aşıkpaşaoğlu Elvan Çelebi Zaviyesi", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul Üniversitesi Edeb. Fak, Türkiyat Enstitüsü, 15, 1968, s.229-230.

³¹ Bakırer, *a.g.m.*, 55.

³² Bakırer, *a.g.m.*, 55, 56.

³³ Bakırer, *a.g.m.*, 56.

³⁴ Bakırer, *a.g.m.*, 56.

İmparatorluğu döneminde İstanbul'un başkent olmasıyla birlikte bazı yeni ve ara yollar ilave edilmekle birlikte eski yollar kullanılmaya devam etmiştir. Roma döneminde Samsun'dan Kayseri'ye oradan güneye inen "Kuzey Yolu" Eukhaita'dan ve Alaca'dan geçmektedir. Özellikle Bizans döneminde gelişen ve "Hacılar Yolu" olarak bilinen diğer bir yol ise İzmit'ten başlayıp Çankırı, İskilip, Eukhatia ve Amasya istikâmetine devam etmektedir. Orduların, ticaret kervanlarının ve Hacıların kullandıkları bu yollar üzerinde bulunan Eukhatia, aynı zamanda önemli bir konaklama merkezidir.³⁵

D- Danişmendliler

Anadolu'ya akın eden Türkler'in, XI.yy. ortalarından itibaren Çorum bölgesine ulaşmaları ile bölge yönetiminde değişiklik olmuştur. Bu yüzyılın sonlarına doğru gelen yoğun kuvvetler tarafından bölge ele geçirilmiştir³⁶. 1071 Malazgirt savaşından sonra Emir Danişmend Ahmed Gazi bölgenin fethedilmesi için görevlendirilmiştir. Şehri ele geçirilişi ile ilgili farklı olan iki rivayet şöyledir;

Ahmet Gazi 1073 tarihinde Tokat ve Zile'yi ele geçirdikten sonra Amasya, Çorum, Çankırı'nın fethine gitmiştir ve buraları sırasıyla fethetmiştir. Danişmend Ahmet Gazi, Çavlı Bey komutasındaki askerleri Çorum'a yollamış ancak kentin Bizans valisi Nestor, çevredeki Bizans valilerinden yardım aldığı için fetih gerçekleşmemiş Ahmet Gazi 1075 yılında kendisi Çorum'u fethetmiştir.³⁷

Diğer bir görüş ise, Melikşah'ın ümerâsından Emir Tutak ve Emir Artuk 1072'den başlamak üzere bütün Orta Anadolu'yu fethetmişlerdir. Emir Tutak ve Artuk, Çorum'u fethettikten sonra Bağdat dolaylarının fethine gitmiş, Ahmet Gazi de Çorum bölgesine emir tayin edilmiştir. Bu görüşe göre Danişmend Ahmet Gazi, Çorum'un fâtihi olmayıp, fetihten sonra bölgeye emir tayin edilen kişidir.³⁸ Ancak şehrin ne şekilde ve hangi tarihte ele geçirildiğine dair farklı rivayetler olmakla birlikte tercih edilen görüş şehrin Ahmet Gazi tarafından fethedildiğidir.³⁹

³⁵ Bakırcı, a.g.m., s.57

³⁶ Dağlıoğlu, Hikmet Turhan, "Şehrin Türklerin yönetimine 1048 tarihinde geçtiğini iddia etmektedir. "Çorum Vilayetine Mülki Taksimatına Tarihi Kısa Bir Bakış", Çorumlu, S.32, s.981

³⁷ Anakök, a.g.e., s.31-38.

³⁸ Anakök, a.g.e., s.30.

³⁹ Anakök, a.g.e., s.31; Şahin, Kamil, Danişmendliler Döneminde Niksar (1071-1178), Niksar 1999, s.36.

Melik Danişmend Ahmed Gazi, fetihten sonra İlyas Bey reisliğinde Türkmenlerin Alayuntlu boyundan Çorumlu oymağını buraya yerleştirmiştir. Süleyman Şah'ın 1085 yılında ölümü üzerine tayin ettiği emirler, istiklâl kazanarak kendi beyliklerini kurmuşlardır. Danişmendliler, 1097 ve 1101 tarihlerinde batıdan gelen Haçlı seferlerine karşı bölgede mücadele vermişlerdir.

E- Selçuklular

Anadolu'da 1085'den sonra bozulan birliği tekrar tesis edebilmek için Selçuklular, Danişmendlerle mücadele etmek zorunda kalmışlardır. II.Kılıç Arslan 1156-1192 yılları arasında Anadolu birliğini sağlamak amacıyla başlattığı mücadele sonucu bütün Danişmend arazisini fethederek 1178 yılında bu beyliğe son vermiştir.

II.Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında iç karışıklıklar sebebiyle zayıflayan Selçuklu ordusunu yenen Moğollar Anadolu'yu işgal etmeye başlamışlardır. Moğollar ele geçirdikleri yerleri bölgelere ayırarak bazı bölgeleri de bağımsız beylikler haline dönüştürmüşlerdir. Çorum dahil olmak üzere bu bölgeyi Rum vilâyeti olarak isimlendirip umumi valilerle idare etmişlerdir.

Anadolu'da Haçlı ordularıyla giriştiği mücadelede İznik civarından Kızılırmak gerilerine çekilen I.Kılıçarslan, burayı merkez yapmıştır. Haçlı ordusundan buraya gelen bir kol Çorum'u muhasara etmiş, üç ay süren muhasara sonunda ırza ve cana kıyılmamak şartıyla Çorum teslim edilmiş ancak Haçlı askerleri sözünde durmamış 60.000 eli silah tutan insanı öldürmüşler, çok sayıda kız ve kadını da esir diye alıp götürerek Bizans'a satmışlardır.⁴⁰

Haçlılarla Çorum yakınlarında savaş yapılırken Çorum valisi Obruna, Kılıç Arslan'a sığınmak mecburiyetini duymuştur. Böylelikle Kılıç Arslan Çorum'a hakim olmuş, kale yaptırmış⁴¹, medreseler açtırmıştır. Obruna'nın Çorum'u Kılıç Arslan'a vermesini Danişmendliler tanımamışlardır.⁴²

⁴⁰ Sabuncuoğlu, a.g.e, II, Çorum 1973, s.55; Anakök, a.g.e., s.48

⁴¹ Çorum'da birincisi Romalılar, ikincisi Bizanslılar zamanında Nastur tarafından yaptırılmış kaleler vardı. Bunlar büyük deprem ve sonra büyük seller yüzünden yıkılmış, taşları sellerde kaybolmuş veya toprak altında kalmıştı. Çorum Danişmendliler eline geçince tekrar bir kale yapımına başlanmış ama Selçuklular zamanında bugünkü kale yapılabilmıştır. Bkz. Anakök, a.g.e., s.49

⁴² Anakök, a.g.e., Çorum Tarihi, s.48

Danışmend Ahmed Gazi'nin cephede yaralanarak vefatı üzerine⁴³ yerine geçen oğlu Melik Gazi Gümüştekin zamanında haçlılara karşı büyük mücadeleler verilmiş, I.Haçlı ordularının Ankara'ya yürümesi üzerine Ankara Emiri Fetihhan, Çorum sancağına çekilmiştir. I.Kılıçarslan-Fetihhan ve Amasya Valisi Süleyman Bey'in Haçlılar'a karşı ortak mücadelesi sonucu Çorum yakınlarında Haçlılar 1109'da mağlup edilmiştir. I.Kılıçarslan'dan sonra Anadolu Selçukluları zamanında Çorum gittikçe gelişmiş II.Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Serleşkerlik olmuş⁴⁴, Hatrüddin Zekerriyya Sucası adında biri emirlik ve subaşılığı yapmıştır⁴⁵. Moğol ordularının Anadolu içerisine doğru ilerlemesi⁴⁶ sonucu II.Gıyaseddin Keyhüsrev komutasındaki Anadolu Selçuklu ordusu ile Baycu Noyan'ın komuta ettiği Moğol ordusu arasında 1243/1827'te Sivas civarında Kösedag'da yapılan savaşta Selçuklu ordusunun yenilmesi⁴⁷ yeni bir karışıklık doğurmuş bundan Çorum'da etkilenmiştir.

F- Beylikler

Selçuklular'ın, Moğollar'a yenilmesi ile birlikte farklı bir sürece girilmiştir. Bu karışık ortamda Karahisar Temürlü'ye sahip olan Hüsameddin, Çorum ve Osmancık'ı almıştır. 1276 yılında Kunduz Bey'in oğlu Emir Celâleddin Çorum'daki Moğolları yenmiş, Çorum ve Amasya'yı geri almıştır. II.Mesut'un 1308 tarihinde ölümünden sonra ise Çorum İlhanlı Devleti sınırları içerisinde kalmıştır. İlhanlılar'ın Anadolu valisi Timurtaş Paşa'nın Mısır'a kaçması ile Ertana beyliği kurulmuştur.⁴⁸

1341 yılında Moğol emirliklerinden Alaattin Ertana tarafından merkezi Sivas ve Kayseri olan bağımsız bir beylik kurulunca bölge yeniden hareketlenmiştir. Bu gelişmeler içerisinde Çorum'da ele geçirilmiş daha sonra 1352 yılında Ertana'nın ölümünden sonra Amasya bölgesi umumi valisi Hacı Kutluşah, istiklâlini ilân ederek

⁴³ Şahin, Kamil, *a.g.e.*, s.39.

⁴⁴ Uzunçarşılı, İ.Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1984, s.103,104,120.

⁴⁵ İbn Bibi, Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Caferi er Rugadi, *el-Evamirü'l Ala'ıye fi'l- Umuri'l-Ala'ıye*, (Selçukname) II, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1996, s.128.

⁴⁶ Moğolların üstün savaş gücünü görerek bu güce aynı şekilde karşılık vermenin doğru olmadığı, onların barışçı yaklaşımlarla durdurulmalarının daha doğru olacağı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Çetin, Osman, "Sultan I. Alâaddin Keykubâd ve Selçuklu-Moğol Münasebetleri", *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* (ayrı basım), C.IV, S.4, Yıl.4, Bursa 1993, s.109-115.

⁴⁷ Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, s.438-450.

Amasya Beyliği'ni kurmuştur. 1360 yılında da başa geçen Şadgeldi Paşa Çorum, İskilip, Osmancık bölgesini Amasya Beyliği'ne dahil etmiştir.

Bu dönemde Çorum, Amasya'da oturan Aşıkpaşazâde Muhlis Paşa idaresinde kalmıştır. Ertana Bey'in 1352'de vefatı üzerine yerine oğulları geçmiş, Kadı Burhaneddin fırsat kollayarak 1381'de hükümdarlığını ilân etmiştir. Ertana Beyliği komutanlarından Şadgeldi Paşa'yı yenerek Çorum ve bölgesini hakimiyetine almıştır.⁴⁸

XIV. yüzyıl ikinci yarısında ortaya çıkan Kadı Burhaneddin Ahmed⁵⁰, Ertana beyliği topraklarını 1380'de ele geçirerek Osmanoğulları'na karşı ciddi bir güç olmuştur. Yıldırım Bayezid, Anadolu'da birliği sağlamak amacıyla 1390'da harekete geçmiştir. Osmancık'ın teslim alınması için gönderilen askeri bir birlik ile Kadı Burhaneddin ordusu 1392 veya 1393'de Çorumlu mevkiinde Kırkdilim bölgesinde savaşmış⁵¹, Osmanlı askeri birliği burada yenilmiş⁵², Yıldırım'ın büyük oğlu Ertuğrul da şehit olmuştur⁵³.

G- Osmanlılar

Anadoludaki dağınıklık ve ortaya çıkan sıkıntıları gören, oğlu Ertuğrul'un başına gelenlerden de son derece etkilenen Yıldırım Bayezid, Anadolu'daki ufak hükümetleri idaresi altına almağa niyet ederek Kadı Burhaneddin hükümeti üzerine yürümüştür. Türkmenler ise bu dönemde Kadı Burhaneddin'den memnun değildir. Yıldırım Bayezid, 1391 yılında Kızılırmak kıyısına geldiğinde Abdullah Çelebi, Osmancık

⁴⁸ Geniş bilgi için bkz. Göde, Kemal, *Ertanlılar (1327-1381)*, TTK, Ankara 1994.

⁴⁹ 1967 Çorum İl Yıllığı, s.92-93.

⁵⁰ "Kadı Burhân ed-Dîn Ahmed'in ailesi aslen Harezmi olup, Oğuzlar'ın Salur boyundan gelmektedir. Burhan ed-Din, Kılıçarslan ve amcası Keyhüsrev'i öldürerek nâibliği aldı. Bir müddet sonra da 1381'de Sivas'da sultanlığını ilan etti. Daha sonra onun batrya yayılma siyaseti, Osmanlı nüfuz sahasını tehdiye başlaması ile iki devlet arasındaki dostluğun bozulmasına sebep oldu." *İslâm Devletleri Tarihi*, C.E. Bosworth, çev: Erdoğan Merçil- Mehmet İpşirli, Oğuz yay., İstanbul 1980, s.307-8.

⁵¹ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, T.T.K., Ankara 1982, s.148. ; Aziz B. Erdeşir-i Esterâbâdi, *Bezm-ü Rezm*, çev. Mürsel Öztürk, Kült.Bak.Yay. Ankara 1990, s.372-76.; *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, red.: H.Dursun Yıldız, Çağ yay., İstanbul 1989, c.X, s.159.

⁵² C.E. Bosworth, a.g.e., s.307-8.; *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, XII, Ankara 1999, s.36.; Köstekçiöğlü, Süleyman, "Yıldırım Beyazıt-Kadı Burhaneddin Ahmed'in Çorum'daki Muharebeleri", *Çorumlu*, (940), S.20, s. 8-9; Anakök, a.g.e., s.57.

⁵³ Şehzâde Ertuğrul'un mezarı, Bursa Cumhuriyet caddesinde Doruk işhanı civarında bulunan Ertuğrulbey camii bahçesinde bulunmaktadır. Mezar kitabesinde, "Burada yatan Yıldırım Bayezıt'ın oğlu, yanındaki camii yaptıran 1393 yılı Çorum savaşlarında şehit olan Ertuğrul Beydir. Ruhuna Fatiha" yazmaktadır.

kalesini Osmanlılara teslim etmiştir. Bunun üzerine Burhaneddin Ahmet, kalenin kendisine ait olduğunu bildirmek için bir elçi yollamıştır. Amasya Bey'i Taşanoğlu'da, Osmanoğulları tarafına geçmiş, Hacı Çelebi de Maden kalesini Osmanoğulları'na teslim etmiştir. Bu arada Yıldırım Bayezid, Burhaneddin tarafından gelen elçiye neticeyi harbin hâlledeceğini söyleyerek Çorum ovasında harp teklif etmiştir. Sonuçta, Çorum ovasında iki ordu karşılaşmış, Osmanlı ordusu geri kaçar gibi taktik uygulayınca Burhaneddin onları takip etmek istediye de pusudan çıkanlarla, kaçanların da geriye dönmesiyle iki ateş arasında kalmış ve kaçmaya mecbur olmuştur. Bu harp Kırkdilim civarında meydana gelmiştir.⁵⁴ Yıldırım Bayezid, Çorum, İskilip, Osmancık, Amasya bölgesini hakimiyeti altına almış, Şehzâde Çelebi Mehmet'i de Amasya'ya vali tayin etmiştir.⁵⁵ Bu gelişmeler içerisinde Çorum, Osmanlı idaresine geçmiştir.⁵⁶

Anadolu'da birliğin sağlanması konusunda gerçekten büyük mücadeleler verilmiştir. Osmanlı devletini kuran Türk beyliği, yeni bir Türk devletini kurup teşkilâtlandırmada liyâkat sahibi olduğunu çeşitli başarıları ve düşmanlarla defalarca yüzyüze gelişiyile de ispatlamıştır⁵⁷. Ancak, bazı beylikler ve çeşitli sebeplerle isyan bayrağı açmış olan gruplar bunu idrak ederek, birliğe katılmak yerine, karşı gelmiş, mücadele etmiş, kendi iktidarlarını pekiştirip, arazilerini genişletmeye çalışmışlardır. Böylelikle bütünlük kaybolmuş, içteki birlik çözülmüş, düşmana karşı verilecek mücadele gecikmiş, imkânlar boşa harcanmış, çok sayıda insan ölmüş hem de Çorum'da olduğu gibi Anadolu'nun pek çok yeri bu durumdan maddî ve manevî yönden sıkıntıya düşmüştür.

a- İdari Yapısındaki Değişiklikler

Çorum, Danişmendliler zamanında Türklerin idaresine geçmiştir. Melik Danişmend Ahmet Gazi, Çorum, Tokat, Amasya, Osmancık, Çankırı, Kastamonu dahil olmak üzere bu bölgeyi Bizans ordusuyla yaptığı savaşlar sonucu ele geçirdikten

⁵⁴ Kırkdilim, Yozgat ili Çekerek suyu boyunda bir yer olarak tarif edilmektedir. Bkz. Mehmet Neşri, *Neşri Tarihi*, Haz. Mehmet Altay Köymen, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 1983, I, 153. Adı geçen yer Çekerek ırmağı civarında olmayıp Çorum-Osmancık arasında sarp kayalardan oluşan bir yerde bulunmaktadır.

⁵⁵ 1967 Çorum İl Yıllığı, s.93.

⁵⁶ Tuğrul, a.g.e., s.37

⁵⁷ Algül, Hüseyin, *Bir Fazilet Devletinin Kuruluşu*, Nil yayınları, İzmir ts., s.11.

sonra⁵⁸, burayı Türkmenlerin Alayuntlu boyundan Çorumlu oymağı reisi İlyas'a bırakmıştır⁵⁹.

Çorumlu, Selçuklular zamanında serleşkerlik⁶⁰ olmuş, II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Zekeriya Hatıryüddin, serleşker olarak görev yapmıştır.⁶¹ Selçuklular devrinde Çorum bölgesinin merkezi Demirli Karahisar'dır. Bugünkü Çorum şehri, Osmanlılar zamanında teşekkül etmiştir.⁶²

782/1381 tarihinde Sivas merkez olmak üzere Çorumlu ve çevresi Ertanahılar'ın vezirlerinden olup istiklâlini ilan eden Kadı Burhaneddin'in idaresi altına geçmiştir. Çorumlu ve havalisi 801/1398 tarihinde Yıldırım Bayezid zamanında Osmanlıların idaresine geçmiş⁶³, merkezi Sivas olan Rumiye-i Suğra vilayetine bağlı bir sancak merkezi olarak idare edilmeye başlanmıştır.⁶⁴ Orta dereceli bir sancak olan Çorum'un sancak beyi hassı 300.000 akçadır. 19 zeamet ve 310 timarı vardır. Kadısı günde 150 akça ve yılda 5 kese tahsisat almaktadır.⁶⁵

Çorumlu, Sivas'a tabi iken 1591 tarihinde Ankara'ya, 1595 de Amasya'ya bağlanmıştır.⁶⁶ Daha sonra tekrar Sivas'a verilmiş olup XVII.yy. başlarında merkezi Sivas olan Rumiye-i Suğra Eyaletine bağlı bir sancak merkezi olmuştur.⁶⁷ 1831 veya 1841 tarihinde ise Sivas'tan alınarak bu defa Ankara vilâyetine bağlanmıştır.⁶⁸

⁵⁸ Dağlıoğlu, "Çorum Vilayetine Mülki Taksimatına Tarihi Kısa Bir Bakış", *Çorumlu*, S.32, s.981.

⁵⁹ Tuğrul, *a.g.e.*, s.39

⁶⁰ "Türkiye Selçuklu ordusunun başkumandanı Beylerbeyi veya Emîrü'l-Ümerâ ünvanı taşırdı. Ordu kumandanlarına subaşı (veya sipehsalar, serleşker) denirdi. Bunlar aynı zamanda buldukları muntakaların emniyet ve asayişini sağlamakla meşgul olurlardı." Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s.513. "Selçuklu idâri biriminde en yüksek görevli, "melik", "sahib" gibi adlar da taşımalarına rağmen, farsçası ile "serleşker", yani subaşı idi." Baykara, Tuncer, *Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadî Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1990, s.52., Dağlıoğlu, "Çorum Vilayetine Mülki Taksimatına Tarihi Kısa Bir Bakış", *Çorumlu*, II, Çorum 941, S.32, s.3.

⁶¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, TTK., Ankara 1984, s.104.

⁶² Sümer, Faruk, *Anadolu'da Moğollar*, ts., s.137.

⁶³ 1967 Çorum İl Yıllığı, s.25; Öz, Mehmet, "15 ve 16. Yüzyılda Çorum Sancağı: Nüfus ve İktisadî Hayat", *Türk Kültür Tarihi İçerisinde Çorum Sempozyum Tebliğleri*, Ankara 1991, s.6

⁶⁴ Dağlıoğlu, "Çorum Vilayetine Mülki Taksimatına Tarihi Kısa Bir Bakış", *Çorumlu*, Çorum 941, S.32, s.4

⁶⁵ Öztuna, Yılmaz, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994, X, s.221.

⁶⁶ Anakök, 69.

⁶⁷ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül Vukuat*, (Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi), sad. Çağatay, Neşet, T.T.K, I, Ankara 1979, s.141

⁶⁸ Dağlıoğlu, "Çorum Vilayetine Mülki Taksimatına Tarihi Kısa Bir Bakış", *Çorumlu*, Çorum 941, S.32, s.9; Anakök, s.123

1259/1843 tarihinde mutasarrıflığa İsmet Paşa, 1273/1856'da Rıdvan Paşa, 1275/1858 yılında da Hacı Mustafa Asım Paşa tayin edilmiştir.⁶⁹

Çorum, 1280-1863 tarihine kadar sancak merkezliğini muhafaza etmiştir. 1281/1864 tarihli teşkili vilâyet karnamesi ile Çorum sancağı lağvedilerek kaza merkezi olarak Yozgat'a bağlanmıştır.⁷⁰

1312/1894 tarihine kadar kaza olarak idare edilen Çorum, 1894 tarihinde Çorum'lu Beşiktaş muhafızı Hasan Paşa'nın gayretleriyle tekrar sancak haline getirilmiş ve Ankara'ya bağlanmıştır. Bu tarihte mutasarrıf olarak Rüştü Paşa gönderilmiştir.⁷¹ 1921 tarihine kadar Ankara vilayetine bağlı bir sancak olan Çorum, bu tarihten sonra müstakil bir sancak haline getirilmiştir.

20 Nisan 1924 tarih ve 491 sayılı Anayasanın yürürlükten kalkan 228 nolu teşkilâtı Esasiye kanununun 89. maddesi gereğince de vilâyet haline dönüştürülmüştür.⁷²

Çorum, mülkî ve idarî düzenlemelerin yoğunlaştığı Tanzimat ve Islâhat dönemlerinde, diğer sancak ve kazalara oranla daha fazla olarak mülkî ve idarî düzenlemelere muhatap olmuştur.⁷³

b- Bölgenin Ticarî Açıdan Önemi

M.Ö. II. Bin başlarında Anadolu'ya gelen Hititler, kısa zamanda iç bölgelere doğru ilerleyerek Boğazköy'ü merkez edinmişlerdir. Böylelikle Anadolu'nun merkezi kısmında olan Boğazköy çevresini esas alan bir canlılığı birlikte getirmişlerdir. Hitit başkenti Boğazköy'ün, Anadolu'da hem doğu-batı, hem de kuzey-güney arasında işleyen yolların kesiştiği bir noktada bulunması dolayısıyla bütün Anadolu kontrol altında tutulabilmiştir.⁷⁴ Çorum topraklarından, Irak'ı, Karadeniz'e bağlayan ve önemli bir liman kenti olarak Sinop'ta son bulan Asur yolları, Sart kasabasından başlayan

⁶⁹ Dağhoğlu, a.g.m., s.9-10.

⁷⁰ Meydan Larousse, Meydan yay., III, İstanbul 1988, s.297.

⁷¹ Dağhoğlu, a.g.m., Çorum 941, S.32, s.10

⁷² 1967 Çorum İl Yıllığı, s.25; Dağhoğlu, a.g.m., s.4

⁷³ Gündoğdu, Abdullah, "İki Numaralı Çorum Şer'iyye Sicili'ne Göre Çorum Kazasının Mülki Taksimatına İlişkin Yeni Bilgiler", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi*, S.1, s.168, Ankara 1990.

(Turgutlu-Salihli bölgesi) ve Güney İran'a ulaşan İran yolları, Boğazköy-Malatya arasında uzanan Eti yolları, Efes'ten başlayıp Boğazköy-Kayseri-Toroslar üzerinden Mezopotamya-Hindistan ve Çin bağlantılı Hükümdar caddesi geçmekte idi.⁷⁵

M.Ö.II. Binin başlarında yerli Kent-Beylerinin güvencesi altında sarayların yanında kurulan 10 büyük 9 küçük (Karum ve Vabartum) Pazar kentinden birinin Hattuş'da (Boğazköy) olduğu yapılan kazılar sonucu ortaya çıkartılmıştır ki bu da bölgenin ticarî açıdan değerini göstermesi açısından önemlidir.⁷⁶

Selçuklular döneminde Sivas ve Samsun limanlarına geçen kervan yollarının Çorum'dan geçmemesi bölgenin geri kalmasında en önemli faktör olmuştur. Anadolu içlerinden Sinop'a giden yol, Ankara-Çankırı-Kastamonu-Taşköprü-Sinop istikametine uzanırken diğer yol da Kırşehir-Yozgat-Turhal-Amasya-Ladik-Samsun güzergâhını takip etmiştir. Sinop'a giden yol Osmancık-GümüşHacıköy-Merzifon üzerinden bir ara yolla Amasya'ya bağlanmıştır. Ama Çorum merkezi için böyle bir ara yol olmamıştır. XV. yy.dan sonra Bursa-Tebriz ticaret yolu önem kazandıktan sonra Çorum, durak olması sebebiyle önem kazanmıştır.

XIX.yy. sonlarında Çorum üzerinden güneyde Kayseri'ye, batıda ise Ankara üzerinden Konya'ya bağlayan yol büyük bir önem kazanmıştır. Samsun yolunun önem kazanması ve transit ticaretin gelişmesi ile Çorum'da ekonomik hayat yeniden canlanmıştır.⁷⁷

Çorum, yerleşmelerin bölgesel kademelenmesinde üst kademedeki tüketici büyük kent ile alt kademedeki kırsal yerleşmeler arasındaki ilişkiyi sağlayan, kırsal alandan elde edilen artık ürünün toplandığı, tüketici merkeze iletildiği bir ara merkez ve bir pazar yeri durumunda olmuştur.⁷⁸

Bölge, geçmiş dönemlerde kıtlık zamanlarında dahi komşularını besleyecek kadar geniş ve verimli topraklara sahip idi.⁷⁹ Buğday, arpa⁸⁰, pirinç, pamuk üretimi son

⁷⁴ Baykara, Tuncer, *Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadî Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1990, s.16

⁷⁵ Anakök, a.g.e., s.27

⁷⁶ Uluç, a.g.m., s.24-25.

⁷⁷ Aktüre, Sevgi, "19.Yüzyılda ve 20.yüzyıl Başında Çorum", *Çorum Tarihi*, 5.Hitit Festivali komitesi, ts., s.125.

⁷⁸ Aktüre, a.g.m., s.127

⁷⁹ Anakök, a.g.e, s.6

derece yaygındı⁸¹. Bizanslılar zamanında zahire ambarı idi ve ordunun zahire ihtiyacı buradan temin ediliyordu.⁸² XVI. yüzyılın sonlarından itibaren bölgede burçak, mercimek ve nohut gibi baklagillerin ekimine başlanmıştır. Bu dönemde küçük çapta da olsa kenevir ekimi görülmeye başladı.⁸³

Göçebe aşiretlerin at yetiştiriciliğine ağırlık verdikleri, Osmanlı ordusuna at temin ettikleri bilinmektedir. Bu sebeple de hayvan yemi olarak kullanıldığı için olsa gerektir ki göçebelerin bulunduğu yerlerde arpa üretimi buğdaydan daha fazla idi.⁸⁴

Toprağı oldukça verimli olduğundan bol miktarda zâhire yanında her çeşit sebze ve meyve yetiştirilirdi.⁸⁵ İklim şartları ve arazinin uygun olması sebebiyle elma, armut, üzüm, kayısı, ceviz gibi meyvelerin bulunduğu çok sayıda bahçe vardı.

Çorum'dan İstanbul'a gönderilen yiyecek malzemeleri içerisinde buğday önemli bir yer tutmakta idi. İstanbul'un zahiresi az geldiği zaman Osmanlı başkentine yapılan satış âdeta zorunlu satış halini alıyordu. Mahalli narh esas alınarak yapılan bu satışlarda miktar belirtilmediği gibi 985/1577-78 tarihini taşıyan ve Samsun, Sinop, Çorum, Sivas ve Tokat kadılarına yönelik bir fermanda piyasada mevcut olan bütün hububatın İstanbul'a gönderilmesi için emir verilmişti.⁸⁶

Osmanlı donanmasındaki askerlere yedirilmek üzere Çorum ve İskilip kadılarından 1.000 kantar peksimet hazırlattırmaları istenmiş⁸⁷, 1004/1595-96 yılında Hassa kilercileri aracılığıyla ücreti ödenerek sadeyağ toplanmıştır. Sadeyağın o dönem itibarıyla geçerli narhı vukiye (1.28kg) 16 akçe iken padişaha duyulan hürmet ve riayetten dolayı indirim yapılarak 14 akçeden satışı yapılmıştır.⁸⁸

Her türlü tahıl, sebze ve meyve yanında işlenmiş mal üretimi de önemli bir gelir kaynağı idi. Bunlar da, gön ve sahtiyan gibi deri ürünleri, her çeşit dokuma (çamaşırılık

⁸⁰ B.O.A. Maliyeden Müdevver, 13940. "Samsun iskelesi anbarlarına nakl ve tenzil ve anbarlarına idhal olunmak üzere Çorum, Osmancık'da mürettep miktar buğday, arpa vb. tevzi ve taksim sonucu isabet eden zahirenin miktarı müfredatı."

⁸¹ İslamoğlu-İnan, Huricihan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*, İletişim yay., İstanbul 1991, s.80., s.171.

⁸² Anakök, *a.g.e.*, s.32

⁸³ H.İslamoğlu-İnan, *a.g.e.*, s.233.

⁸⁴ H.İslamoğlu-İnan, *a.g.e.*, s.189.

⁸⁵ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, s.187.

⁸⁶ Faraqhi, Suraiya, "Fatih Döneminden Evliya Çelebi Seyahatine Kadar Çorum", *Çorum Tarihi*, 5.Hitit Festivali Komitesi, ts., s.99.

⁸⁷ ÇŞS.no.1755, v.25b

⁸⁸ ÇŞS.no.1755, şs.v.24a

bez, İran ve Tosya taklidi şal kuşak, yünden yapılmış aba ve siyah şalvarlık, kilim ve seccade), bakırcılık ve demirden ziraat aletleri yapımı idi.⁸⁹

Çorum il sınırları içerisinde yer alan Bayat, İskilip ve Osmancık hattı maden yatakları bakımından çok zengindi. Fiziki coğrafyasının da ticarete uygun olması gelişmeyi hızlandırıcı bir unsur olmuştu. Maden yataklarının zengin olması ve fiziki coğrafyasının olumlu katkıları tarih öncesi yerleşmelerin yörede yoğunlaşmasının önemli sebeplerindendi.⁹⁰ Yörede doğal bakırın varlığı ve diğer maden yataklarının zenginliği maden teknolojisinin gelişmesine, dolayısıyla dış ticaret ve kültür ilişkilerinin başlamasına neden olmuştu.

Osmanlılar zamanında, Fatih Sultan Mehmet döneminde hazırlanan tahrir defterlerine göre vergi veren esnaf içerisinde en kalabalık meslek dalını dokumacılar oluşturmaktaydı. Buna göre, sofçular 23 kişi, boyacılar 12, hayyat (terzi) 6, bez ve ipek tüccarı 9, külahçı 5, abacı 1, kuşakçı 4, cüllah 7, tabak (debbağ) 17, deri eşyası imalatçısı 15 kişi olarak ifade edilirken, şehirde 1450'den sonra sofçuluğun gerilediği, deri ticaretiyle uğraşan tabaklığın da yaygınlaştığı görülmektedir.⁹¹ XVI. yy'da Çorum'da bulunan esnaf çarşıları şu mesleklerden oluşmaktaydı: Bakkallar, ekmekçiler, Helvacılar, börekçiler, allafklar, kazzazlar, takkeçiler, bezzazlar, hayyatlar (terziler), sabbagin (boyacılar), debbağlar (tabaklar), pabuççular, haffaflar (ayakkabıcılar), saraçlar, haddadlar (demirciler), nalbandlar, kuyumcular.⁹²

Çorum'da ne zamandan beri olduğu tam olarak bilinmeyen ve muhtelif sanat ve iş erbabı arasında ayrı ayrı grup birliklerinin bulunduğu çarşılar vardır. Demirciler, kasaplar, marangozlar, kalaycılar, saraçlar gibi. Meslek çeşitleri dikkate alınarak bu tür çarşıların oluşturulmasında mazbut ve disiplin içerisinde çalışan loncaların etkisi büyük olmuştur.⁹³ Bu loncalar sayesinde sanatkarların her sınıfı Ramazan ve Kurban bayramlarının ilk namazıyla Receb ayının ilk Cuma gecesi akşam namazından sonra toplanırlar esnafın kazancı için dua ederlerdi. Bu teşkilât, esnaf arasında sıkı bir disiplin temin ediyordu. Usulsüzlük yapan esnafın dükkanı birkaç gün kapatılabilirdi. Böyle durumlarda lonca toplanırdı. Debbağların loncası genel karar yeri olarak kabul edilirdi.

⁸⁹ Aktüre, *a.g.m.*, s.126.

⁹⁰ Uluç, *a.g.m.*, s.19.

⁹¹ Faraçhi, Suraiya, *a.g.m.*, s.98.

⁹² Faraçhi, *a.g.m.*, s.118.

Bütün esnafı ilgilendiren büyük işlerde Tabakhane mahallesindeki Ahi Evran tekkesinde genel toplantı yapılır, bu toplantıya debbağların yiğitbaşısı başkanlık ederdi. Burası aynı zamanda debbağların sabah işe başlarken ve akşam işi bırakırken toplanıp dua ettikleri, yapılan deri ve köselelere değer biçtikleri yerdi. Bu loncada verilen karar kesindi. Birliğin töresine riayet etmeyen kimse dışlanırdı. Böyle kişilerle halktan hiç kimse alış veriş yapmaz, muhtekir de memleketi terketmeye mecbur kalırdı. Lonca kararına önem vermeyenler için debbağhanelerin bulunduğu yerdeki Ahi Evran Sultan⁹⁴ tekkesi olarak bilinen ve içerisinde yatır olmamasına rağmen ilgi gösterilen bu yerde, o kimse için beddua edilir, bu bedduanın ise Allah tarafından kısa sürede kabul edildiğine inanılırdı. Hatta debbağhane esnafı bu sultanın hırsızlığa mani olduğuna inanarak dükkanlarını açık bırakır evlerine giderlerdi.⁹⁵ İnsanlar arasında ortaya çıkan meselelerin Lonca teşkilatı tarafından halledilmesi dolayısıyla Çorum'da kâdıların işsiz kaldıkları rivayet edilerek bu konu ile ilgili halk arasında hikayeler nakledilirdi.⁹⁶

Çorum, 20. y.y. başlarına kadar deri sektöründe önemli bir merkez idi. 1913-1917 tarihli sanayi istatistiklerine göre İzmir'de 50, Bursa'da 28 debbağ bulunmasına karşılık nüfusu daha az olmasına rağmen Çorum'da 73 tabakhane bulunuyordu. Bu yüzyılda dericilikte kullanılan teknolojinin değişmesi, bu sektörün sanayi alanındaki gelişmeleri yeteri kadar takip edememesi gibi sebeplerle tabakhanelerin önemi de gün geçtikçe azalmaya başladı. Çorum, bölgede toplanan iyi cins derilerin işlendiği bir ara kent olarak biliniyordu. Bu amaçla, ham derilerin işlendiği tabakhanelerin yer aldığı bölge bugün tabakhane mahallesi olarak ismini korumaktadır.

Bölge ikliminin müsait olması ve hayvancılığın önemli bir geçim kaynağını teşkil etmesi, bölgede hayvan yemi olarak kullanılan malzemelerin bolluğu devletin üst kademelerinde bulunanların da dikkatini çekiyordu. Dolayısıyla Osmanlı devletinin ve yüksek idarecilerinin develeri genellikle Orta Anadolu'da kışlatılmakta idi. Şam beylerbeyi develerini bazen Ilgın veya Beyşehir'e gönderdiği gibi⁹⁷, Çorum'a yolladığı

⁹³ Çorum'da Cumhuriyetin Onbeş Yılı, ts., s.19.

⁹⁴ "Ahi Evran, tarih boyunca debbağların piri olarak tanınmıştır." Çağatay, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1997, s.50.

⁹⁵ Tuğrul, a.g.e., s.56-57; Çorumlu, S.56, s.1674; Aktüre, a.g.m., s.129.

⁹⁶ Tuğrul, a.g.e., s.57

⁹⁷ Faraqi, a.g.m., s.93.

da okuyordu.⁹⁸ 1004/1595-96 yılında bu şekilde 35 civarında katar gönderilmiştir ki⁹⁹ bu da yaklaşık 200'ün üzerinde bir rakama ulaşmakta idi. Bu hayvanlar için de 3.000 kile arpa ve 3.000 garar (torba) saman talep edilmişti.¹⁰⁰ Arpanın kilesine 10 akçe, samanın gararına ise bir akçe resmi fiyat biçilmişti. Oysa aynı dönemde bir dâvâda kâdı, arpaya 26 akçe narh belirlemişti.¹⁰¹ Ayrıca 43 katar da herhangi bir yer gösterilmeden gönderilmişti ki bunlar da büyük ihtimalle Çorum'da kalmışlardı.¹⁰²

Çorum ve çevresinde iklim ve arazi şartlarının uygun olması, tarım alanlarında hayvanların gücünden istifade edilmesi, yünlerinden giyecek sağlanması, kârlı bir uğraş olması, bölgeye yerleşen Türkmenlerin göçebe bir hayat yaşamaları sebebiyle hayvancılığa özel bir önem vermeleri gibi sebeplerle hayvancılık yaygınlaşmıştır. Bunlar içerisinde de büyük çoğunluk küçükbaş hayvan yetiştiriciliği olmuştur. Hatta İstanbul'da et sıkıntısı olduğu zamanlarda Çorum'dan koyun isteniyordu¹⁰³. "12 Ramazan 972/1564 tarihli bir Çorum beyine gönderilen bir fermanda özel adamlar vasıtası ile koyun toplattırılması, iyi muhafaza edilmesi, aksi halde ne özür beyan edilirse edilsin makbul olmayacağı ifade edilerek ziyana sebebiyet verilmeyecek bir şekilde İstanbul'a sevki emredilmişti."¹⁰⁴

Çorum için dokumacılıkta önemli bir geçim kaynağı olmuştur. Yünden yapılmış aba, çamaşırılık bez, siyah şalvarlık kumaş, kilim, seccade gibi malzemeler evlerde el tezgahlarında dokunmuş olup, yünler bölgede yetiştirilen hayvanlardan, pamuk ise Osmancık bölgesinde Kızılırmak boylarından¹⁰⁵, boyası da özellikle çomar bölgesinde bulunan cehrilere temin edilmekte idi. Hatta XVI. yüzyılda Çorum, Tokat gibi şehirlerde pazar-ı galle (tahıl pazarı), pazar-ı keyl (pamuk pazarı), pazar-ı esb (hayvan pazarı) gibi her biri ayrı ayrı vergilendirilen, uzmanlaşmış pazarlar vardı¹⁰⁶. 1576-77

⁹⁸ ÇSS.no.1755, v.20a

⁹⁹ ÇSS.no.1755, v.129b

¹⁰⁰ ÇSS.no.1755, v.129b

¹⁰¹ ÇSS.no.1755, v.19a

¹⁰² ÇSS.no.1755, v.20a

¹⁰³ B.O.A. Mühimme def., 1165/536.

¹⁰⁴ B.O.A. Mühimme def., 1031/476; Anakök, a.g.e., s.74,78.

¹⁰⁵ Çorumda Cumhuriyetin Onbeş Yılı, s.9.

¹⁰⁶ İslamoğlu-İnan, Huricihan, a.g.e., s.80.

yılında pamuk ve boya işlerinin değerlendirildiği bir boyahänenin kurulmuş olması¹⁰⁷, bölgede kırsal dokuma faaliyetlerinin arttığına işaret etmektedir¹⁰⁸.

Cehri ekimi ve ticareti 20.yüzyıl ilk çeyreğine kadar önemli bir geçim kaynağı idi. Cehrinin yüksek fiyatla satılması halkı tembelleğe sevk etmişti.¹⁰⁹ Hatta cehri, farklı isimlerle ifade edilerek çok eskiden beri biliniyordu. Bu bitkiden elde edilen boya, Hititler zamanında önemli ticaret mallarından olup, Zenebar (civa filizi) ile Sorbus adlı bir meyvanın ezilerek karıştırılmasıyla yapılan, diğer boyalara göre daha uzun süre dayanmasından ötürü tercih edilen, Sinop limanından ihraç edildiği için Sinop boyası diye bilinen malzeme idi. Sorbus, Çorum'da son zamanlara kadar bilinen ve cehri¹¹⁰ diye ifade edilen Rhamnus-akdikenin meyvesi idi¹¹¹. Altınağacı olarak da bilinen bitkinin üzüme benzeyen meyveleri boyacılıkta kullanılırdı ki 1914'den önce batmam bir altına satılırdı.¹¹² Cehrinin meyveleri sararmaya başlayınca toplanırdı. Toplama işlemi gecikirse meyveler siyahlaştığından değerini kaybederdi. Bu sebeple meyveler olgunlaşmaya başladığında bölgeye çadırlar kururlar, gündüzleri hasat yapılır geceleri ise oyun ve eğlence ile geçirilirdi. Buralarda aylarca kalınır, hasat sonrası çuvallara doldurulan meyveler tüccara satılırdı.

1902 tarihli Ankara Vilayeti Salnamesinde belirtildiğine göre, Çorum'daki 4268 hanede 18.000 nüfus yaşamasına karşılık 5862 adet bağ ve cehrilik bulunuyordu. Buralarda en küçük mülk sahibi cehriden 30-40 madenî lira kazanırdı. O dönem itibariyle 4-5 liraya ortalama bir ailenin yıllık ev harcamaları karşılanabilirdi. Kalan miktar ise halkın her türlü ihtiyacını fazlasıyla karşılamaya yeterdi. Bu sebeple insanlar arayış içerisine girmiyor, cehri ile her türlü ihtiyacını gideriyorlardı. Bu parıltılı meş'ale devrinin gamsız ve kaygısız kamp âleminin gün gelip söneceği ve toprak olacağı kimsenin aklına gelmiyordu. İşte, 20.y.y. başlarından itibaren sanayi tipi boyalar üretilmeye başlandığında cehri önemini kaybetti, halk da geçinebilmek için arayışlara girmek zorunda kaldı. Hatta, cehriye bu kadar güvenilmesi, insanların geleceğe yönelik

¹⁰⁷ T.K.G.M. Arşivi, Kuyudu Kadime, 38, v.19b.

¹⁰⁸ İslamoğlu-İnan, Huricihan, a.g.e., s.191.

¹⁰⁹ Tuğrul, a.g.e., s.55.

¹¹⁰ Baykara, Tuncer, Cehri Üzerine Notlar, *Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve Ondokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar*, Akademi Kitabevi, İzmir 1992, s.181-186,

¹¹¹ *İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi*, Cehri mad., III, İstanbul 1948, s. 201.

¹¹² Uluç, a.g.m., s.27

uğraşlardan uzak bir şekilde, kolay yoldan geçinebilmesi Çorum'un geri kalmasında önemli etkenlerden birisi olmuştur.¹¹³

Çorum'da bakırcılık ve demircilik de önemli uğraşlardandır. Çorum'da ham bakır elde edilemeyip başka yerlerden getirilmektedir. Demirden üretilen malzemeler ise evlerde ve tarım alanlarının işlenmesinde kullanılan malzemelerin yapımında ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Bu işlerin yürütüldüğü bakırcılar ve demirciler çarşısı ise 1970'li yıllara kadar varlığını sürdürmüştür.

c- Doğal Afetler

Çorum, kuzey Anadolu fay hattında olması sebebiyle depremlerden büyük çapta etkilenmiş olan bir yerleşim alanıdır. Miladî olarak 03.09.968'den sonra bölgede 8 ve daha büyük şiddette 5 ayrı deprem olmuştur.¹¹⁴ Bu durum, âdeta şehrin 5 ayrı defa yıkılıp yeniden kurulması demektir.

1075 yılında Danişmendîler tarafından, Yankonya'nın¹¹⁵ Bizanslılar'dan alınması için yapılan kuşatma devam ederken seher vakti şiddetli bir deprem olmuş, taş taş üstünde bırakmamış, sabahleyin başlayan şiddetli bir yağmur sonucu şehrin yukarısında bulunan parkın¹¹⁶ iki tarafından gelen sellerin sürüklediği kumlar depremden yere serilen şehri düzlemiş, kırk gün devam eden bu yağmur sonucu kale ve şehrin izleri dahi yok olmuştur.¹¹⁷

1509 yılı 13/14 Eylül (Perşembe-Cuma) gecesi başlayan deprem çeşitli aralıklarla 45 gün sürmüş, çok zarar verdiği için halk arasında "küçük kıyamet" diye nitelendirilmiş, halkın üçte ikisi toprak altında kalmıştır.¹¹⁸ Bu depremde iki mahalle

¹¹³ Ünsal, Fahrettin, "Cehrilik Yârenliği", *Çorumlu*, 944, S.45, s.1344-1345; Sabuncuoğlu, İhsan, "Çorum'da Maarif Hayatı", *Çorumlu*, 944, S.48, s.1454; Tuğrul, a.g.e., s.55;

¹¹⁴ Sipahioğlu, Selçuk, Kuzey Anadolu Fay Zonu ve Çevresinin Deprem Etkinliğinin İncelenmesi, *Deprem Araştırma Bülteni*, Ankara 1984, S.45, s. 43-44.

¹¹⁵ Bizans döneminde Çorum bölgesi için kaynaklarda Nikonya, Yankonya gibi farklı isimler geçmektedir. Bkz. Bakırcı, a.g.m., s.53-54.

¹¹⁶ Bu yer, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu Parkı olarak bilinir.

¹¹⁷ Arıncı, Rifat, "Arzda ve Yurdumuzda Zelzele Bölgesi", *Çorumlu*, II, Çorum 1941, S.29, s.15.

¹¹⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* II, s.229; İ.Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I, İstanbul 1971, s.416; Anakök, a.g.e., s.69; 1967 *Çorum İl Yılığ*, s.51-52'de depremle ilgili tarih 1510 olarak belirtilir. Doğrusu 1509 olmalıdır.

yerde geçmiş, şehirdeki mescidler minareleri ile birlikte yerle bir olmuştur.¹¹⁹ Yağan yağmurlardan akan seller ise yıkıntıları kumlar altına saklamıştır.¹²⁰

1514 yılındaki depremde şehirde çok sayıda bina yıkılmış, Ulucami ve Çakırlı camilerinin kubbeleri çökmüştür. Halkın bir kısmı Mısır ve başka bölgelere göç etmişlerdir.¹²¹ Depremlerde yıkılan Çorum Ulucami, III.Murat zamanında 9 kubbeli olarak yeniden yaptırılmıştır.¹²²

1543 yılında bir deprem olmuş 30 ev tamamen yıkılmıştır.¹²³

1559 ve 1579 yıllarında meydana gelen depremde başta Çorum'da sancak beyliği yapmış olan Gülâbi Bey'in yaptırmış olduğu Gülâbibey Cami olmak üzere pek çok bina yıkılmıştır.¹²⁴ Bu depremde halk büyük bir sıkıntıya düşmüştür. Hatta, mîri develere ait şehirden istenen 4.500 kile arpadan başka nüzul için de ikinci bir emirle tekrar 4.500 kile arpa istenmiştir. Bunun üzerine halk, 'deprem dolayısıyla evlerimiz harap olmuş, çoluk-çocuğumuzu bile barındıracak mekânlar temin etmede sıkıntı çekiyoruz, sokaklarda kalıyoruz' diyerek sefere gidecek olan ordu için yiyecek ve içecek hazırlayacak durumda olmadıklarından durumun İstanbul'a bildirilmesini istemişler, gelen fermanla ise ikinci bir defa salgın yapılmaması emredilmiş, halk ikinci bir yükümlülüğünden muaf tutulmuştur.¹²⁵

1028/1619'da yağan yağmurlar sonucu öyle bir sel gelmiştir ki halk şehrin üst tarafında bulunan tepelere çıkmış, çadırlarda kalmışlardır. Hatta Abdalata tekkesinin kapısı sudan görülmemiş, köyde yalnız üç ev kalmıştır.¹²⁶

1692, 1729, 1733, 1734 yıllarındaki depremlerde de şehir yapıları ve insanları büyük oranda etkilenmişlerdir.

1758 yılındaki depremle birlikte ortaya çıkan kıtlık çok sayıda insan ve hayvanın ölmesine sebep olmuştur.¹²⁷

¹¹⁹ Solakzade, Mehmet Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi*, Haz: Çabuk, Vahid, Kült. Bak. Yay. Ankara 1989. S. 435

¹²⁰ Tuğrul, a.g.e., s.40

¹²¹ Uğur, Nuri, "Zelzele", *Çorumlu*, Çorum 1940, S. 21, s.25,

¹²² Çinici, Behruz, *Çorum: Orta Anadolu'da Bir Toplu Konut Uygulaması İçin Ülke-Bölge-Kent Ölçeklerinde Çalışmalar*, Ajans-Türk Matb. San., Ankara 1973, s.239.

¹²³ Anakök, a.g.e. s.72

¹²⁴ Hikmet Turhan Dağlıoğlu, "Onuncu Asırda Çorum", *Çorumlu*, 1938, S. 7, s.222.

¹²⁵ Mühimme, 36, s.125; *Çorumlu*, S.7, s.104, ves.no. 68; Anakök, a.g.e., s.80.

¹²⁶ Anakök, a.g.e., 94.

¹²⁷ İ.Sabuncuoğlu, *Çorum Tarihine Ait Derlemelerim*, Kısım II, 1973, s.93-95.

1786 yılında olan depremde Ulucami zarar görmüş¹²⁸, 1793 deki depremde ise büyük can ve mal kaybı olmuş, çok sayıda insan başka yerlere göç etmiş, Camikebir tamire muhtaç hale geldiğinden dolayı halk namaz kılmakta sıkıntı çekmiştir.¹²⁹ 1793 yılındaki depremde Çorum'daki cami ve mescidlerin yıkılması üzerine Çorum nâibi tarafından padişaha yazılan Recep 1209/1794 tarihli bir arzda ise Cuma ve bayram namazları kılmak için şehirde cami kalmadığı ifade edilerek Karakeçili mescidinin camiye dönüştürülmesi için izin verilmesi, hitabet için de Seyyid Ali Halife'nin görevlendirilmesi istenmiştir¹³⁰.

Bu deprem dolayısıyla Çorum Emiri Kenanzâde Abdullah ve Çorum kadısı birlikte Padişaha gönderdikleri yazıda şunları söylemişlerdir, "Çorum'da sakin ulemâ, sulehâ, imamlar, hatipler, sâdat-ı kiram ve zuafâ nezdimize gelip şöyle bir istirhamda bulundular arz ediyoruz; Zelzele dolayısıyla hâne bulabilenler olmuşsa da 800'den ziyade ahali ev bulamadıklarından Çorum'u terk etmişler ve âhar beldeye hicrete mecbur kalmışlardır. Bu durum karşısında memleket harap, zayıf bir hâle düşmüş bir de defaatle yangın zuhur edip dükkanlarımız, mallarımızla birlikte yanmış bir çok kimseler akıllarını kaybetmiş olduklarından bu hâl memleketi mahvetmiş olmakla bir defaya mahsus olmak üzere deve kervanları ile taşınacak arpa, sevkedilecek koyunların vasıtamızla değil başka vasıtalarla nakledilmesini ve imamlar, hatipler, sâdat-ı kiram şeyhlerden tekâlip alınmamasını ve akdemce livamızdan 400 nefer piyade alındığı ve her birine tarafımızdan seksener kuruş verildiği cihetle bu defa nefis-i Çorum'a düşen 150 nefere artık para verecek kudrette olmadığımız gibi Çorum'a gelip Çorum livası

¹²⁸ Sabuncuoğlu, *a.g.e.*, I.Kısım, s.28

¹²⁹ Anakök, *a.g.e.*, s.116.; Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, 28472/1 no'lu belge üzerine not düşen Eşref Ertekin, 1208/1793 yılında yıkılan Ulucami'nin yeniden tamir ettirilebilmesi için şehir eşrafının Çapanoğlu'na müracaat ettiklerini, cami tamir işleminin 1793-1824 yılları arasında olması gerektiğini ifade etmiştir. Çapanoğlu'na yazılan belgede özetle şöyle denilmiştir; " Medine-i Çorum'da sakinândan bil cümle ulemâ ve sulehâ-i emme ve hutebâ ve sâdat-ı kirâm zevî'l ihtiram, zühâd ve meşâyih ve bilumum ibadın ber vech-i mahzar arzuhal hakikat-ı eserleridir ki, Tamiri ahkâmı imaret Kabetullah müsâvi beldemizde Sultan Murad Han aleyhirrahme ve'l gufran hazretlerinin bina eylediği Camikebir akdâmı vukuuyyede hareket-i arzdan münhedim ve imarete muhtaç olup fakat tamir ve ihyası himmet-i mülûke muhtaç, bir mağni olmağın sekiz senedir derûnu cami şerifte salat-i mefrûze ve Cuma ve rydeyn olunmadığından kat'm nazar Kabetullah esen cami şerifin bu güne havabı beldemizin dahi baas-ı perişaniyet ve perakende seyyidâd deyü mazbata didelerimiz nemnâk ve kalplerimiz perişan ve nemnâk olup ihtiramen vakf-ı şerif tamir ve ihyasıyla cümlemizin merd-i kulûbları ihyâ ve da'vat-ı hayriyelerimize mazhar buyurulmak ricasıyla, hakikat-ı hâl bi't tesrih ve'l ibtihâl der devletmedâr mahzarımız birle arzuhâle cesaret olundu....."

¹³⁰ B.O.A. Cevdet Evkaf, 14419

namına 50 ve yalnız Çorum için 17 deve isteyen sadrazamımıza bunları dahi vermekten aciz olduğumuzdan affımızı rica ediyoruz.” Bu müracaat Padişah tarafından aynen kabul edilerek keyfiyet Çorum emiri ve kadısına bildirilmiş, Çorum bu **yükümlüklerden muaf tutulmuştur.**¹³¹

1800 tarihli depremde ise şehirde 800 ev oturulamayacak hale gelmiş, çok kişi şehri terk etmiş, 1824 tarihli deprem ise uzun sürmüş, halk zorunlu olarak çadırlara çekilmiştir.¹³²

26 Kasım 1943 akşamı meydana gelen deprem 20 saniye sürmüş, 618 kişinin ölümüne, 5375 hayvanın telef olmasına, 2554 evin yıkılmasına, 3692 evin de hasar görmesine sebep olmuştur.¹³³

d- Eşkiya Hareketleri

Çorum, ilk çağda istilâ ordularının yol uğrağı olmuş, ortaçağda Oğuz Türklerinin saltanat mücadelelerine şahit olmuş, birçok hükümetlere tâbi olmuştur. Son çağda ise Anadolu'nun hemen ortasında olan bu şehirde pek çok eşkiyanın yol uğrağı olduğundan tarihte “celâli yatağı” adını aldığı görülmüştür.¹³⁴ Şehrin sosyal ve ekonomik yapısı, devletin bastırmaya çalıştığı isyan sebebiyle uğradığı kötü durumdan etkilenmiştir. Devletin ihtiyaçlarını karşılamak için vergi ve asker talebi ise Çorum şehrinin sosyal ve ekonomik yapısını daha fazla bozmuştur.¹³⁵

Çorum ve çevresi XII ve XIV. yüzyıllarda gerek dîni gerekse siyasi nitelikli karışıklıklarla geçirmiş, yönetim sürekli el değiştirmiştir. Bölgenin etnik yapısı kadar sosyal yapısı da bir uyum ve bütünlükten uzak kalmıştır. Bu nedenle Osmanlı yönetimine gelinceye kadar bölgenin ekonomik ve politik açıdan düzenli bir gelişme gösterecek bir yapıya sahip olmadığı bunun sonucunda da kültür açısından da yapısal

¹³¹ B.O.A., Cevdet Tasnifi, 1802; Anakök, a.g.e., s.117.

¹³² Bkz. Anakök, 92-116-118; Uğur, a.g.m., s.651-53; Arıncı, a.g.m., Çorumlu, S. 29, s.897-903.

¹³³ 1967 Çorum İl Yılığ, s.51-52.

¹³⁴ Tuğrul, a.g.e., s.55

¹³⁵ Yaramış, Ahmet, Çorum'un H.1240-1254/ M.1824-1836 Tarihli Şer'iyye Sicili'nin H.1240-1241/M.1824-1826 Yılları Arası Transkripsiyon ve Değerlendirme, (basılmamış) yüksek lisans tezi, Milli Kütüphane, 1995 BD 687, Ankara 1993

kalıntıları bırakacak bir gelişme göstermediği izlenmiştir.¹³⁶ Celâli isyanları ile bölge yeni bir hareketliliğe sebep olmuştur¹³⁷. Doğu Anadolu'dan gelenler Sivas, Kayseri, Çorum gibi merkezlere yerleştirilmiş ve kimi zaman kurdukları mahalleler "şarkiyân" mahallesi diye adlandırılmıştır. Çorum'da da, XVI. yüz yılın son yıllarına ait kayıtlarda Şarkiyân mahallesi olduğu görülmüştür.¹³⁸

Moğollar, Çorum bölgesinde kalabalık bir şekilde yaşamışlardır.¹³⁹ Bölgede özellikle Kara Tatarlar yurt tutup, bölük¹⁴⁰ adı altında çeşitli oymaklara ayrılmışlardır. Timur Anadolu'ya yaptığı seferden dönerken Kara Tatarlar'ın ezici çoğunluğunu beraberinde götürmüştür. Kara tatarların göçürülmesi ile boşalan yerler gecikmeksizin güneyden gelen Türkmenler tarafından doldurulmuştur.¹⁴¹

Türkmenlerin bölgeye yerleştirilmeleri ile bir takım sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Başlangıçta Anadolu'ya gelen Türkmenler zaman zaman sınır ötelere akınlar yaparak devlete hizmet etmişlerdir. Temel iktisâdî faaliyetleri hayvancılık olan bu insanlar daha sonra sıkıntıya düşmüşlerdir. Çünkü, Selçuklular döneminde Orta Anadolu'nun geniş bozkırları boş denecek kadar tenha idi. Gelen boylar rahatlıkla buralara yerleştirilirdi. Bu boylardan bir kısmı göçebeliği bırakıp yerleşik hayata geçince hem araziyi şenlendiriyor hem de tarıma katkı sağlıyorlardı. Daha sonra devam eden göçler ve hızlı nüfus artışı yüzünden hükümet yeni gelenleri yerleştirmede zor durumda kalmaya başlamıştı. Yerleşik hayata geçenler ellerindeki ekili arazileri yeni gelenlerle mer'a ve

¹³⁶ Bakırcı, a.g.m., s.63-64.

¹³⁷ Geniş bilgi için bkz. Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: "Celâli İsyanları"*, Bilgi Yayınları, İstanbul 1975,

¹³⁸ S. Faraçlı, a.g.m., s.84.

¹³⁹ Sümer, Faruk, *Anadolu'da Moğollar*, ts.,s.136.

¹⁴⁰ "Bölük sözü bu topluluğa has bir deyim olup, İran'da Moğol devrinden itibaren idarî ve malî yöre anlamında kullanılmıştır." Sümer, Faruk, *Anadolu'da Moğollar*, ts.,s.137.

¹⁴¹ Türkmenlerle ilgili bkz.:Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, Ankara 1965, s. 352., *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, İstanbul 1980, s.86-87.; Sümer, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilâtı- Destanları*, Ana yay., İstanbul 1980., *Anadolu'da Moğollar*, ts.,s.147.; Anadol, Cemâl, *Tarihe Hükmenden Millet Türkler*, Milli Kültür Yayınları, İstanbul, 1977, s.197-202.; Şeker, Mehmet, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması*, DİB.Yayınları, Ankara 1985, s.155; Cumhuriyet, Müjgan, *Mevlânâ'nın Şiirlerine Göre XII. Yüzyılda Türkmenlerin Yaşayışları*, *Milli Kültür* (Aylık Dergi), Kültür Bakanlığı, Ankara 1979, S.12, s.11-19; Refik, Ahmet, *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.; Koca, Salim, "Türk ve Türkmen Adının Menşei", *Osmanlı*, editör: Eren, Güler, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, c.7, s.85-91; Gündüz, Tufan, "Osmanlı Tarih Yazıcılığında Türk ve Türkmen İmajı", *Osmanlı*, editör: Eren, Güler Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, c.7, s.92-97.

kışlak olarak paylaşmaya razı olmuyorlardı. Dolayısıyla eskilerle yeniler arasında geçimsizlik ortaya çıkıyordu.¹⁴²

İnsanların sahip oldukları arazilerini vakfetmeleri de hayvanları otlatacak mera ve kışı geçirecek kışlak bulma konusunda sıkıntı doğuruyordu. Büyük sürüler ve kalabalık insan kitleleriyle hayvanlarını yazın yaylaya çıkarmaları, kışın düze indirmeleri şeklinde devam eden gidiş-gelişleri esnasında da yerli halkın tarla ve bağlarına zarar veriyorlardı. Bu da kavgalara sebep oluyordu. Bazen de Türkmen boyları kendi aralarında geçimsizliğe düşüyorlardı.

Türkmenlerin, zaman zaman yolları üstünde bulunan şehir ve kasabalara, köylere yaptıkları yağma akınları, kervanlara hücumları da kavgalara sebep oluyordu. Bu tür eylemler ise birbirinden farklı bir hayat tarzı sürdüren yerli halk ile Türkmenler arasında sosyal bir çatışma meydana getiriyordu.¹⁴³

Çorum bölgesindeki İskilip'e Tatarlardan birkaç bin hane konaklamışlardı¹⁴⁴. Çelebi Sultan Mehmet 1416 da Samsun seferinden dönerken İskilip'e uğradı. Buradaki Tatar obalarını gördü. Bu evlerin Minnet Beğ'e ait olduğunu, beğ'in de Tatar Samağar'ın düğününe gittiğini, zevk sefa içerisinde olduklarını, vergi vermeyip savaşlara da katılmadıklarını öğrendi. Veziri Beyazıd Paşa'ya; "Timur bu memleketten tatarları aldı gitti ama burada bunların beğleri düğün yapar, birbirine gider gelir, benim seferimde bulunmazlar" dedi. Çelebi Mehmet sadâkatlarından emin olmadığı ve o zamanki deyimle "il ve günü" (devlet ve halkı) incitmek alışkanlığından kurtulamamış olan bu topluluğun ileride isyan edebileceklerini düşünerek öte yakada faydalı hizmetler görebileceğini ifade ederek onların Rum İli'ne göçürülmesini emretti¹⁴⁵. Minnet Beğ'i çağırtı ve hepsini Filibe'ye göndererek Konuş Hisarı bölgesine koydu.¹⁴⁶ Tatar hanları, serhad beklerler, başka bir iş ellerinden gelmez, devlete yararlı bir hizmet de görmezlerdi. Genellikle zararları görürler, asla dostluk edecek bir taife de değillerdi¹⁴⁷.

¹⁴² Ocak, Ahmet Yaşar, *Babailer İsyanı, Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, Dergah yay., İstanbul 1996, s. 37-41.

¹⁴³ Ocak, a.g.e., s. 41; H.T. Dağlıoğlu, "Çorumda Aşiret Meseleleri ve Bunların Mali Vaziyetleri", *Çorumlu* 940, S.19, s.6-8.

¹⁴⁴ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, haz.: Parmaksızoğlu, İsmet, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, II, s.98-99

¹⁴⁵ Sümer, Faruk, *Anadolu'da Moğollar*, ts., s.133.

¹⁴⁶ Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Atsız, 96-97; Solakzade Tarihi, I, s.180.; Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s.135.

¹⁴⁷ Koçi Bey Risalesi, sad. Damışman, Zuhuri, MEB. Yayınları, İstanbul 1993, s.99.

Kara Tatarların, hükümdarlara karşı olan tutumları daima menfaatlerine göre şekillenir, genellikle kuvvetlilerin yanında yer alırlardı. Ankara savaşında Timur'un tarafına geçmeleri de bu sebeptendi.¹⁴⁸

Şehzâde Çelebi Sultan Mehmet, yanındaki askerleriyle Amasya'ya doğru yola çıktığını haber alan, öteden beri âdeti yol kesmek olan,¹⁴⁹ Kastamonu hakimini İsfendiyar'ın kardeşinin oğlu Kara Yahya adındaki bir kişi, zamanı fırsat bilerek şehzâdenin yolunu kesmek istemiş, yapılan mücadelede Kara Yahya Tosya tarafına kaçmıştı. Şehzâdenin, Timur'la görüşmek üzere Amasya'dan yola çıktığını haber alan Kara Yahya intikam almak için Osmanlı yakınlarında tekrar saldırıya geçmiş, çok şiddetli bir mücadele sonucu Kara Yahya tekrar kaçmak zorunda kalmıştı.¹⁵⁰

Anadolu'nun çeşitli yerlerinde 16.yy. ortalarında celâfi hadiseleri yaygınlaşmaya başlamıştı. Bu hareketin bu derece yaygınlaşmasında etkili olan birtakım sebepler vardı. Bunların en önemlileri; eyâletlerin ehil ellerden çıkmış olması¹⁵¹, para ayarının bozulmasıyla iktisâdî hayatın zorlaşması¹⁵², buna karşılık da devletin vergi taleplerinin halkı zor durumda bırakması idi. Diğer taraftan, iktisadî zorluklar ve devlet memurlarının (ehl-i örf) tazyikiyle halkın toprakla meşgul olmayı terketmesi (çift-bozan reâya) celâfiliği körüklemişti. Ayrıca eyaletlere gönderilmiş bulunan yeniçerilerin ve kapıkulu süvarilerinin şehir ve kasabalarda halka eziyet etmeleri hükümete karşı menfi duyguların gelişmesini hızlandırmıştı. Bu geçen zaman zarfında tımarlı sipahiler de ihmâl ve alâkasızlık yüzünden tedricen bozulmaya yüz tutmuştu. Bütün bunlar yanında yıllarca süren İran ve Avusturya savaşları ve bundan dolayı talep edilen ziyade vergiler de reayayı bitkin ve çaresiz bırakmıştı.¹⁵³

Çorum'da 26 Muharrem 967/1560 tarihli bir belgede suhte (medrese öğrencileri) hareketlerinden bahsedilir. Osmanlı kadısının verdiği bilgiye göre Tarak adlı bir suhte liderinin yönettiği sekiz kişilik öğrenci birliği ok, yay ve başka silahlarla gezdiği, Hacıhamza'da yollar kesip halka salma saldıkları, Hasan adında bir sipahiye çevirerek

¹⁴⁸ Sümer, Faruk, *Anadolu'da Moğollar*, ts., s.146.; Bu savaşla ilgili bkz. Bıyıktaş, Ö.Halis, *Yediyıl Harbi İçinde Timur'un Anadolu Seferi ve Ankara Savaşı*, İstanbul 1934.

¹⁴⁹ *Tacü't-Tevarih*, I, s.321.

¹⁵⁰ *Solakzade Tarihi*, I, s.111-116.

¹⁵¹ H.T. Dağlıoğlu, "Onuncu Hicride Çorum", *Çorumlu* (939), S.9-10, s.290.

¹⁵² Akdağ, a.g.e., 455-63.

¹⁵³ *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, X, s.409-10.

eşyalarını aldıkları, mahkeme naibini hapsederek para aldıkları, takip edildiklerinde **Kastamonu sancağına geçtikleri bildirilmektedir.**¹⁵⁴

Yine Burunsuz adındaki bir suhte lideri de aynı şekilde halktan zorla mal **gasbediyor ama dağlık arazide saklandıklarından bir türlü ele geçirilemiyorlardı.**¹⁵⁵ Çorum Bey'i Gülabi'ye gönderilen bir emirde; "Burunsuz nam şâki sohtayı takip edip tutulacağı sırada diğer sancak toprağına girmekle elde edilemediğı bildirildiğı cihetle ehl-i fesadı nerede olursa takip edip hatta girdiğı sancağın sipahileri dahi şakiyi **tutmakta yardımcı olmaları**" istenmişti¹⁵⁶. Bu hareketler o kadar yaygınlaşmıştı ki, Çorum, Çankırı ve Kastamonu sancak beyleri ve kadılarına gönderilen bir emirde, Amasya'da sıkıştırılınca kaçan ehl-i fesada yardımcı olunmaması, her nerede iseler ele **geçirildiğinde Amasya beyine teslim edilmeleri istenmişti**¹⁵⁷.

Bölgede eşkıyalık o kadar yaygınlaşmıştı ki İskilip kasabası gündüz vakti âsiler tarafından basılarak mallar yağma edilmiş, ölenler olmuştu. Hatta âsiler, kasaba **halkından sancakbeyinin kasabaya girmesine izin vermemeleri için söz almışlardı.**¹⁵⁸ Bütün bu hareketler üzerine tedbir olarak, Çorum sancağına dahil olan kasaba ve köylerde iyi cins at beslemek ve askerler dışındakilerin silahla gezmeleri yasaklanmıştı. 5 Safer 975/1567 tarihinde Çorum Bey'i ve kadısına gönderilen bir emirde, bazı sohta taifesinin tüfek ve başka silahlarla yaylaya çıkıp halkın para ve koyunlarını aldıkları, insanlara zarar verdikleri için askerlerden başka kimsede tüfek bırakılmaması, sohta taifesinden silahlı gezen görülürse suçu dahi olmasa yakalanıp hapsedilmesi, kadıların **bu gibileri himaye etmemeleri istenmişti**¹⁵⁹. 984/1576 tarihinde Çorum beyi Yusuf Bey'e gönderilen bir emirde, kimde iyi cins at ve silah varsa bedeli ödenmek şartıyla **sipahilere satmaları**¹⁶⁰, 985/1577 tarihinde gönderilen diğer bir emirde de yeniçeri ve sipahi taifesinden olmayanların ellerinde ne kadar tüfek varsa toplanması, miktarı ve ne **şekilde alındığına dair de bilgi verilmesi istenmişti**¹⁶¹.

¹⁵⁴ *Çorumlu*, S.15, s.203, ves.no 150 ; *Akdağ, a.g.e.*, s.169-70; *Anakök, a.g.e.*, s.73.

¹⁵⁵ *Akdağ, a.g.e.*, s.181.

¹⁵⁶ B.O.A. Mühimme Defteri, 2059/751

¹⁵⁷ B.O.A. Mühimme Defteri, 2480/881.

¹⁵⁸ *Akdağ, a.g.e.*, s.269

¹⁵⁹ B.O.A. Mühimme Defteri, 53/13

¹⁶⁰ *Çorumlu*, (939), S.9-10, s.134, ves.no. 90; Mühimme 38, s.374.

¹⁶¹ *Çorumlu*, (939), S.9-10, s.140, ves.no. 98; Mühimme 31, s.242.

1568 yılında Sivas vilayetinde ün salan harâmî Feridun ve kardeşi Erbasan'ın yakalanmasından sonra kaçan bir grup, Çorum-Hacıhamza civarında Oruç adlı bir kişinin liderliğinde soyguna başlamışlar, gasbettikleri paralarla 400-500 koyun alıp İstanbul ve Bursa'ya satmaya giderken yolda 25 kişiyi öldürmüşlerdi.¹⁶² Bunun üzerine Çorum Bey'i Gülabi'ye 22 Ramazan 976/1568 tarihinde gönderilen bir hüküm de "eşkiyalık eden Oruç nâm kürdün ve adamlarının ele geçirilip şer'i ile cezalarının verilmesi" istenmişti.¹⁶³

Belirli bir hedef olmadan, belirli bir yerde cezalandırılacak eşkiya türemeden 'devre' denilen gezilere çıkmak defalarca yasaklanmış olmasına rağmen sancakbeyleri de sık sık devreye çıkıyorlardı. Çorum sancakbeyi olan İbrahim'in yardımcılarının celâli şefleri olarak etrafa korku saçtıkları,¹⁶⁴ başka bir belgede sancakbeyi olan Cafer Bey ve adamları tarafından para ödenmeksizin 2.400 kile arpa, 700 arpa saman ve 700 araba odun topladıkları ifade ediliyordu.¹⁶⁵ Artık idareciler de halka açıktan zulüm yapmaya başlamışlardı.

Çorum Bey'i Mahmud Bey hakkındaki 986/1578 tarihli bir belgeye göre, şehirdeki uygunsuz tavırları yüzündün Mahmut Bey âlim ve ileri gelenler tarafından İstanbul'a şikayet edilmişti. Zira Mahmud bey, gelirini artırmak üzere şehirde meyhaneleri tekrar açtırmış, şarap gibi içkilerin açıkta içilmesine müsaade etmiş, bir hamam tavanının çökmesiyle içeride ölen insanları defneden müslümanları sebepsiz yere üç gün hapsederek cezalandırmış, bazı insanların mallarını sebepsiz yere ellerinden almıştı.¹⁶⁶

Devlet otoritesinin zayıflaması ile birlikte Çorum, 1560'lı yıllardan itibaren çok sıkıntılı dönemler geçirmişti. Hatta bu yılda sancakbeyi, Divan'a yolladığı şikayetinde sancakta hırsız ve eşkiyanın çok olduğunun herkes tarafından bilindiğini, suçluları takip ettiğinde ise diğer sancaklara kaçtıklarını ifade ederek kendisine suçluları oralarda da kovuşturması için yetki verilmesini istemişti.¹⁶⁷ 982/1574-985/1577 yılları arasında Mahmut Bey, Yusuf Bey ve Hacı Ahmet Paşa olmak üzere üç sancakbeyi değişmişti ki

¹⁶² Akdağ, *a.g.e.*, s.141

¹⁶³ B.O.A., Mühimme, 2080/760

¹⁶⁴ Akdağ, *a.g.e.*, s.125

¹⁶⁵ ŞS.1004-v.19a.

¹⁶⁶ Çorumlu, 938, S.7, s.94, ves.no. 57; Mühimme, 34, s.319.

¹⁶⁷ Akdağ, *a.g.e.*, s.132

bu da yönetim kademesinde birtakım sıkıntılar olduğunu ifade etmesi açısından önemli bir husustur¹⁶⁸.

1004/1595 yılında Çorum'a tayin edilen Nasrullah Bey'in adamları, kalabalık ve atlı bir grupla sancağa gelip salma toplamaya başlamışlardı. Halbuki halk, eski sancak Bey'i Cafer Bey'e bir yılın vergilerini vermiş hatta kendilerinden Bey tarafından borç olarak satın alınan 700 araba saman ve 2.400 kile arpa, 700 araba odunun parası da ödenmemişti. Yeni bey de o yılın hâsilâtının kendisine ait olduğunu söyleyince halk da ikinci bir defa vergi vermek durumunda kalmıştı.¹⁶⁹

1004/1595 yılında Çorum civarında sarı ve kırmızı bayrak açarak 80-90 kişilik bir grupla faaliyete geçen Canfedaoğlu¹⁷⁰ köyleri basıyor, para ve yiyecek topluyor, itiraz edenlere hakaret ediyordu. Baskına uğrayan köylerdeki insanlar etrafa kaçıyordu¹⁷¹. Bu durumun İstanbul'a haber verilmesi üzerine yeteri kadar bir kuvvetle bölgeye gelen Hasan adındaki bir sipahî komutasındaki birlik tarafından Canfedaoğlu yakalanıp idam edilince halk arasında telâş başladı. Canfedaoğlu, padişahın bir sipahisi olduğundan Eğri Seferi'nden dönüşte padişah, ordusu ile Çorum'a gelip halkı cezalandırmasından panik başlamıştı. Halk dükkanları kapatmaya, şehirden göç etmeye hazırlanmıştı. Sonuçta Canfedaoğlu'nun ehl-i fesat olduğu, cezasının uygun bulunduğu, böyle bir şahıs hakkında hesap sormanın akla gelmeyeceği ifade edilerek halktan dükkanlarını açmaları, göçten vazgeçmeleri, aksi takdirde bunun toplu suç sayılarak gereğinin yapılacağı ifade edilerek yöreye uğrayan asker kabilelerine de parasız bir şey istememeleri konusunda emir verilmişti.¹⁷²

17.yy. başlarında Muhafız Mustafa Paşa, İstanbul'a yolladığı arzda, Çorum Beyi'nin sancağı nasıl idare ettiğini anlatarak, Bey'in, subaşılıklarını Çılbaklar, Çolak Ali ve ötekileri gibi vilâyetler soyan birtakım silahlı zorbalara verdiği, Çorum kadısı Hasan'ın bu eşkiyalarla birlikte hareket ettiğinden, halkın mahsûlünün usulsüz bir şekilde bunların atlarına yem yapıldığını, dizdara zorla açtırılan kalede yığılı buğday,

¹⁶⁸ Dağlıoğlu, a.g.e. , S.9-10,s.290

¹⁶⁹ Çorumlu, 939, S.9-10, s.117-119,122, ves.no 77,78,80.

¹⁷⁰ Canfedaoğlu, Altuntaş köyünden İshak'ın oğludur. Esas adı Timurtaş iken daha sonra adını Mehmet'e çevirmiştir. Bkz. Çorumlu, 938, S.4, s.45, ves.no.30.

¹⁷¹ Canfedaoğlu hakkında belgeler için bk: Çorumlu, 938, S.3, s.28-40,ves.17-27, Çorumlu, 938, S4, s.41-48, ves no. 28-34.

¹⁷² Çorumlu, 938, S.4, s.48, ves.no. 33.

arpa gibi mahsulle birlikte emanet konulan eşyaların yağma edildiğini, müderris ve zengin kimselerin paralarının soyulduğunu ifade etmişti¹⁷³.

Anadolu'nun orta bölümünde ve yol kavşağı üzerinde olması dolayısıyla Çorum, tarihin her döneminde hareketli kalmıştı. Yerli halkın isteğinin dışında bölgede cereyan eden çatışmalar halkı büyük sıkıntılara düşürmüştü. Bu hadiselerden birisi de Urfa'lı Kılıçlı aşiretinden Ali'nin oğlu Karayazıcı¹⁷⁴ hadisesidir. 1598-1599 yıllarında meydana gelen olay özet olarak şöyle gelişmiştir: Esas ismi Abdülhalim olan Karayazıcı, Sivas vilayetinin Divriği veya Malatya sancağından birinde seferde bulunan sancak beyinin kaymakamı (vekili) iken sancak başka bir Bey'e verildi. Karayazıcı, yanına adam toplayarak yeni gelen Bey'e sancağı vermek istemedi ve çıkan çatışmada Bey öldürüldü. Üzerine fazla askerle gelineceği ve kendisinden bunun intikamının alınacağı düşüncesiyle ayaklanmaya karar veren Karayazıcı, bu bölgedeki bütün eşkıya ve adamlarını harekete geçirerek kendisine bağladı. Nâhiye ve köylere adamlar göndererek büyük bir hazırlığa girişti. Halkın mallarına ve evlerine zarar veriyordu. Sinanpaşa oğlu Vezir Mehmet Paşa serdarlığa getirilip Karayazıcı'nın üzerine gönderildi. Mehmet Paşa başarılı olamayınca Karayazıcı'ya Çorum sancakbeyliği verilmek şartıyla barış yapıldı¹⁷⁵.

Karayazıcı, Çorum sancakbeyliğini resmen elde ettikten sonra da rahat durmadı. Karayazıcı'nın etrafında bir rivayete göre 20.000 üzerinde silahlı insan toplanmıştı.¹⁷⁶ "Her sakaldan bir kıl" diyerek kasabalara, kentlere, köy ve nahiyelere akçeler saldı ve bunların toplanması için celaliler gönderdi. Sinanpaşaoğlu tekrar bir hazırlık yaparak Karayazıcı üzerine gidecekti. Sinanpaşaoğlu halka o kadar zulüm yapıyordu ki Şeyhulislâm Sunullah Efendi'nin kardeşinin oğlu olan Çorum kadısı Çelebi Kadı, Sinanpaşaoğlu'nun zulümleri hakkında padişaha mektuplar yazdı. Sinanpaşaoğlu serdarlıktan alınarak yerine Hacı İbrahim Paşa geçirildi. O da yenilince bu defa

¹⁷³ Akdağ, a.g.e., s.431.

¹⁷⁴ Karayazıcının resmî hüviyeti hakkında farklı görüşler ileri sürülmektedir. Geniş bilgi için bkz. Akdağ, Mustafa, a.g.e., s.376-83.

¹⁷⁵ Köseoğlu, Neşet, "Çorum Sancakbeyi Karayazıcı", *Çorumlu*, 939, S.12, s.358-362.

¹⁷⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s.104; Akdağ, a.g.e., s.383.; *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, c.X, s.410.

Vezirzâde Hasan Paşa serdar oldu, Karayazıcı'yı bozguna uğrattı.¹⁷⁷ Karayazıcı adamlarından 20.000 kişi öldürüldü.¹⁷⁸ Kendisi de kalan camilerle beraber Sivas tarafına oradan da Canik dağlarına kaçtı.

Karayazıcı'nın öldürülmesinden sonra celâliler Karayazıcı'nın kardeşi Deli Hasan'ı başa getirdiler¹⁷⁹, 1603-1610 yılları arasında olaylar o kadar yaygınlaşmıştı ki ordudan kaçanlar bu eşkıya gruplarına katılıyordu. Bu döneme "büyük firârî" ve halk dilinde de "Büyük Kaçgunculuk" adı verilmişti. Bu güçler farklı zamanlarda devlet tarafından oluşturulan birlikleri bozguna uğratmışlardı¹⁸⁰.

Deli Hasan'dan ayrılan Tavail Halil ise kurduğu çetesiyle orta Anadolu'da büyük ün salmıştı. 1604 yaz aylarında bu gruba bağlı silahlı kişiler Çorum, Kastamonu, Bozok, Aksaray sancaklarını yakıp, yıkmaya başlamışlar, halk korkudan ya dağlık yerlere sığınmış veya köy ve kasabalarını palankalar ile çevirmişlerdi¹⁸¹. Öyleki, celâfiler, Anadolu'yu dehşet verici bir kargaşa içerisine sürüklemişlerdi. Tavail'in kardeşi Meymun ortalığı yakıp yıkıyor, yağmalıyordu. Hatta Bursa civarındaki eşkıya grubuna dahi destek veriyordu.¹⁸²

Diğer taraftan Çorum, Amasya ve Tokat ilinde Kızılkoca Türkmenleri hiç rahat durmazlardı. Yolcular bir şehirden öbürüne kalabalık olmayınca gidemezlerdi. Yolda haramzâdelikleri eksik olmazdı. Gündüz şehir içinden, hamamdan kadın alıp giderler kimse bir şey söyleyemezdi. Yörgüç Paşa bunlara bir tuzak hazırladı. Bunun üzerine Çorum'da bulunan Kızılkoca oğlanları dört kardeşiler, adamlarının yiğit ve cesaretli olanlarından dörtyüz kişiyi kısa bir sürede toplayıvermişlerdi. Plân gereği Yörgüç Paşa bunları Amasya'ya çağırmıştı, Yörgüç Paşa'nın hasta olduğunu ifade eden oğlu Hızır Bey gelen grubu karşıladı, ziyafet hazırladı. Plân gereği ziyafette aşırı derecede içki verildi, gece vakti sarhoş olan dört kardeşin kafaları kesildi, içkinin etkisinde kalan dört yüz kişi de zindana atıldı. Kapı kapatılarak içeriye duman verildi ve de içeridekilerin

¹⁷⁷ Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi*, haz: Baykal, Bekir Sıtkı, Kültür Bak. Yay., Ankara 1992, II, 237-38; *Solakzade Tarihi*, II, s.416-418; Akdağ, a.g.e., s.21-24.; Tuğrul, a.g.e., s.51; "16.çı Asırda Çorumun İdarî ve Askerî Vaziyeti Hakkında Bazı Malûmat", *Çorumlu*, 938, S.1, s.26-27.

¹⁷⁸ Akdağ, a.g.e., s.389.

¹⁷⁹ *Netayic ül Vukuat*, s.183-189.

¹⁸⁰ Akdağ, a.g.e., s.24.

¹⁸¹ Akdağ, a.g.e., s.471

¹⁸² William J.Griswold, *The Great Anatolian Rebellion*, çev. Tansel, Ülkü, Anadolu'da Büyük İsyan 1591-1611, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 93, İstanbul 2000, s.32, 140, 147.

hepsi öldü. Yörgüç Paşa, Çorum'a yerleşen Türkmenlerden geri kalanlarının evlerini bastı, çok sayıda Türkmen öldürüldü, davar ve malları yağma edildi¹⁸³. Hatta Çorum'da bir koyun bir akçaya satılır oldu. Yörgüç Paşa bir Türkmen getirene bir hil'at vereceğini ilân etti. Kaçabilenler Bayındırhı Kara Osman'ın yanına gittiler.¹⁸⁴

Bölgede eşkıya grubu eksik olmuyordu. Bunlardan bir tanesi de Osmancık bölgesinde Zeytün'de, Kocakayası denilen bir hisarda bulunan Taşanoğlu Kasımbeyoğlu Haydar Bey idi. Hisara yüzyıl yetecek miktarda erzak koymuş, kimseye baş eğmez, serkeşlik ederek itaat yoluna girmez, kimseye baş eğmez, istiklâl davası güder idi. Kasım Bey adındaki oğlu ile zaman zaman dört yana, beylere armağanlar gönderiyordu. Beyler onu ele geçirmeye çalışıyor ama başaramıyorlardı. Yörgüç Paşa bu hisarı almak için bir hayli uğraştı. İçeriden Tayfur Çelebi adında birini ayarlayarak hazine ve erzak depolarını yaktırdı. Yörgüç Paşa tarafından etrafı kuşatılmış ve erzaksız kalmış olan Haydar Bey, hisarı kendiliğinden teslim etti.¹⁸⁵

Çorumlu Dergisi'nde 223-224 nolu belgelerde belirtildiği üzere 1018/1609 tarihinde eşkıyaların kasaba halkına zulüm, malarını da yağma etmeleri gibi sebeplerle Çorum kalesinin taş olması, muhafızların orada barınamamaları, eşkıyaya karşı tam bir müdâfa imkânı olmaması gibi sebeplerle Çorum'dan âyân ve eşrâf İstanbul makamlarından kale dışında halkı korumak amacıyla kaleye¹⁸⁶ bir varoş yaptırılması için istekte bulunmuşlardır¹⁸⁷. Bu iş için de Dergâh-ı Ali çavuşlarından Behzat Çavuş'un görevlendirildiği, kendisine 120.000 akçe verildiği, halka bu iş için salma salmaması gerektiği, para yetmezse imece usulünce bir dakika dahi geçirmeden geceli-gündüzlü çalışma yaptırması için emir verilmişti.¹⁸⁸

¹⁸³ Tacü't-Tevarih, II, s.157-161

¹⁸⁴ Aşıkpaşaoğlu Tarihi, M.E.B. Basımevi, İstanbul 1970, s.119-120; Neşri Tarihi, II, 89; Solakzade Tarihi, I, s.215-17

¹⁸⁵ Aşıkpaşaoğlu Tarihi, s.120-121; Neşri Tarihi, II, 92-93; Solakzade Tarihi, I, s.217-218; Tacü't-Tevarih II, 162-163.

¹⁸⁶ Çorum kalesinin önceden çok büyük ve şehrin içlerine kadar uzandığı, depremlerde yıkılıp taşlarının sel suları ile sürüklenmesi sonucu yeni kalenin yapıldığı, eski kaleye ait herhangi bir iz kalmadığından hareketle Danişmendler zamanındaki Çorum kalesi hakkında açıklama yapan Rifat Arıncı şöyle demektedir: "Çorum kalesinin kaba taslak planı şöyle idi; şimdiki Albayrak okulunu içerisine alan kale suru, Kara Mustafa Paşa su deposunun önlerinden eski ortaokul yapısını hariç bırakarak Tanyeri okulunu içine almak suretiyle Sakallı'nın Hacı Efendi'nin ve Poyrazların cami yanındaki evinin önünden cenuba doğru istikamet alıp Taşhan arkasından İnkılap mektebi önünden şimdiki kaleye doğru imdat ediyor ve kalenin yeri sur içerisinde kalıyordu." Çorumlu, (941), S.29, s. 900.

¹⁸⁷ Çorumlu, II, S.31, s.4, 324.

¹⁸⁸ Dağhoğlu, "Hicri 1 İnci Asırda Çorum", Çorumlu, 941, S.28, s.852-53.

1126/1714 yıllarında Halep ve Raka yöresinde bulunan ve Kıbrıs'a gönderilmek istendiği halde bir kısmı yoldan, bir kısmı Kıbrıs'tan geri kaçmış olan, sık sık bölge halkını rahatsız eden Mamalı, Cerid gibi bir kısım Türkmen aşiretleri Çorum'a gelerek **Alaca ve Sungurlu civarına yerleşmişlerdi.**¹⁸⁹ Mamalı aşiretinin eşkiyalığı yüzünden¹⁹⁰ reisleri Mamalı Ömer Paşa hakkında soruşturma yapılmış, aşiretini suça tahrik ettiğinden dolayı 1138'de idam edilmişti.¹⁹¹

"Avusturya harbi sırasında (1715-1718) Çorum, Zile, Bozok taraflarında bulunan kapısız yani bir vezir ve beylerbeyi maiyetine kapılanmamış olan levendlerin şakavetleri haddi aşmıştı. Her ne kadar bunların tedipleri için bazı kuvvetler sevk ediliyorsa da asker muharebede olduğundan haklarından gelinememekte idi."¹⁹²

1758 tarihinde İçel mutasarrıflığından Çorum sancak beyliğine tayin olunan Abidin Paşa ile bir müddet sonra yine Çorum sancak beyliğine tayin olunan Mikdat paşa Çorum'a gelmeden Amasya'dan şehri idare etmek zorunda kalmışlardı. Çünkü Abdülcebbar adında bir kişiye Çorum'da malikâne verilmiş olup mutasarrıfları istediği zaman Çorum'dan atılabiliyordu. Hiçbir idâre memuru bununla başa çıkamıyordu.¹⁹³

Çorum, Kurtuluş Savaşı yıllarında da büyük mücadelelere sahne olmuştur. Sorgun ve Yozgat merkezli olarak ortaya çıkan Çapanoğulları isyanı sonucu Alaca ele geçirilmiş, Çorum'a 15 km. yakın olan köylere kadar ulaşmışlardı. Öbür taraftan Zile'den hareket eden bir grup da Cemilbey (Çorak) ve çevresini ele geçirerek şehrin güneydoğu bölgesinden Çorum'a ulaşmaya çalışıyorlardı.¹⁹⁴

Diğer tehlikeli bir grup ise Karadeniz Bölgesi'nde faaliyette bulunan Pontus-Rum hareketi idi. Bunlar da Andon Paşa liderliğinde 6.000 civarında silahlı bir güç oluşturarak geçtikleri bölgelerde halkın malına ve canına kastederek ilerleyerek Hamamözü köylerine kadar ulaşmışlardı. Eğer Çorum aşılabılırsa Ankara'ya rahatlıkla ulaşmayı plânlıyorlardı.¹⁹⁵ Bu şartlar altında Çorum halkı gerekli tedbirleri alarak

¹⁸⁹ Köseoğlu, Neşet, "Çorum Havalisinde Mamalı Aşireti ve Ömer, Osman Paşalar", *Çorumlu*, 938, I, s.12-20; N. Köseoğlu, "Çorum'da Cerid Aşireti", *Çorumlu*, 938, S.3, s.86-88.; 1967 *Çorum İl Yıllığı*, s.91

¹⁹⁰ *Çorumlu* (1944), S.46, s.418, ves.no.377.

¹⁹¹ Anakök, a.g.e., s.48

¹⁹² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.317.

¹⁹³ Anakök, a.g.e., s.111

¹⁹⁴ *Türk İstiklâl Harbi: İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1974, s.148-176.

¹⁹⁵ 1967 *Çorum il yıllığı* s.100

bunların ilerlemesine mani olmuş, sıkıntılı bir dönemde devlet idaresine zarar vermeyi amaçlayan bu iki gücün birleşmesine imkân vermemiştir.

İstiklâl Savaşı yıllarında cepheye gönderdiği asker sayısı ve cephe gerisinde yiyecek ve donatım malzemesi teminindeki büyük fedakarlıkları dikkate alındığında Çorum, gerçekten üzerine düşen görevi lâyıkıyla yerine getirmiştir. Bunun en belirgin örneklerinden bir tanesi de askerlik şubesi kayıtlarına bakıldığında şehit veren iller içerisinde Çorum ilk sıralarda yer almaktadır. “Dört yıla yakın bir süre devam etmiş olan millî mücadelede resmi kayıtlara göre ülke genelinde er olarak 36.239 kişi şehit olmuştur. Bu rakam içerisinde Çorum’dan şehit sayısı 1516’ya ulaşmıştır.”¹⁹⁶

Çorum bölgesinde olan her türlü isyan ve eşkıya hareketleri halkın huzurunu bozmuş, kendi hallerinde çalışmalarına engel olmuştur. Dolayısıyla her türlü tecavüz, anarşi, idarî zaafiyet ve zulme karşı kin ve nefret duymuşlardır. Adalet ve doğruluktan yana olmuş, daima sakin bir şekilde, kendi hallerinde yaşamayı tercih etmişlerdir.¹⁹⁷ İstanbul hükümetine karşı olan Defterdarzâde Mehmet Paşa ile Vardarlı Paşa 1647 yılında Çorum’a gelmek istemişler, Çorumlular huzur içerisinde yaşamak istediklerinden ve macerayı sevmediklerinden Mehmet Paşa’nın Çorum’a girmesinde mahzur görmüşler, Paşa’yı şehre almak istememişlerdir. Nihayet aracılar devreye girince hâkim kararı ile üç gün Çorum’da kalmak üzere kendilerine müsaade verilmiştir.¹⁹⁸

Kısaca, Çorum insanı eşkıya hareketlerinden son derece rahatsızlık duymuş, can ve mal korkusunu daima omuzlarında hissetmişlerdir. Bu hareketler aynı zamanda bölgenin gelişmesine engel olan faktörlerin en büyüklerinden olmuştur. Dışarıdan gelen insanlar şehirde terör estirmiş, haketmediği halde yerli halk eşkıya ilân edilmiş, bölgenin adı “eşkıya yuvası” olarak anılır olmuştur.

¹⁹⁶ Selek, Sebahattin, *Anadolu İhtilâli*, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1968, s.112; *Türkiye 1923-1973 Ansiklopedisi*, II, İstanbul 1974, s.482; Sakallı, Bayram, “Millî Mücadelede Çorum”, *Türk Kültür Tarihi İçerisinde Çorum Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1991, s.253-260.

¹⁹⁷ Tombuş, Nazmi, “Çorumun Tarihte Karakteristik Vasıfları”, *Çorumlu*, (939), S.17, s. 11.

e- Çorum Ulucami

Merkezi bir yerde Ulucami yapma geleneği Mescid-i Nebi'nin inşasıyla birlikte Hz. Peygamber tarafından başlatılmıştır¹⁹⁹. Daha sonra müslüman beldelerde mahalle aralarında yapılan küçük cami veya mescitler yanında bir de, merkezi bir yerde, Cuma cami hüviyetinde büyük camiler yapılmıştır. Bu gelenek doğrultusunda Çorum'da yaptırılan bu cami, halk arasında değişik zamanlarda Camikebir, Ulucami, Dördüncü Murad cami diye isimlendirilmiştir.

Çorum merkezde bulunan Ulucami'nin kitâbesi yoktur. Dolayısıyla yapılış tarihi de kesin olarak bilinmemektedir. Ancak içeride bulunan ahşap künde-kârî minber üzerinde 706/1306 tarihi yazılı olması sebebiyle bu tarih aynı zamanda caminin de yapılış tarihi olarak kabul edilmektedir.²⁰⁰ Ancak minber bu camiye mi ait yoksa başka bir camiden mi getirildiği konusu açıklığa kavuşturulamamıştır. Selçuklu sultanlarından III. Alaaddin zamanında, Hayrettin adlı usta tarafından 606/1307 yılında yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Kaynaklarda Sultan Alaaddin cami olarak geçmektedir.

Minberin kapısı üzerinde 706/1306 yılı Safer ayı'nın 10. günü yapıldığı yazılıdır. Minberin üst kısmında Arapça ifade ile "Cuma miskinlerin haccı, mü'minlerin bayramıdır" yazılıdır. Minber kapısında ve kapı alınlığındaki yazılar ise Arap harfleri ile şöyledir, "Esirgeyici Allah'ın rahmetini ümit eden Davudoğlu Ahmed bu mübarek minberin esaslarını resmetti (çizdi)", "Ankaralı marangoz Davudoğlu Abdullah yaptı", "706 yılı Safer ayının onuncu günü yapıldı", minberin batı tarafı külah altındaki korkulukta ise, "Ankaralı Ebû Bekir oğlu Mehmed yaptı" yazılıdır.

1509 yılında meydana gelen ve küçük kıyamet diye nitelenen depremde zarar gören, 1514 depreminde de kubbesi çöken Ulucami, Mimar Sinan (1489/1588) tarafından tamir edilmiştir. Bu konu ile ilgili olarak Mimar Sinan, "Çorum'da Alaaddin Camii'ni (Ulucami) müceddeden tamir ve inşa ettiğini" ifade etmiştir²⁰¹. Cami, tamirat gördüğü dönem padişahının ismiyle anıldığı için zamanla farklı isimler almıştır. Sonuçta, tamirata katkısı dolayısıyla dönemin padişahına istinaden adı, "Dördüncü

¹⁹⁸ Anakök, a.g.e., s.100.

¹⁹⁹ Algül, Hüseyin, *Alemlere Rahmet Hz. Muhammed*, T.D.V. yay. Ankara 1994, s.68.

²⁰⁰ Oral, M. Zeki, "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", *Vakıflar Dergisi*, V, Ankara 1962, s.59-60.

Murad Ulucami²⁰² olarak kalmıştır. Bundan sonra da günümüze kadar aynı adla gelmiştir.²⁰³

III.Murad zamanında, Mimar Sinan tarafından dokuz kubbeli olarak, tamir edilen Ulucami²⁰⁴, 1786, 1793 yıllarındaki depremlerde kullanılamaz hale gelmiştir. Bundan sonra bu camide sekiz yıl süreyle namaz kılınamamış, hatta şehirde Cuma ve bayram namazları kılınacak cami kalmadığından Karakeçili mescidinin camiye dönüştürülmesi, Cuma ve bayram namazlarının burada kılınması için padişahın izin alınmıştır.²⁰⁵ Daha sonra caminin tamirâtı için Abdülcabbarzâde'ye (Çapanoğlu) müracaat edilerek destek istenmiş²⁰⁶, hatta Ulucami'nin tamirâtı, Kabe'nin tamirâtı gibi sayılacağı ifade edilerek, 1225/1810 tarihinde yeniden bina edilmeye başlanmış ancak Abdülcabbarzâde'nin ölümü üzerine oğlu Abdülfettah Bey²⁰⁷ tarafından ahşap tek kubbeli olarak tamamlattırılmıştır. Orta kapının üzerinde bulunan kitabede Arap harfleri ile İhlâs Sûresi yazılmış olup 1225/1810 tarihi yer almaktadır. Bu caminin yapılışı değil tamir edilmiş tarihidir.

Caminin son cemaat mahalli Mutasarrıf Celâl Bey zamanında halkın yardımlarıyla yapılmıştır. Konu hakkında Çorum kâdı ve eşrafı ile İstanbul'a bildirilen 24 Receb 1326/1908 tarihli yazışmalarda özetle şu hususlar yer almaktadır; "Çorum'da cennetmekân Sultan Murad Han hazretlerinin hayratından olan cami şerif cemaat-i müslimini istiaya gayri kâfi bulunması cihetiyle tarz-ı asliyesine halel gelmemek üzere son cemaat mahallinin tevsi zımında sarfi lâzım gelen 42.012 kuruş keşif bedeli

²⁰¹ Sâî Mustafa Çelebi, *Tezkiretü'l-Bünyan*, Dersaadet 1315/1897, s.30.

²⁰² Cami, IV.Murad zamanında tamirat görmüştür. Fakat bazı kaynaklarda IV.Murad'ın, Erivan seferi için ordusuyla Anadolu'ya geçtiğinde Çorum'un Bağzık (Ikizce) Köyü'nde konakladığı, depremde yıkılan bu camiyi tekrar tamir ettirerek etrafına medreseler ve akarat yaptırdığı ifade edilmektedir. Sabuncuoğlu, *a.g.e.*, Kısım I, s.27-28, ts. Oysa kaynaklarda padişahın Erivan seferine İzmit-Eskişehir-Kayseri-Konya-Sivas-Erzurum yolundan gittiği yeradır. Konu ile ilgili padişahın gidiş ve dönüş güzergâhındaki menzillerle ilgili bkz. Aykut, Nezihi, "IV.Murad'ın Revan Seferi Menzilnamesi", *Tarih Dergisi*, S.34, İstanbul 1984.

²⁰³ Ekrem Hakkı Ayverdi, " yerinde yaptığımız tahkikatda bu eserlerin bilinmediğini gördük; kayd ile iktifa ediyoruz. Vakfiye ve kayıtlarda da çıkmadı" demektedir. *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, II, İstanbul 1989, s.374. Oysa, Murad Han cami, Ulucami'dir. Günümüzde aynı yerde, tamir edilmiş hâliyle ibadete açıktır. Ancak, cami civarında olduğu bilinen Murad Han medresesi, bugün mevcut değildir.

²⁰⁴ *Meydan Larousse*, Meydan yay., Çorum mad., III, İstanbul 1988, s.297; Çimici, *a.g.e.*, s.239.

²⁰⁵ B.O.A., Cevdet Evkaf, 14419

²⁰⁶ CHPK., no. 28472/1

²⁰⁷ Abdülcabbarzâde Süleyman Bey ve Abdülfettah Bey hakkında geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, İ.Hakkı, "Çapan Oğulları", *Belleten*, XXXVIII, S. 150, Ankara 1974, s.215-61.

çıkartılarak 39 bin 11 buçuk kuruşun evkâfı hümayûn nezâreti celilesinden takdimine karar verilmiştir.” 1906 yılında yazışmalar başlamış olup 10 zilhicce 1911 yılında ilâve kısım tamamlanmıştır. Masrafin tamamı cami vakfi ve halkın katkılarından karşılanmıştır.²⁰⁸

Son cemaat mahallini Abdülmuttalip usta yapmıştır. Bu tamire ait kitabe orta kapının üstüne ihdas edilen müezzinlik kısmının altına konmuştur ki burada “İşbu son cemaat mahalli evkafın tahsisatı ve ashâb-ı hayrın iânâtı nakdiyesiyle inşa edilmiştir” yazılıdır.

Caminin kuzey-batı tarafında olan minaresi eski olup kuzey-doğu kısmındaki minare ise 1329/1913 yılında yapılmıştır. Minareler tek şerefeli ve sarı taştan yapılmıştır.

Cami avlusunun doğu ve batı yanlarında bulunan ahşap medreseler ve Hacı Hasan Paşa'nın yaptırdığı medrese ile kârgir kütüphane daha sonra yıktırılmıştır.

Caminin kuzey avlusunda şadırvan bulunmaktadır. Bu şadırvana, Kanuni Sultan Süleyman zamanında Sıklık denilen mevkiden borularla su getirilmiştir.²⁰⁹ Buranın güney tarafında bulunan musluk üzerindeki ayna taşında Abdurrahman isimli kişinin hayrı olduğu yazılmakta ve 1171/ 1757 tarihi yer almaktadır. Buranın suyunun temini, su yollarının bakım ve onarımı ile ilgili çok sayıda vakıf olduğu bilinmektedir.

Şadırvanla caminin arasındaki boşlukta yere gömülü, 70. cm yükseklikte, 60 cm. çapında yuvarlak beyaz bir sadaka taşı bulunmaktadır. Caminin güneyinde bahçede üç musalla taşı bulunmakta olup bunların iki tanesinin ayna taşları kitabelidir.

²⁰⁸ B.O.A., Evkaf İradeleri, 3000/16

²⁰⁹ Ç.Ş.S., Ç.H.P.K., no. 1755, v.3-a,b.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇORUM VAKIFLARI

I- DİNİ VAKIFLAR:

Sıra no: 1

Vâkıfın adı: Ahî Mentеше

Mütevellisi: Hacı Yusuf

Vakfedilme amacı: Ahi Mentеше zaviyesinin hizmet giderleri

Vakfiye tarihi: 702/1312

Düşünceler: Çorum'da Ahî Mentеше zaviyesi²¹⁰ ile ilgili vakfiye temin edilememekle birlikte bu zaviyeye ait çeşitli belgelerde bilgi bulunmaktadır. Buna göre; Hacı Yusuf, vakfın mütevellisi olduğunu belirterek, Çiftlik köyünden Kırtçıkaya ve Tonoğullarının vakfa ait arazilerden elde ettikleri geliri kendi mülkümüz diyerek gasbettiklerini şikayet etmesi üzerine Çorum sancak beyine gönderilen Evail Şaban 702/1312 tarihli yazıda, duruma el koyması, gerekli soruşturmayı yaptıktan sonra vakfın hakkını iade etmesi istenmektedir.²¹¹

21 Şaban 1265/1849 tarihli diğer bir belgede ise, aynı zaviyede Ebubekir oğulları Yusuf ve İbrahim'in vefat etmesiyle İbrahim oğlu Yusuf'a bu görevin tevcihi uygun bulunmuştur. 1264 senesi Mart ayından Şubat ayına kadar olan süre içerisinde vakıf geliri olarak, 300 kuruşun 170 buçuk kuruşu masraf için alındıktan sonra geriye kalan 129 buçuk kuruş zaviyede ayende ve ravendeye yemek yedirmek ve mutasarrıflığından dolayı mahsül gelirinden yevmî bir akçe almak üzere kendisine berat verildiği belirtilmektedir.²¹²

Sıra no: 2

Vâkıfın adı: Çelebi Taceddin Mahmud oğlu Muhammed (Beyler Çelebi)

Mütevellisi: Kendisi-çocukları

²¹⁰ B.O.A., Tapu Tahrir Defteri, no.444, s.35; T.K.G.M. Arşivi, Kuyudu Kadime Defterleri, no.38, v.24b.; 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530), Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 1997, s.394; Anakök, a.g.e., s.55.

²¹¹ Çorumlu, S.39, s.343, ves.no.241.

Vakfedilme amacı: Zaviye hizmetleri²¹³

Ne vakfedildiği: Çok geniş sınırları olan arazi

Vakfiye tarihi: 9 Cemaziyelahir 767/1365

Düşünceler: Anne ve babasının daha evvel aynı zaviye için vakıfları olduğunu belirtir.

Vakfiye özeti: Çelebi Taceddin Mahmud oğlu Beyler Çelebi diye bilinen Muhammed, vakfiyesinde²¹⁴, Çorumlu ve Osmancık bölgesinde sahip olduğu çok sayıda köy, tarla ve diğer emlakini her şeyi ile birlikte vakfetmiş, kendisinden evvel babası ve annesinin vakıfları hakkında da kısaca bilgi vermiştir. Buna göre;

Vakıf, sahibi olduğu bütün emlakini, yeniden inşa ve imar ettirdiği Osmancık kalesi kapısı önünde bulunan ve İbrıkdar Dede²¹⁵ olarak bilinen Şeyh Ali'ye ait olan zaviyesinin mesalihine vakfettiğini ifade etmiştir.

Daha önce Osmancığın kenarında bulunan aynı zaviyenin kapısı yanındaki hamamı, annesi Celâlullah Mahmud kızı merhume Muhibbe Hâtun'un çok evvel vakfettiğini, ayrıca babası merhum, şehit, Çelebi Taceddin Mahmud'un aynı zaviyenin mesalihine Uzunkavak isimindeki köyü bütün hududu ve hukuku ile birlikte vakfettiğini ifade ederek, bunlarla ilgili şartlar aynen devam etmelidir demiştir.

²¹² Çorumlu, S.39, s.350, ves.no.243.

²¹³ B.O.A., İbnülemin, 1025/436,437,448.

²¹⁴ V.G.M.A., 1989/497

²¹⁵ İbrıkdar zaviyesi vakfının muayyen vazife ile mahlûl zaviyedarlık ciheti ile ilgili belge için bkz. B.O.A., Cevdet, 13064, 19318. Ayrıca, İbrıkdar Dede olarak geçen bu velî, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Bardaklı Baba olarak ifade edilmektedir. Bu kişinin, Hacı Bayram-ı Veli'nin halifelerinden olduğu, çeşitli kerâmetlerinin görüldüğünden bahseder. Bu kerâmetlerden biri hakkında açıklama yapan Evliyâ Çelebi özetle şöyle demektedir, " Kendisi geçimini temin için bardak yaparmış. Her zaman abdest tazelemek için bardak taşımış. Bütün dervişleri o bardaktan abdest alırlar, yine de suyu ağzına kadar dolu olurmuş. Hâlâ o bardak mübârek kabrinde durur. Onun için Bardaklı Baba derler. Ben türbedârın izni ile bardağı indirip su ile doldurarak abdest tazeleyeyim derken bir de gördüm ki, bardak su ile ağzına kadar dolu amma üzerinde kırk yıllık pislik duruyor. Tekkenişin, Paşa imamı ve nice paşalar, bu bardağın böyle nice seneden beri su ile dolu kaldığına inanırlar. Türbedâra: " bu ibriğe su koymadınız mı?" diye sorup yemin ettiler. Onlar da: " Hâşa ve kellâ! Kırk, elli seneden beri bu kubbede asılı durur. İşte bu Evliyâ ağa indirip, teberrüken abdest alayım derken, Allah'ın hikmetinden olacak, ibriği su ile dolu buldu." Dediler. Amma İbrahim Efendi ve dostları: " Evliyâ Çelebi, gel şimdi ibriği suyuyla yine yerine asalım" dediler. Bu düşünce yer yer tasvip gördü. Ben ise acemiliğim yüzünden inad edip: " Elbette bu velinin ibriği ile abdest tazelerim" diye Besmele çekerek şartlarına uygun olarak o sudan abdest aldım. Kullanılan suyu leğen içine koyduk. Burcu burcu zembem gibi kokmaya başladı. Amma ibrik yine eskisi gibi dolu duruyordu. Hayrette kaldım. Paşanın imamı da hayret edip: " Evliya Çelebi! Ben de teberrüken abdest alayım" dedi. O da abdest tazeledi, ibrik yine eskisi gibi dolu duruyordu. Velhasıl, dört kişi o bardaktan abdest aldı, ibrik yine temiz su ile dolu kaldı. Hepimiz hayret ve şaşkınlık içinde kaldık. Yine duâ ederek ibriği kubbeye asıp oturduk. Fakat leğen içindeki kullandığımız suyu, şeyhi Bekir dede alıp sakladı. İbrik kırmızı çamurdan yapılmış ve karnında Ra'd sûresinin " Enzele minnessemai mâen...." ayeti yazılıp, altında rakam harfleriyle 66626 sayısı ile üç kaf, iki cim, bir mim, bir ayak ve bir bardak resimleri bulunuyordu...." Evliyâ Çelebi, a.g.e., s.698-99.

Vâkıf, adı geçen zaviyeye vakfettiği bütün emlâkin gelirinden, öncelikle zaviyenin ve vakıflarının tamir ve onarımlarının giderilmesini, artan miktarın bu zaviyeye gelip misafir olan herkesin doyurulması için ne gerekiyor, ne uygun görülüyorsa, herhangi bir sınırlama yapmadan ve israf da olunmadan tamamen harcanmasını talep etmiştir.

Zaviye, herhangi bir sebeple yıkılır, harap olursa ikinci hatta üçüncü defa yeniden yapılmasını, yine de yıkılır ve hizmet imkânı olmazsa bunların tamamının kıyamete kadar fakir müslümanlara, sâlih kişilere ve kimsesiz garıblere ait olmasını istemiştir.

Tevliyetin, hayatta olduğu sürece kendisine, vefatından sonra ise ilelebet oğulları arasından sâlih olanlarına, sâlih olmada eşit olurlarsa yaşı büyük olanın tercih edilmesini, inkıraz olursa akrabaları, yine de inkıraz olursa müslümanların hakimine ait olmasını şart kılmıştır.

Sıra no: 3

Vâkıfın adı: Ahî Ahmet b. Ahî Emir Hasan

Vakfedilme amacı: Babasının yaptırdığı zaviye giderlerine harcanması.

Ne vakfedildiği: Çok sayıda arazi

Vakfiye tarihi: 1 Rebiülevvel 768/1366

Sahife kayıt no: 126

Vakfiye özeti: Emir Hasan oğlu Ahî Ahmet, Çorum'da ahilik teşkilâtı yapmış²¹⁶, aynı zamanda bu teşkilât için vakıflar kurmuştur.²¹⁷ Vakfiyede ifade edildiğine göre,²¹⁸

²¹⁶ Anakök, *a.g.e.*, s.53

²¹⁷ "Ahilik, bir ihtiyacın mahsulüdür. O vakit halk arasında sevgisizlik başlamış, siyasi cereyanlar halkta huzur ve rahat bırakmamıştır. Halkı birbirine sevdirmek, birbirine yardım ettirmek, iyi ahlâklı insanlar yetiştirmeye lüzum hâsıl olmuştur. Ahilik bu uğurda çalışmış olan bir meslektir. Ahilik, bir nizam ve intizam altına alınmış esnaf teşkilâtıdır." Anakök, *a.g.e.*, s.43; "I. Alâaddin Keykubad'ın yardımları ile bütün Anadolu'ya yayılan ahi teşkilâtı, zamanla güçlü bir siyasi-iktisâdi varlık olarak kendini gösterdi. Moğol istilâsından sonra iyice bozulan siyasi ve iktisâdi hayatın yeniden düzenlenmesinde ahilerin büyük hizmetleri görüldü. Bu teşkilâta pek çok meslek için pirler kabul edilmesi hem teşkilata dinî bir muhteva kazandırmış hem de cemiyetteki bütün meslek mensuplarının böyle bir teşkilatın çatısı altında bir araya gelmelerini sağlamıştı. Bu birlik ve tekeli zihniyet, ahi teşkilâtı dışında kalan gayrimüslim esnafın güç durumunda kalmasına sebep olmuştu." Çetin, Osman, *Sicillere Göre Bursa'da İhtida hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)*", TTK, Ankara 1999, s.64.

²¹⁸ V.G.M.A., 1766/348; *Çorumlu* (1945), S.54, s.462-465, ves.no: 407

Çorumlu beldesinde çok geniş bir alanı ifade eden arazi sınırları belirtildikten sonra Ahî Ahmed, bütün bu yerlerin gelirini babası Emir Hasan'ın Çorumlu'da bina ettiği Şeyh Zeyneddin zaviyesinin mesâlihine sarfedilmek üzere vakfettiğini açıklamaktadır.

Vakıf gelirlerinden hizmet binalarının gerekli tamir ve onarımları için yapılan masraflardan kalan miktarın tamamının zaviyeye gelip-giden ve zaviyeye mülâzemet edenlere²¹⁹, komşu bulunanlara harcanmasını, kalan miktarın da beldede bulunan fakirlere ve diğer insanlara harcanmasını şart kılmıştır.

Vakıf, hayatta olduğu sürece kendisinin, vefatından sonra da ilelebet çocukları arasından sâlih olanların daha sonra da müslüman olan hakimlerin (hükkâmı müslimîn) mütevellî olmasını talep etmiştir.

Sıra no: 4

Vakıfın adı: Şeyh Murad Seydi

Mütevellisi: Çöplüoğullarından Hacı Sanceddin

Vakfedilme amacı: Zaviye hizmetleri²²⁰

Ne vakfedildiği: Seydim (Ovacık) köyünün tamamı

Vakfiye tarihi: 769/1367

Vakfiye özeti: Hacı Sanceddin'den Çorum'a bağlı Seydim denilen Ovacık köyündeki mâlikâne hissesinin yarısını 769/1367 tarihinde 5.000 dirheme satın alan Şeyh Murad Seydi²²¹, burada bir zaviye kurarak şeyh ve mütevelliliğin kendisine ait olduğunu ifade etmiştir²²². Daha sonra Çöplüoğullarından Hacı Sanceddin'de kendisinde kalan diğer yarı hisseyi kendisinin zaviyeye mütevellî tayin edilmesi şartıyla vakfedeceğini bildirmiş, bu teklif Şeyh Murad Seydi tarafından uygun bulunmuş böylelikle zaviye, üzerinde binalar, ağaçlar, ırmaklar, değirmenler vs. olan çok geniş bir araziye kavuşmuştur.

²¹⁹ "Mülâzemet; Bir yere veya kimseye sınıksız bağlanma, gidip gelme, bir işle devamlı meşgul olma, staj görme" Devellioğlu, *a.g.e.*, mülâzemet mad. s.719.

²²⁰ Zaviye vâridat kayıtları ile ilgili bkz. B.O.A., Evkaf, 18160.

²²¹ "Çorum'da bu asrın en meşhur şeyhi Seyyid Murat idi. Hükümeti düşündürecek kadar müritlerden oluşan önemli bir kuvvete de sahipti." Anakök, *a.g.e.*, s.54.

²²² Anakök, *a.g.e.*, s.53.

Dârü'l-Fukara olarak bilinen bu zaviyenin mahsül gelirinden öncelikle zaviyenin tamire ihtiyaç duyan bölümlerinin onarılması, kalan miktarla da âyende ve râvendelerin (gelip-giden yolcuların) doyurulması, kalanın da Ovacık köyündeki fakirler öncelikli olmak üzere çevre köyler ve Osmançık'taki fakirlere dağıtılması istenmiştir.

Sıra no: 5

Vâkıfın adı: Şeyh Mahmud oğlu Burhan oğlu İlyas

Mütevellisi: Kendisi - oğulları

Vakfedilme amacı: Abdalata zaviyesi giderleri²²³

Ne vakfedildiği: Çok geniş sınırları olan arazi²²⁴

Vakfiye tarihi: Safer 822/1419

Vakfiye özeti: Abdalata demekle meşhur Şeyh Mahmud oğlu Burhan oğlu İlyas tarafından 822/1419 yılı Safer ayının ilk günlerinde düzenlenen vakfiyeye²²⁵ göre;

Şemseddin oğlu Ulubey oğlu Sultan Şeyh Beyazıd'dan, vakfiyede sınırları belirtilen çok geniş bir alanı ihtiva eden araziyi 5.000 dirhem karşılığında satın alan vâkıf, burayı Yakacık köyü²²⁶ zaviyesinin mesalihine vakfetmiştir²²⁷.

Vâkıf Şeyh İlyas, mahsülün beşte biri kendisinde kalmak üzere tevliyeti üzerine almış, vefatından sonra da bu görevin aynı şekilde sürekli olarak oğullarında kalmasını şart kılmıştır²²⁸.

²²³ H.Cihan İslamoğlu-İnan, "Abdalata zaviyesinin Osmanlı öncesi dönemden geldiğini ifade etmektedir." Bkz. *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü*, s.270.; Zaviyenin vakıf gelir ve giderleri için bkz. B.O.A., Evkaf, 11528; Vazife ve meşihat cihetinin tevcihi için bkz. B.O.A., Cevdet, 14608,

²²⁴ T.K.G.M. Arşivi (1576-7), 583, v.65a, 131b, 174a.; 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530), Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 1997, s.392,395,420.

²²⁵ V.G.M.A.590/85; Anakök, a.g.e., s.59.

²²⁶ Ekrem Hakkı Ayverdi, Yakacık ve Bakacık ve bunlara benzer bir köy kalmadığından zâviyenin de harâb olup gittiği şübhesizdir." demektedir. *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, II, İstanbul 1989, s.136. Oysa, bu köyün adı günümüzde Abdalata olup halk arasında Tekke köyü olarak bilinmektedir. Bu köyde bulunan cami içerisinde 4 adet mezar bulunmaktadır. Caminin doğu tarafında ise mezarlık olup zaviyenin burada olduğu mahallî halk tarafından ifade edilmektedir. Ayrıca, mezar taşlarının bazılarında temel taşları bulunmaktadır. Köydeki ev ve diğer yapılarda da buradan alınan taşların kullanıldığı ifade edilmiştir. Mezarlık içerisinde üzerinde bina olmayan, temel yerlerinin izleri bulunan bir alan mevcuttur.

²²⁷ Bu zaviyeye ait bütün arazi ve binaların vergiden ve tekliflerden muaf olduğu, 847/1443, 857/1453 tarihli fermanlarla bildirilmiştir. Anakök, a.g.e., s.64,65.

²²⁸ Bu vakıfla ilgili 18 Rebiülahir 858/1453 tarihli Şeyh Seyyid Mehmet'e bildirilen bir fermanda, vakfiyesinde sınırları belirtilen aynı arazinin her türlü vergiden muaf olarak vakfa ait olduğu, zaviyenin faaliyetlerine aynen devam etmesinin gereği ifade edilmiştir. *Çorumlu*, s.301, ves.no.216; Seyyid Mehmet

Sıra no: 6

Vâkıfın adı: Şemseddin oğlu Sultan Ulubey oğlu Şeyh Beyazid

Mütevelli: Kendisi- oğulları – zaviye şeyhi

Vakfedilme amacı: Abdalata zaviyesi

Ne vakfedildiği: Geniş sınırlara sahip arazi

Vakfiye tarihi: 822/1419

Vakfiye özeti: Şemseddin oğlu Sultan Ulubey oğlu Şeyh Beyazid, vakfiye içerisinde belirtilen hudutlar içerisinde kendisinde kalan hisselerin tamamını Allah rızası için **Abdalata zaviyesinin mesalihine**²²⁹ vakfetmiştir. Tevfiyetin hayatta olduğu müddetçe kendisinde olmasını, vefatından sonra ise daima neslinden gelecek olan erkek çocuklara ait olmasını, eğer oğullardan kimse kalmaz ise bu görevin zaviyenin şeyhine ait olmasını şart kılmıştır.²³⁰

vefat edince yerine oğlu Seyyid İbrahim geçmiş kendisine de yeniden berat verilmiştir. *Çorumlu*, s.301, ves.no.216.

“Seyyid Mehmet adında biri Abdalata zaviyesi üzerinde 989/1581 tarihinde hak iddia etmiş, Çorum ve Boyabat kadılarının gördüğü dava sonucunda vakfiye incelenmiş, şahidler dinlenmiş, sonuçta vakıf mütevelliğinde Seyyid Mehmet’in hakkının olmadığına, bu hakkın Halil Baba oğlu Seyyid Çelebi, Cafer Çelebi oğlu Seyyid Şah Çelebi ve Marifet Çelebi oğlu Ahmed Çelebi’ye ait olduğuna karar verilmiştir.” *Çorumlu*, s.303-304, ves.no.218; *Anakök, a.g.e.*, s.81.

20 Muharrem 1034/1625 tarihli bir belgede, ayende ve ravendeye yedirilmek üzere Abdalata zaviyesine Boyabat bölgesinden tayin edilen 500 batman pirincin bundan sonra da gönderileceğine dair Boyabat kadısına emir verilmiştir. *Çorumlu*, s.316, ves.no.225.

Abdalata vakfında şeyh ve mütevelli olan evlâdı vâkıftan Şeyh Hüseyin vefat ettiğinden bu görevin oğlu Şeyh Yahya’ya tevcihi ve kendisine bir kıt’a berat verildiğine dair Evahir Receb 1139/1726 belge. B.O.A. Cevdet Evkaf, 12458.

Abdalata vakfına ait 1249 senesi Mart ayından Şubat ayına kadar olan bir muhasebe defterine göre; Arpa ve buğday toplamı 500 kiledir. Bunun taksimatı ise şöyledir, Haremeyn-i muhteremeyne ait öşür 50 keyl, Meşihata mutasarrıf Ebubekir Efendiye 70 keyl, Cibâyet için Yahya Efendiye 50 keyl, nâzır Hüseyin oğlu Ebubekire 50 keyl, bevval Seyyid Ali’ye 40 keyl, farraş Seyyid Mehmet oğlu Halil’e 40 keyl olmak üzere toplam 300 keyl. Kalan 200 keyl ise zaviyede âyende ve ravende bulunan fukaraya yiyecek olarak sarfolunmuştur. *Çorumlu*, s.320-22, ves.no:228.

Abdalata Sultan vakfına ait Sorgun kazasının Karatepe köyünde, 1267 yılından 1277 yılı sonuna kadar olan süre içerisinde elde edilen vâridat şöyledir; toplam 25.903 kuruş, hazine aidatı olarak 6.322 kuruş tenzil olup mütevelli ve zaviyedarlarına kalan miktar 19.581 kuruştur. *Çorumlu*, s.322, ves.no.229.

Abdalata türbesi vakfından birer şinik kile ile bevvallık ciheti mutasarrıflarından olan Ali ve Osman adlı kişilerden Ali vefat etmiştir. Geride İbrahim, İsmail, Osman ve Ahmet adlarında dört çocuğu kalmıştır. Ali’nin kardeşi Osman ve çocukları İsmail, Osman ve Ahmet bu göreve talip olmadıklarından bevvallık ciheti İbrahim’e verilerek hakkında 1274/1857 tarihinde berat düzenlenmiş, 28 Cemaziyelevvel 1304/1886 tarihinde tescil edilmiştir. *Ç.Ş.S. Def.no.2755*, s.420.

²²⁹ Zaviyede verilen hizmetlerin aksatılmadan yürütülebilmesi için yapılan her türlü harcamalar.

Sıra no: 7

Vâkıfın adı: Musa Bey kızı Şah Hâtun

Vakfedilme amacı: Abdalata zaviyesi

Ne vakfedildiği: Urucak ve Ağaç Mescit köylerindeki bütün hisselerini

Vakfiye tarihi: 826/1423

Vakfiye özeti: Musa Bey kızı Şah Hâtun'da, eşi Selâmet Bey'den oğulları Hasan, Hüseyin ve Yakup'tan kendine düşen Urucak ve Ağaç Mescit köylerindeki bütün hisselerini 826/1423 yılında Abdalata zaviyesine vakfetmiştir²³¹.

Sıra no: 8

Vâkıfın adı: Hacı Sanceddin oğlu İbrahim Bey

Vakfedilme amacı: Paşa köyü mescidi giderleri

Ne vakfedildiği: Beydili köyü Köseadağı mevkiindeki gayrimenkulü

Vakfiye tarihi: 834/1430

Vakfiye özeti: Çorum Çöplübey mahallesinden Hacı Sanceddin (Saçtıbey) oğlu İbrahim Bey, Çorum'a bağlı Paşa köyüne bir mescit yaptırarak şuraları vakfetmiştir. Paşa köyü malikânesinin tamamı, Beğdili köyünün tamamı, Eşençay malikâne ve mezraası, Salur çiftliğinin tamamı, Akyar, Atbalı malikânelerinin tamamı, Şeriki ve Erdek köyleri gibi yerlerde bulunan mülk hissesini 756/1355 tarihinde Paşa köyündeki mescit için vakfetmiştir. Sağlığında tevliyetin kendisinde olmasını, vefâtından sonra ilelebet çocuklarına, eğer inkıraz vâki olursa (soyu kesilirse) gelirin fakirlere ait olmasını şart kılmıştır.²³²

Sıra no: 9

Vâkıfın adı: Hacı Çelebi oğlu Emir oğlu Beyler Çelebi

Vakfedilme amacı: Abdalata zaviye hizmetlerine

Ne vakfedildiği: Büğdüz, Hocaköy, Kılıçveran köylerinin tamamı ile Ahi Hacıbey zaviyesine ait Yakacık ve Kazkurt köylerindeki hisselerinin yarısı.

²³⁰ V.G.M.A.590/85

²³¹ Anakök, a.g.e., s.59.

²³² Anakök, a.g.e., s.52

Vakfiye tarihi: 29 Cemaziyelülâ 848/1444

Vakfiye özeti: Bu zaviye hizmetleri için merhum Hacı Çelebi oğlu Emir oğlu Beyler Çelebi, Büğdüz, Hocaköy, Kılıçveran köylerinin tamamı ile Ahi Hacı Bey zaviyesine ait Yakacık²³³ ve Kazkurt köylerindeki hisselerinin yarısını Abdalata zaviyesine vakfetmiştir²³⁴.

Sıra no: 10

Vakfın adı: Şeyh Recep oğlu Seyyid Mehmet

Vakfedilme amacı: Abdalata zaviyesi

Ne vakfedildiği: Yakacık (Abdalata) köyünde bulunan bütün gayr-i menkullerini

Vakfiye tarihi: 848/1444

Vakfiye özeti: Merhum Şeyh Recep oğlu Seyyid Mehmet, Yakacık (Abdalata) köyünde bulunan bütün gayr-i menkullerini Abdalata zaviyesi hizmetleri için vakfetmiştir²³⁵.

Sıra no: 11

Vakfın adı: Hoca Ahmet ve Hoca Yusuf b. Abdullah kasaba-i Çorumlu

Mütevellisi: Çocukları

Vakfedilme amacı: Humsu (beşte biri) tevliyyete kalanının yarısı zaviyeye gelip giden fakirlere, diğer yarısı da Ahmet Hoca türbesinde Kur'an okunması için

Ne vakfedildiği: Büget, Keremüddinli Çalı yurdu, Kızılviran, Erdekkaya, Karabürcek, Uluköy, Aksungur vs.²³⁶

Vakfiye tarihi: 886/1481

Sahife kayıt no: 173

Düşünceler: Hoca Ahmet ve Hoca Yusuf²³⁷, malikâne ve çiftliklerinin hâsılatını göstererek muhtaçlara yemek yedirilmesi, kendi ruhları için Kur'an okunmasını ve bu hizmetleri yürütecek olan mütevelliye de bir miktar tahsis edilmesini şart koşmuşlardır.

²³³ Köyün günümüzdeki adı Abdalata'dır.

²³⁴ Çorumlu, (938), S.3, s.25, ves. no. 13.

²³⁵ Anakök, a.g.e., s.65.

²³⁶ Bu vakfın muhasebe kayıtları için bkz. B.O.A., Nezaret Sonrası Evkaf Defterleri Kataloğu, III, 16732.

²³⁷ "Hoca Ahmet ve Hoca Yusuf vakfına ait türbe ve cami Emirahmet mahallesinde idi. Medresesi sonradan yapılmıştır. Kırklar cami, türbesi, medresesi diye açılan bu binalar harap olup yıkılarak yerleri sonradan Tanyeri İlkokulu avlusuna katılmıştır." Çorumlu, S.46, s.407.

Evkâf idaresi bu zatların vakfına müdahale etmek istemişse de bu iki zâtın evkafından taamiyye kısmı evkaf-ı celaliyeden olduğundan buna Evkaf idaresinin müdahale edemeyeceği Amasya mutasarrıflığının 2 Temmuz 1325/1907 tarih ve 192 numaralı tahrirâtı ile bildirilmiştir.²³⁸

Sıra no: 12

Vâkıfın adı: İbrahim Taceddin Paşa b. Mevlâna Safiyüddin Mustafa b. Hacı Bey

Mütevellisi: Resul Paşa b. Yiğit

Vakfedilme amacı: Kendisinin yaptırıp vakfettiği içinde mescitle beraber imaretin bulunduğu kurumun hizmetlerine harcanması ve hatibe ücret ödenmesi için.

Ne vakfedildiği: Han, dükkan, köylerdeki malikâneleri²³⁹.

Vakfiye tarihi: 900/1495

Sahife kayıt no: 56

Sıra no: 13

Vâkıfın adı: Abdulhayoğlu Sinan Paşa

Mütevellisi: Kendisi-oğulları-kızları

Vakfedilme amacı: İmaret hizmetleri

Ne vakfedildiği: Çorum, Amasya, Turhal gibi farklı yerlerde bulunan çok sayıda arazi, değirmen, ev, hamam.

Vakfiye tarihi: 9 Safer 917/1511

Düşünceler: Vakfiyede mürtezikanın görevleri ve verecekleri hizmetlerde dikkat etmeleri gereken hususlarla ilgili ayrıntılı bilgi vardır.

Vakfiye özeti: Abdulhayoğlu Sinan Paşa'nın, Çorum Hacıhamza'da kimsesiz, fakir ve yolculara hizmet amacıyla imaret, mescid ve ahır yaptırdığına, bu imaretin mesâlihine Çorum, Amasya, Turhal gibi farklı yerlerde bulunan çok sayıda arazi, değirmen, ev,

²³⁸ Anakök, *a.g.e.*, s.127

²³⁹ ÇŞS.Def.no 2755, s.373'de; " Mütevellinin ibraz eylediği tuğrayı garra ile vakfiye tarihi 900/1495, Medine-i Çorum'da vaki' Taceddin Paşa Vakfı olan Taşhan ve Paşa hamamının arz-ı vakf ve binaları mülk olduğu mütevellisi Üçköy ahalisinden mütevellioğlu Seyyid b. Seyyid Hasan Ağa'nın huzuru şer'imizde vuku' bulan takririnden anlaşılmağa mâ vâki bi't talep ketb ve tescil olundu. 22 Şaban 1303/1886 (Mühür: Vakf mütevellisi Seyyid Mehmed Tacettin Paşa-1285)" kaydı vardır.

hamam gibi emlak vakfettiğine dair vakfiyede özet olarak aşağıdaki bilgiler verilmiştir²⁴⁰.

Vakıf mütevellisi ve şeyhden, gelirden her sene rakabe için 5.000 dirhem harcamaları, burada biriken miktarla bir mülk almak mümkün olursa vakfa faydalı ve munasip bir mülk almaları istenmiştir. Vakıfdan istifade eden görevlilerde (mürtezika) bulunması gereken özellikler ve bunların görevleri hakkında da özet olarak şu bilgiler verilmiştir.

Mütevellî: Günlük 10 dirhem, 8 ekmek, 2 kab yemek verilecektir.

İmam: Kıraatı düzgün, namazın şartlarını iyi bilen, takva sahibi, nazif, hatip ve hâfiz olacaktır. İmârette her gün beş vakit namaz kıldırarak, her gün bir cüz ve öğle ile ikinci namazlarından sonra aşr-i şerif okuyacaktır. İmamet ve hitabetinden dolayı 8 dirhem, cüz ve günlük iki aşr okumasından dolayı da 2 dirhem alacak, ayrıca dört ekmek, iki kab yemek verilecektir. Camide sekiz ayrı kişi her gün birer cüz okuyacak, karşılığında her birine birer dirhem verilecektir.

Müezzin: Sâlih ve sesleri güzel iki müezzin olacak. Cuma günleri birlikte diğer günler de münavebe ile görev yapacaklardır. Her birine hizmeti karşılığı günlük 2 dirhem, iki ekmek, iki kab yemek verilecektir.

Şeyh: Mütedeyyin ve sâlih bir kimse olacaktır. Mutfak, anbar, fırın ve imarete gelen misafirlere, yiyeceklere nezaret edecek, yenilecek malzemenin çeşidini belirleyecektir. Günlük 4 dirhem, dört ekmek, iki kab yemek verilecektir.

Aşçı, ekmekçi, hâzin (kilerci) sâlih kimseler olacak, farrâşlık hizmeti hâzine ait olacaktır. Aşçı için günlük 3 dirhem, iki ekmek, bir kab yemek verilecektir. Aşçının hizmetçileri için günlük 1 dirhem, iki ekmek, bir kab yemek verilecek. Ekmekçi için günlük 2 dirhem, üç ekmek, bir kab yemek verilecek. Hâzin için 2 dirhem, iki ekmek, bir kab yemek verilecektir.

Kâtip: Emniyetli, defter usulünü ve hesabı bilen bir kişi olacak, vakfin gelir ve giderlerini eksiksiz bir şekilde yazacak, her sene mütevellî ve şeyhin huzurunda hesap verecektir. Ayrıca her gün Kur'an-ı Kerim'den bir cüz okuyacaktır. Kitâbetinden dolayı günlük 2 dirhem, cüz okuduğu için 1 dirhem, iki ekmek, iki kab yemek verilecektir.

²⁴⁰ V.G.M.A., 1989/530

Câbi: Vakıf mahsüllerini toplamak için iki kişi görev yapacaklar. Her biri için 2 dirhem, iki ekmek, bir kab yemek verilecektir.

Bahçevan: Bağların ve otlakların ıslahında maharet sahibi, işi bilen altı kişi görevlendirilecektir. Her birine evli iseler 2, bekar iseler 1 dirhem, dört ekmek, iki kab yemek verilecektir.

İmarette pişecek yemekler ve misafirlere ikram, israfın önlenmesi gibi konularda da açıklama yapan vâkif, tüccar dışında misafir geldiğinde öncelikle bal, peynir, pekmez gibi hazır bulunanlardan ücretsiz olarak karınları doyurulacaktır. Akşam vakti olunca tüccar ve diğer misafirlere yemek verilecek, yaz ve kış aylarına uygun çorba ve yemekler hazırlanacaktır.

Handa misafir olanlara odun verilmesini, ekmek için günlük dörtbuçuk batman un verilmesini ancak ekmek artarsa artan miktar kadar bir sonraki gün ununun azaltılmasını, Cuma, Ramazan, mübarek gecelerle ilgili özel yemek ve tatlılar yapılmasını isteyen vâkif, bunlarla ilgili ayrıntılı açıklamalar yapmıştır.

Vâkif, tevliyetin sağlığında kendisinde kalmasını, vefatından sonra ilelebet oğullarının sâlih olanına ait olmasını, bunlar munkariz olursa ilelebet kız çocuklarına geçmesini burada da inkıraz olursa akrabalarının oğullarından sâlih olanının bu görevi yürütmesini, yine de inkıraz olursa tevliyetin zamanın sultanına intikal etmesini istemiştir.

Sıra no: 14

Vâkifin adı: Ergül Baba

Vakfedilme amacı: Zaviye hizmetleri²⁴¹

Ne vakfedildiği: Sarıkamış köyünde Şah Hüseyin ve kardeşinden aldığı malikânenin tamamı.

Vakfiye tarihi: 937/1530

Vakfiye özeti: Ergül Baba, Karahisar Demirli nahiyesinin Sarıkamış köyünde Şah Hüseyin ve kardeşinden aldığı bütün malikâneyi kendisinin kurduğu zaviyeye 937/1530 yılında vakfetmiştir²⁴².

²⁴¹ Adı geçen zaviyede, zâviyedarlık ciheti için bkz. B.O.A., Cevdet tasnifi, 18997. Bu zaviyenin vakıflarına yapılan müdahalenin men'i için bkz. B.O.A., Cevdet tasnifi, 23733.

Sıra no: 15

Vâkıfın adı: Cemal kızı Marziyye Hâtun,

Mütevellişi: Mevlâna Hacı Hayreddin

Vakfedilme amacı: Hayrettin oğlu Mehmet tarafından Cuma günü Kur'an-ı Kerim'den belirttiği sûrelerin okunması karşılığı ücret ödenmesi, mütevelliye hisse verilmesi

Ne vakfedildiği: 1.200 akçe

Vakfiye tarihi: Evasıt Cemaziyelûlâ 1004/1595

Vakfiye özeti: Çorum, Ömer Seydim köyü sakinlerinden Cemal kızı Marziyye Hâtun, mütevellî tayin eylediği Mevlâna Hacı Hayreddin muvacehesinde kendi malından 1.200 akçeyi Hayreddin oğlu Mehmet'e, Evasıt Cemaziyelûlâ 1004/1595 tarihinde şu şartla vakfetmiştir²⁴³. "Bu para mütevellî tarafından onu onbirbuçuk hesabıyla istirbah olunacak, hâsıl olan gelirin 30 akçesi hizmeti karşılığı mütevellîye, 150 akçesi de adı geçen Mehmet'e verilecek. Mehmet ise, her Cuma gecesi ve gündüzünde bir Fatiha, bir ayete'l-kürsî, bir amene'r- resûlü ayetlerini, sonunda üç ihlâs-ı şerife okuyacak, sevabını da Allah rızası için Hz. Peygamber'in ve benim ruhum için hediye edecektir" demiştir.

Sıra no: 16

Vâkıfın adı: Akpınar mahallesinden Abdullah Ağa b. Mustafa Paşa

Mütevellişi: Mahmut Çelebi b. Mehmet Çelebi

Vakfedilme amacı: Elde edilen mahsül geliri ile, aynı mahallede yeni yaptırdığı camide görevli olan hatibe, müezzine, kayyuma, Cuma namazından evvel mukâbele okuyanlara, mütevellî olan kişiye ücret ödenmesi.

Ne vakfedildiği: Yazıçıftlık köyünde bulunan değirmen ile Karabürçek köyündeki malikânesi

Vakfiye tarihi: 1057/1647

Sahife kayıt no: 65²⁴⁴

²⁴² Anakök, s.71

²⁴³ Ç.S.S., Ç.H.P.K., no.1755, v.23/a.

²⁴⁴ Ç.H.P.Kütüphanesi, Eşref ERTEKİN tarafından düzenlenen 1843-1922 yılları arası Evkaf Sicil Defteri özeti, no. 28470/125, s.1-14. Bu defterde ayrıntılı açıklama yapılmamıştır. Burada gösterilen "sahife kayıt no" daki rakamlar esas nüsha olan Evkaf Sicil defterinde vakfın kayıtlı olduğu numarasıdır. Bu şekilde

Vakfiye özeti: Akpınar mahallesinden Mustafa Paşa oğlu Abdullah Ağa, 1 Muharrem 1057/1647 tarihinde, Yazıçiftlik köyünde bulunan değirmenini, Karabürçek köyünde bulunan malikânesindeki çeyrek hissesini vakfetmiştir²⁴⁵. Buralardan elde edilecek gelirin tamamı mütevellide toplandıktan sonra 7 hisseye ayrılacaktır. 2 hissesi Akpınar mahallesinde kendisinin yaptırdığı cami-i şerifte her kim hatip olursa hizmeti karşılığı olarak ona verilecek²⁴⁶, 1 hissesi aynı camide Cuma günü müezzin olan kişiye, 1 hissesi kayyuma, 2 hissesi Cuma namazı öncesi Kur'an-ı Kerim okuyan iki hâfıza, 1 hissesi de mütevellî olana verilecektir. Hayatta oldukça tevliyet kendisine, vefatından sonra ilelebet çocuklarına ait olacaktır.

İleriki zamanlarda caminin büyük-küçük tamire ihtiyacı olduğunda mütevellî tarafından gerekli harcamalar yapılacaktır. Camide herhangi bir şekilde görev yapılamayacak ve şartlar yerine getirilemeyecek olursa vakfın geliri mutlaka Medine-i Münevvere fakirlerine gönderilecektir.

Sıra no: 17

Vâkıfın adı: Çöplü mahallesi sakinlerinden Hacı Osman Efendi b. Mustafa

Mütevellisi: Hayatta olduğu sürece kendisi daha sonra ilelebet çocuklarına

Vakfedilme amacı: Perşembe öğle namazı öncesi cami şerifte Hz. Peygamber'in ruhu için cüz okunması ve kalanının da vakfettiği dükkanın tamir ve termimine harcanması

Ne vakfedildiği: Bir adet dükkan kirası

Vakfiye tarihi: 1137/1724

Sahife kayıt no: 14

kayıt numarası bulunmayan vakıflara ait bilgiler, Evkaf sicil Defterinde olmayıp başka kaynaklardan temin edildiğini göstermektedir. Konu ile ilgili vakıfların herbirinde ayrıca açıklama yapılmayacaktır.

²⁴⁵ Çorumlu, (938), S.7, s.86-89, ves.no.55; Çorumlu (1945), S.54, s.505-506, ves.no: 439; Anakök, a.g.e.,s.97.

²⁴⁶ Akpınar mahallesi camii şerifi vakfından yedi hisseden iki hisseye mutasarrıf olan Hacı Recep mahallesinden Hacı Abdullah oğlu Eyyüb Efendi vefat edince bu görev oğlu İsmail'e geçmiştir. Ancak İsmail, kendisinin boyacılıkla uğraştığını, babası tarafından tevcih edilen bu göreve ehliyeti olmadığını, başka bir kardeşinin de bulunmadığını ifade etmiş, caminin ise kullanılır durumda olduğu, Cuma ve bayram namazları dahil diğer namazların da kılındığı dikkate alınarak bu görev aynı mahalleden Ahmed Feyzi Efendi Hâfız Mehmet Hafid Efendi uhdesine tevcih edilerek kendisine 15 Safer 1297 tarihinde bir kıt'a berat verilmiştir. Ç.Ş.S.,Def.no.8, s.111.

Sıra no: 18

Vâkıfın adı: Ebubekir oğlu Hacı Gübür lâkaplı Hacı Mehmet

Mütevelli: Kendisi-oğulları-kızları

Vakfedilme amacı: Tarikat hizmetleri

Ne vakfedildiği: 800 kuruş

Vakfiye tarihi: 1138/1725

Düşünceler: Vâkıf, kendisinin Halvetî şeyhi olduğunu ifade eder.

Vakfiye özeti: Ebubekir oğlu Hacı Gübür lâkaplı Hacı Mehmet 1138/1725 yılı Şevval ayının ortalarında bir vakfiye düzenlettirmiştir.²⁴⁷ Vâkıf, 800 kuruşu vakfettiğini ifade ettikten sonra şart olarak da sağlam rehni ve zengin kefilisi olmayan kimseye verilmemek ve her on dirhem birbuçuk dirhemden fazla murabaha edilmemek üzere mütevellî tarafından bu paranın istirbah olunmasını, buradan elde edilen gelirin de aşağıda belirtilen şekilde dağıtımının yapılmasını istemiştir

200 kuruşunun kârı; kendisinin tamir ettirerek vakfettiği hamamın (Güpür Hamamı) onarım giderlerine harcanmasını,

200 kuruşun kârı; Ulucami'de Halvetî şeyhi olan kimseye verilmesi, bu ödemenin şeyh olduğu için hayatta olduğu sürece kendisine, vefatından sonra da makamına kâim olan kimseye ait olmasını,

80 kuruşun kârı; Sabah namazından sonra aynı camide evrâd-ı şerife okuyan kimseye verilmesini,

320 kuruşun kârı da hergün sabah, akşam, Cuma ve Pazartesi gecelerinde zikreden 8 kişiye verilmesini şart kılmıştır.

İleride şartları yerine getirilemeyecek olursa gelirin mutlaka fakirlere dağıtılmasını istemiştir.

Sıra no: 19

Vâkıfın adı: Hasekî Hacı Hasan Ağa ibn Hacı Veliyyüddin

Mütevelli: Seyyid Ali b. Ömer

Vakfedilme amacı: Camikebir minaresinden sahurda ve temcitte iki fişek atılması için harcanması.

Ne vakfedildiği: Dükkan ve değirmen

Vakfiye tarihi: 1208/1793

Sahife kayıt no: 212

Sıra no: 20

Vâkıfın adı: Ömer Nehci Efendi

Mütevelli: Çocukları

Vakfedilme amacı: Muhtelif konular.²⁴⁸

Ne vakfedildiği: Çok sayıda gayrimenkul ve arazi geliri

Vakfiye tarihi: 1212/1797 ve zeylleri

Sahife kayıt no: 27

Çorum'da meydana gelen depremde Gülâbıbey²⁴⁹ Cami yıkılmıştır. Bu caminin herhangi bir yerden bir akçe dahi irâdı yoktur²⁵⁰. İstanbul'da Hocapaşa mahallesinde oturan, 1212/1797 tarihi itibarıyla Ruus-u Hümayûn kalemi kîsedârı²⁵¹ olarak görev yaptığı ifade edilen Hacı Ömer Nehci Efendi, burayı yeniden tamir ettirerek²⁵² bir de vakıf kurmuştur.²⁵³

15 Cemaziyelülâ 1212/1797 tarihli vakfiyede belirtildiğine göre, onarımı yapılan Gülâbıbey cami için görevliler tayin edilerek bunlara ücret ödenmesi için akar tayin

²⁴⁷ V.G.M.A., 1989/489

²⁴⁸ Vâkıfın, deprem sonucu yıkılan Çorum'daki Gülâbıbey camisini tamir ettirerek buranın görevlilerine ücret ödenmesi ve diğer giderleri ile aynı cami avlusunda yaptırdığı medrese hizmet giderleri gibi harcamalarda kullanılmak üzere değişik yıllarda çok sayıda menkul ve gayrimenkul vakfetmiştir. Bu vakıflardan tesbit edebildiklerimizi ilgili bölümlerde özet halinde aktarmaya çalışacağız.

²⁴⁹ Gülâbıbey'in, 975/1567 yılında Çorum Bey'i olduğu belgelerde ifade edilmektedir. Bkz. Mühimme Defteri, 865/303; 2080/760, 2263/826; Ayrıca, "976/1568 tarihinde Çorum Bey'i olan Gülâbı'ye gönderilen bir fermanda, Çorum sipahilerinden 50 neferin Alaybey idaresinde Kırım'da bulunan Kefe Beyi Kasım Bey'e yardıma gönderilmesi emrolunmuştur." Anakök, *age.*, s.76. Gülâbıbey, İnebahtı savaşında şehit olmuştur. Adına büyük ve kıymetli bir cami ile etrafında medreseler yaptırılmış, o mahalleye de adı verilmiştir. Tuğrul, *age.*, s.59-60; Nazmi Tombuş, "16. asırda Çorumun İdarî ve Askerî vaziyeti Hakkında Bazı Malûmat I", *Çorumlu*, S.1, s.25.

Ayrıca, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde bulunan 13 Cemaziyelahir 1004/1595 tarihli, 1755 nolu, Ç.Ş.S., v.153-b'de bulunan bir kayıta, Gülâbıoğlu'na Çorum sancağından 10.900 akçe tımar tasarrufu verildiği yazılıdır.

²⁵⁰ V.G.M.A., 2140/93-64 nolu vakfiye altına düşülen notta bu konuda açıklama yapılmıştır.

²⁵¹ "Para hesabını tutan, parayı toplayan kimse." Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 16.baskı, Aydın Kitabevi, Ankara 1999, kîse-dâr mad., s.522.

²⁵² B.O.A., Evkaf İradeleri, 1264/4

²⁵³ V.G.M.A. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi), (önceki no:1211/579/23-16), 2140/93-64

edilmiştir. Buna göre cami hizmetleri için görevlendirilenler ile bunların sorumlulukları ve ücretleri şu şekilde belirlenmiştir:

İmam; Abdullah oğlu Kırımî Hâfız Abidin Efendi. Yaptığı vazifeye karşılık yevmî 15 akçe alacaktır. Ayrıca, aşırhan cihetinden 3, devirhan cihetinden de 2 akçe verilecektir. Aşır ve devir bitince hâsıl olan sevabını vâkıfın ebeveyni ve akrabalarının ruhuna hediye edecektir.²⁵⁴

Müezzin; Halil Efendi; yevmî 5 akçe alacaktır. Ayrıca, kayyum olarak 5 akçe alacak ve de kayyumluk ciheti daima müezzin olanlara meşruta olacaktır. Yevmî 2'şer akçe olan ihlâshan ve devirhanlık cihetleri de müezzin olanlara ait olacak, okumayı bitirdikten sonra hâsıl olan sevabını vâkıfın ebeveyni ve akrabalarının ruhuna hediye edeceklerdir.

Hatip; Seyyid Yusuf Efendi: Yevmî 5 akçe alacaktır.

Vaiz; Şeyh Ahmet Efendi. Cuma ve isneyn (Pazartesi) günlerinde öğle namazlarından sonra ve mübarek gecelerde²⁵⁵ cami-i şerifte hazır olanlara va'az-u nasihat edecek bu hizmetleri dolayısıyla kendisine yevmî 5 akçe verilecektir.

Evrâd ve hatm-i hâcegân şeyhi; Mehmet Efendi. Cuma ve Pazartesi geceleri ile mübarek gecelerde hatm-i hâce eyleyip yevmî 5 akçe alacaktır.

Görevliler, özürsüz olarak görevlerini bir başkasına yaptırmayacak, vekil tayin edemeyeceklerdir.

Vâkıf, harcamalar için kaynak olarak da, Çorum sancağı Karahisar Temurlu nahiyesine bağlı Kalınkaya diğer adı Hacıbayram köyünde sahip olduğu arazi gelirlerinin değerlendirilmesini göstermiştir. Buna göre hakkında bilgi verilmeyen ancak vâkıfın daha önce vakfettiği altı hissedenden beş hisse malikâne²⁵⁶ ve tamam divânisi arazisinden elde edilen oşr, vakfa mütevellî olanlar tarafından teslim alınarak piyasada bedelince satılacak, elde edilen gelirden ödeme yapılacaktır.

²⁵⁴ Ç.S.S., Ç.H.P. Kütüphanesi, defter kayıt no.1754, s.99'da yer alan 26 Cemaziyelevvel 1243/1827 tarihli kayda göre, adı geçen camide imam olan Osman oğlu Halil Halife kendi rızasıyla imamlık cihetini büyükoğlu Mehmet Halife'ye devrettiğinden Halil Halife'ye yeni bir berat tanzim edilmiştir. İmam Efendi, imamet için 20, aşırhanlık için 3 akçe, devirhanlık ciheti için de 2 akçe olmak üzere mütevelliden toplam 25 akçe alacağı ifade edilmiştir.

²⁵⁵ Mübarek gecelerle ilgili geniş bilgi için bkz. Hüseyin Algül, *Mübârek Gün ve Geceler*, Nil yayınları, İzmir 1991.

²⁵⁶ "Malikâne; kamunda gösterilen şartlara göre birine verilen beylik arazi." Ferit Devellioğlu, *a.g.e.*, malikâne mad., s.578.

Vakfin mütevelliliği, hayatta olduğu sürece ücret almaksızın vâkıfa ait olacak, vefatından sonra bu görev neslinin erkek çocuklarına geçecek bunların nesli kesilirse kız çocukları bu görevi yürüteceklerdir. Kız çocuklarının da nesli kesilecek olursa bu defa hakim kararıyla mürtezükadan²⁵⁷ birine bu görev verilecektir. Vakıf hizmeti herhangi bir sebeple verilemeyecek olur ise gelir mutlaka fakir müslümanlara harcanacaktır.²⁵⁸

Sıra no: 21

Vâkıfın adı: Hasan oğlu Dülger Mansur

Mütevellisi: Alemdar Hüseyin oğlu Musa

Vakfedilme amacı: Uç mahallesinde bulunan mescid-i şerifin aydınlatılması

Ne vakfedildiği: 200 kuruş

Vakfiye tarihi: 13 Receb 1240

Vakfiye özeti: Çorum'un Uç mahallesi sakinlerinden Hasan oğlu Dülger Mansur, 13 Receb 1240/1824 tarihli vakfiyesinde²⁵⁹, kendi mülkü olan evini Tataroğlu Hüseyin'e 200 kuruşa sattığını, Alemdar Hüseyin oğlu Musa'yı mütevellî tayin ettiğini, bu paranın istirbah olunarak elde edilen gelirden üç kuruşun mütevellîye ait olduğunu, kalanın ise aynı mahallede bulunan mescid-i şerifin aydınlatılmasına harcanmasını istediğini ifade etmiştir.

Sıra no: 22

Vâkıfın adı: Kel Bekir kızı Fatma Hanım

Mütevellisi: Seyyid Mehmet Efendi

Vakfedilme amacı: Perşembe günleri öğle namazı öncesi cüz okunması

Ne vakfedildiği: 100 kuruş

Vakfiye tarihi: 20 Muharrem 1243/1827

²⁵⁷ "Vakfin menfaatleri kendilerine şart olunan kimselerdir." Berkî, Ali Himmet, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tâbirler*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1966, s.41.

²⁵⁸ Vakfin hayır şartları 2.10.948 ve 5.1.949'da idare meclisi kararı ile değiştirilmiştir. V.G.M.A., 1965/209, 214, 259, 270.

²⁵⁹ Ç.Ş.S., Ç.H.P.K., defter kayıt no.1754, s.59.

Vakfiye özeti: Çorum Karapınar köyünden Kel Bekir kızı Fatma Hâtun 20 Muharrem 1243/1827 tarihinde şu şartla 100 kuruş vakfetti.²⁶⁰

Çorum Defterdar cami şerifi mütevellisi olan müezzin Seyyid Mehmet Efendi tarafından bu para istirbah olunarak elde edilen gelir, mütevellî tarafından her Perşembe günü öğle namazı öncesi aynı cami mürtezikasından birine Kur'an-ı Kerim'den bir cüz okuması karşılığı ödenecektir.

Sıra no: 23

Vakfın adı: Molla Hıdır kızı Fatma Hâtun

Mütevellisi: Taybıllızâde Seyyid Fethullah Efendi

Vakfedilme amacı: Gülabibey cami aydınlatılması

Ne vakfedildiği: 1 adet ev

Vakfiye tarihi: 11 Receb 1243/1827

Vakfiye özeti: Tepecik mahallesinde oturan Molla Hıdır kızı Fatma Hâtun, aynı mahallede olan evini tüm hududları ile birlikte vakfetmişti²⁶¹. Buranın kiraya verilmesini, elde edilecek gelirin de Gülabibey cami şerifinin ışık ihtiyacı için sarfedilmesini, bu işlerin yürütülmesi için Taybıllızâde Seyyid Fethullah Efendi'yi mütevellî tayin ettiğini 11 Receb 1243/1827 tarihli vakfiyesinde ifade etmiştir.

Sıra no: 24

Vakfın adı: Mahuş kızı Ümmehan Hâtun

Mütevellisi: Helvacıoğlu Seyyid Mehmet

Vakfedilme amacı: Bügdüz köyü mescidinde görev yapan imama ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: Ağaçlarıyla birlikte bağ

Vakfiye tarihi: 25 Cemaziyelahir 1244/1828

Vakfiye özeti: Sancaktar mahallesinde oturan Mahuş kızı Ümmehan Hâtun 25 Cemaziyelahir 1244/1828 tarihli vakfiyesinde²⁶², Bügdüz köyünde bulunan meyveli ve meyvesiz bütün ağaçlarıyla birlikte bağını vakfettiğini, ekili ve dikili alanlardan ne elde edilirse masraf çıktıktan sonra gelirinin aynı yerdeki mescidin mihrabında imam

²⁶⁰ Ç.Ş.S., Ç.H.P.K., defter kayıt no.1754, s.85.

²⁶¹ Ç.Ş.S., Ç.H.P.K., defter kayıt no.1754, s.90.

olanlara verilmesini, bu işler için de Helvacıoğlu Seyyid Mehmet'in mütevellî olmasını şart kıldığını ifade etmiştir.

Sıra no: 25

Vâkıfın adı: Sakaoğlu Mustafa, Dikici Dişdiş Ömer, Kangurdan oğlu Seyyid Veyis

Mütevellisi: Seyyid Hacı Ahmed

Vakfedilme amacı: Ulucami son cemaat mahallindeki ayakkabılığın aydınlatılması

Ne vakfedildiği: 300 kuruş

Vakfiye tarihi: 25 Muharrem 1247/1831

Vakfiye özeti: Karakeçili mahallesinden Sakaoğlu Mustafa, Hacı Kemal mahallesinden Dikici Dişdiş Ömer ve Uç mahallesinden Kangurdan oğlu Seyyid Veyis, birleşerek kendi mallarından 100'er kuruş vererek toplam 300 kuruşu 25 Muharrem 1247/1831 tarihinde şu şartla vakfetmişlerdir²⁶³, "Toplanan 300 kuruş istirbah olunarak elde edilen gelirle, mum ve yağ alınarak Camikebir'in orta kapısını geri çeken mahalde²⁶⁴ sabah, akşam ve yatsı namazlarında kandil yakılacak, bu iş için de bu camide kayyumbaşı olan Seyyid Hacı Ahmed mütevellî olacaktır" demişlerdir.

Sıra no: 26

Vâkıfın adı: Dikici Keçeci Musa

Mütevellisi: Seyyid Hacı Ahmet

Vakfedilme amacı: Camikebir'de sabah ezanını okuyan müezzine

Ne vakfedildiği: 150 kuruş

Vakfiye tarihi: 25 Muharrem 1247/1831

Vakfiye özeti: Hacı Yusuf mahallesinden Dikici Keçeci Musa 25 Muharrem 1247/1831 tarihli vakfiyesinde belirttiğine göre²⁶⁵, kendi malından 150 kuruş vermiş, bu paranın istirbah edilmesini, gelirinin Camikebir'de sabah namazından biraz önce ezan okuyana verilmesini, bu işlem için mütevellî olarak aynı camide kayyum başı olan Seyyid Hacı Ahmed'i tayin ettiğini ifade etmiştir.

²⁶² Ç.Ş.S., Ç.H.P.K., defter kayıt no.1754, s.124.

²⁶³ Ç.Ş.S., Ç.H.P.K., defter kayıt no.1754, s.219.

²⁶⁴ Sonradan ilave edilen, ayakkabılık olarak bilinen son cemaat mahalli.

²⁶⁵ Ç.Ş.S., Ç.H.P.K., defter kayıt no.1754, s.219.

Sıra no: 27

Vâkıfın adı: Seyyid İbrahim kızı Abide hanım

Mütevellisi: Çorbacıoğlu Hacı Mehmet'i

Vakfedilme amacı: Cami aydınlatması

Ne vakfedildiği: 1 adet dükkan

Vakfiye tarihi: 15 Rebiülevvel 1250/1834

Vakfiye özeti: Hacı Nasrullah²⁶⁶ mahallesi sakinlerinden Seyyid İbrahim kızı Abide hanım, kendi mülkü olan Çatalpınar civarında bulunan bir adet mutaf dükkanını, aynı mahallede bulunan cami-i şerifi için 15 Rebiülevvel 1250/1834 tarihinde vakfetmiştir²⁶⁷. Vâkıf, aynı mahallede bulunan Çorbacıoğlu Hacı Mehmet'i mütevelli tayin eyleyerek, bu dükkanın kiraya verilmesini, elde edilecek gelirin cami-i şerifin aydınlatılması için kullanılmasını şart kılmıştır.

Sıra no: 28

Vâkıfın adı: Cihanbeyli aşiretinden Kara Hamza oğlu Hacı Mehmet Ağa 100 kuruş²⁶⁸

Mütevellisi: —

Vakfedilme amacı: Bügdüz köyü cami şerifin ışık masrafı için.

Ne vakfedildiği: 100 kuruş

Vakfiye tarihi: 24 Safer 1251/1835

Düşünceler: Aynı belge içerisinde yukarıda belirtilen tarihte kurban derisi satışlarından ayrıca 50 kuruş elde edilerek yine aynı köyde bulunan caminin ışık masrafı için para vakfına ilave edildiği yazılıdır.

Sıra no:29

Vâkıfın adı: Bügdüz köyünden Yandımoğlu İbrahim Kethüda'nın hanımı Mühürler köyünden Sultan Hâtun²⁶⁹

Mütevellisi: -----

²⁶⁶ Seydi Fakih oğlu Hacı Nasrullah 969/1561 yıllarında Çorum'da sancak beyi olduğu için kendisinin oturduğu ve mülklerinin bulunduğu mahalleye bu ad verilmiştir. Anakök, a.g.e., s.74.

²⁶⁷ Ç.Ş.S., Ç.H.P.K., defter kayıt no.1754, s.304.

²⁶⁸ Ç.Ş.S.,Def.no.1754, s.290.

Vakfedilme amacı: Būgdüz köyü cami şerifin ışık masrafı için.

Ne vakfedildiği: 100 kuruş

Vakfiye tarihi: 24 Safer 1251/1835

Sıra no: 30

Vakfın adı: Būgdüz köyünden Ali Efendi²⁷⁰

Mütevelli: -----

Vakfedilme amacı: Būgdüz köyü cami şerifin ışık masrafı için.

Ne vakfedildiği: 20 kuruş

Vakfiye tarihi: 24 Safer 1251/1835

Sıra no: 31

Vakfın adı: Būgdüz köyünden Koca Halil oğlu Mustafa²⁷¹

Mütevelli: -----

Vakfedilme amacı: Būgdüz köyü cami şerifin ışık masrafı için.

Ne vakfedildiği: 30 kuruş

Vakfiye tarihi: 24 Safer 1251/1835

Sıra no: 32

Vakfın adı: Domalan köyünden Hüseyin Kethüda'nın hanımı Huriye Hâatun²⁷²

Mütevelli: -----

Vakfedilme amacı: Būgdüz köyü cami şerifin ışık masrafı için.

Ne vakfedildiği: 50 kuruş,

Vakfiye tarihi: 24 Safer 1251/1835

Sıra no: 33

Vakfın adı: Cehrilere Sami Efendi²⁷³

Mütevelli: -----

²⁶⁹ Ç.Ş.S.,Def.no.1754, s.290.

²⁷⁰ Ç.Ş.S.,Def.no.1754, s.290.

²⁷¹ Ç.Ş.S.,Def.no.1754, s.290.

²⁷² Ç.Ş.S.,Def.no.1754, s.290.

Vakfedilme amacı: Būgdüz köyü cami şerifin ışık masrafı için.

Ne vakfedildiği: 50 kuruş,

Vakfiye tarihi: 24 Safer 1251/1835

Sıra no: 34

Vâkıfın adı: Kuduzoğlu Osman Efendi'nin hanımı Cemile

Mütevelli: Dedebaşoğlu Mehmet

Vakfedilme amacı: Cami aydınlatması

Ne vakfedildiği: 50 kuruş

Vakfiye tarihi: 1 Şevval 1252/1836

Vakfiye özeti: Hacıdavut mahallesinden Kuduzoğlu Osman Efendi'nin hanımı Cemile, 1 Şevval 1252/1836 tarihinde, mütevelli tayin eylediği Dedebaşoğlu Mehmet'e 50 kuruş vererek, bu paranın istirbah edilmek sûretiyle, gelirinin aynı mahalledeki cami-i şerifin ışığına harcanmasını talep etmiştir.²⁷⁴

Sıra no: 35

Vâkıfın adı: Sünbülzâde Mehmet oğlu Ahmet Ağa

Mütevelli: Hacırecepzâde Seyyid Hacı Haydar Efendi daha sonra çocukları.

Vakfedilme amacı: Perşembe günleri Allah rızası için Kur'an-ı Kerim okunarak sevabının ruhuna hediye edilmesi.

Ne vakfedildiği: 1.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 3 Safer 1258

Vakfiye özeti: Camikebir mahallesinden Sünbülzâde Mehmet oğlu Ahmet Ağa, mütevelli nasb ve tayin eylediği Hacırecepzâde Seyyid Hacı Haydar Efendi huzurunda 1.000 kuruşu şu şartla vakfetmiştir. Bu para mütevelli tarafından rehn-i kavi veya kefil-i malî ile senelik fazla ve eksik olmaksızın onu onbirbuçuk hesabı üzerinden istirbah olunup elde edilen gelir mütevelli tarafından Perşembe günleri Allah rızası için Kur'an-ı Kerim okunması, sevabının ruhuma hediye edip karşılığında Haydar Efendi'ye ait

²⁷³ Ç.Ş.S., Def.no.1754, s.290.

²⁷⁴ Ç.Ş.S., Ç.H.P.K., defter kayıt no.1754, s.334.

olması vefatından sonra ilelebet kendi çocuklarına bu görevin verilmesini istemiştir. 3 Safer 1258²⁷⁵

Sıra no: 36

Vakfın adı: Tekkeli Hacı İbrahim Efendi Kızı Aişe Hâtun

Mütevelli: Ümithalife cami mütevellisi

Vakfedilme amacı: Ümithalife cami aydınlatılması, aynı cami imamı tarafından Perşembe günleri iki cüz okunması

Ne vakfedildiği: 1 adet dükkan

Vakfiye tarihi: 7 Zilkade 1280/1843

Vakfiye özeti: Medrese mahallesinde oturan Tekkeli Hacı İbrahim Efendi Kızı Aişe Hâtun, tescil ettirdiği 7 Zilkade 1280 tarihli vakfiyesinde²⁷⁶; Dikiciler çarşısında bulunan bir adet dikici dükkanının mütevellî tarafından kiraya verilmesini, elde edilecek gelirden 10 kuruşunun Ümit halife mahallesinde bulunan cami-i şerifin sağ tarafına konulacak bir adet berat mumuna harcanmasını, kalan miktarın tamamının ise her Perşembe günü öğle namazı sonrası Kur'an-ı Kerim'den iki cüz okuyup sevabını vâkıfın, ana-babasının ve yakınlarının ruhlarına hediye edecek olan bu cami-i şerifin imamına verilmesini, tevliyetin ise bu cami para (nukud) vakfına²⁷⁷ mütevellî olanlara ait olmasını, ileride şartları yerine getirilemeyecek olursa gelirin fakirlere dağıtılmasını istediğini ifade etmiştir.

Sıra no: 37

Vakfın adı: Tepecik mahallesinde Halil kızı Kamer

Mütevelli: Boyahaneci Osman b. Ahmet

Vakfedilme amacı: Mahallenin camisinde yakılacak kandil yağlarına

Ne vakfedildiği: Mahalledeki kendi evi ve 110 kuruş

²⁷⁵ Ç.S.S. Def.no: 2746, s.84

²⁷⁶ Ç.S.S., 3.defter, no.2748, s.43.

²⁷⁷ Nukud (para)vakıfları ile ilgili geniş bilgi için bkz. Nazif Öztürk, Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi, Türkiye Diyanet Yayınları, Ankara 1995; Ahmed Akgündüz, İslâm Hukuku ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988; Hamdi Döndüren, U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.7, C.7, Bursa 1998, s.63-67; Jon E. Mandaville, çev. Fethi Gedikli, "Faizli Dindarlık: Osmanlı İmparatorluğunda Para Vakfı Tartışması", Türkiye Günlüğü, Yaz Gündemi, S.51, 1998, s.129-144 vb.

Vakfiye tarihi: 1260/1844

Sahife kayıt no: 3

Düşünceler: Vekili Küçük Ali b. Ali

Vakfiye özeti: Tepecik mahallesinden Halil kızı Kamer hanım, aynı mahalleden İbrahim oğlu Mehmet ve Ali oğlu Ömer'in şahadetleriyle Köçek ? (küçük) Ali oğlu Ali'yi vekil tayin etmiştir. Vâkıf tarafından mütevellî tayin edilen Ahmet oğlu Boyahaneci Osman'ın da hazır bulunduğu mecliste Kamer hanımın kendi malından nakit 110 kuruş ile etrafı Altıkulaç oğlu Hüseyin, Ermeni oğlu Ali, Elköylü İbrahim'in evleri ve bir tarafı yol olan kendi evini herşeyi ile birlikte vakfetmiştir. Şart olarak da para ve ev, mütevellî tarafından kiraya verilerek elde edilen gelir mübarek gecelerde aynı mahallede bulunan cami şerifin aydınlatılması için harcanacaktır. 23 Safer 1260⁷⁷⁸

Sıra no: 38

Vâkıfın adı: Pazar mahallesinden Sıvacı Ahmet b. Halil b. Hasan

Mütevellîsi: Kadızâde Seyyid Osman Efendi

Vakfedilme amacı: Kırklar camiine satın alarak teslim ettiği Kur'an-ı Kerim cüzlerinden iki ayda bir hatim okunması, okuyanlara da ücret ödenmesi.

Ne vakfedildiği: Arpaözü deresinde bulunan bir bağın kirasından senede 150 kuruş

Vakfiye tarihi: 1260/1844

Sahife kayıt no: 5

Düşünceler: Vekili, Ahmet b. Hacı Mustafa'dır

Vakfiye özeti: Pazar mahallesi sakinlerinden ve sıvacı esnafından Hasan oğlu Halil oğlu Ahmet, mütevellî tayin eylediği Kadızade Hüseyin oğlu Seyyit Osman Efendi huzurunda, Arpaözüdere denilen yerde bir tarafı Eskimolla Ahmet bağı, bir tarafı Mütevellî oğlu Memiş bağı, bir tarafı Boşnak Ahmet bağı, bir tarafı yol, bir tarafında vâkıfa ait başka bir bağ tahminen yirmi adam beller bir adet bağımın senelik gelirinden 150 kuruş ile her biri bir cüz, toplam otuz cüz olan mushaf-ı şerif alarak Kırklar cami şerifine verilmek üzere mütevellî Osman Efendi'ye teslim ettim. Bu cüzlerden her hafta Cuma gecelerinde ikişer cüzden dört cüz Kur'an-ı Kerim okunup iki ayda bir hatim yapılarak sevabının benim, diğer mü'minlerin ruhlarına hediye edeler. Bu cüzler

okununca adı gecen cami medresesinin müderrisi Seyyid Salih Efendi ve müderris vekili Hacı Osman Efendi 150 kuruşu aralarında taksim etsinler. Hayatta oldukça mütevellî kendim, vefatımdan sonra ise oğlum Hasan olsun dedikten sonra cüzleri Osman Efendi'ye teslim etti o da bunları adı geçen camiye verdi. 11 Zilkade 1260²⁷⁸

Sıra no: 39

Vâkıfın adı: Kubbeli mahallesi ahalisinden Hacı Sûfizâde Hacı Hüseyin Ağa ibn Mehmet

Mütevellîsi: Sulbikebir oğlu Seyyid Mehmet Ağa, çocukları, akrabaları

Vakfedilme amacı: Vâkıfın kendisi ve akrabalarının ruhu için Perşembe günleri Kur'an-ı Kerim'den bir cüz okunması

Ne vakfedildiği: Attarlar çarşısında Yaymakuyu civarında bir adet dükkan

Vakfiye tarihi: 1261/1845

Sahife kayıt no: 6²⁸⁰

Vakfiye özeti: Kubbeli mahallesinden Sufizâde Hacı Mehmet oğlu Hacı Hüseyin Ağa, mütevellî tayin eylediği büyük oğlu Seyyid Mehmet ağa huzurunda Attaryan sokağında Yaymakuyu civarında, etrafında Ekmekçi dükkanı, Badakoğlu kahvesi, Buzağı efendi dükkanı ve bir tarafı da yol olan kendi dükkanını şu şartla vakfetmiştir. Dükkan senelik olarak kiraya verilerek elde edilen gelir, Perşembe günleri Kur'an-ı Kerim'den bir cüz okunarak sevabı vâkıfın, akrabalarının ve geçmişlerinin ruhuna hediye edilecektir. Buna da mütevellî olan kişi mutasarrıf olacaktır. Tevliyet hayatta olduğu sürece kendisine, vefatından sonra da oğlu Mehmet Ağa'ya ondan sonrada ilelebet çocuklarına, inkıraz vaki olursa akrabalarına ait olacaktır. 23 Recep 1261/1845²⁸¹

Sıra no: 40

Vâkıfın adı: Hacikemal mahallesinden Fatma Hâtun binti Abdulkadir

Mütevellîsi: Mustafa Ağa b. Hüseyin

Vakfedilme amacı: Medrese cami diğer adı Muzaffer Paşa cami kandillerine

²⁷⁸ Ç.Ş.S. Def.no: 2746, s.99

²⁷⁹ Ç.Ş.S. Def.no: 2746, s.121.

²⁸⁰ Aynı vakıf kaydı aynı belge içerisinde sıra no 27, 22 ve 44'de mükerrer olarak yer almıştır.

Ne vakfedildiği: Dikiciler çarşısında bir dükkan kirası

Vakfiye tarihi: 25 Recep 1261/1845

Sahife kayıt no: 7

Vakfiye özeti: Hacı Kemal mahallesi sakinlerinden Abdullah oğlu Abdulkadir kızı Fatma Hâtun'a ait 25 Recep 1261/1845 tarihli vakfiyede belirtildiğine göre²⁸², Fatma Hâtun, Salih oğlu terzi Abbas Ağa ve Hüseyin oğlu Gökçe Mustafa Ağa şهادetleriyle Mustafa oğlu Zincirci Osman Ağa'yi vekil tayin etmiştir. Vâkıf, damadı olan Hüseyin oğlu Mustafa Ağa'yi da mütevellî tayin ederek Dikiciyan²⁸³ çarşısında bulunan bir tarafında Cürünoğlu Elvan dükkanı, bir tarafında Cürünoğlu Hacı Hasan dükkanı, bir tarafında Çek Hasan oğlu Hasan dükkanı, bir tarafı da yol olan kendine ait bir adet dikici dükkanını şu şartla vakfetmiştir. Dükkan, mütevellî tarafından kiraya verilerek elde edilen gelir Medrese Caminin aydınlatılması için harcanacaktır.

Sıra no:41

Vâkıfın adı: Karahisar köyü sakinlerinden Ebubekir kızı Fatma

Mütevellîsi: Hocazâde Seyyid Hüseyin b. Hacı Yusuf Bahri

Vakfedilme amacı: Camikebir mahfilinde balmumu yakılarak vâkıfenin kızı Melek Hâtun'un ruhuna hediye için.

Ne vakfedildiği: 200 kuruşun yıllık faizi

Vakfiye tarihi: 15 Cemaziyelâhir 1263/1847

Sahife kayıt no: 8

Düşünceler: Vekili, eşi Uzun oğlu Süleyman

Vakfiye özeti: Karahisar köyünden Ebubekir kızı Fatma hamım, eşi Uzun Osman oğlu Süleyman'ı vekil kılarak Hocazâde Hacı Yusuf Bahri Efendi oğlu Seyyid Hüseyin Efendi'yi mütevellî tayin etti. Fatma Hâtun, 200 kuruşu şu şartlarla vakfetti. Bu para mütevellî tarafından onu onbirbuçuk hesabıyla eksik ve fazla olmaksızın ve de kalemiye adıyla herhangi bir ödeme yapılmaksızın istirbah edilerek elde edilen gelirlere, sevabı

²⁸¹ Ç.Ş.S. Def.no: 2746, s.131; Ç.Ş.S., 6.defter, no.2751, s.76'da 23 Receb 1291/1874 tarihi itibariyle aynı vakfiye tekrar edilmiştir.

²⁸² Ç.Ş.S. Def.no: 2746, s.132; Çorumlu (1945), S.54, s.491, ves.no: 434

²⁸³ Çorumlu 1945, S.54, s.491, ves.no: 434 da burası "Bekçiyan" olarak geçmektedir, doğrusu "Dikiciyan" dir.

vefat eden kızı Melek hanımın ruhuna hediye olunmak üzere, her sene Ramazan ayında balmumu alarak Camikebir'de, mahfilin altında aydınlatma için kullanılacaktır.²⁸⁴

Sıra no: 42

Vâkıfın adı: Akpınar mahallesinde Çorum kadısı Hacı Ali Efendi

Mütevelli: Hayatta oldukça kendisi, öldükten sonra çocuklarına ve daha sonra onların çocuklarına şeklinde devam etmesi

Vakfedilme amacı: Kendisinin yeni yaptırdığı Emirahmet mahallesinde mescid-i şerife ve avlusundaki şadırvana ve mescidde bulunan dolaba konulan kitapların hâfız-ı kütübü ile mescidin imam ve müezzinine ücret ödenmesi ve mescidin aydınlatma giderlerinin karşılanmasına.

Ne vakfedildiği: Bir adet ekmekçi dükkanı, bir boyahane, bir bezzaz dükkanı, bir adet uncu dükkanı ve 3.000 kuruş para.

Vakfiye tarihi: 1264/1848

Sahife kayıt no: 14

Vakfiye özeti: Akpınar mahallesi sakinlerinden olan Çorum kadısı, Hacı Osman Efendi oğlu Hacı Ali Efendi, 1264 tarihli vakfyesinde²⁸⁵ şöyle demektedir;

“ Ecdâdımdan intikal eden müderrisi olduğum Emir Ahmet mahallesinde bulunan medreseye bitişik İbik Ağa oğlu Mehmet'den aldığım, arsa halinde iken müceddeden bina ve vakf eylediğim mescid-i şerif ve bitişigindeki bahçeyi, batı tarafında adı geçen medrese avlusuna bina eylediğim şadırvanı vakfeyledim.

Mescit içindeki dolaplarda bulunan kitapları dahi Hacı Ömer Efendi ile vakfeyledik. Buna ilaveten gerek mescid-i şerifin imam ve müezzini olanlara ve gerek şem'i revgana (mum-yağ) ve gerek hâfız-ı kütüb olan zâtın ücretine vazife olmak üzere bundan akdem kendi mülküm olan Taşhan karşısında bir ekmekçi dükkanı, Beylik Sarayı karşısında boyahanelerden bir boyahane, bir uncu dükkanı, Bezzazlar çarşısında bir adet bezzaz dükkanı, ve de 3.000 kuruş vakfediyorum. Bunlardan musakkafat²⁸⁶ ve para mütevellî tarafından kiraya verilmek ve istirbah olunmak şeklinde değerlendirilerek elde edilen gelirden öncelikle, her sene mescit, şadırvan ve kitapların

²⁸⁴ Ç.Ş.S. Def.no: 2746, s.159

²⁸⁵ Ç.Ş.S., 3.defter, no.2748, s.115. (Vakfiyede ay ve gün belirtilmemiştir.)

tamirine gerekli harcamanın yapılmasını, yeniden tamir gerekmediği senelerde toplanan hâsılâtın beşte birinin mütevellîye verilmesini, beşte birinin yed-i emince istîrbah olunmasını, beşte üçünün imam, müezzin ve hâfız-ı kütûbe verilmesini talep ediyorum. Perşembe günleri ikindi namazı sonrası imam, mescid-i şerifte Kur'an-ı Kerim'den bir cüz okuyarak sevabını Hz.Peygamber'in, akrabamın, ana ve babamın, bütün müslümanların, vâkıfın ruhuna hediye eylesin. Bu hizmete mutasarrıf olanlar, mevlit, mirac, regaip geceleri Allah rızası için bir hatim tilâvet etsin, hâzır olan cemaatle sevabını yukarıda belirtilen mezkurünün ruhlarına hediye eylesinler.

Hayatta olduğum sürece tevliyet bana, vefatımdan sonra erkek çocuklarıma ait olsun" ifadelerine yer vermiştir.

Sıra no: 43

Vâkıfın adı: Çöplü mahallesinden Meryem Hâtun

Mütevellîsi: ———

Vakfedilme amacı: Aile ve akrabalarının rûhu için Camikebir'de Perşembe günleri cüz'i şerif okunması.

Ne vakfedildiği: 200 kuruş

Vakfiye tarihi: 19 Cemaziyelûlâ 1269/1853

Sahife kayıt no: 10

Vakfiye özeti: Çöplü mahallesinden Meryem Hâtun, kendi malından 200 kuruş ayırarak şu şartla vakfetti. Bu para istîrbah olunarak eldi edilen gelir her hafta Perşembe günleri Camikebir'de bir cüz okuyan kişiye hizmeti karşılığı verilecek o da sevabını Hz. Peygamber'in, vâkıfın anne ve babasının, akrabalarının ruhuna hediye edecektir. Mütevellîsi de Ömer adlı kişi olacaktır.²⁸⁷

Sıra no: 44

Vâkıfın adı: Osman Bey

Mütevellîsi: Taylıoğlu Ömer Ağa

Vakfedilme amacı: Defterdar cami tamirine, mukabele okuyan hafızlara.

²⁸⁶ Müsakkafât; tavanı olan, ev, mağaza gibi binalar.

²⁸⁷ Ç.Ş.S. Def.no: 2747, s.16

Ne vakfedildiği: 5.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 15 Şevval 1272/1855

Düşünceler: Osman Bey'in vefatından sonra yakınları tarafından kurulmuştur.

Vakfiye özeti: Ashab-ı hayrattan Osman Bey'in vefatı üzerine merhumun hanımı, erkek kardeşinin kızı ile kız kardeşinin kızı mahkemeye müracaat ederek Osman Bey için terekesinden 5.000 kuruş ayırarak şu şartlarla vakfetmişlerdir. Bu para, istirbah edilerek 3.000 kuruşun geliri Defterdar cami şerifinin tamirine, 1.000 kuruşun geliri bu camide mukabele okuyan hafızlara, 1.000 kuruşun geliri de Medrese cami şerifinde mukabele okuyan hafızlara seneden seneye ücret olarak verilmesini istediler. Taylıoğlu Ömer Ağa mütevellî olarak zimmetinde bulunan paranın, malından alınacağını Hacı Ağa'ya tembih etmiştir.²⁸⁸

Sıra no: 45

Vâkıfın adı: Çöplü mahallesinden Şeyh Mehmet Efendi ibn İbrahim

Mütevellisi: Seyyid Bekir ibn Seyyid Mehmet Çelebi

Vakfedilme amacı: Çöplü mahallesinde sınırları belli olan bir evde oturup vâkıfın ruhuna Yasin-i şerif tilaveti için Seyyid Bekir ve onun evlâdı evlâdına

Ne vakfedildiği: Bir adet ev

Vakfiye tarihi: 1 Safer 1274/1857

Sahife kayıt no: 15

Vakfiye özeti: Çöplü mahallesinden İbrahim Efendi oğlu Şeyh Mehmet Efendi, kendi evini 1 Safer 1274 tarihinde vakfetmiştir²⁸⁹. Şöyle ki;

Vâkıfın aynı mahallede bulunan evi, Seyyid Mehmet Çelebi oğlu Seyyid Bekir Efendi'ye ait olacaktır. O da, her bayram gecesi bir Yasîn Sûresi, her Pazartesi gecesi de bir Mülk Sûresi okuyacak, sevabını da vâkıfın ruhuna hediye edecektir. Bekir Efendi vefat ettikten sonra erkek çocuklarından nesli aynı şartları yerine getirmek şartıyla burada kalmaya devam edeceklerdir. Eğer erkek çocuklarından nesli kesilirse kız çocukları aynı şartlarda kalmaya devam edecek, yine de nesli kesilirse bu defa ulemâdan müstehak bir kimseye verilecektir.

²⁸⁸ Ç.Ş.S. Def.no: 2747, s.227

²⁸⁹ Ç.Ş.S., 3.defter, no.2748, s.115-116.

Sıra no: 46

Vakfın adı: Feyzullah oğlu Damadzâde Ebubekir

Mütevelli: Kendisi-çocukları-akrabaları

Vakfedilme amacı: Cami imamına ücret ödenmesi.

Ne vakfedildiği: 2 adet dükkan

Vakfiye tarihi: 1 Şaban 1275/1858

Vakfiye özeti: Emir Ahmed mahallesinde oturan Feyzullah oğlu Damadzâde Ebubekir 1 Şaban 1275/1858 tarihinde düzenlettirdiği vakfiyesinde²⁹⁰ befirıldığına göre, Vakıf Damadzâde Ebubekir, Çorum'da Uncular çarşısında bulunan dükkanı ile Müytab²⁹¹ çarşısındaki diğer bir dükkanını şu şartlarla vakfetmiştir. Dükkanlar kiraya verilip elde edilen gelir Emir Ahmed mahallesinde bulunan Kırklar medresesinde bulunan cami imamına ücret olarak verilecektir. İleride bu hizmet imkânı ortadan kalkarsa gelirin tamamı aynı mahallenin ihtiyaçları için kullanılacaktır.

Vakıf, "vakfın tevliyeti vefat edinceye kadar bana, daha sonra ise çocuklarımla aklı başında ve büyük olanına, bunların soyu kesilirse akrabalarıma, yine de inkıraz olursa mahalle halkının uygun göreceği sâlih bir kimseye ait olsun. Mütevelli olanlar da benim anlayışımı ilelebet devam ettirsinler" demiştir.²⁹²

Sıra no: 47

Vakfın adı: Mehmet oğlu Battal oğlu Abdullah

Mütevelli: Kayyumoğlu Bekir

Vakfedilme amacı: Camikebir'de Cuma günleri namazdan önce Kur'an-ı Kerim okuyan hafıza

Ne vakfedildiği: Malının 1/3'ü

Vakfiye tarihi: 5 Rebiülevvel 1278/1861

Düşünceler: 5 Rebiülevvel 1278 tarihinde merhumun mal taksimi yapılması sonucu Camikebir hizmetine 1.632 kuruş ödenmiştir.

²⁹⁰ V.G.M.A., 1968/401

²⁹¹ Muhtab=mutaf, kıl dokuyan, kıldan eşya yapanlar.

²⁹² Kırklar medresesi içerisinde bulunan ve Ömer Camii olarak bilinen cami-i şerifin imamı olmadığından bahisle 21 Cemaziyelülâ 1281 tarihli bir beratta, imam olarak Ahmet oğlu Seyyid Salih'in görevlendirildiği bildirilmiştir. Çorumlu, S.51, s.422-23, ves.no.383.

Vakfiye özeti: Sarin köyünden Mehmet oğlu Battal oğlu Abdullah, sağlığında iken malının üçte birini Camikebir'de Cuma günleri namazdan önce Kur'an-ı Kerim okuyan hafıza verilmek üzere vasiyyet etti. Adı geçen şahsın vefatı üzerine Camikebir mütevellisi tarafından vekil kılınan Kayyumoglu Bekir bu parayı almak üzere gönderildi. Yapılan taksimat üzerine merhumun mal varlığından Camikebir hizmetine düşen miktar 1.632 kuruş olarak tesbit edildi ve ödendi.²⁹³

Sıra no: 48

Vâkıfın adı: Mehmet oğlu Küçükgöz'ün Ömer

Mütevellisi: Hacı Mahmudzâde Hacı Mahmud Ağa

Vakfedilme amacı: Seher mukabelesi okuyan hafıza zeytinyağı alınması

Ne vakfedildiği: 1.400 kuruş

Vakfiye tarihi: 25 Cemaziyelahir 1282/1865

Vakfiye özeti: Çorum'un Uç mahallesinde oturan Mehmet oğlu Küçükgöz'ün Ömer, mütevellî tayin eylediği Camikebir'in mütevellisi olan Hacı Mahmudzâde Hacı Mahmud Ağa'ya 1.400 kuruş vererek şu şartla vakfetmiştir²⁹⁴.

1.400 kuruş, mütevellî veya kefilî tarafından istirbah olunup hâsıl olan gelirinden bir batman zeytin yağı alınıp, aynı camide seherde mukâbele okuyan hâfıza verilecektir.

Sıra no: 49

Vâkıfın adı: Acceliûla mahallesinden Yalnız Ali oğlu Veli b. Ali

Mütevellisi: Adı geçen mahallede Safer Baba damadı Hacı Mehmet b. Ahmet

Vakfedilme amacı: Aynı mahalledeki caminin aydınlatılması için konulacak kandillerin mum ve yağı için.

Ne vakfedildiği: Kendisinin oturduğu bir adet ev

Vakfiye tarihi: 1283/1866

Sahife kayıt no: 16

²⁹³ Ç.Ş.S. Def.no: 2747, s.72

²⁹⁴ Ç.Ş.S., 3.defter, no.2748, s.131-32

Sıra no: 50

Vâkıfın adı: Kunduzhan mahallesinde Tombuşzâde Hacı Ahmet Ağa b. Hüseyin

Mütevelli: Kara Alizâde hâfız-ı kütüb Ahmet b. Osman

Vakfedilme amacı: Kundustan mahallesindeki cami şerifte Ramazan'da hâfızların ikindi namazı sonrası mukâbele okuması ve mütevelliyeye ücret verilmesi için.

Ne vakfedildiği: Eskicilerde bir adet bezzaz dükkanının kirası.

Vakfiye tarihi: 29 Zilhicce 1283/1866

Sahife kayıt no: 17

Vakfiye özeti: Kunduzhan mahallesi sakinlerinden Tombuşzâdelerden Hüseyin oğlu Hacı Ahmet Ağa, vakfiyesinde²⁹⁵, Eskiciler çarşısında bulunan dükkanın mütevellî tarafından kiraya verilmesini, hâsıl olan geliri ile her yıl Ramazan ayında aynı mahallede bulunan cami-i şerif'te ikindiden sonra, hâfızlar tarafından mukâbele olarak Kur'an-ı Kerim'den cüz okunmasını, sevabının da Hz. Peygamber'in, ailesinin, ashabının, vâkıfın, akrabalarının, bütün mü'minlerin ruhlarına hediye etmelerini, bu hizmetlerine karşılık kendilerine 100 kuruş verilmesini, hayatta oldukça tevliyyetin kendisine, sonra erkek çocuklarının, sonra kız çocuklarının nesline, yine de inkıraz olursa Çorum'daki kâdı efendi tarafından bir âbid kimseye verilmesini ve kendilerinin de buna nâzır olmasını talep etmiştir.

Sıra no: 51

Vâkıfın adı: Şeyheyüp mahallesinden İstabl-ı Âmire²⁹⁶ rütbesini hâmil Vefiyyüddin b. Hasan

Mütevelli: Çorum'dan Hammaloğlu İbn Osman

Vakfedilme amacı: Şeyheyüp cami şerifi imamına 100, hatibine 100, aydınlatılmasına 100, müezzine 50, vaize 50 kuruş kalanı da tevliyyet vazifesi için.

Ne vakfedildiği: Bir adet kahvehane, içinde bir oda, yanında ayrı üç oda, bir ahır, avlu ve yanında altı adet dükkan.

Vakfiye tarihi: 2 Muharrem 1283/1866

²⁹⁵ Ç.Ş.S., 3.defter, no.2748, s.190.

²⁹⁶ " İstabl-ı Âmire = Has Ahır, saray hayvanlarına ve bunların takımlarına bu hayvanların bakım ve yetiştirmelerine ait işleri gören teşkilât ve bunların buldukları yer." Miçhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986, s.139.

Sahife kayıt no: 38, 40

Vakfiyenin özeti: Merhum Hacı Hasan Ağa oğlu Veliyyüddin Ağa tarafından kurulan bu vakıfa²⁹⁷, Çorum merkez Şeyheyüp mahallesinde bulunan ve zamanla farklı isimlerle tanınan cami-i şerif²⁹⁸ hizmetlerinde ihtiyacın giderilmesi ve mütevellisine gelir sağlanması amaçlanmıştır.²⁹⁹

Vakfiyede belirtildiğine göre vâkif, Bahçevanoğlu kahvesi olarak bilinen içerisinde ve bitişğinde odalar, dükkanlar, ahır ve avlusu olan geniş bir mekânı vakfettiğini ifade etmektedir. Kahvehane, odalar ve 6 adet dükkanın mütevellî tarafından kiraya verilmesini isteyen vâkif, elde edilen gelirden Şeyheyüp mahallesinde bulunan cami-i şerifte imam olan kimseye 100 kuruş, hatip olan kişiye 100 kuruş, müezzine de 50 kuruş, bayramlarda vaiz efendiye 50 kuruş verilmesini istemiştir. Ayrıca, her yıl Ramazan ayı içerisinde ikindi namazlarından sonra her gün bir cüz olmak üzere mukâbele okunmasını, sevabının da Hz.Peygamber'in, hanımlarının, sâlih kimselerin, vâkıfın anne-baba tarafından vefat etmiş olanların ruhlarına, soyuna ve çocuklarına bağışlanmasını isteyerek mukâbele okuyanlara 100 kuruş verilmesini şart koşturmuştur. Bu harcamalardan sonra kalan miktarın tamamının mütevellîye verilmesini istemiştir.

Vâkif, hayatta olduğu sürece mütevellîlik görevini kendisi üstlenmiş vefatından sonra bu görevin neslinden gelen erkek çocukların sağlıklı ve akli başında olanı tarafından yürütülmesini talep etmiştir. Neslinden erkek çocuk kalmayacak olursa bu görevin yine neslinden gelen kız çocuklarından sağlıklı olana verilmesini, onlardan da kimse kalmayacak olursa Çorum'daki hakimler arasından bilgili ve dindar bir kişi tarafından yürütülmesini, diğerlerinin de gönüllü olarak bu işin denetleyicisi olmalarını, zamanla vakıf hizmetleri ve gelirine müdahale edilirse bu görevin âlim ve sâlih bir kimseye verilmesini şart kılmıştır.

²⁹⁷ V.G.M.A., 614/52-53; ÇŞS. Def.no.2755, s.285-287.

²⁹⁸ ÇŞS. Def.no.2758, s.250; "Defterdar Abdülbaki Paşa tarafından 1060/1650 yılında yaptırılmış, 1282/1865 yılında Kapıcıbaşı Veli Ağa tarafından onarımı gerçekleştirilmiştir. Kitabesi olmayıp, 350 civarında cemaat alabilecek genişlikte kapalı bir mekâna sahiptir. Bulunduğu mahallenin isminden dolayı Şeyh Eyyüb Camii olarak bilinmekle birlikte zamanla Abdülbaki Paşa cami, Defterdar camii diye de isimlendirilmiştir. Günümüzde mahallenin ismi Velipaşa mahallesi olarak değiştirildiği ve cami giderlerinin Velipaşa Vakfı'nca karşılanmasından dolayı halk arasında Velipaşa Camii olarak bilinmektedir." 1967 Çorum İl Yılığ, s.216.

Vâkıf, 23 Muharrem 1303/1886 tarihinde vakfiyeye yaptığı ilave ile yeni düzenlemeler yapmış, yeni şartlar ilave etmiştir³⁰⁰. Buradaki değişiklikler, daha önceki vakfiyede mütevellî olarak ismi geçen Hammal Oğlu Osman Ağa vefat ettiğinden bu defa görev Hüseyin Esad Beyefendi'ye verilmiştir. Daha önce belirtilen vakıf mülküne yeni dükkanlar yapılmakla birlikte bütün bunların üzerine ikinci kat ilavesi yapılmıştır. Böylelikle burası hana dönüştürülmüştür. Alt katta 16, üst katta 43 olmak üzere toplam 59 oda, 1 kahvehane, 2 ahır, 10 dükkan ve avludan oluşan bu yapının tamamını da vakfetmiştir.

Vakıf şartlarına da yeni bir düzenleme getiren vâkıf, daha önceki şartlarının geçerli olduğunu ancak buraların kirasından elde edilecek gelirden Ramazan ayında mukâbele okuyan hâfızlara 50 kuruş daha ilave edilmesini, vakıf gelirlerinden belirtilen harcamalar yapıldıktan sonra kalan miktarın üçte birinin mütevellî olan erkek evlâdına, geri kalanının ise erkek çocukları arasında eşit olarak dağıtılmasına karar vermiştir.³⁰¹

Sıra no: 52

Vâkıfın adı: Çorum Salur köyünden Ebûbekir Kethûda oğlu Ömer

Mütevellisi: Çorum'da Çöplüzâde Hacı Mustafa b. Ali

Vakfedilme amacı: Salur köyünde hayır sahipleri tarafından yaptırılan cami şerife hatip olan kişiye ücret ödenmesi.

Ne vakfedildiği: 1.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1287/1870

Sahife kayıt no: 18

²⁹⁹ Geniş bilgi için bkz. Ali İlca, "Çorum'da Tarihi Bir Yapı: Veliyyüddin Paşa (Velipaşa) Hamı ve Vakfiyesi", Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.9, C.9, Bursa 2000, s.507-535.

³⁰⁰ Daha önceki vakfiyede vâkıf, Veliyyüddin Ağa olarak zikredilirken bu bölümde Veliyyüddin Paşa olarak ifade edilmiştir.

³⁰¹ V.G.M.A. kayıtlarında yer alan 1757/81 nolu diğer bir belgede, " 6.4.1942 tarihinde vakıf muhassasatının tevzinine dair alınan karar gereği, vakıf fazlasının üçte biri mütevellîye ait olması ve gelirinden hademe muhassasatının edâ ve tamiratın ve diğer masrafların icrasından sonra kalacak yıllık fazla sabit olamayacağına göre tevliyet istihkakı diğer hademenin mukannen vazifesi arasına sokulamayacağından bunun haricinde senelik maktû olarak imâmete 300, hitâbete 300, müezzine 150, vaize 150, mukâbele okuyan hâfızlara da 450 lira verilmesi vakıflar nizamnamesininin 51. maddesi

Sıra no: 53

Vâkıfın adı: Burhankethüdâ mahallesinde Hacı Mehmet Ağa ibn Mehmet

Mütevellîsi: Hammal oğlu Mehmet Efendi ibn Osman

Vakfedilme amacı: Aynı mahalledeki camide imam olana ücret ödenmesi ve cami şamdanında yanan mum, kandiller ve yağ masrafı için.

Ne vakfedildiği: 1.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 28 Rebiülevvel 1289/1872

Sahife kayıt no: 19

Vakfiye özeti: Burhan Kethüdâ mahallesinde oturan Uzunoğlu Mehmet oğlu Hacı Mehmet Ağa³⁰², Hamam oğullarından Osman oğlu Mehmet Efendi'yi mütevelli tayin ederek, 1.500 kuruşu şu şartlarla vakfettiğini ifade etmiştir;

Mütevellîden, onu onbirbuçuk hesabıyla bu parayı istirbah etmesini, gelirden 75 kuruşunu aynı mahallede bulunan cami-i şerif imamına vermesini, 75 kuruşu ile balmumu alıp aynı cami mihrabının iki tarafında olan şamdandaki mumlara ilave etmesini, 75 kuruşu ile zeytinyağı alıp mübarek gecelerde cami içerisinde yanan kandillerin masrafına harcamasını istemiştir. Hayatta olduğu sürece tevliyetin Mehmet Efendi'ye ait olmasını isteyen vâkıf, Mehmet Efendi'nin vefatından sonra Burhan Kethüdâ mahallesinde oturanlardan tevliyete muktedir birisinin bu göreve getirilmesini, ileride şartları yerine getirilemeyecek olursa gelirin fakir müslümanlara dağıtılmasını istemiştir.³⁰³

Sıra no: 54

Vâkıfın adı: Burhankethüdâ mahallesinde Uzunoğlu Hacı Mehmet Ağa zevcesi Aişe Hâtun

Mütevellîsi: Hammaloğlu Mehmet Efendi ibn Osman

Vakfedilme amacı: Aynı mahalledeki caminin müezzin ve mütevellisine

uyarınca uygun bulunarak keyfiyyetin yüksek başvekâlete arzına oybirliği ile karar verilmiştir" denilerek karar 16.4.942 tarihinde uygulamaya konulmuştur.

³⁰² Ç.Ş.S., 3.defter, no.2749, s.286

³⁰³ Vâkıf, iki sene sonra malının sülüsü (üçte bir) vakfından rücu' ederek bu defa vakf ettiği paranın mahalle camisindeki imam ücreti vs. harcama gerektiren diğer masrafları için kullanılmasını, mütevelli olarak da mansuroğlu Ömer Efendi'yi görevlendirdiğini bildirmiştir. Vakaf için 1.133 kuruş vakfettiğini ifade etmiştir. Eşref Ertekin, CHP Kütüphanesi, kayıt no 28470, s. 2, sıra no.28.

Ne vakfedildiği: 500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1289/1872

Sahife kayıt no: 20

Sıra no: 55

Vakfın adı: Çorum'da Tanrıvermiş köyünden Ağzıküçük oğlu Ebubekir b. Ahmet

Mütevellisi: Çorum'dan Feyzullah Ağa ibn Ali

Vakfedilme amacı: Tanrıvermiş köyü cami hatibine ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 24 Muharrem 1290/1873

Sahife kayıt no: 21

Vakfiye özeti: Tanrıvermiş köyünden Ağzıküçük Ahmet oğlu Ebubekir³⁰⁴, 1.500 kuruş vakfederek, mütevellî tarafından onu onbirbuçuk hesabıyla bu paranın istirbah olunmasını, elde edilen gelirin de aynı köyde bulunan cami-i şerifte hatip olan kişiye verilmesini, tevliyetin hayatta olduğu sürece kendisine, vefatından sonra ise köyde muhtar olan kimseye ait olmasını istemiştir.

Sıra no: 56

Vakfın adı: Damadzâde Osman bey

Mütevellisi: -----

Vakfedilme amacı: Çorum mevlevihânesine

Ne vakfedildiği: Çok sayıda köydeki malikânesi

Vakfiye tarihi: 1292/1875

Vakfiye özeti: Damadzâde Osman Bey, Çorum'a bağlı, Büğet, Karabürçek, Anbarcı, Uluköy, Aksungur, Mecitözü'ne bağlı Kürtler, Sarılık, El köylerinden alınacak hâsılatı Çorum mevlevihânesine vakfetmiştir.³⁰⁵

³⁰⁴ Ç.Ş.S., 5.defter, no.2750, s.12.

³⁰⁵ Anakök, a.g.e.,s.125.

Sıra no: 57

Vâkıfın adı: Ali oğlu Mertekoğullarından Hacı Mustafa

Mütevellisi: Kara Ömer oğlu Bekir oğlu Bekir Ağa

Vakfedilme amacı: Seher tilaveti, Ramazan mukabelesi

Ne vakfedildiği: Mal varlığının tamamı

Vakfiye tarihi: 28 Zilhicce 1292/1875

Düşünceler: Vasiyyettir.

Vakfiye özeti: Ali oğlu Mertekoğullarından Hacı Mustafa, Akpınar mahallesinde bulunan cami-i şerif para vakfi mütevellisi olan Kara Ömer oğlu Bekir oğlu Bekir Ağa ile birlikte kâdıya giderek düzenlettirdiği belgede³⁰⁶ şu ifadelere yer verilmiştir;

“Vefat ettiğimde bütün terekem içerisinden techiz ve tekfin ihtiyaçlarım görülsün. Iskat-ı salâtım, keffâret-i orucum, yemin ve nezrim için 400 kuruş fakir müslümanlara dağıtılsın. Kalan miktar ise Akpınar cami nukûd vakfına mütevellî olanlar tarafından onu onbirbuçuk hesabıyla istirbah edilerek elde edilen gelirin tamamı, aynı cami içerisinde her yıl Ramazan ayında ikindi ve sabah vakti Kur’an-ı Kerim’den bir cüz okuyan hâfız efendilere verilsin” demıştır.

Sıra no: 58

Vâkıfın adı: Çorum’da Gürcü köyünden Murat Çavuşoğlu Halil kızı Emine³⁰⁷

Mütevellisi: Gürcü köyünden Mehmet b. Abdullah

Vakfedilme amacı: Gürcü köyünde kendisinin yaptırdığı cami şerif hatibine ücret ödenmesi.

Ne vakfedildiği: 2.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1294

Sahife kayıt no: 24

Sıra no: 59

Vâkıfın adı: Çorum’da Hacı Yusuf mahallesinden Çorbacızâde Hacı Bekir ibn Ömer

Mütevellisi: Erkek kardeşi oğlu Arif Efendi İbn Mehmet Ağa

³⁰⁶ Ç.Ş.S., defter no. 2751, s.219.

³⁰⁷ V.G.M.A., 1294/586

Vakfedilme amacı: 75 kuruş mütevellîye ve kalanı Camikebir'de Cuma, Pazar geceleri ikindiden sonra şifa-i şerif okutan hocaya ücret ödenmesi.

Ne vakfedildiği: 6.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 25 Cemaziyelahir 1295/1878

Sahife kayıt no: 26

Düşünceler:

Vakfiye özeti: Hacı Yusuf mahallesinden Çorbacıoğullarından Hacı Bekir Ağa oğlu Ömer Ağa³⁰⁸, 6.500 kuruş vakfederek bu para ile şartlarının yerine getirilmesini istemiştir. Buna göre;

6.500 kuruş, onu onbirbuçuk hesabıyla istirbah olunarak, elde edilecek yıllık 975 kuruş gelirin 75 kuruşu mütevellîye ait olacaktır. Kalan 900 kuruş ise, her hafta Cuma ve Pazartesi günleri Ulucami'de ikindi namazından sonra hayatta olduğu sürece terketmeksizin birer defa "Şifa-i Şerif" hadisini okuyacak olan kardeşinin oğlu Arif Efendi'ye verilecek, Hadis-i Şerif'ten hâsıl olan sevabın Hz. Peygamber'in, vefat etmiş olan anne-baba ve akrabalarının, diğer müslüman ve mü'minlerin, son olarak da kendisinin ruhuna hediye edilecektir. Arif Efendi vefat edince bu görevi onun çocuklarından ehil ve erbab olanı devam ettirecektir.

Vâkıf, hayatta olduğu sürece vakfın nezâretinin kendisine, vefatından sonra da çocuklarına, soyu kesilirse akrabalarına yine de soyu kesilirse Çorum'dan bu işe muktedir birisine bu görevin verilmesini talep etmiştir.

Sıra no: 60

Vâkıfın adı: Halil oğlu Mehmet Ağa

Mütevellisi: Kendisi sonra çocukları

Vakfedilme amacı: Gühersalik köyü cami imam ve hatibine ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 21 Rebiülevvel 1295/1878

Vakfiye özeti: Gühersalik köyünden Halil oğlu Mehmet Ağa, 1.000 kuruş vakfederek bu paranın mütevellî tarafından onu onbirbuçuk hesabıyla istirbah edilmesini, elde edilen 150 kuruş gelirden 100 kuruşunun aynı köyde bina olunan cami şerifin hitâbet,

50 kuruşunun da imâmet cihetine meşrut olmasını, tevliyetin ölünceye kadar kendisine, vefatından sonra çocuklarına, inkıraz olursa akrabalarına, yine de inkıraz olursa aynı köyden uygun görülen birisine ait olmasını şart kılmıştır³⁰⁹.

Bu vakfiyeden hareketle, aynı köyden Solak Osman oğlu Halil, Türkmenoğlu Süleyman, Erzenoğlu Hacı Osman, Erzenoğlu Mustafa ve köyden bir grup insan 29 Rebiülevvel 1295/1878 tarihinde mahkemeye gelerek, köylerinde ve yakın köylerde cami olmadığından yaz ve kış günlerinde ihtiyarların sıkıntıya düştüğünü, beş vakit namaz, Cuma ve bayram namazları kılınacak bir camiye şiddetle ihtiyaçları olduğunu ifade etmişler, Kadifeoğullarından Ali oğlu Hacı Mehmet tarafından yaptırılan mescide minber vaz'ı ile Cuma ve bayram namazları kılmaya izin verilmesini, bu iş için de Çorum Hacı Davut mahallesinden Ahmed oğlu Hasan Efendi'nin görevlendirilerek beratının verilmesini, kendisine de Mehmet Ağa tarafından vakfedilen 1.000 kuruşun gelirinin tahsisini istemişlerdir³¹⁰.

Sıra no: 61

Vakfın adı: Hüseyin Paşa oğlu Hüseyin oğlu Hüseyin, Kel Hasan oğlu Ömer oğlu Hasan ve Hediye oğlu Osman oğlu Ömer

Mütevellisi: Çolak Bekir oğullarından İbrahim Ağa

Vakfedilme amacı: Cami şerifte görevli olan kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 17 Receb 1297/1880

Düşünceler: Camiyi yine aynı kişilerin yaptırdığı ifade edilmektedir.

Vakfiye özeti: Çorum Karapınar köyünden Hüseyin Paşa oğlu Hüseyin oğlu Hüseyin, Kel Hasan oğlu Ömer oğlu Hasan ve Hediye oğlu Osman oğlu Ömer aynı köyden Çolak Bekir oğullarından İbrahim Ağa'yı mütevelli tayin ederek, kendi mallarından beşer yüz kuruş vermek sûretiyle toplam 1.500 kuruşu vakfetmişlerdir³¹¹.

³⁰⁸ Ç.Ş.S., defter no.2753, s.33.

³⁰⁹ Ç.Ş.S.,Def.no. 2755, s.16.

³¹⁰ Ç.Ş.S.,Def.no. 2755, s.16-17, 105-106

³¹¹ V.G.M.A., 589/65 ve 2314/99-100 numaralarda kayıtlı aynı konulu iki vakfiye bulunmaktadır.

Şart olarak da, mütevellî bu parayı onu onbirbuçuk hesabıyla istirbah edip, yıllık geliri olan 225 kuruşu aynı köyde yeni yaptırdıkları cami-i şerife minber konulması ve hitâbet cihetine ödenmesini istemişlerdir.

Vâkıfün, hayatta oldukça tevliyet bizlere, vefatımızdan sonra evlâdımıza, inkıraz olursa akrabamıza, yine de inkıraz olursa aynı köyden dürüst, dindar ve vakfa bakabilecek derecede kabiliyetli birine bu görev verilecektir diye şart koşmuşlardır.

Sıra no: 62

Vâkıfın adı: Çorum Sağpazar köyünden Sağpazar oğlu Ali Ağa ibn Ömer

Mütevellisi: Aynı köyde Ali Ağa oğlu Satılmış

Vakfedilme amacı: Aynı köyde yeni yapılan cami hatibine 200 kuruş ücret ödenmesi.

Ne vakfedildiği: Nehr-i Ahmer (Kızılırmak) üzerinde çalışır durumda olan bir adet asiyab (değirmen) bütün malzemeleriyle birlikte.

Vakfiye tarihi: 1301/1884

Sahife kayıt no: 29

Sıra no: 63

Vâkıfın adı: Kundustan mahallesinden Hacı Sûfi oğlu Mehmet b. Hüseyin

Mütevellisi: Büyük oğlu Hasan

Vakfedilme amacı: Hacı Yusuf mahallesindeki mescidin aydınlatılması için her sene 50 kuruş harcanması.

Ne vakfedildiği: Semercilerde Ölçekzâde medresesine bitişik bir adet dükkan.

Vakfiye tarihi: 1301/1884

Sahife kayıt no: 29

Sıra no: 64

Vâkıfın adı: Sofular mahallesinden Celep oğlu Süleyman b. Halil

Mütevellisi: Camikebir aydınlatılması için para vakfına mütevellî Pehlivanoğlu Hacı Bekir Ağa

Vakfedilme amacı: Camikebir aydınlatılmasına

Ne vakfedildiği: Koca Bekir'de olan 400 kuruş alacağının faizi

Vakfiye tarihi: 1301/1884

Sahife kayıt no: 31

Sıra no: 65

Vâkıfın adı: Çorum'da Kırkdilim köyünden Hacı Halis b. Abdullah

Mütevelli: Büyük oğlu Hacı Bekir

Vakfedilme amacı: Kırkdilim'de yeniden yapılıp minber konulan caminin hatibine ücret ödenmesi.

Ne vakfedildiği: 2.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1302/1885

Sahife kayıt no: 41

Sıra no: 66

Vâkıfın adı: Hacı Recep mahallesinde Kümbüloğlu Ali Ağa ibn Hacı Ömer

Mütevelli: Kümbüloğlu Hacı Ömer b. Mehmet

Vakfedilme amacı: Aynı mahallede yeni yapılan mescid-i şerife konulan minberde görev yapacak olan hatibe ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1302/1885

Sahife kayıt no: 20

Sıra no: 67

Vâkıfın adı: Sağrıncı mahallesinde Kılıcıoğlu Ebubekir Ağa b. Mehmet b. Ömer

Mütevelli: Eymirkebir köyünden Süleyman Kahya b. Mustafa

Vakfedilme amacı: Aynı köyde yeni yaptırılan ve minber konulan mescidin hatibine ücret ödenmesi.

Ne vakfedildiği: 500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1302/1885

Sahife kayıt no: 30

Sıra no: 68

Vâkîfın adı: Damatoğlu Feyzullah b. Mehmet

Mütevellişi: Camikebir para vakfı mütevellişi Kara Müftüzâde Süleyman b. Hasan

Vakfedilme amacı: Elde edilen kira bedelinin beşte biri mütevelliye, kalanı da Camikebir'de mihrab yanında bulunan aydınlatma mumlarına harcanması.

Ne vakfedildiği: Paşa Hamamı'nda senede onüç gün dört saatlik gelir.

Vakfiye tarihi: 1302/1885

Sahife kayıt no: 32

Düşünceler: Bu vakfiyede Paşa Hamamı'nın yeri vâkîf Feyzullah'ın babası Mehmet'in olduğu yazmaktadır.

Sıra no: 69

Vâkîfın adı: Damatoğlu Osman b. Mehmet

Mütevellişi: Camikebir para vakfı mütevellişi Kara müftizâde Süleyman b. Hasan

Vakfedilme amacı: Elde edilen icarından zaruri masrafları çıktıktan sonra kalanı Camikebir'de mihrabın yanında bulunan aydınlatma mumlarına harcanması.

Ne vakfedildiği: Paşa Hamamı'nda senede onüç gün dört saatlik gelir

Vakfiye tarihi: 1302/1885

Sahife kayıt no: 33

Sıra no: 70

Vâkîfın adı: Çorum'da Sofular mahallesinden Damatoğlu kızları Atiye Hâtun ve Fatma binti Bekir

Mütevellişi: Camikebir para vakfı mütevellişi Kara Müftizâde Süleyman b. Hasan

Vakfedilme amacı: Elde edilen icarından beşte biri mütevelli vs. zaruri masrafları için kalanı da Camikebir'de mihrabın yanında bulunan aydınlatma mumlarına harcanmak üzere.

Ne vakfedildiği: Paşa Hamamı'nda senede yirmi günlük gelir.

Vakfiye tarihi: 1302/1885

Sahife kayıt no: 34

Sıra no: 71

Vâkıfın adı: Emirahmet mahallesi sakinlerinden Damatoğlu kızı Asiye binti Mustafa

Mütevelli: Camikebir para vakfı mütevelliı Kara Müftizâde Süleyman b. Hasan

Vakfedilme amacı: Elde edilen kira bedelinin beıte biri mütevellî vs. zaruri masrafına ve kalanı da Camikebir'in aydınlatılmasına harcanması

Ne vakfedildiği: Paıa Hamamı'nda senede yüzyirmi günlük gelir

Vakfiye tarihi: 1302/1885

Sahife kayıt no: 35

Sıra no: 72

Vâkıfın adı: Emirahmet mahallesinden Damatoğlu kızı Müslime? Hâton binti Mehmet b. Abdullah

Mütevelli: Camikebir para vakfı mütevelliı Kara Müftizâde Süleyman b. Hasan

Vakfedilme amacı: Elde edilen kira bedelinin beıte biri mütevellî vs. zaruri masrafına, kalanı da Camikebir'in aydınlatılma giderlerine harcanması.

Ne vakfedildiği: Paıa Hamamı'nda senede on günlük gelir.

Vakfiye tarihi: 1302/1885

Sahife kayıt no: 36

Sıra no: 73

Vâkıfın adı: Kundustan mahallesinden Şaban Bölükbaıı oğlu Mehmet b. Mehmet

Mütevelli: Kardeıi Mustafa b. Mehmet

Vakfedilme amacı: Çorum'da Yaydığın köyünde yeni yapılan ve minber konulan mescidin hatibine 150 kuruı ücret ödenmesi.³¹²

Ne vakfedildiği: 1.000 kuruı

Vakfiye tarihi: 1302/1885

Sahife kayıt no: 31

Sıra no: 74

Vâkîfın adı: Çorum Çakır köyünden Gedikoğlu Ali Kethüda (kâhya) b. Mehmet

Mütevellişi: Aynı köyden İsmail Kethüda ibn Abdullah

Vakfedilme amacı: Aynı köyde yeni yapılan ve minber konulan mescidin hatibine ücret ödenmesi.

Ne vakfedildiği: 600 kuruş

Vakfiye tarihi: 1302/1885

Sahife kayıt no: 38

Sıra no: 75

Vâkîfın adı: Sağpazar köyü ahalisinden Mesut kethüda ibn Abdullah

Mütevellişi: Aynı köyden Ali b. Ömer

Vakfedilme amacı: Sağpazar köyünde yeni yapılan mescide yeni konulan minberde hatip olan kişi için ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1303

Sahife kayıt no: 41

Sıra no: 76

Vâkîfın adı: Çorum Kubbeli mahallesi Süleyman Efendi vâlidesi Aişe binti Hacı Hüseyin

Mütevellişi: Aynı mahalleden büyük oğlu Mehmet oğlu Süleyman

Vakfedilme amacı: Tepecik mahallesinde inşa edilen mescide minber konularak hatibine ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1304/1887

Sahife kayıt no: 42

Sıra no: 77

Vâkıfın adı: İsaalife mahallesinden Zeliha binti Abdullah Hâtun.

Mütevelli: Sulbi kebir oğlu Mustafa b. İbrahim

Vakfedilme amacı: Tonbuş çiftliği köyünde yeniden yaptırılıp minber konulan cami hatibi için ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1304/1887

Sahife kayıt no: 42

Sıra no: 78

Vâkıfın adı: İnalözü köyünden Osman b. Ahmet

Mütevelli: Sulbi kebir oğlu Hüseyin

Vakfedilme amacı: İnalözü'nde yeni yaptırılan mescide konulan minberin hatibine ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1304/1887

Sahife kayıt no: 43

Sıra no: 79

Vâkıfın adı: Kubbeli mahallesi ahalisinden Ak Mehmetzâde Osman Ağa

Mütevelli: Erkek kardeşi Abdullah b. Hacı Osman

Vakfedilme amacı: Aynı mahallede yeni yaptırdıkları ve minber koydukları mescidin hatibine ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1304/1887

Sahife kayıt no: 45,146

Sıra no: 80

Vâkıfın adı: Hacıgeven mahallesinden Çor Hüseyin oğlu Mustafa

Mütevelli: Hanımı Aişe'nin vefatıyla mütevelli yazdırılmamıştır.

Vakfedilme amacı: Seher mukâbelesi okuyan dört hâfıza ücret ödenmesi ve dükkanın tamirine harcanması.

Ne vakfedildiği: Demirci dükkanının kirası

Vakfiye tarihi: 1304/1887

Sahife kayıt no: 146

Sıra no: 81

Vâkıfın adı: Kırkdilim köyünden Hacı Halis b. Abdullah

Mütevellisi: Büyük oğlu Hacı Bekir

Vakfedilme amacı: Aynı köyde yeni yaptırılan camide görevli olan hatibe ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 2.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1305/1887

Sahife kayıt no: 44, 144

Sıra no: 82

Vâkıfın adı: Çorum Kınık köyünde Çatak oğlu Bekir

Mütevellisi: Aynı köyden Dulfatma oğlu Hüseyin b. Ömer

Vakfedilme amacı: Aynı köyde yaptırılan mescide minber konularak burada görev yapacak olan hatibe ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1307/1889

Sahife kayıt no: 47

Sıra no: 83

Vâkıfın adı: Şarkıryan mahallesinden Halil Rüştü b. Hasan Ağa

Mütevellisi: Kadifezâde Mehmet Şükrü

Vakfedilme amacı: Serpin köyünde yaptırdığı cami şerifin hatibine ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1308/1890

Sahife kayıt no: 48

Sıra no: 84**Vâkıfın adı:** Çorum Acceliülâ mahallesinde Arslan oğlu Hüseyin b. Abdullah**Mütevelli:** Aynı mahalleden Kurdoğlu Mehmet b. Ömer**Vakfedilme amacı:** Mahallede yeni yapılan ve minber konulan camide görev yapacak olan hatibe ücret ödenmesi**Ne vakfedildiği:** 600 kuruş**Vakfiye tarihi:** 1308/1890**Sahife kayıt no:** 49**Sıra no: 85****Vâkıfın adı:** Ümihalife mahallesinden Kara Ali oğlu Hacı Mustafa zevcesi ve Hayrullah oğlu İbrahim b. Halil kızı Hacı Şerife Hâtun**Mütevelli:** Ümihalife cami mütevellişi Derviş Mehmet Ağa b. Mehmet**Vakfedilme amacı:** Mahalle mescidinin tefriş, aydınlatma ve tamir için gerekli olan harcamalara.**Ne vakfedildiği:** Bir adet ev**Vakfiye tarihi:** 1311/1893**Sahife kayıt no:** 49**Sıra no: 86****Vâkıfın adı:** Kubbeli mahallesi ahalisinden Hacı Hasan oğlu Hasan Ağa**Mütevelli:** Sancaktar mahallesinden Çorlu oğlu İbrahim b. Ahmet**Vakfedilme amacı:** Sancaktar mahallesindeki mescide minber konularak burada görev yapacak olan hatibe ücret ödenmesi**Ne vakfedildiği:** 2.000 kuruş**Vakfiye tarihi:** 1312/1894**Sahife kayıt no:** 50, 150

Sıra no: 87

Vâkıfın adı: Çorum'a bağlı Karahisar köyünden Osman oğullarından İsmail b. Hüseyin

Mütevelli: Aynı köyden Madenoğlu Hüseyin b. Abdullah

Vakfedilme amacı: Aynı köyde bulunan camide görevli olan hatibe ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 2.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1312/1894

Sahife kayıt no: 53

Sıra no: 88

Vâkıfın adı: Akpınar mahallesinden Hacı Ebubekir b. Osman

Mütevelli: Ali b. Ebubekir

Vakfedilme amacı: Evde ölene kadar kendi oturması için

Ne vakfedildiği: Bir adet ev, bir cehrilik, bir bağ, bir değirmen, bir adet kazan

Vakfiye tarihi: 1314/1896³¹³

Sahife kayıt no: 51

Vakfiye özeti: Akpınar mahallesinde bulunan Ahmederrufai tarikatında postnişin olan Ali oğlu Hacı Osman oğlu Şeyh Hacı Ebubekir'e ait 25 Rebiülahir 1316/1898 tarihli vakfiyede³¹⁴,

Akpınar mahallesinde bulunan dergâh harab olunca burası devlet tarafından onararak buraya bir oda tevhidhane, üç oda zaviye hücresi inşa edilmiş, çatı tamirâtı da yeniden yapılarak mekân genişletilmiştir. Şeyh Hacı Ebubekir Efendi de kendi mülkü olan arsa üzerinde ve dergâha bitişik olan, alt katta mahzenî bulunan, 4 odalı, mutfak, ahır, samanlık ve avlusu olan evini, Kuruçay mevkiinde bulunan iki dönümlük üzüm bağını, Çomar mevkiindeki bir dönümlük cehriligini, Ilıca ve Çomar bağları arasındaki su değirmenini, Emir Muslih mevkiindeki diğer bir su değirmenini, 18 kıyyelik bir adet bakır kazanını vakfetmiştir. Şart olarak da şunları ifade etmiştir: "Bağ, cehrilik ve değirmenler mütevellî tarafından istekli olanlara kiraya verilecektir. Buradan elde edilen gelirden senede 60 kuruş, zaviyede postnişin olana, kalanı ise zaviyede ayende ve

³¹³ Vakfiye tarihi olarak, Eşref Ertekin Evkâf defterinden 1314 tarihini verirken, V.G.M.A., 592/116 nolu vakfiye de tarih 25 Rebiülahir 1316/1898 olarak geçmektedir.

³¹⁴ V.G.M.A., 592/116

ravendeden fukaraya (gelip-giden fakirler) harcanacaktır. Kazan ise fakir dervişler ve kimsesizlerin elbiselerinin temizlik işlerinde kullanılacaktır.

Hayatta oldukça bu yerde kendim, vefatımdan sonra ise hanımım Ali Bey kızı Fatma Hâtun ile manevî oğlum Ebubekir oğlu Ali Efendi birlikte kalacaklar. Onlar da vefat ettikten sonra tarikatta seccade nişin ve ailesi kalacaktır.

Mütevellilik sağlığımda bana ait olacak, vefatımdan sonra manevî oğlum Ali Efendi zaviyede şeyh olup vakfa da mütevellî olacak. Ali efendinin vefatından sonra ise erkek evladının neslinden meşihata ehil olanlar zaviyeye şeyh ve mütevellî olsunlar. Bunlarda da inkıraz vaki olursa benim halifelerim ve sonra halifelerinin akdem, erşed ve aslahı şeyh ve mütevellî olalar.

Her Cuma ve Pazartesi geceleri seccadenişin bulunan meşayih-i kirâm, zaviyede fakirlere yemek vererek akşam namazından sonra tevhidhâne-i zaviyede tarikatın usûl ve erkamı üzere zikrullah edeler. Zikir sonunda padişah hazretlerinin uzun ömrü, başarısı, Allah'ın yardımı ve müslümanların birliği için hayır dua edeler. Hz.Peygamber'in, diğer peygamberlerin, ashabın, tarikat şeyhlerinin, benim ve bütün müslümanların ruhuna hediye edeler. Zaman içerisinde bu şartların yerine getirilemediği durum ortaya çıkarsa vakfin gelirleri mutlaka fakir müslümanlara dağıtılsın" ifadelerine yer vermiştir.

Sıra no: 89

Vâkıfın adı: Camili köyünden Dede Kargınlı oğlu Hüseyin b. Mehmet

Mütevellisi: Domu köyünden Alican Oğlu Mustafa

Vakfedilme amacı: Babası Mehmet Bey'in aynı köyde yaptırdığı camide hatip olarak görev yapan kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 2.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1314/1896

Sahife kayıt no: 54, 122

Sıra no: 90

Vâkıfın adı: Hankozlusu köyünden Kara Süleyman oğlu Salih kâhya b. Süleyman

Mütevellisi: Çorum'dan Tütüncüzâde Faik Efendi

Vakfedilme amacı: Aynı köyde kendisinin yaptırdığı camide hatip olarak görev yapan kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1315/1897

Sahife kayıt no: 138

Sıra no: 91

Vâkufun adı: Yavru köyünden Göçmenoğlu Mustafa b. Hacı Osman

Mütevellisi: Çorum'dan Tütüncüzâde Faik Efendi

Vakfedilme amacı: Babası Hacı Osman tarafından aynı köyde yaptırılan cami şerifte hatip olarak görev yapan kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.200 kuruş

Vakfiye tarihi: 1315/1897

Sahife kayıt no: 137

Sıra no: 92

Vâkufun adı: Bağzık köyünden Musa oğlu Elvan b. Bekir

Mütevellisi: Çorum'dan Şamlıoğlu Abdullah b. Ahmet

Vakfedilme amacı: Aynı köyde Bölükbaşı oğlu Süleyman'ın yaptırdığı camide imam olarak görev yapan kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1315/1897

Sahife kayıt no: 139

Sıra no: 93

Vâkufun adı: Çorum Hüseyinabad nahiyesi Hamidiye mahallesinden Seyyid Ahmet oğlu Mehmet

Mütevellisi: Ahışa muhacirlerinden Şeyh Süleyman b. Salih Efendi

Vakfedilme amacı: Hamidiye mahallesinde yeni yaptırılan camide görevli olan hatibe ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 2.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1315/1897

Sahife kayıt no: 54,135

Sıra no: 94

Vâkıfın adı: Hamidiye mahallesinden Babadağı muhacirlerinden Seyyid Gazi oğlu Hasan b. Abdurrahman

Mütevelli: İsmail b. İbrahim

Vakfedilme amacı: Aynı mahallede yeni yapılan camide hatip olarak görev yapacak olan kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: Hamidiye çarşısında iki adet dükkan

Vakfiye tarihi: 29 Zilhicce 1316/1898

Sahife kayıt no: 123

Vakfiye özeti: Hamidiye mahallesi sakinlerinden ve Babadağı muhacirlerinden Seyid Gazi oğlu Hasan Çavuş, Hamidiye çarşısında birbirine bitişik olan biri bakkal diğeri kahve dükkanı olan yerlerini vakfetmiştir.³¹⁵

Vakfiyede belirtildiği üzere vâkıf, adı geçen dükkanların mütevellî tarafından piyasa değeri üzerinden bir başkasına kiraya verilmesini, elde edilen yıllık kira gelirinin 300 kuruşunun aynı mahallede bulunan cami-i şerifde hatip olan kişiye hizmeti karşılığı olarak verilmesini, kalan miktardan dükkanların zaruri masraflarının karşılanmasını, geriye kalan paranın tamamının aynı caminin aydınlatma gideri dahil olmak üzere her türlü ihtiyacının karşılanması için harcanmasını şart koştur.

Camii şerif hizmetlerine her kim mütevellî olur ise bu vakfın mütevellîliğini de ücretsiz olarak üstlenmesini isteyen vâkıf, ileride herhangi bir sebeple bu camide hitabet imkânı kalmazsa gelirin mutlaka fakir müslümanlara harcanmasını istemiştir.

Sıra no: 95

Vâkıfın adı: Çulbekiroğlu köyünden Osman Ağa b. Mustafa

Mütevelli: Karaalemdar oğlu Ömer Efendi b. Hacı Ali

Vakfedilme amacı: Aynı köydeki camide hatip olarak görev yapan kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1316/1898

Sahife kayıt no: 131

Sıra no: 96

Vâkıfın adı: Mahmudiye köyünden Sadık oğlu Hasan

Mütevellisi: Çorum'dan Dumancıoğlu Osman Efendi

Vakfedilme amacı: Aynı köyde yeni yaptırılan camide hatip olarak görev yapan kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1316/1898

Sahife kayıt no: 142

Sıra no: 97

Vâkıfın adı: Deniz köyünden Uzunoglu Seydi b. Ali

Mütevellisi: Kürt müderriszâde Hacı Ömer b. Osman

Vakfedilme amacı: Aynı köyde yaptırılan camide hatip olarak görev yapan kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1316/1898

Sahife kayıt no: 120

Sıra no: 98

Vâkıfın adı: Azapahmet mahallesinden Saceddinoğlu Mehmet b. Saceddin b. Mehmet

Mütevellisi: Çöplüoğlu Mahmut Reşit b. Mehmet Sait

Vakfedilme amacı: Mahalledeki Hacı Hasan camisinde hatip olarak görev yapan kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: Çöplükte bir adet tuzcu dükkanı

Vakfiye tarihi: 3 Rebiülevvel 1316/1898

Sahife kayıt no: 122

Vakfiye özeti: Mehmet oğlu Saceddin oğlu Mehmet oğlu Mehmet Ağa tarafından düzenlenen vakfiyeye göre³¹⁶;

Azapahmet mahallesinde oturan Mehmet Ağa, Çöplük meydanında bulunan tuzcu dükkanını vakf edip şöyle şart eylemiştir; “Bu dükkan mütevellî tarafından başkalarına piyasa değeri üzerinden kiraya verilerek geliri aynı mahallede bulunan Hacı Hasan Efendi cami hatibine hizmeti karşılığı verilsin. Bu caminin para ve diğer işleri için her kim mütevellî olur ise bu vakfın mütevellîsi de o kişi olsun. Eğer ileride bu camide hitâbet mümkün olmazsa gelir mutlaka fakir müslümanlara verilsin.”

Sıra no: 99

Vâkıfın adı: Şeyh Hacı Ebubekir Baba

Mütevellîsi: Hacı Ahmet Efendi b. Hacı Ali Efendi

Vakfedilme amacı: Rufai dergahı tamire muhtaç olup hazine-i hassa-i şahaneden para verilerek yeniden bir tevhidhâne üç oda zaviye ilavesiyle tamir edildiği

Ne vakfedildiği: Ev, bağ, iki değirmen cehrilik

Vakfiye tarihi: 1316/1898

Sahife kayıt no: 140

Sıra no: 100

Vâkıfın adı: Balımsultan köyünden Molla Osman oğlu Raşit b. Ali

Mütevellîsi: Mütevellioğlu Hüseyin b. Mehmet

Vakfedilme amacı: Aynı köydeki camide hatip olarak görev yapan kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 2.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1317/1899

Sahife kayıt no: 128

Sıra no: 101

Vâkıfın adı: Suludere Köyünden Halil Kethüdâ oğlu Halil b. İbrahim

Mütevellîsi: Aynı köyden Şahmehmet oğlu Hacı Osman

³¹⁶ V.G.M.A., 600/235 (yeni no, 2354/276)

Vakfedilme amacı: Aynı köyde yeni yaptırılan camide görevli hatibe ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 3.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1317/1899

Sahife kayıt no: 127

Sıra no: 102

Vâkıfın adı: Kalecik köyü Vidin? muhacirlerinden Ahmet oğlu Ali

Mütevelli: Aynı köyden Hasan oğlu Mehmet

Vakfedilme amacı: Aynı köyde yeni yaptırılan camide hatip olarak görev yapan kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 2.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1317/1899

Sahife kayıt no: 125

Sıra no: 103

Vâkıfın adı: İsaahacı Köyünden Mahmutoğlu Erdivanlı İbrahim

Mütevelli: Karaalemdarzâde Ömer Efendi

Vakfedilme amacı: Aynı köyde bulunan camide hatip olarak görev yapan kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 2.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1317/1899

Sahife kayıt no: 168

Sıra no: 104

Vâkıfın adı: Çanak köyünden Karakaşoğlu Mehmet b. Hasan

Mütevelli: Hacınasrullah mahallesinden Hasan Kadı oğlu Ömer Ali

Vakfedilme amacı: Aynı köyde yeni yapılan mescide hatip olan kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 2.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1317/1899

Sahife kayıt no: 132

Vakfiye özeti: Çorum'a bağlı Çanak köyü ahalisinden Hasan oğlu Karakaş oğullarından Mehmet kethüda, 20 Zilkade 1317/1899 tarihli vakfiyesinde³¹⁷ belirttiğine göre;

Kendi malından verdiği 20 adet yüzlük mecdiye altunun değeri olan 2.000 kuruşun mütevellî tarafından istirbah olunmasını, elde edilen gelirin aynı köyde inşa edilen camide hatip olanlara seneden seneye hizmet karşılığı verilmesini talep etmiştir.

Hayatta olduğu müddetçe ücretsiz olarak mütevelliliğin kendisinde kalmasını isteyen vâkıf, vefatından sonra bu görevi aynı şekilde erkek çocuklarından ahlâklı ve büyük olanının yürütmesini, bunlarda inkıraz³¹⁸ olursa köy halkının uygun göreceği bir kimsenin ücretsiz olarak bunu devam ettirmesini şart kılmıştır.

İleride bu camide hitâbet mümkün olmazsa gelirin, fakir müslümanlara dağıtılmasını istemiştir.

Sıra no: 105

Vâkıfın adı: Karaağaç köyünden Dede Mustafa oğlu Halil b. Halil

Mütevellisi: Dede Mustafa b. Salih

Vakfedilme amacı: Aynı köyde yeni yapılan mescit giderleri için harcanması.

Ne vakfedildiği: 1.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1317/1899

Sahife kayıt no: 121

Sıra no: 106

Vâkıfın adı: Azapahmet mahallesinden Gökgozzâde Hacı Mehmet Efendi b. Osman

Mütevellisi: Gökgozoğlu Mustafa b. Hasan

Vakfedilme amacı: Camikebir'de Cuma ve Pazar geceleri tefsir ve hatm-i hâce okuyacaklar için ücret verilecek ve Ahmetşahna köyünde kendisinin yaptırdığı pınara harcanacak.

Ne vakfedildiği: Leblebici çarşısında iki adet dükkan

Vakfiye tarihi: 1317/1899

³¹⁷ V.G.M.A., 603/289 (yeni, 2005/103)

³¹⁸ Bir kişi kalmayacak şekilde tükenme, bitme.

Sahife kayıt no: 129

Sıra no: 107

Vâkıfın adı: Aslen Çorumlu olup İstanbul'da Orman ve Maden Nezareti müfettişi Ahmet Ramiz Bey b. İzzet

Mütevelli: Hasan Ağa ibn Abdülkadir

Vakfedilme amacı: Çorum'da Ethem Baba tekkesinde müderris olan kişiye ücret ödenmesi ve dergâhın tamirine harcama yapılması ve Çorum'da bulunan akrabalarına yardım edilmesi.

Ne vakfedildiği: İstanbul'da Longa'da bir adet ev, dükkan, bahçe, fırın

Vakfiye tarihi: 1317/1899

Sahife kayıt no: 90

Vakfiye özeti: İstanbul'da, Emir Sinan mahallesinde oturan Orman ve Maden Nezâreti muamelât müfettişi olan Edhem oğlu Ahmed Ramiz Efendi oğlu Ali İzzet Efendi, 21 Zilkade 1327/1909 tarihli vakfiyesinde³¹⁹ ifade ettiğine göre,

“İstanbul'da Mesih Paşa mahallesi Longa caddesinde bulunan arsa üzerindeki fırını bütün malzemeleri ile birlikte vakfediyorum. Şöyle ki: Müştemilâtlı fırının kira geliri bana, vefatımdan sonra nikâhlı eşim Abdullah kızı Sabire Hanıma ait olsun. O da vefat edince mütevelli tarafından aylık gelirin dağıtımı şöyle olsun;

Üçte biri Çorum mütesellimi merhum Memiş Ağa'nın inşa ettiği, büyük pederim Nakşibendiye tarikatı halkasından Seyyid Şeyh Edhem Baba merhumun medfun bulunduğu Edhem Baba Tekkesi diye bilinen Nakşibendî dergâhında her gün sabah ve ikinci vakti tertîp üzere tedris-i ulûm îfa edecek zevâta mütevellînin tayin edeceği mütemed tarafından ödensin.

Üçte biri, fırın ile dergâh-ı mezkûrun ihtiyaç duyulduğunda tamirine harcanmak üzere mütevelli tarafından istirbah olunsun.

Kalan üçte birin yarısı, kasabada bulunan akraba-i taalukâtımın fakirlerine, her sene Ramazan ayına girmeden önce mütevelli tarafından, uygun görülen şekliyle ayarlanıp dağıtılsın.

Kalan miktar ise yüz kuruştan fazla olmamak üzere mütevelliye ait olsun.

Vakfın muhasebesi üç yılda bir şer'î mahkeme ile denetlensin. İleride müderrislik görevi, evlâda intikalî caiz olmasın. Bu iş için mahallî ulemâdan âlim ve zühd-ü takva olan birine verilsin. Müderris olan zat, tarikat-ı aliyyeden birine müntesip olduğu takdirde Cuma ve Pazartesi gecelerinde ve ikinci derslerinden sonra her hafta iki hatm-i hâce tilâvet ederek hâsıl olan sevabını hediye eylesin. İleride vakfa herhangi bir müdahale olur, görev yerine getirilemezse vakfın geliri mutlaka fakir müslûmanlara ait olsun” demiştir.

Sıra no: 108

Vâkıfın adı: Sarın köyünden Ömer oğlu Veli

Mütevellişi: Ateşfakızâde Cemil b. Hüseyin

Vakfedilme amacı: Aynı köyde yapılan camide³²⁰ hatip olarak görev yapacak kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 2.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1320/1902

Sahife kayıt no: 169

Sıra no: 109

Vâkıfın adı: Sarıseyh köyünden Çalıkoğlu Sadullah

Mütevellişi: Ateşfakızâde Cemil b. Hüseyin

Vakfedilme amacı: Aynı köyde yapılan camide hatip olarak görev yapacak kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 2.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1321/1903

Sahife kayıt no: 170

Sıra no: 110

Vâkıfın adı: Çukurvıran köyünde Şaban oğlu Mehmet

Mütevellişi: Aynı köyden İbeklioğlu Süleyman

³¹⁹ Ç.Ş.S., Def.no.2759, s.280; Çorumlu (1945), S.54, s.492, ves.no: 435.

³²⁰ ÇŞS. Def.no.2758, s.287-288.

Vakfedilme amacı: Aynı köyde yaptırılan camide görev yapan hatibe ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1321/1903

Sahife kayıt no: 172

Sıra no: 111

Vâkıfın adı: Çal köyünden muhacir Musa oğlu Şamil

Mütevelli: Ateşfakızâde Cemil b. Hüseyin

Vakfedilme amacı: Aynı köyde halkın yeni yaptırdığı camide hatip olarak görev yapan kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1321/1903

Sahife kayıt no: 171

Sıra no: 112

Vâkıfın adı: Sarayözü köyünden Cafer oğlu İbrahim

Mütevelli: Çorum'dan Kalelizâde Hamdi Efendi

Vakfedilme amacı: Aynı köyde yaptırılan camide görevli olan hatibe ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 2.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1321/1903

Sahife kayıt no: 175

Sıra no: 113

Vâkıfın adı: Karakeçili mahallesinden Hacı Mahmutzâde Mustafa Efendi b. Osman

Mütevelli: Hacınasrullah mahallesinden Hasan Kadioğlu Ömer Efendi

Vakfedilme amacı: Halk tarafından aynı mahallede yaptırılan camide hatip olarak görev yapan kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 2.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1321/1903

Sahife kayıt no: 175

Sıra no: 114

Vâkıfın adı: Çöplü mahallesinden Karaali oğlu Hamdi

Mütevellisi: Ateşfakı Cemil b. Hüseyin

Vakfedilme amacı: Aynı mahallede yeni yaptırılan camide hatip olarak görev yapan kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1321/1903

Sahife kayıt no: 175

Sıra no: 115

Vâkıfın adı: Kubbeli mahallesinden Emin Efendizâde Hacı Salim

Mütevellisi: Karaalizâde Kamil Efendi

Vakfedilme amacı: Ezil köyünde yeni yaptırılan camide hatip olarak görev yapan kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1321/1903

Sahife kayıt no: 177

Sıra no: 116

Vâkıfın adı: Camikebir mahallesinden Enbiyazâde Hâfız Mehmet Efendi b. Hüseyin

Mütevellisi: Ateşfakızâde Cemil Efendi b. Hüseyin

Vakfedilme amacı: Ağçakaya köyünde yeni yaptırılan camide hatip olarak görev yapan kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1321/1903

Sahife kayıt no: 178

Sıra no: 117

Vâkıfın adı: Uç mahallesinden Karafakizâde Fazlı b. Mehmet

Mütevellisi: Hamdi b. Hasan

Vakfedilme amacı: Kuruçay köyünde yaptırılan camide hatip olan kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1321/1903

Sahife kayıt no: 177

Sıra no: 118

Vâkufun adı: Azapahmet mahallesinden Gökgözoğlu Mehmet b. Osman

Mütevellisi: Aynı mahalleden Sivacıoğlu Mahmut Ağa b. Mustafa

Vakfedilme amacı: Aynı mahalledeki camide Fetih Sûresi okunmasına ve vakfa mütevellî olanlara ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: Gelhayr köyü civarında bir adet su değirmeni

Vakfiye tarihi: 25 Cemaziyelahir 1322/1904

Sahife kayıt no: 110

Vakfiye özeti: Merkez liva olan Çorum'da Azapahmet mahallesinde oturan Mehmet oğlu Osman oğlu Gökgözoğullarından Hacı Mehmet Ağa, Gelhayır köyü civarında bulunan su değirmenini şu şartla vakfetmiştir³²¹;

Değirmen, mütevellisi tarafından tâlibine kiraya verilecek, elde edilen gelirden gerekli tamir, vergi masrafları çıktıktan sonra kalan miktarın yarısı, Azapahmet mahallesinde bulunan mescid-i şerifte Perşembe ve Pazartesi günleri Fetih Sûresi ve Nebe' Sûresi okuyan kişiye verilecektir. Diğer yarısı ise, vakfa mütevellî olana ait olacaktır. Tevliyet, hayatta oldukça kendisine, vefatından sonra ise ilelebet erkek çocuklarının sâlih ve büyüğüne ait olacaktır.

Sıra no: 119

Vâkufun adı: Emirahmet mahallesinden Yahya oğlu Arif Hoca

Mütevellisi: Çorbacızâde Şevket Efendi

Vakfedilme amacı: Aynı mahalledeki mescide minber konularak burada görev yapacak olan hatibe ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1322/1904

Sahife kayıt no: 179

Sıra no: 120

Vâkıfın adı: Molla Halil oğlu Mehmet

Mütevellisi: -----

Vakfedilme amacı: Mescide minber konularak hatibe ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.400 kuruş

Vakfiye tarihi: 23 Şaban 1322/1904

Vakfiye özeti: Çorum Elbir köyü ve civarında Cuma ve bayram namazları kılmak üzere cami olmadığından aynı köyden Molla Halil oğlu Mehmet tarafından yaptırılan mescide minber vaz'ı ile burasının camiye dönüştürülmesi amacıyla vâkıf Mehmet 1.400 kuruş verilmiştir. Bu paranın istirbah edilmesiyle elde edilecek gelirin de hitabet cihetine sarfedilmesi bu göreve de Şah Veli oğlu Abdurrahman'ın getirilmesi talep edilmiştir³²².

Sıra no: 121

Vâkıfın adı: Tepecik mahallesinde Mevlüt oğlu Said

Mütevellisi: Seydimzâde Said Efendi

Vakfedilme amacı: Mahallede bulunan mescide minber konularak burada hatip olarak görev yapacak kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1322/1904

Sahife kayıt no: 180

Sıra no: 122

Vâkıfın adı: Ahilyas köyünden İlyas oğlu Hüseyin b. Mustafa

Mütevellisi: Çorum'dan Şükrü Hâfız b. Ali

Vakfedilme amacı: Aynı köyde bulunan mescide minber konularak burada hatip olarak görev yapacak kişiye ücret ödenmesi

³²¹ Ç.Ş.S., Def.no. 2761, s.38-39

³²² Ç.H.P.K. kayıt no.28470/ 23.

Ne vakfedildiği: 1.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1322/1904

Sahife kayıt no: 181

Sıra no: 123

Vâkufın adı: Hamamözü'de Şeyh Bezenli? Karapınar köyünden Satılmış oğlu Süleyman

Mütevellisi: Kavukçu Salih oğlu Salim

Vakfedilme amacı: Aynı köyde bulunan mescide minber konularak burada hatip olarak görev yapacak kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1322/1904

Sahife kayıt no: 182

Sıra no: 124

Vâkufın adı: Sağrıcı mahallesinden Tokatlıoğlu Mehmet b. Osman

Mütevellisi: Şevket b. Mehmet Arif

Vakfedilme amacı: Karaviran köyünde yeni yaptırılan camide hatip olarak görev yapacak kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1322/1904

Sahife kayıt no: 183

Sıra no: 125

Vâkufın adı: Hacıkemal mahallesinden Tütüncüzâde Faik

Mütevellisi: Ateşfakızâde Cemil b. Hüseyin

Vakfedilme amacı: Fatmabacı mahallesinde yeni yaptırılan camide hatip olarak görev yapacak kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1322/1904

Sahife kayıt no: 184

Sıra no: 126

Vâkıfın adı: Kundustan mahallesinden Tombuşzâde Hüseyin b. Ahmet

Mütevelli: Ateşfakızâde Cemil b. Hüseyin

Vakfedilme amacı: Babaoğlu köyünde yeni yaptırılan camide hatip olarak görev yapacak kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1322/1904

Sahife kayıt no: 185

Sıra no: 127

Vâkıfın adı: Azapahmet mahallesinden Şecaaddinzâde Hacı Zarf b. Ahmet

Mütevelli: Tahir Ağa oğlu Necip

Vakfedilme amacı: Aynı mahallede yaptırılan camide hatip olarak görev yapacak kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 24 Safer 1322/1904

Sahife kayıt no: 186

Vakfiyenin özeti: Azapahmet mahallesi sakinlerinden Hacı Ahmed oğlu Şucaaddinzâde Hacı Zarf Efendi tarafından tesis edilen para vakfına ait vakfiyede belirtildiğine göre;³²³

Vâkıf, kendi malından osmanî yüz kuruş hesabıyla 1.000 kuruşu Allah rızası için vakfetmiştir. Vakfedilen bu para müteveli tarafından dinî hükümler dahilinde istirbah³²⁴ olunup elde edilen gelirin tamamı Azapahmet mahallesinde yeni yapılan Yukarı Cami'de hatip olanlara hizmeti karşılığı ücret için yıllık olarak verilmesini istemiştir.

Hayatta olduğu sürece vakıf mütevelliliğinin kendisinde olacağını ve ücret almayacağını ifade eden vâkıf, vefatından sonra bu görevin aynı şekilde ilelebet erkek

³²³ V.G.M.A., 602/33 (yeni no: 2005/95)

³²⁴ "istirbah, ticaretten hasıl olan kazanç, faide, faize yatırma, fazla faizle para verme, verilme." Berkî, ribh mad. s.47.; Devellioğlu, a.g.e., istirbah mad., s.462.

çocuklarından ahlâklı ve büyük olanına verilmesini, erkek nesli kesilirse aynı mahalle halkının tesbit edeceği sâlih bir kimsenin bu görevi üstlenmesini talep etmiştir.

İleride bu camide hitabet görevi yerine getirilemeyecek olursa gelirin mutlaka fakir müslümanlara harcanmasını şart koşturmuştur.

Sıra no: 128

Vâkıfın adı: Kılıçviran köyünden Hüseyin b. Bekir

Mütevellisi: Çorbacızâde Şevket

Vakfedilme amacı: Aynı köyde yaptırılan mescide minber konularak burada hatip olarak görev yapacak kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1322/1904

Sahife kayıt no: 187

Sıra no: 129

Vâkıfın adı: Kubbeli mahallesinden Tütüncü Salihzâde Hacı Süleyman Ağa b. Mehmet

Mütevellisi: Ateşfakızâde Cemil Efendi

Vakfedilme amacı: Pamucak köyünde kendisinin yeni yaptırdığı camide hatip olarak görev yapacak kimseye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1323/1905

Sahife kayıt no: 110

Vakfiye özeti: Çorum Kubbeli mahallesinden Tütüncü Mehmet Efendi oğlu Salih oğlu Hacı Süleyman Efendi, mütevellî tayin ettiği Ateşkadızâde Cemil Efendi huzurunda kendi malından yüz kuruş hesabıyla 1.500 kuruşu şu şartlarla vakfetmiştir³²⁵; Bu para mütevellî tarafından istirbah olunarak elde edilen gelirin tamamı, Penbecik köyünde kendisinin yaptırdığı cami-i şerifte görevli olan hatibe hizmeti karşılığı ücret olarak verilecektir. Tevliyet, hayatta olduğu sürece kendisine, vefatından sonra erkek çocuklarına eğer inkıraz olursa aynı köy halkının uygun göreceği sâlih bir kimseye ait

³²⁵ Ç.Ş.S.,Def.no. 2761, s.102

olacaktır. İleride bu camide hizmet imkânı ortadan kalkarsa gelir fakir müslümanlara harcanacaktır.

Düşünceler: Penbecik köyü imamı Mustafa oğlu Said Efendi, muhtarı Kel Hüseyin oğlu Osman ve köyden bir grup insan 6 Rebiülahir 1326/1908 tarihinde mahkemeye gelerek, köylerinde ve civar köylerde Cuma ve bayram namazlarını kılmak için cami olmadığından sıkıntıya düştüklerini, köylerindeki camide Cuma ve bayram namazları kılınmasına izin verilmesini, hatip olacak kimseye Hacı Süleyman Efendi tarafından vakfedilen 1.500 kuruşdan elde edilecek 180 kuruşun hizmeti karşılığı ücret olarak ödeneceğini, hatip olarak vâkıf Hacı Süleyman Efendi'nin oğlu Mehmet Ali Efendi'nin görevlendirilmesini istemişlerdir³²⁶.

Sıra no: 130

Vâkıfın adı: Çorum Müftüsü Ali Tahir oğlu Hasan Efendi

Mütevellisi: Süleyman Ağa oğlu Hıdırlık şeyhi Şeyh Abbas Hayri Efendi sonra Çorum il müftüsü

Vakfedilme amacı: Mayıs ayının 12. günü Suheyb-i Rûmî hazretlerinin türbesi bitişiğindeki camide öğle namazından sonra bir hatm-i şerif okuyan 10 hafıza ücret verilmesi.

Ne vakfedildiği: 500 kuruşu

Vakfiye tarihi: 29 Zilhicce 1323/1905

Sahife kayıt no: 107

Vakfiye özeti: Çorum müftüsü Ali Tahir oğlu Hasan Efendi, mütevelli tayin eylediği Suheyb-i Rûmî hazretlerinin türbedârı olan Süleyman Ağa oğlu Şeyh Abbas Hayri Efendi yanında olduğu halde, sim mahbûbî 20 kuruş hesabıyla 500 kuruşu şu şartla vakfetmiştir,³²⁷ 500 kuruş mütevelli tarafından istirbah olunup hasıl olan nemâsından hâfiz-ı Kur'an olanlardan 10 kimseye eşit olarak dağıtılmasını, bu hâfizların da her yıl Mayıs ayının 12. günü Suheyb-i Rûmî hazretlerinin türbesi bitişiğindeki camide öğle namazından sonra bir hatm-i şerif okuyarak sevabını Hz. Peygamber'in, müctehidîn, bütün müslümanların, vâkıfın akrabalarının, hatim ve mevlîd okuyan hâfizlar ile

³²⁶ Ç.Ş.S., Def.no. 2761, s.103.

³²⁷ Ç.Ş.S., Def.no. 2761, s.174.

mütevellinin geçmişlerinin ruhuna hediye etmelerini, tevliyetin hayatta olduğu sürece Abbas Efendi'ye, vefatından sonra ise Çorum müftüsüne ait olmasını istemiştir.

Sıra no: 131

Vakfın adı: Çukurviran köyünden İbiklioğlu Süleyman b. Mehmet

Mütevellisi: Ateşfakızâde Memiş b. Hüseyin

Vakfedilme amacı: Aynı köyde bulunan camide hatip olarak görev yapan kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1323/1905

Sahife kayıt no: 105

Sıra no: 132

Vakfın adı: Taşpınar köyünden Haliloğlu Hasan b. Bekir

Mütevellisi: Ateşfakızâde Cemil Efendi

Vakfedilme amacı: Aynı köyde bulunan camide hatip olarak görev yapan kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1323/1905

Sahife kayıt no: 108

Düşünceler: Taşpınar köyünden Bekir oğlu Halil oğlu Hasan, aynı köyde bulunan mescidin camiye dönüştürülmesi halinde geliri hatip olan kimseye verilmek üzere 1.000 kuruş vakfetmiştir. Köy muhtarı olan Kirişçi İsmail oğlu Ömer ve muhtar nâibi İmam Mustafa oğlu Ahmet ve köyden bir grup insan Kâdî'ya müracaat ederek, Taşpınar köyü ve civarında Cuma ve bayram namazları kılmak üzere cami olmadığından sıkıntıya düşüklerini, köylerindeki mescidin camiye dönüştürülmesi için izin verilmesini istediklerini, Halil oğlu Hasan tarafından vakfedilen paranın gelirinden elde edilecek olan 120 kuruşun hatip olan kimseye hizmeti karşılığı verileceğini ifade etmişlerdir³²⁸.

Sıra no: 133

Vâkıfın adı: Azapahmet mahallesinden Şecaaddinzâde Hacı Zarf ve Hüseyin b. Hacı Ahmet

Mütevellisi: Çocukları

Vakfedilme amacı: Azapahmet camii müezzin ve imamına ve Mahmudiye mahallesindeki İnyet camiinin müezzin ve imamına ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: Pekmez pazarında dükkan, Leblebicilerde dükkan

Vakfiye tarihi: 1324/1906

Sahife kayıt no: 101

Sıra no: 134

Vâkıfın adı: Çorum Sazdeğirmeni köyünde Canbolatoğlu Gazi Bey

Mütevellisi: Cemil b. Hüseyin

Vakfedilme amacı: Aynı köyde bulunan camide görevli hatibe ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 500 kuruş

Vakfiye tarihi: Selh³²⁹ Muharrem 1324/1906

Sahife kayıt no: 103

Vakfiye özeti: Çorum Sazdeğirmeni köyü ahalisinden Canbolat oğlu Gazi Bey, kendi malından yüz kuruş hesabıyla 1.500 kuruşu şu şartla vakfetmiştir³³⁰.

1.500 kuruş mütevellî tarafından istirbah olunup elde edilen gelirin tamamı Sazdeğirmeni köyünde bulunan camide hatip olanlara seneden seneye verilecektir. Hayatta oldukça tevliyet kendine, vefatından sonra ilelebet erkek çocuklarına, inkıraz olursa aynı köyden sulehâdan bir kişiye ait olacaktır. İleride camide bu hizmet mümkün olmazsa gelir fakir müslümanlara harcanacaktır.

Düşünceler: Sazdeğirmeni köyü muhtarı Zefil Ahmet oğlu Ahmet ve köyden bir grup mahkemeye gelerek, köylerinde ve civar köylerde Cuma ve bayram namazları kılmak üzere cami olmadığından yaz ve kış günleri sıkıntı çektiklerini ifade ederek köylerindeki mescidde Cuma ve bayram namazları kılınması için izin verilmesini,

³²⁸ Ç.Ş.S.,Def.no. 2761, s.156.

³²⁹ Selh; ayın son günü.

³³⁰ Ç.Ş.S.,Def.no.2761, s.177.

Canbolat oğlu Gazi Bey'in bu cami hitabet cihetine 1.500 kuruş vakfettiğini ifade etmişlerdir³³¹.

Sıra no: 135

Vakfın adı: Şarkıyan mahallesinden Hacı Abdurrahmanzâde Mustafa Efendi b. Hacı Osman

Mütevelli: Şevket b. Mehmet Arif Efendi

Vakfedilme amacı: Kadıkırı köyünde yeni yaptırılan camide görevli olan hatibe ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1324/1906

Sahife kayıt no: 104

Sıra no: 136

Vakfın adı: Ayvalı köyünden İsmail oğlu Ahmet Ağa

Mütevelli: Hâfiz Şükrü Efendi

Vakfedilme amacı: Aynı köyde babası tarafından yaptırılan camide görev yapan hatibe ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 2.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 27 Zilhicce 1325/1907

Sahife kayıt no: 89

Vakfiye özeti: Çorum'a bağlı Ayvalı köyünden Halil oğlu İsmail oğlu Ahmet, mütevelli tayin ettiği İbrahim Ağa oğlu Hâfiz Şükrü Efendi huzurunda yüz kuruş hesabıyla 2.000 kuruşu şu şartlarla vakfetmiştir;

Mütevelli tarafından istirbah olunacak bu paranın yıllık geliri, babasının aynı köyde yaptırmış olduğu cami-i şerifte hatip olan kişiye hizmeti karşılığı verilecektir. Hayatta olduğu sürece tevliyet kendisine, vefatından sonra ise ilelebet erkek çocuklarına eğer inkıraz olursa ahalinin razı olacağı namaz kılan bir kişiye ait olacaktır. İleride şartlarına herhangi bir müdahale olursa gelirin tamamı fakir müslümanlara verilecektir.

³³¹ Ç.Ş.S.,Def.no. 2761, s.177-178.

Düşünceler: Ayvalı köyü muhtarı Çoban Ahmet oğlu Hüseyin, imam muhacir Abdullah oğlu Şamil Efendi ve köyden bir grup insan 27 Zilhicce 1325/1907 tarihinde mahkemeye gelerek köylerinde ve civar köylerde Cuma ve bayram namazları kılmak için cami olmadığından zor duruma düştüklerini ifade ederek, köylerindeki camide Cuma ve bayram namazları kılınması için izin verilmesini, imam olarak da Halil Ağa oğlu İsmail oğlu Hâfız İsmail Efendi'nin görevlendirilmesini, kendisine Ahmed Ağa'nın vakfettiği 2.000 kuruşun yıllık geliri olan 240 kuruşun hizmeti karşılığı ücret olarak ödeneceğini ifade etmişlerdir.

Sıra no: 137

Vakfın adı: Çiriş mahallesinden Hançerli oğlu Mahmut b. Hüseyin

Mütevellisi: Mehmet Şevket b. Arif ve oğulları

Vakfedilme amacı: Tahirabad köyündeki cami şerifte görev yapan hatibe ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 24 Safer 1325/1907

Sahife kayıt no: 98

Vakfiyenin özeti: Çiriş mahallesi ahalisinden olan Hüseyin oğlu Hançerli oğullarından Mahmud³³², kendi malından Osmanî yüz kuruş hesabıyla 1.000 kuruşu şu şartlarla vakf ettiğini ifade etmiştir; "1.000 kuruş mütevellî tarafından istirbah olunup elde edilerek kâr Tahirabad köyünde yeni yapılan camide hatip olanlara hizmeti karşılığı senelik olarak verilsin.

Hayatta oldukça tevliyet bana, vefatımdan sonra erkek neslimin büyük ve akıllı olanına, neslim kesilecek olursa köy halkının uygun göreceği sâlih bir kimseye bu görev ücretsiz olarak verilsin. Eğer ki bu camide hitabet imkânı ortadan kalkarsa gelir fakir müslümanlara dağıtılsın."

Düşünceler: Çorum Tahirabad köyü muhtarı Kasımoğlu İbrahim ve ahaliden bir grup insan, 3 Rebiülevvel 1325/1907 tarihinde mahkemeye gelerek, köylerinde ve çevre köylerde Cuma ve bayram namazları kılmak için cami olmadığını, yaz ve kış günlerinde sıkıntı çektiklerini, köylerinin büyük, cemaatin de çok olduğunu ifade etmişler, yeni

yaptırdıkları mescid-i şerifte Cuma ve bayram namazları kılınması için izin verilmesini talep etmişlerdir³³³. Bu mescid imamına meşruta olarak Çorum Çiriş mahallesinde oturan Hançerli oğullarından Hüseyin oğlu Mahmud'un 1.000 kuruş vakfettiğini, bunun geliri ile Çal köyünden Süleyman oğlu Emin oğlu Haydar Efendinin imam olarak görevlendirilmesini istemişlerdir³³⁴.

Sıra no: 138

Vâkıfın adı: Hacıkemal mahallesinden Evkaf Müdürü Elvan b. Ali

Mütevelli: Mehmet Galip b. Hacı Bekir

Vakfedilme amacı: Ecdâdımın aynı mahallede yaptırdığı camide görevli olan imama senede 200, müezzine de 100 kuruş ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: Toplam 17 adet dükkan ve değirmen

Vakfiye tarihi: 1325/1907

Sahife kayıt no: 204

Vakfiye özeti: Çorum Evkaf Müdürü Ali Ağa oğlu Hacı Elvan Efendi, 25 Ramazan 1325 tarihinde düzenlettirdiği vakfiyesinde³³⁵ şu hususlara yer vermiştir;

“Kendi mülküm olan Penbe Hanı caddesinde bulunan bir adet mağaza, bir adet aktar dükkanı, diğer bir dükkan, Terziler sokağında bulunan bir terzi dükkanı, İskilip caddesi mevkiinde dört adet dükkan, Bakırcılar mevkiinde bir adet bakırcı dükkanı, Çöplük meydamında bir ekmekçi fırınının 5 hisse üzerinden 3 hissesi, Oduncular arastasında bir dükkan, Demirciler mevkiinde bir demirci dükkanı, Dutlu Dere’de bir değirmen, Osmancık yolunda Kızılırmak kenarında başka bir değirmen, Karaca köyünde un değirmeninin üçtebir hissesi, Dikiciler sokağında bir dükkan olmak üzere belirttiğim yerlerin tamamını şu şartlarla vakfettim;

Akar-ı mevkûfe, mütevellî tarafından piyasa bedeli üzerinden kiraya verilerek gelirinden Hacı Kemal mahallesinde ecdâdımın bina ve inşa eylediği mescid-i şerifte

³³² V.G.M.A., 2005/101.

³³³ Ç.Ş.S., Def.no. 2761, s.278.

³³⁴ Hançerli oğullarından Hüseyin oğlu Mahmud tarafından mütevellî tayin edilen Arif Efendi oğlu Şevket Efendi Kâdi’ya müracaat ederek, vâkıf tarafından kendisine lira-i Osmanî yüz kuruş üzerinden 1.000 kuruş teslim edildiğini, bunun Tahirabad köyü cami hitabetine meşrut olduğunu, beş yıl içerisinde bu parayı çalıştırarak toplam 1.600 kuruşun kendisinin zimmetinde bulunduğunu kayda aldırıştır. Ç.Ş.S., Def.no. 2761, s.278.

³³⁵ Ç.Ş.S., 16.defter, no.2761, s.366.

imam olan kişiye senede 250 kuruş, müezzine 100 kuruş, mescidin balmumu, zeytinyağı ve diğer masraflarına 60 kuruş, mescidde her sene Ramazan ayında ikinci namazı sonrası hatm-i şerif tilâvet eden hâfızlara 90 kuruş verilsin. Mescid-i şerifin bitişiğinde olan Sıbyan Mektebi'nin tamir ve termimine senede (okunamadı) kuruş sarf olunsun.

Hayatta oldukça tevliyet kendime ait olup, vefatımdan sonra erkek çocuklarımla soyundan gelenler eşit olarak mütevellî olsunlar. İleride bu hizmetler yerine getirilemez, şartlarıma riayet edilemez olursa gelirin tamamı mutlaka fakirlere dağıtılsın” demiştir.

Sıra no: 139

Vâkıfın adı: Tarhankozlusı'ndan Güneylioğlu Abdullah b. Mehmet

Mütevellisi: Hâfız Şükrü b. İbrahim

Vakfedilme amacı: Aynı köyde yeniden yaptırılan camide görevli olan hatibe ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 2.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1326/1908

Sahife kayıt no: 85

Sıra no: 140

Vâkıfın adı: Burhankethüda mahallesinden Kalelioğlu Ahmet Hamdi b. Hacı Hüseyin

Mütevellisi: Hâfız Şükrü Efendi

Vakfedilme amacı: Alaca Cedit mahallesinde yaptırılan camide görevli olan hatibe ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 2.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 21 Rebiülevvel 1326/1908

Sahife kayıt no: 88

Vakfiye özeti: Çorum Burhan Kethüdâ mahallesinden Kaleli oğullarından Hacı Hüseyin Efendi oğlu Ahmet Hamdi Efendi 2.000 kuruş vakfederek³³⁶, bu paranın

³³⁶ Ç.Ş.S., Def.no. 2761, s.441-42.

istirbah edilmesiyle elde edilecek gelirin Alaca kasabası Cedid mahallesinde bulunan **Yenicami**'de hatip olanlara³³⁷ hizmeti karşılığı verilmesini istemiştir.

Hayatta olduğu sürece tevliyetin kendisine ait olmasını isteyen vâkıf, vefatından sonra erkek çocuklarının nesline, eğer inkiraz olursa aynı belde ahalisinin uygun göreceği sâlih bir kimseye ait olmasını, ileride şartlarının yerine getirilmesine imkân verilmezse gelirin mutlaka fakir müslümanlara dağıtılmasını şart kılmıştır.

Sıra no: 141

Vâkıfın adı: Firuz köyünden Topaloğlu Hacı Hasan b. Hüseyin

Mütevellisi: Ateşfakızâde Memiş b. Hüseyin

Vakfedilme amacı: Aynı köyde inşa edilen camide görev yapacak olan hatibe ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 28 Zilkade 1323/1905

Sahife kayıt no: 106

Vakfiye özeti: : Çorum Firuz köyünden Topal Hacı Hüseyin Ağa, vakfiyesinde şu hususlara yer vermiştir³³⁸; "Asıl malımdan yüz kuruş hesabıyla 1.500 kuruşu şu şartlarla vakfediyorum. Bu para her yıl mütevellî tarafından istirbah edilerek elde edilecek gelirin tamamı aynı köyde yeni yapılan camide hatip olanlara seneden seneye hizmeti karşılığı olarak verilecektir." Tevliyetin, hayatta oldukça kendisinde kalmasını isteyen vâkıf, vefatından sonra erkek çocuklarına eğer inkiraz olursa aynı köy halkının kabul edeceği sulehâdan bir kişiye ait olmasını istemiştir.

Zamanla camide hizmet verilemeyecek olursa gelirin fakir müslümanlara harcanmasını talep etmiştir.

Düşünceler: Çorum'a bağlı Firuz köyü muhtarı Çolak Süleyman oğlu Mehmet ve köy halkından bir grup insan Kâdi'ya gelerek köylerinde ve çevre köylerde Cuma ve bayram

³³⁷ Cedid mahallesinde yeni yapılan cami-i şerifte Cuma ve bayram namazları kılınabilmesi için izin verilmesi, buradaki hitabet görevine aynı mahalleden Şeyh Hacı Süleyman Efendi'nin tayin edilmesi hususu arz edildiği halde henüz fermân-ı âlişan sudur buyurulmadan Şeyh Hacı Süleyman Efendi vefat etmiş olup hitabet cihetine aynı mahalleden Şerif Ağa zâde Ali Efendi'nin intisabı, Kalelizâde Ahmed Hamdi Efendi tarafından vakfedilen 2.000 kuruşum geliri olan yıllık 240 kuruşum da kendisine hizmeti karşılığı ödenmesi ve yedine bir kat'a berat verilmesine dair karar 12 Rebiülevvel 1326/1908 tarihinde kayda alınmıştır. Ç.Ş.S., Def.no.2761, s.440-41.

³³⁸ Ç.Ş.S., Def.no. 2761, s.155.

namazları kılmak üzere cami olmadığından, köydeki ihtiyar ve güçsüzlerin yaz ve kış aylarında başka yerlere gitmek durumunda kaldıklarından sıkıntıya düştüklerini, köyde yeni yaptırdıkları mescitte Cuma ve bayram namazlarının kılınabilmesi amacıyla izin verilmesini talep etmişlerdir. Aynı köyden Topal Hacı Hüseyin Ağa tarafından vakfedilen 1.500 kuruşun istirbah edilmesi sonucu elde edilecek 180 kuruşun da bu camide görev yapacak olan imama meşruta olduğunu, imam olarak da Mahmut Efendi oğlu Gazi Ömer oğlu Hamdi Efendi'nin görevlendirilmesini talep etmeleri üzerine Hamdi Efendi görevlendirilerek kendisine 29 Rebiülahir 1324 tarihinde berat verilmiştir³³⁹.

Sıra no: 142

Vâkıfın adı: Çiriş mahallesinden Müfti Tahir Efendi hanımı, Hacı Ali kızı Saide Hâtun

Mütevelli: Kurdoğlu Hacı Ömer Ağa

Vakfedilme amacı: Aynı mahalledeki Hacı Vaiz camiinde Ramazan ayında mukâbele okunması, aynı caminin aydınlatılması, kalan miktar ve diğer gelirlerinin de talebelerin ışık giderleri ile bütün su yollarına harcanması.

Ne vakfedildiği: 25 adet madenî liranın geliri

Vakfiye tarihi: 1327/1909

Sahife kayıt no: 116

Sıra no: 143

Vâkıfın adı: Acceliülâ mahallesi sakinlerinden Bakırcı Osman kızı Hatice b.Ömer

Mütevelli: Hâfız Şükrü b. İbrahim

Vakfedilme amacı: Aynı mahallede bulunan caminin aydınlatılmasına harcanması.

Ne vakfedildiği: Bir adet ev ve bir adet sebzeçi dükkanı

Vakfiye tarihi: 1327/1909

Sahife kayıt no: 86

³³⁹ C.Ş.S., Def.no. 2761, s.199.

Sıra no: 144

Vâkıfın adı: Hacıyusuf mahallesinden Şamiloğlu Osman kızı Emine Hâtun

Mütevellişi: Hacırecep mahallesinden Abacıoğlu Ahmet

Vakfedilme amacı: Kendine ait hisse gelirinden Kellegöz camiinde mübarak günlerde Kur'an-ı Kerim okunması için harcanması

Ne vakfedildiği: Hacıyusuf mahallesinde bulunan bir adet evin 2.150 kuruş kıymetli hissesi

Vakfiye tarihi: 1327/1909

Sahife kayıt no: 58

Sıra no: 145

Vâkıfın adı: Edhem oğlu Ali İzzet Efendi oğlu Ahmed Ramiz Efendi

Mütevellişi: Kendisi-hanımı

Vakfedilme amacı: Büyük babası Tarikat-ı Nakşibendî halifelerinden olan Seyyid Şeyh Edhem Baba'nın medfun bulunduğu Edhem Baba Tekkesi dergâhında her sene üç aylarda her gün mukabele okunması, akrabalarının fakirlerine Ramazan ayı girmeden önce yardım edilmesi

Ne vakfedildiği: 1 adet dükkan, 1 adet ev

Vakfiye tarihi: 21 Zilkade 1327/1909

Vakfiye özeti: İstanbul'da, İbn-i Sinan mahallesinde oturan Orman ve Maden Nezâreti muamelât müfettişi olan Edhem oğlu Ali İzzet Efendi oğlu Ahmed Ramiz Efendi, Çorum Hacı Yusuf mahallesinde Pekmez Pazarı denilen yerde 57 numaralı Attar dükkanı³⁴⁰ ile Sofular mahallesi Demirciler caddesinde bulunan evini aşağıda belirtilen şartlarla vakfetmiştir³⁴¹.

³⁴⁰ Vâkıfın, Attar arastasında başka bir dükkan daha olduğunu, bura ile ilgili vakfiye bulunmamasına karşılık dükkan kira gelirinin Edhem Baba tekkesinde Cuma ve Pazar geceleri akşam namazı sonrası hatm-i hâce eyleyen kimseye meşruta olarak kullanıla geldiğini, vâkıfın mirasçılarının da buna herhangi bir itirazlarının olmadığını ifade eden vakıf mütevellişi ve aynı zamanda Çorum müftüsü olan Süleyman Ağa oğlu Mustafa Efendi, şehirde yeni yapılan düzenlemeyle vakfiyede belirtilen ve burada zikredilen her iki dükkana karşılık, bilirkişi olarak tayin edilen komisyonun onayı ile, eski dükkanlardan daha kıymetli, mevkiisi daha da iyi olan ve yeni inşa edilen iki ayrı dükkanın gelirinin aynı şartlarda kullanılmasına devam edileceğini beyanla 3 Safer 1341/1922 tarihinde takas edildiğini ifade etmiştir. *Çorumlu* (1945), S.54, s.497-501-503, ves.no: 437,438.

³⁴¹ Ç.Ş.S., Def.no. 2761, s.344; *Çorumlu* (1945), S.54, s.497-500, ves.no: 436

“Dükkan ve ev kiraya verilsin. Tevliyet, hayatta olduğum sürece bana, vefat edince hanımım Abdullah ağa kızı Sabire’ye, o da vefat edince Çorum sancağının önceki mütesellimi Memiş Ağa tarafından inşa edilen ve büyük babam Tarikat-ı Nakşibendî halifelerinden olan Seyyid Şeyh Edhem Baba’nın³⁴² medfun bulunduğu Edhem Baba Tekkesi dergâhında ilim öğreten müderrise ait olsun.

Dükkan ve evin aylık kira gelirinin üçte biri bu dergâhta her sene üç aylarda her gün Kur’an-ı Kerim’den açıktan bir cüz okuyan hâfıza verilsin. Diğer üçte biri, dükkan ve evin ihtiyaç halinde tamirinde kullanılmak üzere mütevellî tarafından muhafaza ve istirbah edilsin. Kalan üçte birin yarısı Çorum’da bulunan akrabamın fakirlerine Ramazan ayı girmeden önce eşit olarak mütevellî tarafından taksim olunsun. Kalan üçte birin yarısının üçte biri mütevellîye ait olsun. Geriye kalanın tamamı muhasebe, masraf gibi harcamalara ait olsun.

Vakfın muhasebesi, üç senede bir defa Çorum mahkemeleri tarafından denetlensin. İleride vakıf şartlarım yerine getirilemeyecek bir durum ortaya çıkarsa gelirin tamamı fakir müslümanlara dağıtılsın.”

Sıra no: 146

Vâkıfın adı: Hacınasrullah mahallesinde Kadife oğlu Hacı Mustafa b. Ahmet

Mütevellisi: Aynı mahalle camii mütevellisi Osman b. Ahmet

Vakfedilme amacı: Mahalle cami aydınlatma giderlerine harcanması.

Ne vakfedildiği: Bir adet evin üçte bir hissesi

Vakfiye tarihi: 1327/1909

Sahife kayıt no: 81

³⁴² Edhem Baba’nın geçimini temin için kendisine gelir temin etmek amacıyla düzenlenen 15 Zilhicce 1250/1834/1834 tarihli bir belgede özetle olarak şöyle denilmektedir: “Edhem Baba bir müddetten beri Çorum’daki hangâhında sakin olarak evrâd ve ezkâriyle meşgul olduğu, geçimi için bir taraftan bir şey tahsis olunmayıp Çorum’da bulunan boyahanelerden Efendimizin hazinesine tahsis olan aylık ellışer kuruşun onbir kuruşu Ethem Baba zaviyesine, beş kuruşu her ayın Cuma geceleri Süre-i Feth-i şerif tilâvetine tahsis kılınmış ise de Edhem Baba’nın idaresine vaki olmadığından boyahanelerden hazine-i hazreti Efendiye tahsis olan elli kuruşun beş kuruşu yukarıda belirtilen Fetih Süresinin okunmasına, kırkbeş kuruşun Edhem baba’ya tahsis olunmasına gerek vardır.” Ç.Ş.S., Def.no.1754, s.310.

Sıra no: 147

Vakfın adı: Emirahmet mahallesinden Mehmet kızı Şerife Fatma Hâtun

Mütevellişi: Çorbacızâde Şevket

Vakfedilme amacı: Kırklar cami aydınlatılması

Ne vakfedildiği: Bezzazlar çarşısında bir adet dükkan

Vakfiye tarihi: 1327/1909

Sahife kayıt no: 160

Vakfiye özeti: Emir Ahmet mahallesinden Seyyid Hacı Mehmet kızı Şerife Fatma Hâtun, vakfiyesinde belirttiğine göre; Çorum Ayvalı köyünde bulunan bir keyl hissesi ile Çorum'daki Çöplük Hanı'ndaki hissesinden hasıl olacak gelirin kendisinin yaptırdığı medreseye meşruta olmasını ve müderris olarak da Ahmed oğlu Mevlâna İsmail'i tayin ettiğini ifade etmiştir³⁴³.

Düşünceler: Seyyid Hacı Mehmet kızı Şerife Fatma Hâtun tarafından yaptırılan medresenin camii için vakfedilen dükkan meselesi şöyledir: Emir Ahmet mahallesinde bulunan ve Kırklar Medresesi olarak bilinen medresenin müderrisi ve mütevellişi olan Çorbacızâdelerden merhum Mehmet Arif oğlu Mehmet Şevket³⁴⁴, 19 Cemaziyelahir 1327/1909 tarihinde mahkemeye müracaat ederek, Hacı Abdurrahman oğlu Hacı Mehmet Ağa'nın medrese cami şerifi hizmetlerine yönelik vakfının kayda geçirilmesini istemiştir. Belirtildiğine göre Mehmet Ağa; Bezzazlar çarşısında bulunan dükkanını vakfetmiştir. Ellerinde vakfiye veya sened yoktur, ancak bu dükkan eskiden beri mütevellişi tarafından kiraya verilmekte, geliri de medrese ve cami giderlerine harcanmaktadır. İleride birilerinin hak iddia etmemesi açısından konu ile ilgili belge almak istediğinde, Halil oğlu Ayvalı Hâfız İsmail, Yancıoğullarından Sait oğlu Hâfız Osman, Demircioğullarından Hüseyin oğlu Molla Seydi, Asas oğullarından Hacı Ebubekir Ağa oğlu Arif şahit olarak dinlenmiş, bu dükkan gelirinin medrese ile caminin

³⁴³ Anakök, a.g.e.,s.111.

³⁴⁴ Medresede aylık 15 kuruştan senede 180 kuruş müderrislik cihetine 25 Muharrem 1322/1904 tarihli bir kat'a beratıyla mutasarrıf olan Mehmet oğlu Seyyid Mehmet Arif Efendi vefat ettiğinden yerine büyük oğlu Mehmet Şevket Efendi müracaat etmiş, Çorum müftüsü Ali Tahir Efendi tarafından imtihan edilmesi sonucu adı geçen şahsın müderrisliğe ehliyeti ve iktidarı olduğuna karar verilerek kendisine 24 Rebiülevvel 1326/1908 tarihinde yeniden bir kat'a berat verilmiştir. Ç.Ş.S., Def.no. 2761, s.444.

Çorumlu dergisinde S.53, s.442'de ise, "Medresede aylık 10 kuruş vazife ile müderris olan Mehmet Arif'in vefatıyla yerine oğlu Mehmet Şevket tayin edilmiş, 18 Safer 1327/1909 tarihinde kendisine berat verilmiştir" denilmektedir. Doğrusu aylık 10 kuruş değil 15 kuruştur.

tamir ve onarım giderleri ile mum ve yağ (ışık) gibi ihtiyaçlarına meşruta olduğuna karar verilmiştir.³⁴⁵

Sıra no: 148

Vâkımın adı: Ümihalife mahallesinden Kara Ali oğlu kızı Hacı Zeliha binti Mustafa

Mütevelli: Karskadısı oğlu Abdullah b. Ömer

Vakfedilme amacı: Ümihalife cami aydınlatılmasına ve mübarek günlerde mevlit ve Kur'an-ı Kerim okunması

Ne vakfedildiği: Aynı mahallede bulunan bir adet ev

Vakfiye tarihi: 1327/1909

Sahife kayıt no: 161

Sıra no: 149

Vâkımın adı: Sağrıci mahallesinden Kadioğlu Hasan kızı Aişe

Mütevelli: Kadızâde Emrullah Efendi

Vakfedilme amacı: Kırklar cami ve medresesinin aydınlatılması, tamirati ve çeşmelerinin tamiratına harcanması

Ne vakfedildiği: Aynı mahallede bütün eşyaları ile birlikte bir adet ev.

Vakfiye tarihi: 1328/1910

Sahife kayıt no: 163

Sıra no: 150

Vâkımın adı: Camikebir mahallesinden Karagözzâde Abdullah b. Hacı Hüseyin

Mütevelli: Hacıgeven mahallesinden Hasan Efendi oğlu Bilal

Vakfedilme amacı: Borucu köyündeki camide hatip olarak görev yapan kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1328/1910

Sahife kayıt no: 162

³⁴⁵ Çorumlu (1945), S.53, s.439-40, ves.no.395.

Sıra no: 151

Vâkıfın adı: Çorum mütesellimi merhum Memiş Ağa

Mütevelli: Camikebir mahallesinden Mustafa b. Süleyman

Vakfedilme amacı: Şeyheyüp mahallesinde Memiş Ağa'nın yaptırdığı Şeyh Ethem Baba tekkesinde hatm-i hâce için ücret ödenmesi.

Ne vakfedildiği: Attarlar çarşısında bir kiraathane

Vakfiye tarihi: 1328/1910

Sahife kayıt no: 80

Sıra no: 152

Vâkıfın adı: Kapaklı köyünden Kuyumcu oğlu Hamit b. Hüseyin

Mütevelli: Bekir hâfız b. Hacı Hasan

Vakfedilme amacı: Aynı köyde yeni yapılan camide görevli olan hatibe ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 2.300 kuruş

Vakfiye tarihi: 1328/1910

Sahife kayıt no: 165

Sıra no: 153

Vâkıfın adı: Kubbeli mahallesinden Kör Hüseyin oğlu Elvan b. Hayri? Ziya?

Mütevelli: Eytam müdürü Mehmet Galip

Vakfedilme amacı: Çorum'da akan su yollarının tamirine ve cami hizmetlerine

Ne vakfedildiği: Eğridere çarşısında hudutları belli olan iki adet dükkan ve bir adet ev.

Vakfiye tarihi: 1328/1910

Sahife kayıt no: 166

Sıra no: 154

Vâkıfın adı: Azapahmet mahallesinden Şecaaddinzâde Hacı Zarif ve Hüseyin Ağalar

Mütevelli: Kürekçizâde Mehmet Galip b. Hacı Bekir çocukları

Vakfedilme amacı: 400 kuruş Muzaffer Paşa cami imamına, 200 kuruş müezzine ücret olarak ödenmesi ve kalanı da mütevelliye ait olması.

Ne vakfedildiği: Hükümet konağı karşısında müşterek olan 23.000 kuruş kıymetli mağaza

Vakfiye tarihi: 1329/1911

Sahife kayıt no: 194

Sıra no: 155

Vakfın adı: Hacirecep mahallesinden Karadede oğlu Halil Ağa b. Mehmet Ağa

Mütevellisi: Aynı mahallede bulunan Kellegöz cami mütevellisi Abacıoğlu Ahmet

Vakfedilme amacı: Kellegöz camiinde sabah namazından önce Kur'an-ı Kerim'den bir cüz okunması

Ne vakfedildiği: Bir adet ev

Vakfiye tarihi: 1329/1911

Sahife kayıt no: 189

Sıra no: 156

Vakfın adı: Nurullah mahallesinden³⁴⁶ Mahmut Ağa b. Ali Ağa

Mütevellisi: Sait Zeynelabidin Efendi

Vakfedilme amacı: Camikebir aydınlatmasına harcanması

Ne vakfedildiği: İki adet dükkan icarından elde edilecek para

Vakfiye tarihi: 5 Cemaziyelevvel 1329/1911

Sahife kayıt no: 190

Vakfiye özeti: Nurullah mahallesinde oturan Ali oğlu Sediroğullarından Mahmud Ağa vakfiyesinde³⁴⁷, Çorum'da Penbe Han'ın bulunduğu mevkide bulunan iki adet dükkanını şu şartla vakfetmiştir. Dükkanlar Çorum Evkaf İdaresi'nce isteyenlere piyasa bedelinde kiraya verilerek elde edilen gelir Çorum Camikebir'in balmumuna harcanacaktır.³⁴⁸

³⁴⁶ Bu mahallenin ismi Nurullah Bey'den gelmiş olmalıdır. Ç.Ş.S. Def.no.1755, v.154'de belirtildiğine göre Nurullah bey adında bir kişinin 1004/1595 yılında Çorum'da 4.400 akçe tumara tasarrufu olduğu kaydı bulunmaktadır.

³⁴⁷ V.G.M.A., 2004/109

Sıra no: 157

Vâkîfın adı: Kuyumcu köyünden Çolak Ali oğlu Hacı Ahmet

Mütevelli: Mehmet Galip Efendi

Vakfedilme amacı: Kuyumcu köyünde bulunan camide Cuma namazından önce Kur'an-ı Kerim'den bir cüz okuması için imama ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: Bir adet değirmen

Vakfiye tarihi: 1329/1911

Sahife kayıt no: 191

Sıra no: 158

Vâkîfın adı: Hacirecep mahallesinden Abdülkerim Efendizâde Zeynelabidin

Mütevelli: Eytam müdürü Mehmet Galip

Vakfedilme amacı: Acceliülâ mahallesindeki camide görevli olan hatibe ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1329/1911

Sahife kayıt no: 192

Sıra no: 159

Vâkîfın adı: Hacıyusuf mahallesinden olup vefat eden Çorbacızâde Hacı Bekir b. Ömer Ağa

Mütevelli: Mütevelli Mehmet Arif'in vefatıyla küçük oğlu Mustafa'ya vekil Ayvalı Hâfız İsmail Efendi

Vakfedilme amacı: Tevliyet, Camikebir'de şifa-i şerif okunmasına

Ne vakfedildiği: 2.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1329/1911

Sahife kayıt no: 188

³⁴⁸ Vakfiyede, ileride mütevelli tayininin ne şekilde olacağına ait açıklama yapılmamıştır.

Sıra no: 160

Vâkıfın adı: Kalenderoğlu Çiftliği köyünden Kalenderoğlu Ahmet Ağa

Mütevelli: Şeri'yye ikinci kâtibi Bekir Hâfız b. Hasan Efendi

Vakfedilme amacı: Aynı köyde bulunan camide görev yapan hatibe ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1329/1911

Sahife kayıt no: 193

Sıra no: 161

Vâkıfın adı: Pamucak köyünden Abdal oğlu Süleyman b. İsa

Mütevelli: Mahkeme katiplerinden Bekir Hâfız b. Hasan

Vakfedilme amacı: Alpagut köyünde bulunan camide hatip olarak görev yapan kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 2.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1329/1911

Sahife kayıt no: 198

Sıra no: 162

Vâkıfın adı: Tozluburun köyünde Hacı Mehmet Ali b. Safer

Mütevelli: Mahkeme katiplerinden Bekir Hâfız b. Hasan

Vakfedilme amacı: Aynı köyde bulunan camide hatip olarak görev yapan kişiye ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 2.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1329/1911

Sahife kayıt no: 197

Sıra no: 163

Vâkıfın adı: Sağrıncı mahallesinde Ateşfakıoğlu Yusuf Cemil b. Hüseyin Efendi

Mütevelli: Ebubekir b. Hacı Hasan

Vakfedilme amacı: Hüseyinâbâd nahiyesine bağlı Çatalbaş köyündeki camide görev yapan hatibe ücret ödenmesi.

Ne vakfedildiği: 2.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1330/1912

Sahife kayıt no: 79

Sıra no: 164

Vâkıfın adı: Azapahmet camisi mütevellisi ve imamı Ayvalı Hâfız İsmail b.Halil isteğiyle

Mütevellisi: Mahkemede yapılan şهادet üzerine

Vakfedilme amacı: Azapahmet cami ihtiyaçlarına harcanması.

Ne vakfedildiği: Kırk seneden beri görev yapan mütevellilerin tasarruflarında olan Çöplük'te iki dükkan

Vakfiye tarihi: 1330/1912

Sahife kayıt no: 199

Sıra no: 165

Vâkıfın adı: Küçük Laçın köyünde Torunoğlu Osman b. ömer

Mütevellisi: Hâfız Bekir b. Hasan

Vakfedilme amacı: Aynı köyde bulunan camide görev yapan hatibe ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1330/1912

Sahife kayıt no: 200

Sıra no: 166

Vâkıfın adı: Gerdekkaya köyünden İbrahim oğlu Arslan

Mütevellisi: Hüseyinabad nâibi Cemil

Vakfedilme amacı: Aynı köyde bulunan camide görev yapan hatibe ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1330/1912

Sahife kayıt no: 202

Sıra no: 167

Vâkıfın adı: İshalife mahallesinden Kaymak Halil oğlu Osman Ağa

Mütevelli: Hacirecep mahallesinden Abacıoğlu Ahmet b. Osman

Vakfedilme amacı: Kellegöz caminin aydınlatılması ve Ramazan mukâbelesi için.

Ne vakfedildiği: İbibik köprüsünde bir değirmende 1.240 kuruş kıymetli 20 günlük hâsılat ve bir adet dükkan.

Vakfiye tarihi: 1330/1912

Sahife kayıt no: 78

Sıra no: 168

Vâkıfın adı: Örukaya diğer adı Hamidiye köyünden Burhan oğlu Bilal

Mütevelli: Hâfız Bekir b. Hasan

Vakfedilme amacı: Aynı köyde bulunan camide görev yapan hatibe ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 1.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1330/1912

Sahife kayıt no: 201

Sıra no: 169

Vâkıfın adı: Çiftlik mahallesinde Köşker oğlu Ahmet b. Hasan

Mütevelli: Selimiye mahallesinde imam Abdulgafur b. İbrahim

Vakfedilme amacı: Üç hisseden biri Selimiye mahallesi caminde Kur'an okuyan hâfızlara, iki hissesi de mütevellîye ücret olarak ödenmesi.

Ne vakfedildiği: Haffaflarda bir adet dükkan

Vakfiye tarihi: 1331/1913

Sahife kayıt no: 77

Sıra no: 170

Vâkıfın adı: Akpınar mahallesinden Leblebicioğlu Sabit b. Hacı Ahmet Feyzi Efendi

Mütevelli: Çocuklarına

Vakfedilme amacı: Bu dükkanlar vakf oldukları halde mülke kaydedilmiş olduğu için mütevellî de mahkemeye vererek tescil ettirmiş, gelir müezzin ve hâfızlara tahsis edilmiştir.

Ne vakfedildiği: Pamuk hanı arkasında dört dükkan ve Ölçekoğlu kahvesi yanında bir dükkan

Vakfiye tarihi: 1331/1913

Sahife kayıt no: 156

Sıra no: 171

Vâkımın adı: Koçan köyünden Mahmut b. Mehmet

Mütevellîsi: Çorum Eytam Müdürü Abidin b. Emrullah

Vakfedilme amacı: Aynı köydeki camide hatip olarak görev yapan kişiye ücret ödenmesi.

Ne vakfedildiği: 1.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1331/1913

Sahife kayıt no: 77

Sıra no: 172

Vâkımın adı: Hacıyusuf mahallesinden Çorbacızâde Şevket Efendi kızkardeşi Râsime Hâtun

Mütevellîsi: Çorum Eytam Müdürü Abidin b. Emrullah

Vakfedilme amacı: Seher mukâbelesi ve münasip bir yerde kandil yakılması için harcanması.

Ne vakfedildiği: 1.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1331/1913

Sahife kayıt no: 77

Sıra no: 173

Vâkımın adı: Narlı köyünden Kel Veli oğlu Osman b. Ali

Mütevellîsi: Salim b. Hacı Zarif

Vakfedilme amacı: Aynı köydeki camide görevli olan hatibe ücret ödenmesi.

Ne vakfedildiği: 1.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1335

Sahife kayıt no: 72

Vakfiye özeti: Çorum Narlı köyünden Ali oğlu Kel Veli oğlu Osman Ağa, 22 Cemaziyelahir 1335/1917 tarihli vakfiyesinde³⁴⁹, kendi malından verdiği 1.500 kuruşun mütevellî tarafından istirbah edilmesini, elde edilen gelirin aynı köyde bulunan cami hatibine verilmesini şart koşturmuştur.

Vâkıf, hayatta olduğu sürece tevliyetin kendisine ait olmasını, vefatından sonra ise erkek çocukları neslinden büyük ve ahlâklı olanlarının bu görevi devam ettirmesini, ileride hizmet verilemeyecek olursa gelirin fakir müslümanlara dağıtılmasını istemiştir.

Sıra no: 174

Vâkıfın adı: Azapahmet mahallesinde Gökgöz oğlu merhum Mustafa'nın hamımı Abdalata köyünden Hacı Bekir kızı Emine

Mütevellisi: Salim b. Hacı Zarf

Vakfedilme amacı: Vefat edinceye kadar kendisi oturacak daha sonra burası satılarak elde edilen para gelir getirecek şekilde çalıştırılarak seneden seneye Kale camine, imam ve hatibine ücret ödenecek ve çeşmesine harcanacak.

Ne vakfedildiği: Şarkıyan mahallesindeki evinin yarısı ile diğer yarısının onikide iki hissesi

Vakfiye tarihi: 1335/1917

Sahife kayıt no: 73

Sıra no: 175

Vâkıfın adı: Hacıyusuf mahallesinden Çorbacızâde Rıfat b. Mehmet Arif Efendi.

Mütevellisi: Evkâf Müdürü Salim Efendi

Vakfedilme amacı: Camikebir'de mukâbele ve tuvaletlerin aydınlatılmasına, Sancaktar camiinde mevlit okutmaya harcanacak.

Ne vakfedildiği: 11.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1336/1918

Sahife kayıt no: 75

Sıra no: 176

Vâkıfın adı: Fatma Ahî ve Hacı Hüseyin Ağa hizmetcisi Zencire ve Şame ve Hacı Mehmet hanımı Nazife

Mütevellisi: -----

Vakfedilme amacı: Kundustan caminde mukâbele ve Camikebir kandilleri yağ masrafı ve hatm-i şerif okunması için.

Ne vakfedildiği: Toplam 4.900 kuruş

Vakfiye tarihi: 1336/1918

Sahife kayıt no: 75

Düşünceler: Önceden vakfedilmiş paraları, vâkıfın oğlu Elvan Efendi teslim etmiştir.

Sıra no: 177

Vâkıfın adı: Akpınar mahallesinde Rufâî dergâhu postnişini Şeyh Hacı Ebûbekir b. Osman

Mütevellisi: Kendi, hanımı ve manevî çocuğu dahil olmak üzere bütün çocukları

Vakfedilme amacı: Rufâî dergâhu şeyhine senede 60 kuruş, kalanın da dergâhta yemek ikram etmek üzere harcanması

Ne vakfedildiği: Ev, bağ, cehrilik, değirmen

Vakfiye tarihi: 1336/1918

Sahife kayıt no: 74

Sıra no: 178

Vâkıfın adı: Uç mahallesinden Güpüroğlu ve Kazancıoğlu kızı Şakire Hâtun binti Hüseyin Ağa

Mütevellisi: Mahalle imamı Mümekkizoğlu Hacı Abdullah b. Osman

Vakfedilme amacı: Mahalledeki Hacıahmet caminin ehl-i mürtezikasını için harcanması.

Ne vakfedildiği: Evinin üçte biri satılarak elde edilecek paranın geliri

Vakfiye tarihi: 1338/1920

Sahife kayıt no: 67

Sıra no: 179

Vâkıfın adı: Fakılar köyünden Yusuf oğlu Aydın b. Süleyman Ağa

Mütevellisi: Hâfız Bekir b. Hacı Hasan Efendi

Vakfedilme amacı: Fakılar köyünde yeniden yapılan camide hatip olarak görev yapacak kişiye ücret ödenmesi.

Ne vakfedildiği: 20 lira kağıt para

Vakfiye tarihi: 1338/1920

Sahife kayıt no: 68

Sıra no: 180

Vâkıfın adı: Şecaaddinzâde Ahmet Ağa oğlu Hüseyin Ağa ve kardeşi Hacı Zarif Ağa

Mütevellisi: Kendileri sonra çocukları

Vakfedilme amacı: Muzaffer Paşa camii imam ve müezzinine ücret ödenmesi, mütevelliye gelir temini, Cuma ve Pazar geceleri evde cüz okunması

Ne vakfedildiği: Manifatura mağazası

Vakfiye tarihi: 5 Ramazan 1329/1911 - 16 Ramazan 1338/1919

Sahife kayıt no: 69

Vakfiye özeti: Azapahmet mahallesi sakinlerinden Şecaaddinzâde Ahmet Ağa oğlu Hüseyin Ağa ve kardeşi Hacı Zarif Ağa'nın, 5 Ramazan 1329/1911 tarihli vakfiyelerinde³⁵⁰ şu hususlar ifade edilmişti;

“Çorum'da Un Pazarı denilen mevkide bulunan 32.500 kuruş kıymetli manifatura mağazayı şu şartla vakfediyoruz; Bu mağaza müteveli tarafından kiraya verilerek elde edilen gelir Çorum medrese mahallesinde bulunan Muzaffer Paşa camiinin imamet ücretine 400, müezzin ücretine de 200 kuruş verilerek gelirden kalan miktar müteveliye ait olsun. Hayatta oldukça tevliyet bize, vefatımızdan sonra ilelebet çocuklarıma, inkıraz olursa Çorum'da dînî konularda yetkili olan kâdı Efendinin ehil gördüğü ve tayin eylediği kimseye ait olsun.”

Hüseyin Ağa, 16 Ramazan 1338/1919 tarihinde mahkemeye müracaat ederek, kardeşi Zarif Ağa'nın vefat ettiğini, vakfin tevliyetinin kendisinde olduğunu, şartlarında değişiklik yapacağını ifade etmiştir. Buna göre, mağaza gelirinin çok iyi olduğundan bahsederek vakıf amacı dikkate alındığında mütevellinin gelirden aldığı miktarın haksızlık oluşturduğunu, dolayısıyla, "mütevellinin gelirden alacağı miktardan yılda 300 kuruşunun soyumuzdan vefat edenlerin ruhlarına hediye etmek üzere her Cuma ve Pazar geceleri evimizde bir cüz Kur'an-ı Kerim okuyan kimseye verilmesini istiyorum. Bu husustaki tevliyet hayatta oldukça bana, vefatımdan sonra çocuklarıma ait olsun. Kur'an-ı Kerim okumaya çocuklarım da katılırsa hepsi arasında bu gelir eşit olarak paylaşılsın" diyerek şartlarına ilave yapmıştır.

Sıra no: 181

Vakfın adı: Sağrıcı mahallesi ahalisinden Kürzoğlu Emin b. Ahmet

Mütevellisi: Salim b. Hacı Zarif

Vakfedilme amacı: Camikebir kubbesindeki (kiblesindeki?) büyük mumların imal ve yakılmasına.

Ne vakfedildiği: Haffaflar çarşısında bir adet dükkan

Vakfiye tarihi: 1339/1920

Sahife kayıt no: 71

Sıra no: 182

Vakfın adı: İsahalife mahallesinde Madenzâde kızı Şehime Hanım binti Münip Efendi

Mütevellisi: Kubbeli mahallesinden Ak Mehmetzâde Hüseyin

Vakfedilme amacı: Kubbeli cami şerifinin aydınlatması

Ne vakfedildiği: Haffaflar çarşısında bir dükkan.

Vakfiye tarihi: 24 Cemaziyelevvel 1341/1922

Sahife kayıt no: 64

Vakfiye özeti: Münib Efendi kızı Şehime hanım, Kubbeli camiinin aydınlatma giderine yönelik olarak kurduğu vakfa mülk olarak, Haffaflar çarşısında bulunan dükkanını verdiğini, hayatta olduğu sürece dükkanın kendisine ait olacağını, vefatından sonra

³⁵⁰ Çorumlu (1945), S.54, s.489-90, ves.no: 433

mütevellî tarafından kiraya verilip gelirinden vergi ve zaruri tamir masrafları ödendikten sonra kalan miktarın Kubbeli camiinin aydınlatılmasına harcanmasını şart kıldığını ifade etmiştir.

Vefatından sonra mütevellî olarak Ak Mehmetzâde Hüseyin Efendi'yi atadığını, vefatından sonra ise Hüseyin Efendi'nin erkek evlâdından sâlih ve akıllı olanının bu görevi yürütmesini istediğini beyan etmiştir.³⁵¹

Sıra no: 183

Vâkıfın adı: Derbendizâde Ahmed oğlu Hüsni Bilan

Mütevellîsi: Evkaf Umum Müdürlüğü memuru

Vakfedilme amacı: Mukabele okunması, cami aydınlatılması

Ne vakfedildiği: 300 kuruş

Vakfiye tarihi: 28 Temmuz 1942

Vakfiye özeti: Şeyheyüp mahallesinde oturan Derbendizâde Ahmed oğlu Hüsni Bilan'a ait 28 Temmuz 1942 tarihli vakfiyeye³⁵² göre;

Vâkıf Hüsni Bilan, Çorum Ulucamide her yıl Ramazan ayında mukâbele okunması ve Çorum'a bağlı Çakır köyündeki caminin her sene Ramazan ayındaki ışık ihtiyacının karşılanması amacıyla mukâbele için 200 lira, ışık giderleri için 100 lira tahsis ettiğini, bunların usûlünce nemâlandırılmasını, gelirinin belirtilen hizmetlere harcanmasını istediğini ifade etmiştir.

Evkaf Umum Müdürlüğü veya onun tensip ve tayin edeceği mümessilini mütevellî olarak kabul ettiğini ifade eden vâkıf, oğlu İbrahim'in fahrî olarak bu işlere nezaret edeceğini belirtmiştir.

Sıra no: 184

Vâkıfın adı: Hacı Ali kızı Kerime Bilge

Mütevellîsi: Evkaf Umum Müdürlüğü memuru

Vakfedilme amacı: Camikebir su ve ışık hizmetleri

Ne vakfedildiği: 1 adet ev

³⁵¹ V.G.M.A., 618/90

³⁵² V.G.M.A., 1760/112

Vakfiye tarihi: 30.11.1946

Düşünceler: Evin satılabileceğini ifade etmiştir.

Vakfiye özeti: Çorum Ulucami'nin su ve ışık hizmetlerinde herhangi bir aksamaya meydan vermemek için Hacı Ali kızı Kerime Bilge, bir vakıf tesis ederek³⁵³ buraya Çöplü mahallesindeki iki oda ve bir miktar avlusu olan evini bağışlamıştır. Vâkıf, konu ile ilgili açıklamasında, "Vakfettiğim evimin bir bölümü (müfrezhâne) ister satılarak paraya çevrilsin isterse kiraya verilerek geliri değerlendirilsin, elde edilen para mutlaka Ulucaminin su ve ışık hizmetlerine harcansın" demiştir.

Bu hizmetin yürütülmesinde Evkaf Umum Müdürlüğünü veya onun görevlendireceği temsilcisini kendisinin de mütevellî olarak kabul ettiğini ifade etmiştir.

Sıra no: 185

Vâkıfın adı: Ahmet kızı Zekiye Şanlı

Mütevellîsi: Vakıflar Umum Müdürlüğü memuru

Vakfedilme amacı: Seher mukabelesi

Ne vakfedildiği: 1 adet ev

Vakfiye tarihi: 4 Aralık 1950

Vakfiye özeti: Ahmet kızı Zekiye Şanlı, "Çorum Ulucami'de her sabah seher vakti mukâbele okunması için Çöplü mahallesinde bulunan evini vakfettiğini³⁵⁴, vefat edinceye kadar burada kendisinin kalacağını daha sonra ise buranın kiraya verilmesini, gelirinin de mukâbele okuyanlara hizmeti karşılığı ödenmesini, Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün teklif ve tayin edeceği temsilcisini de mütevellî olarak kabul ettiğini" noter huzurunda kayda aldırılmıştır.

³⁵³ V.G.M.A., 620/88

³⁵⁴ V.G.M.A., 620/85

II- Eğitim-Öğretim Amaçlı Vakıflar

Sıra no: 1

Vakfın adı: Mustafa oğlu Hacı Sinan

Mütevelli: Kendisi sonra çocukları

Vakfedilme amacı: Muallimhâne giderleri

Ne vakfedildiği: 17 adet dükkan, 9 ayrı köydeki hisselerinin geliri

Vakfiye tarihi: 980/1572

Düşünceler: Muallimhâneyi kendisi yaptırmıştır.

Vakfiye özeti: Mustafa oğlu Hacı Sinan, vakfiyesinde Esirüddin mahallesinde yaptırdığı muallimhâne için 17 adet dükkanını ve Karahisar Demirli Hacı Bayram köyünden kendisine ait dörtte bir hissesini, İskilip köylerinden Viranseki, Akkil, Akseki, Ahmetfakih, İnehacı, Hacıköy, Çerçiler, Bezirgan ve Kayaagzı olmak üzere 9 adet köyden kendisine ait sekizde bir hissesini vakfetmiştir. Bu yerlerden elde edilecek gelirin öncelikle muallimhânenin rakabesine, daha sonra artan miktarın onda biri mütevellîye, günlük 2 dirhem muallime, günlük 2 dirhem halıfeye³⁵⁵ verilmesini şart kılmıştır. Tevliyetin hayatta olduğu sürece kendisine, vefatından sonra ise ilelebet evladına ait olmasını istemiştir³⁵⁶.

Sıra no: 2

Vakfın adı: Hacı Mehmet kızı Zehra Hanım

Mütevelli: Kendisi sonra kızı sonra kızının çocukları

Vakfedilme amacı: Darülkurra adındaki mektep giderlerine akar temini

Ne vakfedildiği: 8 adet dükkan, 1.000 dirhem para

Vakfiye tarihi: 1004/1595

Düşünceler: Mektebi kendisi yaptırmıştır.

Vakfiye özeti: Hacı Mehmet kızı Zehra Hanım, Sabuncu mahallesinde Darülkurra adında bir mektep açarak, hizmet giderleri için 8 adet dükkan ve 1.000 dirhem para

³⁵⁵ "Halife: Medresedeki müderrisin yardımcısı konumundaki mu'îd'in benzeri olan görevli kişi." Hızlı, Mefail, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde İlköğretim ve Bursa Sıbyan Mektepleri*, Bursa 1999, s.60-64.

³⁵⁶ Sabuncuoğlu, Çorum'da Maarif Hayatı, *Çorumlu (1944)*, S.47, s.18; Anakök, a.g.e., s.76.

vakfetmiştir. Dükkanların kira gelirleri ve paranın istirbah edilmesi ile elde edilen miktardan muallim için yevmiye 5 dirhem verilmesiyle birlikte mütevellî ve nâzıra da hisse ayırmıştır. Tevliyetin kendisine vefatından sonra da hayatta olduğu sürece kızına vefatından sonra ise kızının çocuklarına ait olmasını istemiştir. Nâzır olarak da baba bir kardeşi ve Koca Mehmet Paşa'nın kızı olan Esleme Hâtun'un çocuklarını tayin etmiştir.³⁵⁷

Sıra no: 3

Vâkıfın adı: Ebubekir oğlu Hacı Gübür lâkaplı Hacı Mehmet

Mütevellîsi: Kendisi-oğulları-kızları

Vakfedilme amacı: Ulucami hizmetleri, medrese müderrisine, medresede çocukları okutan muallime hizmeti karşılığında ödeme yapılması, mukabele okunması, sebilhâne hizmetleri, öğrencilerin aydınlatma giderleri

Ne vakfedildiği: Hamam³⁵⁸

Vakfiye tarihi: 1138/1725 ve 1139/1726

Düşünceler: Medrese ve sebilhâneyi vâkıf yaptırmıştır. Ayrıca vâkıfın şartları arasında yer alan Ulucami'de, Ayete'l-Kürsî'nin açıktan okunmasına günümüzde de devam edilmektedir.

Vakfiye özeti: Ebubekir oğlu Hacı Gübür lâkaplı Hacı Mehmet 1138/1725 yılı Şevval ayının ortalarında bir vakfiye düzenlettirmiştir.³⁵⁹ Vakfiyede açıklandığına göre, Ulucami'nin mesâlihine vakfedilen ancak zamanla harap olduğundan³⁶⁰

³⁵⁷ Sabuncuoğlu, a.g.m., s.19; Anakök, a.g.e., s.89

³⁵⁸ ÇŞS. Def.no.2758, s.78-79.

³⁵⁹ V.G.M.A.,1989/489

³⁶⁰ Gübür Hamamı olarak bilinen bu yapının kayıtlara göre önceki adı Eski Hamam'dır. Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinde bulunan 1755 nolu Şer'iyye sicil defteri, varak 32/a'da yer alan bir bilgiye göre şöyle denilmektedir. "Çorum Camikebir evkafından Eski Hamam demekle bilinen hamam, Mehmet b. Mahmud zimmetinde 3.600 akçeye kiraya verilip daha sonra Satılmış b. Durmuş adlı kişi meclise gelip, cami merkumun hatibi olup 110 kuruş semen ile mütevellî olan Mevlâna Hüsâm Halife huzurunda hamam merkumu tarihi kitapda sene tamamına 4.500 akçeye icare ile kabul ve taahhüd ettim ki vaki olan bir kubbesi vâkıfı mezkur tarafından tamir olmak üzere diye talep etti... mezkûr, Mehmet b. Mahmud meclise gelip, merkûm hamamı, mezkur olan 4.500 akça icareye Satılmış uhdesine karar vermeğe ben hüs-ü ihtiyarım ile çekilip, tasarruftan uzak duruyorum, dedi ve hamam Satılmış'a devredildi." Yine 1755 nolu defterin 95/a varakında ise şöyle bir kayıt bulunmaktadır. "Çorum'da bulunan Eski Hamam'a, hamamcı olan Satılmış b. Durmuş meclise gelip, mutasarrıf olduğum hamamın suyu kesilmiş olup, işbu 1004/1595 Şevvalinin 29. gününde hamam battal oldu".

kullanılmayacak duruma gelen hamam³⁶¹ vakıf mütevellisi tarafından da imkânlar müsait olmadığı için tamir ettirilememektedir. Hacı Mehmet, burayı mütevellisinden icareteyn usulü ile kiralayarak gerekli olan tamir ve onarımını yaptırmış ve işletmeye açmış ve Allah rızası için de vakfetmiştir.³⁶²

Vâkıf Hacı Mehmet, buranın her yıl değeri üzerinden kiraya verilmesini, gelirinden 400 mısırın icare-i müeccelesi³⁶³ için Ulucami mütevellisine teslim edilmesini, geriye kalan miktarın üçe ayrılarak bundan bir hissenin vâkıfın Ulucami civarında yaptırdığı sekiz odalı medresenin müderrisine verilmesini, iki hissenin de medresede çocukları okutan muallime hizmeti karşılığında ödenmesini istemiştir.

Vâkıf, tevliyetin hayatta olduğu sürece kendisine, vefatından sonra ilelebet erkek çocuklarından sâlih olanına, bu yoldan nesli kesilirse kız çocukların evlâdından sâlih olanına, yine de inkıraz olursa belde hakiminin uygun göreceği sâlih ve mütedeyyin bir kişiye ait olmasını şart kılmıştır.

Vakfiyede belirtildiğine göre vâkıf, 1139/1726 yılında bolluğa kavuştuğundan aynı hamam bitişiğine yeni bir ilave yaptırmış ve burayı da vakfetmiştir. Önceki hamam kadınlara ait iken bu bölüm erkekler için yaptırılmıştır. Girişleri ayrı, külhamı ve su kaynağı aynı olan ve ikili veya çifte hamam diye nitelenen bu yapıda yeni yapılan bölümün kira gelirinin dağıtımında yeni esaslar getirmiştir. Buna göre gelirin 22 hisseye ayrılarak şu şekilde dağıtım yapılmasını istemiştir;

5 hisse hâfızlara: 5 hâfız Ramazan dışındaki günlerde Ulucami'de Cuma ve Pazartesi günleri sabahleyin birer cüz okuyacaklar. Ramazan aylarında ise aynı camide her gün cüz okunacak. Bu cüzleri de aynı caminin hatibi, müezzini, kayyumu, cabisi ve caminin mütevellisi okuyacak, başkasına bir şey verilmeyecek. Bunlar okumayı bitirince bir Fatiha, üç İhlâs sûresi okuyup sevabını Hz. Peygamber'in, bütün mü'minlerin ve vâkıfın ruhu için hediye edeceklerdir.

1 hisse müezzine: Öğle namazından sonra "âyetel kürsiyi"³⁶⁴ ve "şhidallahü ennehü lâ ilâhe illâ hü"³⁶⁵ ayetini sonuna kadar okuyacaktır.

³⁶¹ Bu hamam daha önce Beyler Çelebi Hamamı olarak bilinirdi. *Çorumlu* (1945), S.54, s.443.

³⁶² Geniş bilgi için; Ilıca, Ali, Çorum Güpür Hamamı ve Vakfiyesi Hakkında Bir Değerlendirme, yayınlanmamış makale.

³⁶³ "icare-i zemin namıyla alınan senelik ücret." Berkî, *a.g.e.*, s.24.

³⁶⁴ *Kur'an-ı Kerim*, Bakara Sûresi, 2/255

³⁶⁵ *Kur'an-ı Kerim*, Al-i İmran Sûresi, 3/18

3 hisse muallime: Vâkıfın Uç mahallesinde yaptırdığı mektebin muallimine verilecektir.

1 hisse sebilhâne için: Vâkıfın Müeyyed mahallesinde yaptırdığı sebilhanenin hizmetine bakana ücret olarak ödenecektir.

2 hisse mum ve yağ için: Vâkıfın Ulucami yakınında bina ettiği medresede kalan öğrencilere mum ve yağ almaları için verilecektir.

5 hisse nâzıra: Nâzır daima vâkıfın neslinden gelen kızlarından olacaktır.

5 hisse mütevellîye: Her iki hamama mütevellî olan kişiye ki önce vâkıfa vefatından sonra da kendi neslinden oğullarına ve sonra vakfiyede belirtilen sıralama üzerinden mütevellî olana verilecektir.

Sıra no: 4

Vâkıfın adı: Ömer Nehci Efendi

Mütevellisi: Çocukları

Vakfedilme amacı: Muhtelif konular.

Ne vakfedildiği: Çok sayıda gayrimenkul ve arazi geliri

Vakfiye tarihi: 1212/1797 ve zeylleri

Sahife kayıt no: 27

1-Ruus-u Hümayûn kalemi kîsedârı olarak görev yapan Hacı Ömer Nehci Efendi tarafından Çorum Gülabibey camisi avlusunda kendisi tarafından bina olunan 7 odalı medresede bulunan öğrenci, müderris, bevab ve akrabalarına yönelik olarak tanzim ettirilen 25 Muharrem 1214/1799 tarihli vakfiye zeyline göre,³⁶⁶

Vâkıf tarafından daha önce vakfedilen, Hüseyinâbâd nahiyesinde bulunan Akçakışla ve Alifakih köylerinin yarısı, Kınık mezrasının tamamı, Karahisar Demirli nahiyesinde Kozviran ve İncegöz köylerinin yarısı, Soku ve Çıkrıkçılar köyünün tamamı, Kızılkır, Acıözü ve Çeltik mezraalarının dörtte üçü, Mecitözü'ne bağlı Çat köyünde Kebirviran mezraasının tamam malikâne arazisinden alınan oşr miktarı vakıf mütevellîsi tarafından teslim alındıktan sonra rayiç bedel üzerinden satılarak elde edilen miktarın üçte biri ifraz olunarak aşağıdaki şekilde harcama yapılacaktır.

³⁶⁶ V.G.M.A., 1211/579/104-45

Adı geçen medresede görev yapan müderrise günde 15 akçe, odalarda kalıp ders alan her bir öğrenciye günlük 3 akçe, medrese bevvabı³⁶⁷ hizmetini yürüten kimseye günlük 4 akçe verilecektir.

Vâkıf, medresede olabilecek tamir ve onarım giderleri karşılandıktan sonra artan miktardan da yılda bir defa 4 adet mahbûbi İstanbulînin de Mekke-i mükerrerme fakirlerine gönderilmesini, kalan miktarın tamamının da akrabaları arasında eşit şekilde paylaşılmasını şart koşturmuştur.

2-Vâkıf, Mehmet oğlu Ömer Nehci Efendi'nin, 11 Rebiülahir 1218/1803 tarihinde vakfiyesine yaptırdığı diğer bir ilavede³⁶⁸ şu hususlar yer almaktadır,

"İzmir'de Çorak kapısı civarında kendi mülküm olan birbirine bitişik üzerinde meyveli ve meyvesiz ağaçları, dolapları³⁶⁹, havuz ve bahçevan evleri bulunan 4 ayrı bahçe, Sığır Kasabı çarşısında Hisar camiine giden yolun köşesinde bulunan 6 adet kasap dükkanı, 1 adet kasap başı mağazası, aynı bölgede diğer 2 dükkan, aynı çarşıda Ali ağa kahvehanesi yanında diğer 1 dükkan, 1 çilingir dükkanı, 1 sandıkçı dükkanı, 2 kutucu dükkanım olmak üzere tamamını Allah rızası için vakfettim. Buralar kiraya verilip geliri tamirine muvaffak olduğum Çorum'daki Gülabibey cami ile bu caminin avlusunda yeni bina ve inşa ettiğim medresenin hizmetlerine harcanmasını, masraflarının karşılanmasını şart kıldım."

3-Vâkıf, 27 Zilhicce 1219/1804 tarihinde vakfiyesine yaptırdığı diğer bir ilavede³⁷⁰ ise; "İzmir Cami Atik mahallesinde, deniz kenarında bulunan, bütün odaları, anbarları, dükkanları, kahvehanesi dahil olmak üzere Yemiş Han olarak bilinen 1 adet hanın yarı hissesini vakfettim. Şöyleki, bu han icareteyn usulü ile kiraya verilerek elde edilen geliri Mekke-i Mükerrerme'de vaz' eylediğim Tefsir-i Şerif ve Medine-i Münevvere'deki Hadis-i Şerif vakfıma, Çorum Gülabibey cami avlusunda bina

³⁶⁷ "Bevvab; Kapıcı manasıdır. Vaktinde mektebi açıp kapayan, mektebin temizliğine ve çocukların tavır ve hareketlerine nezaret edene mektep bevvabı denilir." Berkî, a.g.e., s.8.

³⁶⁸ V.G.M.A., 1211/579/180-91

³⁶⁹ "Dolab, kuyudan su çıkarmaya yarayan ağaçtan veya demirden yapılmış çark.", Devellioğlu, a.g.e., s.190.

³⁷⁰ V.G.M.A., 1211/579/332-148

eylediğim medresenin görevlileri ile buraların tamir ve onarım giderlerinin karşılanmasına harcanmasını istiyorum” demiştir.

4-Ömer Nehci Efendi, 21 Rebiülevvel 1220/1805 tarihli başka bir ilavede³⁷¹ ise; “İzmir’de vakf ettiği hanım icareteyn usulü³⁷² ile kiraya verilmesini istediğini ancak bundan vazgeçtiğini bu yerin icare-i vahide³⁷³ ile kiraya verilmesi şeklinde değiştirdiğini, bundan sonra mütevellî olanların kesinlikle icareteyn usulüne izin vermemelerini istediğini, gelirin yine önceki belirlediği şekilde harcanmasını şart kıldığını” ifade etmiştir.

Sıra no: 5

Vâkıfın adı: Abdurrahman Bey oğlu Hacı Osman Bey

Mütevellisi: Beğlioğlu Hacı Mehmet

Vakfedilme amacı: Kurtoğlu medresesindeki öğrenciler için.

Ne vakfedildiği: Debbağlar çarşısında bulunan bahçesindeki ağaçlarıyla birlikte kendi evi.

Vakfiye tarihi: 15 Şevval 1242/1826

Vakfiye özeti: Abdurrahman Bey oğlu Hacı Osman Bey, Çorum Debbağlar çarşısında bulunan bahçesinde bulunan ağaçlarıyla birlikte kendi evini Kurdoğlu medresesine şu şartla vakfetmiştir. Vâkıf tarafından arsası üzerine bina edilen bu yapı, Beğlioğlu Hacı Mehmet’e medresede sakin olan öğrencilerin kalması için oda başına birer kuruştan 10 kuruşa icareteyn usulü ile kiraya vermiştir. Hacı Mehmet’in de medresede 15 odada kalan öğrencilere yıllık 15 kuruş ödemesini şart kılmış, Hacı Mehmet’te bunu kabul etmiştir³⁷⁴.

³⁷¹ V.G.M.A., 1211/579/333-149

³⁷² “İcareteyn; İhtiyaca mebnî müddetsiz icar olunan vakıf akarlar kıymetlerine yakın peşin ve seneden seneye verilmek üzere müeccel cüz’i bir ücret mukabilinde icar olunan müsakkafat ve müstegallat-ı mevküfedir. Bu icarenin müddeti olmayıp müstecirin ölümü halinde me’cur kiracıdan vakıf akar kanunen muayyen intikal hakkına nâil varislerine, sonra bunların vefatıyla bunların intikal hakkına nâil varislerine geçer.” Berkî, a.g.e., s.25

³⁷³ “İcare-i vahide; Mütevellîler veya o makama kâim olanlar tarafından muayyen ve kısa bir müddetle icare olunagelen vakıf akarlarıdır. Akarın kira müddeti hakkında bir şart konulmamış ise kiralanacak vakıf mal çiftlik ve arazi nevinden ise üç sene, vesair akarlardan ise bir seneden fazla müddetle kiraya verilemez. Mukabili icareteynli vakıflardır.” Berkî, a.g.e., s.25

³⁷⁴ Ç.Ş.S., Def.no.1754, s.75.

Sıra no: 6

Vâkafın adı: Kurdoğullarından Mustafa Ağa oğlu Hacı Süleyman Ağa³⁷⁵

Mütevellisi: Zarif oğullarından Mustafa Efendi

Vakfedilme amacı: Müderrise lojman temini ve ücret ödenmesi, öğrencilere ışık temini için ücret ödenmesi, mukabele okunması, medrese hizmet giderlerinin karşılanması

Ne vakfedildiği: 2 adet ev, 1 adet hamam, 1 adet değirmen, 1 adet bağ, 550 kuruş

Vakfiye tarihi: 28 Cemaziyelûlâ 1163/1750

Düşünceler: Vâkif, Emirahmet mahallesinde 1162/1749 yılında medrese yaptırarak buraya akar temin etmiştir.

Vakfiye özeti: İstanbul'da, Demirkapı'da, Daye Hâtun mahallesinde oturup aslen Çorum'lu olan Kurdoğullarından Mustafa Ağa oğlu Hacı Süleyman Ağa, vakfiyesinde belirtmişine göre³⁷⁶; 1162 yılında Çorum Emirahmet mahallesinde kendisinin bina

³⁷⁵ 7 Cemaziyel ahir 1142 tarihli bir belgede belirtilen kişi adı geçen Süleyman olması muhtemeldir. Bu belgede şöyle denilmektedir: "Liva'-i mezbûr Alaybeyiliği Dergâhu Âli çavuşbaşlarından dârende Süleyman zîde kadrihüya arzuhâli mücebince tevcih olunup istihdam hükmü verilmiştir." Fahameddin Başar, Osmanlı Eyâlet Tevcihânı (1717-1730), TTK., Ankara 1997, s.213.; Kurdoğlu Süleyman Ağa ile ilgili anlatılan bir olay özet halinde şöyledir, Genç Osman adında biri isyan ederek etrafına topladığı adamlarıyla Orta Anadolu'ya yürümüş nihayet diüvenci çayırından kalkmış, Elvan Çelebi üzerinden Derebağlarını aşarak Çorum'a gelmiş ve Pir Baba tekkesinin üzerinde konaklamış, tehditle halkı sindirmeye çalışıyorlardı. Çorumlular, Çapanoğulları dahil etraftan yardım istemişler kimse yardıma gelmemişti. Hem zaman kazanmak, hem de tedbir almak amacıyla Genç Osman'a para teklif ettiler. Diğer taraftan Ramazan olmasına rağmen gece-gündüz gizliden gizliye hazırlık yapmaya başladılar. O zaman Çorum mütesellimi Kurdoğlu Süleyman Ağa idi. Sonuçta mahalli halkla Genç Osman taraftarları arasında 1732 tarihinde çıkan çatışmada 17 kişi şehit olmuş, Genç Osman yanındakilerle birlikte kaçıp gitmişti. Kurdoğlu Süleyman Ağa'nın bu başarısını dıyan Padişah Süleyman, ona zeamet verdi. Bu olayı musralara döken Kul Mustafa şöyle demiştir;

Binyediyüz diye geldi haberi
Otuz bölük başı yekpare çeri
Amasya şehrine vurdu pençeyi
Nâlezârı ayyuka çıktı gitti.
Yazmışlar Çoruma vermeyiz aman
Er uşak demeyiz kırarız hemen
Vururuz kılını alırsız meydan
Nânumuz padişaha vardı gitti. (Anakök, a.g.e.,s.107-8)

Bu olay ile ilgili şair Feyzullah'ın kaside-i Kapusuz adlı musralarından iki dördlük de şöyledir,
Erzurumdan sökün etti keleşler
Merzifonu bozup döktü üleşler
Karşı durmada dağlar taşlar
Çorum'a gelince bozdu Kurdoğlu.

Tekkenin başında cyledik cengi
Elinde kattara ögünde kendi
Müsellem agamız kahraman dengi
Urun şabbazları dedi Kurdoğlu. (Anakök, a.g.e.,s.107-8, 151.)

³⁷⁶ Çorumlu, (938), S.7, s.90-93, ves.no.56; Anakök, a.g.e.,s.101-102, 110-111.

eylediği 14 odalı medreseye³⁷⁷ müsakkafat olması için yine kendi malı olan Emirahmet mahallesindeki içerisinde avlu, ahır ve odalar bulunan babasından kalma evini³⁷⁸, yine aynı mahallede adı geçen medrese bitişiğindeki başka bir evini, medrese bitişiğindeki soğukluk ve camakanlı bölümü de olan 7 kurnalı hamamını³⁷⁹, Yakacak (Abdalata) köyünde ırmak kenarında bulunan değirmenini³⁸⁰, Mecitözü'ne bağlı Buğabağı köyünde satın aldığı bağını³⁸¹ ve kendine ait 550 kuruşu şu şartlarla vakfetmiştir; 550 kuruş mütevellî tarafından onu onbirbuçuk hesabıyla istirbah olump bunun 300 kuruş karşılığı gelirin 45 kuruşunun 42 kuruşu medresede bulunan 14 odada kalan öğrencilerin her birine senede mum parası olarak üçer kuruş verilecektir. Burada kalan öğrencilerden bir kişi medresenin bevvabı olacak, hizmeti karşılığı kendisine 1 kuruş verilecektir. Vakfa mütevellî olan ise 2 kuruş alacaktır. Vakfedilen paradan diğer 100 kuruşundan elde edilecek olan 15 kuruşla medrese, ev, hamam ve değirmenin tamir ve onarımına harcanacak, daha az masraf olduğu zamanlarda artan miktar mütevellî tarafından ileride olabilecek masraflar için bekletilecektir. Diğer 100 kuruşdan elde edilecek 15 kuruş gelir ise, medresede müderris olanlara ait olacaktır. Kalan 50 kuruşun geliri olan 7,5 kuruşdan 7 kuruş, medresede kalan her bir öğrenciye yarım kuruş olmak üzere verilecek, onlar da nöbetleşe her sabah namazından sonra Kur'an-ı Kerim'den birer cüz okuyarak ana-babamın ruhuna hediye edeceklerdir. Kalan yarım kuruş ise, diğer talebelere verilecektir.

Medresede müderris olanlar vakfettiğim evlerde kalacaklar, bağ, hamam ve değirmen müderrislere meşrut olacak, elde edilecek gelir ve mahsûle mutasarrıf olacaklardır.

³⁷⁷ "Bu medresenin doğu tarafına müderrislerden Leblebicizâde Hacı Ali Efendi sonradan 4 oda daha ilave ettirdiği gibi sokak tarafına da ince yontulmuş sarı taştan muntazam ve metin bir kütüphane binası, güney tarafına ahşap bir cami ve şadırvan yaptırmıştır. Daha sonra bunlar yıkılmış ve medrese arsası da Nuri Kaleli'ye 500 liraya satılmıştır... Her ihtiyaca cevap verebilecek nitelikte ve sağlamlıkta olan kütüphane binası ile yekpâre taştan oyulmuş şadırvan taşının balyozla parçalanarak moloz haline getirilmesi, kütüphane üstünde bulunan kitabe taşının dahi kırılmasına mani olunamamıştır." Tombuş, Nazmi, Müverrih Ali ve Ahfâdî Çorumda, *Çorumlu*, (940), S.19, s. 12.

³⁷⁸ Üç tarafı yol olan bu evin arsası Alaybeyoğullarına 280 liraya satılmış, üzerine yeni bir bina yapılmıştır. Tombuş, *y.a.g.m.*, s. 13.

³⁷⁹ "Çavuş Hamamı diye bilinen bu hamam, İfakat Hanım'a 3.000 liraya satılmıştır." Tombuş, *y.a.g.m.*, s. 13.

³⁸⁰ Bu değirmen Karabayraktar oğlu Mustafa ve Cırcı oğlu Hacı Osman'a 4.000 liraya satılmıştır. Tombuş, Nazmi, *y.a.g.m.*, s. 18.

³⁸¹ Bu bağ zamanla harap olmuş ve yeri de bulunamamıştır. Tombuş, *y.a.g.m.*, s. 13.

Medresede hayatta olduğu sürece Zarif oğullarından Mustafa Efendi müderris olacak, vefatından sonra ise hâkimin kararı ile tedrise muktedir faziletli bir kişi bu göreve getirilecektir.

Tevliyet hayatta oldukça Mustafa Efendi'ye vefatından sonra medresede müderris olan kimseye ait olacaktır. Vakfa, Allah rızası için belde halkı nâzır olacaktır. İleride şartlarını yerine getirilemeyecek bir durum ortaya çıkarsa gelir, fakir müslümanlara ait olacaktır.³⁸²

Sıra no: 7

Vakfın adı: Seyyid Hacı Mehmet kızı Şerife Fatma Hâtun³⁸³

Mütevellisi: Ahmet oğlu Mevlâna İsmail

Vakfedilme amacı: Medrese hizmetlerine akar temini

Ne vakfedildiği: Ayvalı köyündeki gayrimenkulleri, Çöplük Hamı'ndaki hissesinin geliri

Vakfiye tarihi: Evasıt Zilkade 1168/1755

Düşünceler: Medreseyi kendisi yaptırmıştır.

Vakfiye özeti: Evasıt Zilkâde 1168/1755 tarihli bir berattan anlaşıldığına göre³⁸⁴, Emir Ahmet mahallesinde oturan Seyyid Hacı Mehmet kızı Şerife Fatma Hâtun, Ayvalı köyünde kendine ait olan yerler ile vefat eden eşi Ömer Efendi'den dolayı kendisine düşen ve Çorum'da Çöplük Hamı diye bilinen handaki hissesini vakfederek, köyden gelecek olan mahsül geliri ve hanın kira bedelinden kendine düşen hissenin tamamının Emir Ahmet mahallesinde kendisinin yaptırdığı medrese hizmetlerine harcanmasını³⁸⁵, bu medresede Ahmet oğlu Mevlâna İsmail'in³⁸⁶ müderris olarak görev yapmasını istemiştir³⁸⁷.

³⁸² Bu vakfiyede belirtilen şartlara göre tedris işleri için tahsis edilen gelir ki 7.280 lira tutan satış bedeli Evkaf İdaresi tarafından alınmıştır. Tombuş, *y.a.g.m.*, s. 16.

³⁸³ Anakök, *a.g.e.*, s.111

³⁸⁴ *Çorumlu (1944)*, S.46, s.407, ves.no.374.

³⁸⁵ 876/1471 ve 886/1481 tarihli vakfiyeler dikkate alındığında, Kırklar cami, türbesi, medresesi diye açılan bu binalar içerisinde medresenin sonradan yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu yapılara ait yerler daha sonra harap olmuş, yıkılmış arsaları ise Tanyeri İlkokulu avlusuna katılmıştır. *Çorumlu (1944)*, S.46, s.407, dipnot.

³⁸⁶ Mehmet kızı Şerife Fatma Hâtun tarafından bina edilen medresede 2 Ramazan 1290/1873 tarihli beratıyla müderris olan İsmail oğlu Seyyid Mehmet Sadık mahkemeye müracaat ederek, "mutasarrıf olduğum ciheti mezkureyi vakfın şartı gereği lâyıkıyla yürütemediğimden dolayı kendi rızamla bu

Sıra no: 8

Vâkıfın adı: Karamançavuş mahallesinden Ölçekzâde Hacı Hasan Ağa

Mütevellisi: Seyid Mehmet b. Hasan

Vakfedilme amacı: Kendi malından yeni yaptırdığı Camikebir yanındaki sekiz odalı medrese hizmetlerine harcama yapılması.

Ne vakfedildiği: Han, boyahane, dükkan

Vakfiye tarihi: 1241

Sahife kayıt no: 210

Vakfiye özeti: Karamançavuş mahallesi sakinlerinden Hacı Hasan Ağa oğlu Ölçekzâde Hacı Hasan Ağa'ya ait, 26 Zilhicce 1241/1825 tarihli vakfiyede³⁸⁸ şu hususlar yer almaktadır;

“Çorum Camikebir mahallesinde 1240/1824 tarihinde Allah rızası için kendi malımla yaptırıp vakfeyletiğim sekiz odası bulunan medresenin müsakkafatı olmak üzere Paşa Hamamı yakınında bulunan kendi mülküm olan Cedid Han'ı, Semerciler çarşısındaki boyahanenin dört hisseden üç hisseini, yanındaki iki adet dükkanın dörtte üç sehmını vakfeyledim. Buralar mütevellî tarafından kiraya verilip gelirinden medrese müderrisine yıllık 150 kuruş üç ayların dışında (şühuru selâse) her gün kuşluk vakti ilim öğretmesi karşılığı verilsin. Yedi ayrı odada kalan talebeye senede 15 kuruş bezir yağı parası olarak ödensin. Medresenin bevvabına 30 kuruş, medrese öğrencilerinin her biri Cuma geceleri birer Yasin-i Şerif okusun ve ana-babamın ruhlarına hediye etsinler, bunun içinde kendilerine senede üç kuruş verilsin. Han ve dükkanların tamir ve onarım ihtiyacı olduğunda gerekli masraf karşılansın geriye kalan miktarın tamamı da mütevellisine verilsin.³⁸⁹

görevimi Erzincan muhacirlerinden 45 yaşındaki ders-i âm Ali oğlu Osman Efendi'ye barakıyorum” diye kayıt ettirmiş olduğundan bu görev Osman Efendi'ye tevcih edilerek kendisine 1296/1879 tarihinde berat tanzim edilmiştir. Ç.Ş.S., Def.no. 2753, s.68..

³⁸⁷ Medrese müderrisliği ile ilgili olan bir belgede, 17 Rebiülahir 1279/1862 tarihli beratıyla müderris olan İstanbul Kirazlı Mescit Medresesi müderrislerinden Ahmed oğlu Seyyid Mustafa Efendi vefat ettiğinden yerine kardeşi Ahmed oğlu Seyyid Salih Efendi'nin 5 Cemaziyelahir 1286 tarihinde görevlendirilmesi ve kendisine berat verilmesi hususu yer almaktadır. *Çorumlu (1944)*, S.51, s.423, ves.no.384.

³⁸⁸ V.G.M.A., 2140/91, 1759/289.

³⁸⁹ Hacı Hasan Ağa vakfı hayır şartlarının değiştirilmesi hakkında 18.9.1947 tarihli İdare Meclisi kararı 1965 numaralı defterin 191 sahife ve 235 sırasında özetle şu şekilde ifade edilmiştir, “ Ölçekzade Hacı Hasan Ağa vakfının vakfiyesinde yazılı hayır şartlarından hâlen yapılması mümkün olmayanlardan müderrislik şartının Camikebir imamlığına, medrese bevvabı şartının aynı caminin birinci müezzin ve

Medreseye, Ölçekzâde Mehmet Efendi hayatta olduğu sürece müderris olsun. Vefatından sonra ise evlâdından âlim olanlar ilelebet bu görevi yürütsünler.

Hayatta oldukça mütevellisi benim, vefatımdan sonra kız çocuklarımla erkek çocukları hariç olmak üzere neslimin erkek çocuklarına, bunlarda inkıraz vaki olursa kız çocuklarıma, bunlar da münkariz olursa belde bulunan ilim ve takva sahibi olanlara bu görev verilsin.”

Sıra no: 9

Vâkıfın adı: Çöplüzade Hacı Mehmet Efendi, Kurdoğlu Ali Ağa, Saceddinoğlu Hüseyin Ağa, Kaleli Mahmud oğlu Hacı Hasan, Sivacı Ahmed Usta, Tırtıl Hacı İsmail, Mazlumoğlu Hacı Hasan Ağa, Kel Hasan oğlu Hüseyin Ağa, Abdülmennan oğlu Bekir, Dumancıoğlu Mustafa Ağa, Tahiroğlu Osman ve Ömer, Hindlioğlu Muhsin Ağa, Kurdoğlu Hacı Osman, Eciroğlu Mustafa, Müezzın Mustafa Ağa,

Mütevellisi: Kurdoğlu Ali Ağa

Vakfedilme amacı: Mektep yaptırmak, hocasının ücreti için de akar temin etmek

Ne vakfedildiği: 890 kuruş

Vakfiye tarihi: 3 Safer 1253/1837

Vakfiye özeti: Çorum’da, aşağıda isimleri belirtilen hayır sahibi bir grup insan, 3 Safer 1253/1837 tarihinde Azap Ahmet mahallesi cami-i şerifi yanında, yeni bir mektep açmak amacıyla aralarında 890 kuruş toplamış, bina yapıldıktan sonra da buradan artan 560 kuruşu vakfetmişlerdir³⁹⁰.

Mütevellî tayin edilen bezzaz Kurdoğlu Ali Ağa tarafından 560 kuruşun onu onbirbuçuk hesabıyla istirbah edilmesi, yıllık olarak elde edilen paranın ribhi olan 83 kuruşun da bu mektepte çocuklara Kur’an-ı Kerim okutan hoca Efendiye mütevellî tarafından verilmesi şart kılınmıştır.

kayyumluğuna tahsisi veya bu hizmetin vâkıfın ana ve babasının ruhuna Yasin-i Şerif okunması şeklinde değiştirilmesinin uygun olacağı vakıf mütevellisi tarafından teklif edilmiş İdare meclisince alınan karar da ise bu vakıfta hâlen yapılamayan tenvir yağı şartı ile müderrislik şartının mahallî ilkokullardaki fakir öğrencilerin her türlü ihtiyaçlarına, medrese bevvabı hizmeti yerine vâkıfın ana ve babasının ruhuna Fatiha okutmak şartıyla birleştirilmesine Vakıflar Kanununun 17. Maddesi gereğince 18.9.1947 gün ve 638/598 sayılı karar ile onaylanmıştır” denilmiştir.

Ayrıca bu vakfın muhassasatının denkleştirilmesi hakkında 12.1.1948 tarihli İdare Meclisi kararı da 1757 numaralı defterin 245 sahife ve 301 sırasında kayıtlıdır.

³⁹⁰ Ç.Ş.S., Ç.H.P.K., defter kayıt no.1754, s.295.

Okul yapımı için para vakfeden kişiler ve verdikleri miktarlar ise şöyledir;

Sıra no	Vakfedenin adı	Miktarı
1	Çöplüzade Hacı Mehmet Efendi	150 kuruş
2	Kurdoğlu Ali Ağa	100 kuruş
3	Saccedin oğlu Hüseyin Ağa	100 kuruş
4	Kaleli Mahmud oğlu Hacı Hasan	100 kuruş
5	Sıvacı Ahmed usta	50 kuruş
6	Tırtıl Hacı İsmail	50 kuruş
7	Mazlumoğlu Hacı Hasan Ağa	50 kuruş
8	Kel Hasan oğlu Hüseyin Ağa	50 kuruş
9	Abdülmenan oğlu Bekir	25 kuruş
10	Dumancıoğlu Mustafa Ağa	15 kuruş
11	Tahiroğlu Osman ve Ömer	50 kuruş
12	Hindioğlu Muhsin Ağa	25 kuruş
13	Kurdoğlu Hacı Osman	25 kuruş
14	Ecioğlu Mustafa	25 kuruş
15	Müezzın Mustafa Ağa	50 kuruş
	TOPLAM	890 kuruş
	Mektep inşası için masraf	330 kuruş
	KALAN	560 kuruş

Sıra no: 10

Vâkıfın adı: Ebubekir Efendi oğlu Seyyid Ahmet Hulusi Paşa

Mütevellisi: -----

Vakfedilme amacı: Müderrise ücret ödenmesi, öğrencilere yemek ücreti ödenmesi, yaptırdığı çeşmelerin bakım masraflarının karşılanması, vakıf görevlilerine ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: 34.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1 Rebiülevvel 1254/1838

Düşünceler: Vakıf hesaplarının her sene Evkâf-ı Hümâyun müfettişlerince kontrol edilmesi istenmiştir.

Vakfiye özeti: Rikâb-ı Hümâyûn kaymakamı, Ebubekir Efendi oğlu Seyyid Ahmet Hulusî Paşa, vakfiyesinde şu hususları ifade etmiştir³⁹¹; 34.000 kuruşun istirbah olunmasını, elde edilen gelirden Çorum'da vâkıfın yeni yaptırdığı medresenin³⁹² müderrisine senede 400 kuruş yemek ve hizmeti karşılığı olarak ödenmesini, medresede kalan öğrencilere eşit olarak paylaştırılmak üzere yemek ücreti olarak 600 kuruş ödenmesini, medresede kalan öğrencilerden birisinin imamet hizmetini yürütmesi karşılığı 600 kuruştan kendisine düşen hissedenden başka senede 60 kuruş hizmeti karşılığı verilmesini, öğrencilerden birisine bevvablık hizmeti karşılığı hissesine ilave olarak ayrıca 25 kuruş verilmesini, aynı şehirde susayan herkesin ihtiyacı için yaptırdığı çeşmenin su kanallarını temizleyen kimseye 60 kuruş hizmeti karşılığı ödenmesini, medrese ve çeşmenin tamir, onarım ve diğer ihtiyaçlarının giderilmesi için belde müftisinin nâzır olmasını bu hizmeti karşılığı kendisine 60 kuruş verilmesini, binaların tamir ve onarımları için 150 kuruşun medrese müderrisine verilmesini, tamir ve onarımlardan para artarsa bu miktarın vakfedilen ana paraya ilave edilmesini, tamir ve onarımlar için yapılacak işlemlerde harç adı altında bir şey alınmamasını, vakfiyede belirtilen mekteb-i şerif, kabristan ve kayıkhaneye tamir için yıllık 250 kuruş harcanmasını, eşi Nefise Hanım'ın yaptırdığı çeşme ve su yollarının tamir için 450 kuruş harcanmasını, câbi'ye 260 kuruş verilmesini, vakıf hesaplarının her sene Evkâf-ı Hümâyûn müfettişlerince kontrol edilmesini bu işlemler için 50 kuruş ödenmesini, vakfa muhasip olan kimseye 40 kuruş verilmesini, gelirden ne kadar artarsa bu miktarın da ana paraya ilave edilmesini şart kılmıştır.

29 Zilhicce 1258 tarihli bir ilave ile medrese müderrisine verilen 400 kuruşa her sene için buğday bedeli olarak 600 kuruş ilavesiyle toplam 1.000 kuruş ödenmesini kayda aldırmıştır.

Sıra no: 11

Vakfın adı: Akpınar mahallesi ahalisinden Hacı Ali Efendi b. Mahmut

Mütevelli'si: ———

³⁹¹ Çorumlu, (939), S.XV, s. 1199-202, ves.no. 149; Anakök, a.g.e., s.107,109,110

³⁹² Medrese hakkında bilgi için bkz. B.O.A., Evkaf İradeleri, I, 326.

Vakfedilme amacı: Mahallede vakfettiği evi dersane ve mektep olarak kullanılmakta olup dolabında bulunan kitapları.

Ne vakfedildiği: Kendi evi ve 36 kitabı

Vakfiye tarihi: 5 Muharrem 1260/1844

Sahife kayıt no: 2

Vakfiye özeti: Akpınar mahallesinden Mahmut oğlu Hacı Ali Efendi, "kendi evimde bulunan 1 cilt Mushaf-ı Şerif, 1 Tefsir-i Şerif'in nısf-ı evveli, cüz-i Nebe' Sûresi Tefsiri Kâdı maa Teysîr, 2 cilt vâiz mecmuası, Buhârî Şerif nısf-ı müntehab, Şifa-i Şerif, Siyer-i Şerif basma, üç cilt Okyanus Lügati, 1 cilt Burhan-ı Kâti', 1 cilt Şâhidî?, 1 cilt Farsî Tuhfe-i Vehbî, Halebî Şerhi, Hilyetü'n-Naci, Sarf Cümlesi, Nahv Cümlesi, Mantık Cümlesi, Dürr-ü Nâci, Hayâlî, Celâl, Muhtasar Müntehî, Kudûrî, Ferâiz maa Seyyide, Mesnevî Şerif, Hoca Hâfız Şirâzî, Gülüstan Şerhi, Divan-ı Câmi, Kavaid Mecmuası, Muhtasar Meânî, Şemâil-i Şerif Şerhi, Kadızâde Birgivî, Hizb-i Azam Şerhi, Muhammediye kitapları ile kendime ait evimi şu şartla vakfettim. Aynı mahallede bulunan evim dersane ve mektep olup buradaki dolaplar içinde kitaplarım korunsun. Hayatta oldukça tevliyet bana vefatımdan sonra çocuklarım mütevellî olsun. Allah korusun inkıraz olursa Çorum'da ulemâ arasından birine verilsin" demiştir.³⁹³

Sıra no: 12

Vâkıfın adı: Seyyid Ebubekir Efendi

Mütevellisi: Kendisi-çocukları

Vakfedilme amacı: Aynı mahalledeki Çırakhoca mektebinde sıbyan olan kişiye

Ne vakfedildiği: 500 kuruş

Vakfiye tarihi: 13 Rebiülevvel 1271/1855

Vakfiye özeti: Sofular mahallesinden sıbyan muallimi Seyyid Ebubekir Efendi, kendi malından ayırdığı 500 kuruşu şu şartla vakfetmiştir. Mütevellî, hayatta oldukça kendisi, vefatından sonra ilelebet çocukları olacaktır. Paradan elde edilecek gelir aynı mahallede bulunan Çırakhoca mektebi diye bilinen mektepte sıbyan muallimi olan kişiye verilecektir.³⁹⁴

³⁹³ Ç.Ş.S. Def.no: 2746, s.97

³⁹⁴ Ç.Ş.S. Def.no: 2747, s.32

Sıra no: 13

Vâkıfın adı: Gülabibey mahallesinden müderris Mehmet Efendi ibn Osman

Mütevelli: Küçükoğlu Osman

Vakfedilme amacı: Gülabibey cami yanındaki Ömer Nehci medresesindeki dolaba konulan kitapların hâfız-ı kütübüne ücret, mütevellîye ve cüz okunmasına.

Ne vakfedildiği: 38 kitap ve 200 kuruş

Vakfiye tarihi: 9 Rebiülevvel 1280/1843

Sahife kayıt no: 13

Düşünceler:

Vakfiye özeti: Gülabibey mahallesi sakinlerinden Osman oğlu Müderris Mehmet Efendi vakfiyesinde, sahip olduğu kitapları ile 200 kuruşu aşağıda belirtilen şartlarla vakfettiğini şu şekilde ifade etmiştir³⁹⁵. “Kendi malım olan ve isimleri belirtilen toplam 38 cild kitapla, 200 kuruşu şu şartlarla vakfettim. Kitaplar, adı geçen mahallede Ömer Nehci Efendi tarafından yaptırılan Cami-i Şerif içerisinde bulunan dolaba konulup, bu caminin avlusunda bulunan medreseden dışarı çıkarılmamak üzere talebeler bunlara müracaat ederek istifade etsinler. 200 kuruş ise, mütevellî tarafından eksilmeye meydan verilmeden ve kalemiyye nâmıyla dahî bir nesne alınmadan, onu onbirbuçuk hesabıyla istirbah olunsun. Bu iş için mütevellî ve hâfızı kütüp olanlar mutasarrıf olsun. Bunlar da Perşembe günleri ikindi namazı sonrası bu cami-i şerifte Kur’an-ı Kerim’den bir cüz tilâvet etmekle birlikte Pazartesi ve Cumalarla, mübarek gecelerde bir hatm-i şerif okuyarak hâzır olan cemaatle dualasın, sevabını Hz.Peygamber’in, vâkıfın ana-babasının ve akrabalarının ruhlarına hediye etsinler. Ölünceye kadar tevliyet bana, sonra erkek çocuklarımın soyuna, daha sonra akrabalarım onlar da biterse Gülabibey mahallesinden bu işe muktedir birine meşruta olsun” demiştir.

Sıra no: 14

Vâkıfın adı: Çorum’da Tepecik mahallesinden Bozdoğanlıoğlu Ahmet bey ibn Süleyman

Mütevelli: Büyük oğlu Mehmet

³⁹⁵ Ç.Ş.S., defter no.2748, s.7.

Vakfedilme amacı: Humsu (beşte biri) mütevellîye ve 50 kuruş dükkan tamirine, kalanı ise Şeyheyüp cami yanında bulunan medresedeki (Defterdar medresesi) talebelerin aydınlatma giderlerine.

Ne vakfedildiği: Demirciler çarşısında Dedeoğlu Hamı yanında bir adet dükkanın yarısı.

Vakfiye tarihi: 1295/1878

Sahife kayıt no: 26

Vakfiye özeti: Tepecik mahallesinde oturan Bozdoğanlı oğullarından Süleyman Ağa oğlu Zaim Ahmed Bey, mütevellî tayin ettiği oğlu Mehmet Ata ile birlikte tescil ettirdiği vakfiyesinde şöyle demiştir.³⁹⁶

“Çorum çarşısı Demirciler sokağında bulunan Dedeoğlu Hamı demekle meşhur hanın bitişiğinde bulunan 4 numaralı dükkanın yarısını annemin erkek kardeşi Hüseyin Ağa hayatta iken, Çorum’daki Kütüphane medresesindeki âlim ve talebeler için vakfetmişti. Bundan 68 sene önce vefat eden annem Hatice Hâtun’dan bana miras kaldığı için kendi mülküm olan bu dükkanın diğer yarı hissesini de ben vakfediyorum. Şart olarak da, Dükkanın yarısı mütevellî tarafından seneden seneye piyasa bedeli üzerinden kiraya verilmesini, gelirin beşte birinin mütevellîye ait olmasını, dükkanın yarısının tamir ve onarımına 50 kuruş ayrılmasını, kalan miktarın tamamının Şeyh Eyyüp mahallesinde bulunan Defterdar medresesinde bulunan ilim talabelerinin sirâcına³⁹⁷ verilmesini istiyorum” demiştir.

Vâkîf, hayatta olduğu sürece tevliyetin, önce kendisine, vefatından sonra erkek çocuklarının sâlih ve büyüğüne, inkıraz olursa ülema, eşrâf ve ileri gelenlerin görüşleriyle, aynı mahalleden bu işi yürütebilecek kabiliyette birine ait olmasını talep etmiştir

Sıra no: 15

Vâkıfın adı: Hacınasrullah mahallesinden ıstabl-i âmire müdürü pâyesini haiz Alaybeyizâde Hacı Osman Ağa b. Mehmet Ağa

Mütevellîsi: Oğlu Mehmet Seyyit Ağa

³⁹⁶ Ç.Ş.S., defter, no.2753, s.93.

³⁹⁷ Sirâc: ıfak, kandil, mum

Vakfedilme amacı: Camikebir civarında bir adet kahve, bir adet semerci dükkanlarının kira gelirinun üçte biri Hacınasrullah mahallesinde kendisinin yaptırdığı medrese müderrisine ve mescit imamına ücret ödenmesi

Ne vakfedildiği: Bir adet kahve, bir adet semerci dükkanı ve bir de Eskiğin bağlarında bağ.

Vakfiye tarihi: 1307/1889

Sahife kayıt no: 46, 147

Sıra no: 16

Vakfın adı: Çöplü diğer adı Sabretmez Köyünden Halil Hayrullah b. Mahmut

Mütevelli: Çorum Çöplü mahallesinden Karaalemdarzâde Ömer Efendi

Vakfedilme amacı: Medresenin tamiri ve hizmet giderlerine harcanması.

Ne vakfedildiği: Çöplü köyünde kendi arsası üzerine yine kendi malıyla yaptırdığı 6 oda 1 dersaneli medrese ve 2.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1315/1897

Sahife kayıt no: 134

Sıra no: 17

Vakfın adı: Çay köyünden Süleyman oğlu Şamil Ağa

Mütevelli: Ateşfakızâde Cemil Efendi

Vakfedilme amacı: Bağına yaptırılan 5 odalı ve 1 dersaneli medresenin masrafı için harcanması.

Ne vakfedildiği: 1.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 25 Safer 1323

Sahife kayıt no: 111

Vakfiye özeti: Çorum Hüseyinabad nahiyesi Çay Köyü ahalisinden ve Erzincan muhacirlerinden olan Musa oğlu Şamil Ağa, kendi malından mecdiye ondokuz kuruş hesabıyla 1.000 kuruşu, köy halkı tarafından yeni yaptırılan ve içerisinde talebelerin kaldığı 5 oda, 1 dersane ve müstemilâtı olan medreseye şu şartla vakfetmiştir; Mütevelli tarafından 1.000 kuruş istirbah olunacak, ana para sabit kalmak şartıyla yıllık geliri olan 120 kuruşun yarısı mütevellide biriktirilip ihtiyaç hasıl oldukça sarf

olunacak, diğer yarısı mütevellî tarafından tedris hizmetinde bulunan kişiye³⁹⁸ seneden seneye verilecektir.

Hayatta olduğu sürece tevliyet kendisine ait olacak, vefatından sonra ilelebet erkek çocuklarına inkıraz olursa medresede müderris olan zâtın uygun gördüğü ahâlden bir kimseye ücretsiz olarak verilecektir. İleride medrese hizmeti yürütülemeyecek olursa gelirin tamamı fakir müslümanlara ait olacaktır³⁹⁹.

Sıra no: 18

Vâkıfın adı: Münib Efendi oğlu Madenzâde Hacı Salim Ağa

Mütevellisi: Kendisi daha sonra Said Efendi oğlu Abdurrahman İhsan Efendi

Vakfedilme amacı: Mukabele okunması, çeşme tamir ve onarımı, öğrencilere Regaib gecesinde yemek verilmesi, öğrencilerin ışık ve aydınlatma giderleri, çeşme önü aydınlatılması

Ne vakfedildiği: 2 adet değirmen, 1 adet dükkan

Vakfiye tarihi: 4 Ramazan 1325/1907

Vakfiye özeti: İsa Halife mahallesinde oturan Münib Efendi oğlu Madenzâde Hacı Salim Ağa, Hamamlıçay köyündeki 10.000 kuruş kıymetli bir adet değirmeni yine Ovasaray köyünde 5.000 kuruş kıymetli un değirmenini, Kürekçiler çarşısında bulunan 1.500 kuruş kıymetli dükkanını vakfetmiştir.⁴⁰⁰

Vâkıf, değirmenler ve dükkanın mütevellî tarafından kiraya verilmesini, gelirin ise şu şekilde değerlendirilmesini şart kılmıştır,

Hamamlıçay köyündeki değirmenin yıllık kira gelirinden üç kile, Çorum'daki İsa Halife mahallesinde bulunan cami-i şerifte, Ramazan ayında her ikindi namazı sonrası hatm-i şerif için Kur'an-ı Kerim okuyan hâfıza verilmesini,

Ovasaray köyündeki değirmenin yıllık gelirinin üçte biri, İsa Halife mahallesinde kendisinin yeniden inşa ettiği mektebteki çeşmenin, tamir ve onarımı ile

³⁹⁸ Vâkıfın şartları içerisinde yer alan medrese müderrisliğinin kendisine tevcihi için 23 Rebiülevvel 1323/1905 tarihinde müracaat eden ulemâdan Ali Efendi oğlu Yusuf Efendi'ye bir kıt'a berat verilmiştir. Ç.Ş.S., Def.no. 2761, s.94.

³⁹⁹ Ç.Ş.S., Def.no. 2761, s.94; Ç.H.P.K. 28470 nolu dosyada bulunan ve Eşref Ertekin tarafından tanzim edilen 15 sıra numaralı belge de aynı konu yer almaktadır.

⁴⁰⁰ Ç.Ş.S., Def.no. 2761, s.360; V.G.M.A., 1965/88

bu mektepte dinî ilimler okuyan çocuklara her sene Regaib gecesinde yemek verilmesini, gelirin üçte ikisinin ise mum, yağ ve diğer giderlerine harcanmasını,

Dükkan gelirinin ise, aynı mahallede bulunan Abide denilen çeşmenin önünde onbeş kızılık parlaklıkta mum masrafına verilmesini,

Hayatta oldukça vakıf tevliyetinin kendisine, vefatından sonra ise Said Efendi oğlu Abdurrahman İhsan Efendi'ye ait olmasını, vefat edince onun oğullarından salih ve büyük olanının bu görevi üstlenmesini, ileride şartlar yerine getirilemeyecek olursa gelirin mutlaka fakir müslümanlar için harcanmasını istemiştir.

Sıra no: 19

Vakfın adı: Büyükcamili köyünden Dede Kargınlı oğlu Galip Garip Bey

Mütevelli: Mahkeme ikinci katibi Hâfız Bekir b. Hasan

Vakfedilme amacı: Belirtilen akarın üstündeki dört oda mektep olup altındaki dükkanların kira geliri vergi ve diğer masraflar ile tevliyete ait olması.

Ne vakfedildiği: Üst katta 4 oda, alt katta 2 dükkan ve 1 adet ev

Vakfiye tarihi: 1335/1917

Sahife kayıt no: 204

Sıra no: 20

Vakfın adı: Şeyheyüp mahallesinden olup Orman ve Ziraat Nezâreti zabıtalardan olarak İstanbul'da Mehmet Efendi mahallesinde sakin Ahmet Ramiz Bey b. İzzet Efendi

Mütevelli: Çorum Camikebir mahallesinde oturan Çorum müftüsü Hacı Mustafa Efendi b. Süleyman

Vakfedilme amacı: Ahmediye medresesi hizmetlerine

Ne vakfedildiği: 2.000 kuruş kıymetli bir ev.

Vakfiye tarihi: 1341/1922

Sahife kayıt no: 63

Sıra no: 21

Ali İzzet Efendi oğlu Ahmet Ramiz Efendi tarafından Çorum Şeyheyyüp mahallesinde yaptırılan Ahmediye medresesine, vâkıf Ahmet Ramiz Efendi'nin müderris olarak Çorum ülemâsından Yusuf Ağa oğlu Mustafa Hilmi Efendi'yi tayin eylediği 21 Recep 1325 tarihli belgede ifade edilmiştir⁴⁰¹. Müderris Mustafa Hilmi Efendi, tekkede daha önce inşa edilen dershanede tatil günleri dışında âdet olduğu üzere ulûmu âliyye tedaris edip, görevi ihmal etmeyecek, hizmeti karşılığı olarak kendisine aylık 100 kuruş üzerinden yılda 1.200 kuruş ödeme yapılacaktır. Vefatından sonra oğullarından tedrise ehil ve takva sahibi olanı bu görevi devam ettirecektir. Çocuklarından bu görevi yürütecek kimse olmazsa mahallî ülemadan mütevellinin uygun göreceği bir kişi bu görevi yürütecektir. Vakfın gelirinden Çorum kasabesindeki akrabalarının fakirlerine tahsis eylediği hissedenden Çorum'a bağlı Bügdüz köyünde bulunan akrabaları da istifade edeceklerdir.

Hayatta oldukça tevliyet kendisine vefatından sonra hanımı Sabire Hâtun'a ait olacaktır.

⁴⁰¹ Ç.Ş.S.,Def.no. 2761, s.344, 346.; Çorumlu (1945), S.54, s.496, 500-501, ves.no: 436

III- SOSYAL AMAÇLI VAKIFLAR

Sıra no: 1

Vâkıfın adı: Ömer Nehci Efendi

Mütevellisi: Çocukları

Vakfedilme amacı: Muhtelif konular

Ne vakfedildiği: Çok sayıda gayrimenkul ve arazi geliri

Vakfiye tarihi:

Sahife kayıt no: 27

Vâkıf Ömer Nehci Efendi, 9 Rebiülevvel 1217/1802 tarihli vakfiyesine yaptığı bir ilavede⁴⁰², Yılın Ovacığı adlı köyün bütün mahsul geliri ve rüsûmatını daha önce vakfettiği Gülabibey cami, medrese ve cami yanındaki çeşmenin su yollarının tamir ve onarımının yapılması ile birlikte iki adet zer-i mahbûbi⁴⁰³ İstanbulun de Mekke-i mükerrerme fakirlerine gönderilmesini istemiştir.

Sıra no: 2

Vâkıfın adı: Bardakçioğlu Ömer Bey

Vakfedilme amacı: Sancaktar mahallesinde bulunan çeşmenin tamir ve masrafları için.

Ne vakfedildiği: Bir çift tabanca

Vakfiye tarihi: 1235/1820

Düşünceler: Şeyheyüp ve Sancaktar cami mütevellileri arasında problem olmuştur.

Vakfiye özeti: Çorum Şeyheyüp mahallesi sakinlerinden olup askeriyyeden Bardakçı oğlu Ömer Bey, kendi malı olan bir çift tabancasını Sancaktar mahallesinde bulunan çeşmenin tamir ve masrafları için 1235/1820 tarihinde vakfetmiştir⁴⁰⁴.

Sıra no: 3

Vâkıfın adı: Cinlioğlu Mustafa

Vakfedilme amacı: Ulucami ve çeşmesinin masraflarına

Ne vakfedildiği: 200 kuruş

⁴⁰² V.G.M.A., 1211/579/24-17

⁴⁰³ "25 kuruş değerinde bir altın para. 1202/1787 de üç buçuk kuruş değer konulmuş ve II.Mustafa devrinde çıkartılmıştı." Devellioğlu, a.g.e., s.1180.

Vakfiye tarihi: 19 Recep 1241/1825

Vakfiye özeti: Gülabibey mahallesinden Cinlioğlu Mustafa, vakfiyesinde belirttiğine göre⁴⁰⁵, 200 kuruş vakfettiğini, bu paranın istirbah edilmesi sonucu elde edilecek gelirin Ulucami ve çeşmesinin tamirine harcanmasını istediğini ifade etmiştir.

Sıra no: 4

Vakfın adı: Yürekçioğlu kızı Ümmehan Hâtun

Mütevelli: Çöşderoğullarından Seyyid Ali oğlu Seyyid Osman

Vakfedilme amacı: Akpınar mahallesinde bulunan çeşmenin bakım-onarım giderlerine

Ne vakfedildiği: 98 kuruş

Vakfiye tarihi: 9 Muharrem 1244/1828

Vakfiye özeti: Çorum Akpınar mahallesinden Yürekçioğlu kızı Ümmehan Hâtun, vakfiyesinde belirttiğine göre⁴⁰⁶, hayatta iken malının üçte birinden 98 kuruş vakfetmiş, mütevellî olarak Çöşderoğullarından Seyyid Ali oğlu Seyyid Osman'ı tayin ederek bu paranın istirbahı ile elde edilecek gelirin aynı mahallede bulunan çeşmenin tamir ve onarım masraflarına harcanmasını istemiştir.

Sıra no: 5

Vakfın adı: Sofular mahallesinden Abdülkerim

Mütevelli: Hacı Ömer

Vakfedilme amacı: Musallaya içme suyu getirilmesi

Ne vakfedildiği: Dükkanının yarısı

Vakfiye tarihi: 3 Recep 1249/1833

Vakfiye özeti: Sofular mahallesinden Abdülkerim, Semerciler çarşısında bulunan keçeci dükkanının yarısını, dükkanın karşısında bulunan taş musallaya Allah'ın kulları için diye içme suyu getirilmesi için vakfetmiştir⁴⁰⁷.

Bu dükkanın kiraya verilmesi ve elde edilen gelirin çeşmeye harcanması için de kardeşi Hacı Ömer'i mütevellî tayin etmiştir.

⁴⁰⁴ Ç.Ş.S., Def.no.1754, s.312

⁴⁰⁵ Ç.Ş.S., Ç.H.P.K., defter kayıt no.1754, s.39.

⁴⁰⁶ Ç.Ş.S., Ç.H.P.K., defter kayıt no.1754, s.111.

⁴⁰⁷ Ç.Ş.S., Ç.H.P.K., defter no.1754, s.288.

Sıra no: 6

Vâkıfın adı: Hayal Ömer'in kızı Meryem Hâtun

Mütevelli: Kalınkulak Ali oğlu Hâfız Mehmet

Vakfedilme amacı: Cami imamı ve müderrise ücret ödenmesi, Yasin sûresi okunmasına, cami aydınlatmasına, kaldırım taşı döşenmesine

Ne vakfedildiği: 450 kuruş

Vakfiye tarihi: 21 Şaban 1252/1836

Vakfiye özeti: Çepni mahallesinden Hayal Ömer'in kızı Meryem Hâtun, 21 Şaban 1252/1836 tarihli vakfiye tescil kaydında belirttiği üzere⁴⁰⁸, Kalınkulak Ali oğlu Hâfız Mehmet'i mütevelli tayin eyleyerek, 100 kuruş aynı mahalledeki cami-i şerifin mihrabına, 150 kuruş Yasin-i şerif okuması için Köse'nin Mustafa'ya, vefatından sonra da aynı şartla ilelebet onun çocuklarına, 50 kuruş müderris Mehmet Efendi'ye, 50 kuruş cami-i şerifin mumlarına, 100 kuruş da mahalledeki kaldırım taşları masraflarına harcanmak üzere vakfetmiştir. Mütevelli tarafından bu paralar istirbah olunarak belirtilen oranlarda harcama yapılmasını istemiştir.

Sıra no: 7

Vâkıfın adı: Bakırcı Musa

Mütevelli: ———

Vakfedilme amacı: Han camisine balmumu alınması, su küpü hizmetleri

Ne vakfedildiği: 1 adet bakırcı dükkanı

Vakfiye tarihi: 1252/1836

Vakfiye özeti: Acceliülâ mahallesinden Bakırcı Musa, Bakırcılar sokağında bulunan bir adet bakırcı dükkanını bütün malzemeleriyle birlikte şu şartlarla vakfetmiştir⁴⁰⁹. Dükkan, kiraya verilerek yıllık gelirinden Şaban ayında Han camisine bir vakiyye balmumu alınmasını, kalan miktarın da dükkan yanında bulunan su küpü hizmetine harcanmasını istemiştir.

⁴⁰⁸ Ç.Ş.S., Ç.H.P.K., defter no.1754, s.330

⁴⁰⁹ Ç.Ş.S., Ç.H.P.K., defter no.1754, s.334.

Sıra no: 8

Vâkıfın adı: Kulaksızoğlu Hacı Halil

Mütevellisi: Tekkenişin oğlu Hacı Seyyid

Vakfedilme amacı: Çeşme tamiri, cami aydınlatması

Ne vakfedildiği: 400 kuruş

Vakfiye tarihi: -----

Düşünceler: Vakıf hakkında defterde tarih yoktur. Ancak bu kaydın ön ve arkasından gelen kayıtlar 1252/1836 tarihlidir. Ayrıca harcama yapılacak cami ve çeşme ismi de belirtilmemiştir.

Vakfiye özeti: Azap Ahmet mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Kulaksızoğlu Hacı Halil adlı kimse, hayatta iken malının üçte birinden hâne-i avârzına 100 kuruş, çeşme tamirine 100 kuruş, cami-i şerifin aydınlatılmasına 100 kuruş, ayrıca Sofular mahallesinde bulunan mescid-i şerifin aydınlatılması için de 100 kuruş olmak üzere toplam 400 kuruş vakfederek mütevelliliğine Tekkenişin oğlu Hacı Seyyid'i tayin eylemiştir⁴¹⁰.

Sıra no: 9

Vâkıfın adı: Darağacıoğullarından Ebubekir oğlu Hacı Osman Ağa

Mütevellisi: Oğlu Seyyid Hacı Ebubekir

Vakfedilme amacı: Demirciler sokağında iki adet memşa (tuvalet) ve civarında birkaç yeni çeşme yaptırılarak buralara içmesuyu getirilmesi.

Ne vakfedildiği: 7.500 kuruşu

Vakfiye tarihi: 29 Zilhicce 1257

Düşünceler: Sicil kayıtlarında aynı sahifede aynı şahsa ait vakfiye iki şekilde yazılmıştır. Aşağıda her ikisi de verilmiştir

Vakfiye özeti: Hacıyusuf mahallesinden Darağacıoğullarından Ebubekir oğlu Hacı Osman Ağa, mütevellî tayin eylediği oğlu Seyyid Hacı Ebubekir huzurunda 7.500 kuruşu şu şartla vakfetmiştir;

“Bu paranın 6.000 kuruşu ile Demirciler sokağında iki adet memşa (tuvalet) ve civarında birkaç yeni çeşme yaptırılarak buralara içmesuyu getirilsin. Kalandan 1.500

kuruş mütevellî tarafından rehni sağlam kefilî iyi olanlara senede onu onbirbuçuk hesabıyla çalıştırılsın. Elde edilen gelir, tuvalet, çeşme ve temizsu (içme suyu) tamir ve onarım vs. giderleri için harcansın. Oğlum ücretsiz olarak tevliyyete mutasarrıf olsun.”⁴¹¹ demiştir.

- Hacıyusuf mahallesinden Darağacıoğullarından Ebubekir oğlu Hacı Osman Ağa, mütevellî tayin eylediği oğlu Seyyid Hacı Ebubekir huzurunda kendi malından 13.000 kuruş ile 2.000 kuruş kıymetli aynı mahallede bulunan evi şu şartla vakfetti. “6.000 kuruş ile Demirciler sokağında iki memşa ve bir çeşme yaptırılarak buralara temiz su getirilsin. 1.500 kuruş istirbah olunarak elde edilen gelir memşa ve suyunun tamir ve onarımlarına harcansın. 1.200 kuruş ve 2.000 kuruşluk evi eşime verdim, o da kabul eyledi. Küçük kızlarım Aişe ve Emine herbirine 1.100'er kuruşdan 2.200 kuruş hibe eyledim. Seyyide kızları Hatice, Fatma ve Asiye'ye her birine 600 kuruştan 1.800 kuruş verdim. 300 kuruş, vefatımda techiz ve tekfinime harcansın” dedi.

Ebubekir ise, “2.000 kuruş kıymetli ev ve 13.000 kuruş ile benim asla alâkam ve müdahalem yoktur” dedi.⁴¹²

Sıra no: 10

Vâkıfın adı: Hacı Yusuf mahallesinden Hacı Musa oğlu Osman zevcesi Emine Hâtun

Mütevellîsi: Hacı Hasan

Vakfedilme amacı: Hacı Yusuf mahallesindeki pınara

Ne vakfedildiği: Hükümet yanında Secaaddin ve Dişikırık oğlu dükkanları yanında bir dükkan

Vakfiye tarihi: Gurre Rebiülevvel 1258/1842

Sahife kayıt no: 2

Vakfiye özeti: Hacı Yusuf mahallesi sakinlerinden Hacı Musa oğlu Osman'ın hanımı Emine Hâtun mahkemeye gelerek şöyle dedi:

“Saray (hükümet binası) yanında etrafında Saceddin oğlu ve Dişikırık oğlu dükkanları olan bir adet dükkanı vakfediyorum. Bu dükkanın geliri aynı mahallede bulunan pınara harcansın. Mütevellî olarak da Hacı Hasan'ı tayin ediyorum.”⁴¹³

⁴¹⁰ Ç.Ş.S., Ç.H.P.K., defter no.1754, s.318.

⁴¹¹ Ç.Ş.S. Def.no: 2746, s.55

Sıra no: 11

Vakfin adı: Emirahmet mahallesinde Kara Mustafa Ağa zevcesi Asiye binti Halil

Mütevellisi. Emirahmet mahallesi muhtarı Seyyid Memiş Ağa b. Ahmet

Vakfedilme amacı: Mahalledeki pınara ve camide Kur'an tilavetine

Ne vakfedildiği: Ev, cehrilik ve eşya bedeli ikiyüz kuruş.

Vakfiye tarihi: 17 Şaban 1259/1843

Sahife kayıt no: 1

Vakfiye özeti: Emirahmet mahallesi sakinlerinden Kara Mustafa Ağa'nın hanımı Halil kızı Asiye vekil tayin ettiği Hocalardan İbrahim oğlu Seyyid Hasan Ağa aracılığıyla, vakfi için aynı mahalle muhtarı Ahmet oğlu Seyyid Memiş Ağa'yı mütevellî tayin etti. Herşeyi ile birlikte kendi evini 300 kuruş, Çomar mevkiinde meyveli ve meyvesiz ağaçları ile birlikte cehrilikliğini 300 kuruş, muhtelif eşya bedeli 200 kuruş, iki kat yatak 100 kuruş toplam 900 kuruşa kızları Şerife ve Meryem'e sattı. Daha sonra kızlarına 250'şer kuruş hibe etti. Geriye kalan 400 kuruşun 200 kuruşunu aynı mahallede bulunan çeşmenin tamir ve onarımı için harcanmasını istedi. Kalan 200 kuruşun da 100 kuruşunu aynı mahalledeki mescid-i şerifte yakılacak olan aydınlatma mumlarına harcanmasını, 100 kuruşunu da Perşembe ve Pazartesi günlerinde Kur'an-ı Kerim'den bir cüz okuyarak sevabını kendi ruhu için hediye edecek olan Leblebicioğlu Feyzullah Efendi'nin oğlu Mehmet Efendi'ye, o da vefat ederse ilelebet onun çocuklarına aynı hizmet karşılığı verilmesini istedi.

Vâkif, 200 kuruşun mütevellî tarafından onu onbirbuçuk hesabıyla istirbah edilmesini, eksik ve fazla alınmamasını, kalemiyye adıyla herhangi bir ödeme yapılmamasını şart kılarak elde edilecek gelirden 15 kuruşunun Ramazan ayının guresinde (başında) aydınlatma mumu alınmasını, 15 kuruşunu cüz okuyacak olan Mehmet Efendi'ye teslim edilmesini ifade etti.⁴¹⁴

⁴¹² Ç.Ş.S. Def.no: 2746, s.55

⁴¹³ Ç.Ş.S. Def.no: 2746, s.95

Sıra no: 12

Vâkıfın adı: Veli kızı Keziban hanım

Mütevellisi: Mustafa Kavas

Vakfedilme amacı: Cami hatibine ücret ödenmesi, caminin aydınlatılması, çeşme yapımı.

Ne vakfedildiği: 300 kuruş

Vakfiye tarihi: 3 Muharrem 1260/1844

Vakfiye özeti: Şeyheyüp mahallesi sakinlerinden Veli kızı Keziban hanım İbek köyünden iki karasığır ineği, bir tosun ve iki danasını (inek yavrusu) 350 kuruşa aynı köyden Mustafa Kavas'a sattıktan sonra, 100 kuruşunu aynı mahalledeki caminin kürsü meşihatına, 100 kuruşunu aynı caminin kandiline, 100 kuruşunu Yaydığıncı denilen yerde bir çeşme tamirine harcanmak üzere vakfetti. Mustafa Kavas'ı mütevellî tayin eyledi.⁴¹⁵

Sıra no:13

Vâkıfın adı: Camikebir mahallesinden Mehmet Ağa oğlu Hacı Vaiz oğlu Seyyid Ali Ağa

Mütevellisi: Tombuşzâde Ömer oğlu Seyyid Ali

Vakfedilme amacı: Muzaffer Paşa diğer adı Medrese cami şerifi imamına ücret verilmesi, Aynı mahalledeki çeşmenin ve kanallarının tamir ve onarımı, cami aydınlatması, su taksim hizmetlerine, su yolu tamir ve onarımına. Kur'an-ı Kerim okuyan hafızlara.

Ne vakfedildiği: 1.700 kuruş ve Kürekçiler çarşısında bir adet dükkan

Vakfiye tarihi: 6 Safer 1260/1845

Sahife kayıt no: 1

Düşünceler: Bu vakfiyeden biri vâkıfa vekil Seyyid Osman Hilmi b. Abdurrahman Karaalizâde'de bulunmaktadır.

Vakfiye özeti: Camikebir mahallesi sakinlerinden Mehmet Ağa oğlu Hacı Vaiz oğlu Seyyid Ali Ağa adına vekâleti bulunan Abdurrahman Efendi oğlu Kara Ali

⁴¹⁴ Ç.Ş.S. Def.no: 2746, s.95

⁴¹⁵ Ç.Ş.S. Def.no: 2746, s.113

oğullarından Seyyid Osman Hilmi Efendi, mütevellî tayin edilen Tombuşoğullarından Ömer oğlu Seyyid Ali ile birlikte Kâdî'ya müracaat ederek düzenlettirdiği vakfiyesinde belirttiğine göre⁴¹⁶;

Seyyid Ali Ağa, kendi malından ayırdığı 1.700 kuruşu Allah rızası için vakfetmiştir. Şart olarak da, paranın tamamının mütevellî tarafından onu onbirbuçuk hesabıyla istirbah olunmasını, kalemiyye (resmî yazışmalarda ödenen ücret) adıyla bir şey alınmamasını, elde edilecek gelirden, Muzaffer Paşa diğer adı Medrese Camii'nde⁴¹⁷ sabah, öğle ve ikindi namazlarında imam olup namaz kıldırın kimseye senede 113 buçuk kuruş verilmesini, Camikebir mahallesinde yaptırdığı çeşme ve Fetvahâne'nin tamir ve onarımına ihtiyaç duyulduğu müddetçe 37 buçuk kuruş harcanmasını, Hıdırlık'ta bulunan Suheyb-i Rûmî (r.a) hazretlerinin camii şerifinde âdet olduğu üzere geceleri mum yakılması için 15 kuruş, Sancaktar mahallesi camii şerifinde geceleri yakılan mum için 22 buçuk kuruş, Kürkçüler sokağında bulunan çeşmenin sâkîsi (su yolunun görevlisi) ve buranın tamir giderleri için 7 buçuk kuruş harcanmasını talep etmiştir.

Vâkıf, Kürkçüler sokağında bulunan dükkanını da vakfederek, buranın kirasından elde edilen gelirin Kur'an-ı Kerim hatmedip sevabını ruhuna hediye edecek olan hâfızlara verilmesini talep etmiştir.

Sıra no:14

Vâkıfın adı: Tepecik mahallesinden Hasan Ağa ibn Ali b. Abdullah

Mütevellisi: Osman Ağa b. Ahmet

Vakfedilme amacı: Camii aydınlatılması, Ömer Nehci Medresesi dersiyesine ve Tepecik pınarının tamirine

Ne vakfedildiği: 1.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 26 Ramazan 1260/1863

Sahife kayıt no: 4

⁴¹⁶ Ç.Ş.S. Def.no: 2746, s.90-91; *Çorumlu (1945)*, S.54, s.447-49, ves.no.402..

⁴¹⁷ Bu camii, daha önce Bey camii olarak bilinirken daha sonra Muzaffer Paşa camii olarak anılmaya başlamıştır. 1641 tarihinde bu caminin tamirâtı Hacı Vaiz oğlu Ali Efendi tarafından gerçekleştirilmiştir. *Anakök, a.g.e.,s.95.*

Vakfiye özeti: Tepecik mahallesi sakinlerinden Ali oğlu Hasan Ağa, Osman oğlu müderris Mehmet Efendi ve Halil oğlu Ali Ağa şahadetleriyle vekil tayin ettiği Aydınoğlu Ali oğlu Ali Ağa, vâkıfın mütevellî tayin eylediği Ahmet oğlu Osman Ağa huzurunda 1.500 kuruş vakfetmiştir.

Bu paranın mütevellî tarafından gelir getirici bir şekilde değerlendirilmesini isteye vâkıf, 800 kuruşa ait gelirin Tepecik pınarı diye bilinen çeşmenin tamir ve onarımına harcanmasını, 200 kuruşun gelirinin de Gülabî cami şerifinde bulunan Ömer Nehci Efendi'nin yaptırdığı medresede müderris bulunan Mehmet Efendi'ye dersiyeye adıyla her sene verilmesini, bu camide her sene kandiller eksildikçe 50 kuruşunun geliriyle tamamlanmasını, aynı camide müezzin olan kimseye her sene ücret olarak 50 kuruşun gelirinin verilmesini, Sancaktar cami şerifinin aydınlatılması için 200 kuruşun gelirinin harcanmasını, Tepecik mahallesi cami şerifinin aydınlatılmasına 200 kuruşun gelirinin verilmesini istemiştir.⁴¹⁸

Sıra no: 15

Vakfin adı: Hacıyusuf mahallesinden Fatma Hâtun binti Mehmet b. Ali

Mütevellisi: Hacı Mustafa Ağa ibn Hasan

Vakfedilme amacı: Eskisaray'da kendisinin yeni yaptırdığı su pınarının tamir ve termimine.

Ne vakfedildiği: 250 kuruş

Vakfiye tarihi: 8 Ramazan 1260/1844

Sahife kayıt no: 5

Vakfiye özeti: Hacıyusuf mahallesinden Ali oğlu Mehmet'in kızı Fatma hamım, Abdullah oğlu Hacı Hasan ve Hacı Mustafa oğlu Ebubekir'in şahadetleriyle Hacı Mustafa oğlu Ahmet Ağa'yı vekil kılarak, mütevellî olarak Hasan oğlu Hacı Mustafa'yı tayin etmiştir. Vâkıf, kendi malından 2.500 kuruş harcayarak Eskisaray yeri diye bilinen mahalde bir adet çeşme yaptırdı. Daha sonra 250 kuruş vakfederek, bu paranın

⁴¹⁸ Ç.Ş.S. Def.no: 2746, s.118; Şerif Korkmaz, *H.1255-1264 (M.1839-1847) Tarihli Çorum Şer'iyeye Sicili (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*, Basılmamış yüksek lisans tezi, Ankara 1995, s.652

mütevelli tarafından istirbah edilmesini, elde edilen gelirin de bu çeşmenin ve kanallarının tamir ve onarımlarına harcanmasını istedi.⁴¹⁹

Sıra no: 16

Vâkıfın adı: Abdullah kızı Meryem hanım

Mütevellisi: Hammal oğullarından Hacı Osman oğlu Mehmet Efendi

Vakfedilme amacı: Aynı mahallede kaldırım yapımı için

Ne vakfedildiği: Toplam 833 kuruş değeri olan inek ve eşya.

Vakfiye tarihi: Gurre Muharrem 1261/1845

Vakfiye özeti: Burhankethüda mahallesinden Abdullah kızı Meryem hanım, Hammal oğullarından Hacı Osman oğlu Mehmet Efendi'yi mütevelli tayin ederek, kendi malından ayırdığı iki karasığır ineği ki 228 kuruş, çul 50 kuruş, nakit 200 kuruş, çuval 115 kuruş, Ezil köyünde karasığır ineği 150 kuruş ve yatak kat olmak üzere toplam 833 kuruş eşyayı Mehmet Efendi'ye şu şartla teslim etti. "Bu para, aynı mahallede bulunan cami şerif önünde bulunan kaldırım için harcanacaktır." Mütevelli, karasığır ineklerini, yatak kat ve diğer eşyaları emanet olarak teslim aldı.⁴²⁰

Sıra no: 17

Vâkıfın adı: Çorum kasabası puşeyatından? Keziban binti Mehmet

Mütevellisi: Mehmet b. Ali

Vakfedilme amacı: Kılıçviran köyünde bulunan mescidin altında akan pınarın tamirine

Ne vakfedildiği: 60 kuruş

Vakfiye tarihi: 3 Ramazan 1261/1845

Sahife kayıt no: 8

Düşünceler:

Vakfiye özeti: Çorum puşeyatından? Mehmet kızı Keziban, Osman oğlu müderris Mehmet Efendi ve Ali oğlu Hüseyin şahadetleriyle vekil tayin ettiği adı geçen taifeden Ali oğlu Hüseyin huzurunda, Ali oğlu Mehmet'i mütevelli tayin eyledi. Keziban hanım, kendi malından 60 kuruşu şu şartla vakfetti. "Bu paranın mütevelli tarafından istirbah

⁴¹⁹ Ç.Ş.S. Def.no: 2746, s.118

⁴²⁰ Ç.Ş.S. Def.no: 2746, s.143

edilmesiyle elde edilecek gelirin, Kılıçviran köyünde bulunan mescidin altındaki çeşmenin tamir ve onarımına ihtiyaç duyuldukça harcanmasını istedi.⁴²¹

Sıra no: 18

Vâkıfın adı: Kırıcıoğlu Hacı Ahmet'in hanımı Recep kızı Asiye hanım

Mütevelli: Abdullah oğlu Mehmet

Vakfedilme amacı: Çeşme yaptırılması

Ne vakfedildiği: Malının üçte biri

Vakfiye tarihi: 17 Rebiülevvel 1262/1846

Vakfiye özeti: Hacırecep mahallesinden Kırıcıoğlu Hacı Ahmet'in hanımı Recep kızı Asiye hanım, Hacı Mehmet oğlu Sıraç Seyyid Ahmet ve Sufi Abdullah oğlu Emin şehâdetleriyle vekil tayin ettiği Abdullah oğlu Mehmet aracılığıyla, malının üçte birini aynı mahallede bir çeşme yaptırılması için vakfederek, mahalleden Elvan Efendi'yi bu iş için görevlendirmiştir.⁴²²

Sıra no: 19

Vâkıfın adı: Dumancı Bekir

Mütevelli: Muharrem oğlu Hacı Bekir Efendi

Vakfedilme amacı: Suyolu hizmetleri ve tekke giderleri

Ne vakfedildiği: 1.208 kuruş

Vakfiye tarihi: 15 Rebiülevvel 1263

Vakfiye özeti: Hatip mahallesinden Dumancı Bekir, yeni suyoluna vakfettiği 923 kuruş ve yine Penpeci Ömeroğlu tekkesine vakfettiği 285 kuruşu mütevelli tayin eylediği Muharrem oğlu Hacı Bekir Efendi'ye teslim etmiştir.⁴²³

Sıra no: 20

Vâkıfın adı: Hacıgeven mahallesi sakinlerinden Hacı

Mütevelli: Büyük oğlu Hüseyin

⁴²¹ Ç.Ş.S. Def.no: 2746, s.133

⁴²² Ç.Ş.S. Def.no: 2746, s.143

⁴²³ Ç.Ş.S. Def.no: 2746, s.188

Vakfedilme amacı: Camikebir'de içilmek üzere konulan küpe su doldurulması ve kaldırım ve köprü tamirine.

Ne vakfedildiği: 500 kuruş

Vakfiye tarihi: 15 Safer 1269/1853

Sahife kayıt no: 9

Vakfiye ücreti: Hacıgeven mahallesinden Hacı,⁴²⁴ mütevellî tayin ettiği büyük oğlu Hüseyin huzurunda kendi malından 500 kuruş ayırarak şu şartla vakfetmiştir,

“Vakfedilen para mütevellî tarafından eksik ve fazla olmadan ve de kalemiyye adıyla herhangi bir ödeme yapılmadan onu onbir hesabıyla istirbah edilmesi, elde edilecek gelirle Camikebir'de bulunan küpe içmek için su doldurulması, bu hizmet için gerekli masrafların karşılanması, kalan miktarın da Uncu dükkanları önünde bulunan kaldırım ve köprü tamirlerine harcanmasını” talep etmiştir.⁴²⁵

Sıra no: 21

Vakfın adı: Sağrıncı mahallesinden Yancıoğlu hanımı Fatma

Mütevellisi: ———

Vakfedilme amacı: Tamir olunan çeşme masrafına

Ne vakfedildiği: Vasiyet ettiği malının üçte biri

Vakfiye tarihi: 1269/1853

Sahife kayıt no: 10

Sıra no: 22

Vakfın adı: Uç mahallesinden Hâtin⁴²⁶

Mütevellisi: İstanbulluzâde Hacı Mehmet Ağa

Vakfedilme amacı: Uç mahallesinde yeni yapılacak olan çeşmeye harcanmak üzere.

Ne vakfedildiği: Kendi evini satıp bedeli olan 250 kuruş

Vakfiye tarihi: Gurre Muharrem 1270/1854

Sahife kayıt no: 12

⁴²⁴ Belgede “Hacı” kelimesinden sonra boşluk bırakılarak “ibn” yazılmış tekrar boşluk bırakılarak kayda devam edilmiştir.

⁴²⁵ Ç.Ş.S. Def.no: 2747, s.8

⁴²⁶ Belgede isim yazılı değildir.

Vakfiye özeti: Uç mahallesi sakinlerinden ... Hâtun, İslambullu oğlu Hacı Mehmet Ağa'yı mütevellî tayin ederek, bir tarafında Saluroğlu evi, bir tarafı yol, bir tarafı Mümekekizoğlu evi, bir tarafı Dede Mehmet evi olan kendine ait bir adet evini bütün eşyaları ile birlikte mütevellî yardımıyla Bekir'e 250 kuruşa satmıştır. Vâkîf, satış sonucu aldığı 250 kuruşu aynı mahallede yeni yapılacak olan çeşmeye, mütevellî tarafından harcanmak üzere vakfetmiştir.⁴²⁷

Sıra no: 23

Vâkîfın adı: Aslı Kırşehirinden olup ticaret için Çorum'da kalan Hacı Hasan b. Mehmet
Mütevellîsi: Camikebir mütevellîsi Hacı Ahmet vasıtasıyla

Vakfedilme amacı: Camikebir etrafındaki kabristanın duvar parmaklıklarının tamirine

Ne vakfedildiği: 500 kuruş

Vakfiye tarihi: 3 Şaban 1273/1856

Sahife kayıt no: 10-11

Vakfiye özeti: Aslen Kırşehirlî olan Çorum'da ticaret için kalan Mehmet oğlu Hacı Hasan, Çorum Camikebir'in mütevellîsi olan Hacı Ahmet Ağa huzurunda kendi malından 500 kuruş vakfetmiştir.

Vâkîf, 500 kuruşu mütevellî Hacı Ahmet Ağa'ya teslim ederek Camikebir'in avlusu içerisinde bulunan kabristana ait duvar üzerindeki parmaklıkların tamiri için harcanmasını istemiştir.⁴²⁸

Sıra no: 24

Vâkîfın adı: Burhankethüdâ mahallesinden İbikoğlu Hacı Osman b. Abdullah

Mütevellîsi: Nalbant Ahmet Efendi

Vakfedilme amacı: Demircilerde yapılan ayak yolunun (tuvalet) zaruri masraflarına

Ne vakfedildiği: 100 kuruş

Vakfiye tarihi: Gurre Muharrem 1274/1857

Sahife kayıt no: 11

⁴²⁷ Ç.Ş.S. Def.no: 2747, s.229

⁴²⁸ Ç.Ş.S. Def.no: 2747, s.40

Vakfiye özeti: Burhankethüda mahallesinden İbikoğlu Abdullah oğlu Hacı Osman, Dumancıoğlu Hacı Osman'ı vekil tayin ederek kendi malından 100 kuruş vakfetmiştir. Bu paranın, mütevellî tayin edilen Nalbant Ahmet Efendi tarafından istirbah edilmesini isteyen vâkif, elde edilecek gelirin demirci dükkanlarının olduğu çarşıda yeni inşa edilecek ayakyolunun (tuvalet) zaruri masraflarına harcanmasını istemiştir.⁴²⁹

Sıra no: 25

Vâkıfın adı: Emine binti Hacı Hüseyin

Mütevellisi: Eşi İbrahim

Vakfedilme amacı: Şadırvan tamiri ve Ömer Nehci medresesinde hâfız-ı kütüb olan kişiye ücret ödenmesi.

Ne vakfedildiği: 540 kuruş

Vakfiye tarihi: 4 Şevval 1277/1860

Sahife kayıt no: 11

Vakfiye özeti: Çorum'da hayır sahibi hanımlardan olan Hacı Hüseyin kızı Emine Hâtun, eşi İbrahim'i vekil tayin ederek kendi malından 540 kuruş vakfetmiştir. Bu paranın mütevellî tarafından istirbah edilmesiyle elde edilecek kârın yarısının Gülabibey mahallesinde bulunan Ömer Nehci medresesinde bulunan şadırvanın tamir ve onarımına harcanmasını isteyen vâkif, diğer yarısının da bu medresede hâfız-ı kütüb olan kişiye tahsis edilmesini şart kılmıştır.

Vâkif ayrıca, bu medresede müderris olan Mehmet Efendi'nin hayatta olduğu sürece mütevellilik görevini yürütmesini, vefatından sonra da ilelebet bu görevin onun çocuklarına ait olmasını talep etmiştir.⁴³⁰

Sıra no: 26

Vâkıfın adı: Eskiokinli Mustafa'nın hanımı, Hüseyin kızı Döndü Hâtun

Mütevellisi: Karaoğlanoğlu Ali oğlu İsmail

Vakfedilme amacı: Çeşme tamiri

Ne vakfedildiği: 800 kuruş

⁴²⁹ Ç.Ş.S. Def.no: 2747, s.42

⁴³⁰ Ç.Ş.S. Def.no: 2747, s.59

Vakfiye tarihi: 23 Cemaziyelahir 1280/1843

Vakfiye özeti: Gülabibey mahallesi sakinlerinden Eskiikinli Mustafa'nın hanımı, Hüseyin kızı Döndü Hâtun vakfiyesinde⁴³¹; Kendi malından 800 kuruşun, mütevellî tayin ettiği Karaoğlanoğlu Ali oğlu İsmail tarafından istirbah edilerek elde edilen gelirin aynı mahallede bulunan çeşmenin tamir ve onarımına harcanmasını talep etmiştir.

Sıra no: 27

Vâkufun adı: Şarkıyan mahallesinden Emir Osmanoğlu kızı ve Topuz oğlu Osman hanımı Hoca Emine binti Mehmet

Mütevellisi: Aynı mahalle ahalisinden Kayaoğlu Hacı Mustafa Ağa b. Osman

Vakfedilme amacı: Çakırlı cami kandiline yağ için 70 kuruş, Şarkıyan mahallesindeki çeşmenin önünde yanan kandile 45 kuruş, Camikebir aydınlatılmasına 75 kuruş, Sağrıçı mahallesinde çeşme yapımına 200 kuruş

Ne vakfedildiği: 1.500 kuruş⁴³²

Vakfiye tarihi: 1294/1877

Sahife kayıt no: 23

Sıra no: 28

Vâkufun adı: Mecitözü kazası Elvançeşlebi köyünden Halil Hilmi Efendi

Mütevellisi: Çorum Şarkıyan mahallesinden Müezzinzâde Mustafa Efendi

Vakfedilme amacı: Mütevellî ve nâzırın müsadese ile sadaka-i cariye ve hayrât ve hasenâttan ihtiyaç görülen yerlere harcanması.

Ne vakfedildiği: 14.501 kuruş

Vakfiye tarihi: 1304

Sahife kayıt no: 43

Düşünceler: Bu vakfın nâzırını Hacı Ahmet Feyzi b. Hacı Ali Efendi'dir.

⁴³¹ Ç.S.S., defter no.2748, s.20.

Sıra no: 29**Vâkıfın adı:** Halil oğlu İsmail oğlu Hacı İbrahim Ağa (Sümüklüoğlu) kızı Ayşe**Mütevellisi:** Çorbacızade Mehmet Ağa oğlu Arif Efendi**Vakfedilme amacı:** Mahalledeki mescidin tamir ve aydınlatma masrafı, çeşme bakım-onarım giderleri.**Ne vakfedildiği:** 1 adet ev**Vakfiye tarihi:** Selh Zilhicce 1318/1900**Vakfiye özeti:** Halil oğlu İsmail oğlu Hacı İbrahim Ağa (Sümüklüoğlu) kızı Ayşe tarafından tanzim ettirilen vakfiyeye göre⁴³³;

Hacı Yusuf mahallesi sakinlerinden olan Ayşe hanım, Çorbacızade Mehmet Ağa oğlu Arif Efendi'yi mütevellî nasb ve tayin ederek, kendi mülkü olan evini vakfetmiştir. Ayşe hanım, içerisinde oturduğu bu evi vefat edinceye kadar kendisinin kullanacağını ifade etmiş, daha sonra ise mütevellî tarafından isteyen birisine emsal fiyatla kiraya verilmesini istemiştir. Yıllık kira gelirinden de vergi, gerekli tamirat giderleri düşüldükten sonra kalan miktar iki hisseye ayrılmasını, bunlardan bir hissesinin aynı mahallede bulunan mescid-i şerifin tamir, onarım ve aydınlatma giderlerine harcanmasını şart koşmuştur.

Diğer bir hissesinin ise dörde ayrılarak her bir hissenin aynı mahallede bulunan Acem, Celep, Sabit Efendi ve Taybılı çeşmelerinin tamir, onarım ve diğer masrafları için harcanmasını talep etmiştir.

Vâkıf, mütevellî olarak aynı mahalledeki mescid-i şerife kim mütevellî olursa bu vakfın mütevellîsinin de o olmasını, ileride herhangi bir sebeple şartlarının yerine getirilememesini gerektirecek bir durumun ortaya çıkması halinde de gelirin mutlaka fakir müslümanlara harcanmasını istemiştir.

Sıra no: 30**Vâkıfın adı:** Sağrıçı mahallesinde Kılıczâde Hacı Bekir b. Mehmet**Mütevellisi:** Eytam Müdürü Mehmet Galip ve oğullarından Mustafa

⁴³² 1500 kuruşun %15 üzerinden geliri 225 kuruş ederken vâkıfın taksimi 390 kuruştur. Bu rakamlar hakkında belgede ayrıntı verilmemiştir.

⁴³³ V.G.M.A., 618/76

Vakfedilme amacı: Yarısı Camikebir avlusunun batısında kendisinin yeniden yaptırdığı şadırvanın tamir ve termimine, yarısını da Dut Dede kabristanı duvarlarının tamirine harcanması.

Ne vakfedildiği: Uzun çarşıda bulunan dükkan kirası

Vakfiye tarihi: 1323/1905

Sahife kayıt no: 99

Sıra no: 31

Vâkıfın adı: Kırpıkoğlu Mehmet kızı Hacı Şakire Hanım

Mütevelli: Hayatta olduğu sürece kendisi daha sonra da camilerin mütevellileri her kim olursa

Vakfedilme amacı: Ulucami sokak kapıları önünün aydınlatılması ve Kırklar cami minare kandillerine

Ne vakfedildiği: 1 adet ev

Vakfiye tarihi: 24 Şevval 1326/1908

Vakfiye özeti: Kunduzhan mahallesinden Kırpıkoğlu Mehmet kızı Hacı Şakire hanım, Çepni mahallesinde bulunan evini şu şartlarla vakfetmiştir,⁴³⁴

Vakfedilen ev, mütevelli tarafından kiraya verilerek elde edilen yıllık gelirden zorunlu masraflar ve vergisi çıktıktan sonra, kalan miktarın üçte ikisi Ulucaminin üç sokak kapılarında yakılan kandillerin mum ve yağına, üçte birisi Kırklar cami şerifinde inşa olunacak minare kandillerinin mum ve yağına harcanmasını, tevliyetin hayatta olduğu sürece kendisine, vefatından sonra ise her iki camide mütevelli olanlara ait olmasını talep etmiştir.

Sıra no: 32

Vâkıfın adı: Azapahmet mahallesinden Şecaaddinzâde Hacı Zarif ve Hüseyin Ağalar

Mütevelli: Kürekçizâde Mehmet Galip b. Hacı Bekir çocukları

Vakfedilme amacı: Çorum'daki bütün su yolları tamiratına harcanması, beşde birisi de mütevelliye ait olması.

Ne vakfedildiği: Unpazarı denilen yerde 3 adet dükkan

Vakfiye tarihi: 1329/1911

Sahife kayıt no: 196

Sıra no: 33

Vâkıfın adı: Hacıyusuf mahallesinden Velidedezâde Mustafa b. İbrahim

Mütevelli: Kalelioğlu Mustafa b. Halil

Vakfedilme amacı: Bağındaki çeşmenin tamiri için

Ne vakfedildiği: Çoraklık mevkiinde bulunan bağ ve bahçelik içindeki çeşme için
1.500 kuruş

Vakfiye tarihi: 1338/1920

Sahife kayıt no: 70

Sıra no: 34

Vâkıfın adı: Çiriş mahallesinden Müfti Tahir Efendi Hanımı Saide binti Hacı Ali Hâtun

Mütevelli: Kurdoğlu Hacı Ömer Ağa

Vakfedilme amacı: Hıdırlık'taki çeşme önünün aydınlatılması, Kırklar camiinde her yıl Ramazan'da hatim okunması ve sokaklara kaldırım yapılması, öldüğünde techiz ve tekfinine harcanması.

Ne vakfedildiği: Mecidiye para 14.000 kuruş

Vakfiye tarihi: 1337/1920

Sahife kayıt no: 114

Sıra no: 35

Vâkıfın adı: Hacıyusuf mahallesinden Yakupzâde Hacı Bekir Efendi ve kızı Nuriye Hâtun

Mütevelli: Aynı mahallede Çalık Hasan oğlu Hacı Mustafa

Vakfedilme amacı: Kendileri vefat edinceye kadar içerisinde oturacaklar, daha sonra kiraya verilerek buradan elde edilecek gelir aynı mahallede bulunan mescit ile Acem, Celep Aralığı, Taybilli ve Elvanbaba çeşmelerinin tamirata ihtiyacı olması halinde gerekli harcamanın yapılması.

⁴³⁴ Ç.Ş.S., Def.no. 16, s.65.

Ne vakfedildiği: Dört odası, samanlık ve avlusu bulunan ev

Vakfiye tarihi: 1339/1920

Sahife kayıt no: 62

IV- AİLE VAKIFLARI

Sıra no: 1

Vakfın adı: İsrail oğlu Tor Çelebi

Mütevelli:

Vakfedilme amacı: Oğlu Abdullah Çelebi'ye ait olması daha sonra onun çocuklarına şeklinde devam etmesi

Ne vakfedildiği: Arazi, 3 değirmen, 1 adet ev, bahçe, 5 dükkan, 4 bağ

Vakfiye tarihi: Cemaziyelevvel 969/1561

Vakfiye özeti: Merhum Tor Çelebi oğlu İsrail tarafından düzenlenen vakfiyede belirtildiğine göre⁴³⁵;

Vakıf, Çay köyünde bulunan çiftlik arazisinin dörtte birinin yarısını⁴³⁶, Ergü çiftliği demekle meşhur mezrasının tamamını, Çay köyünde bulunan Hamzabey değirmeni diye bilinen değirmenin tamamını, aynı köyde bulunan Ferahsad kethüda ve Feyyazoğlu değirmeni diye meşhur olan değirmenlerinin yarısını, Ömerbey köyündeki Kurdoğlu değirmeni diye bilinen değirmenini, aynı köyde bulunan ahırını, anbarını, kuyusu, bahçesi olan evini ve Hüseyin Bey bahçesi diye bilinen bahçesini, Dökmeciler çarşısında iki dükkanını, Helvacılar çarşısındaki iki dükkanını, Haffaflar çarşısındaki dükkanını, Çorumlu'da merkezde bulunan diğer dükkanları ile Osmancık Sarın köyündeki dört ayrı bağını vakfettiğini ifade etmiştir.

⁴³⁵ Çorumlu,(939), S.XI, s. 145-147, ves.no. 105; Anakök, a.g.e., s.72.

⁴³⁶ Ç.Ş.S.,Def.no. 2761, s.376'da yer alan kayıta şu ifadelerle yer verilmiştir; " Çorum'da İsrail ve Tor Çelebizâde Mahmut Bey vakfından, Çay köyünde 1284 senesi Şaban 29. gün tarihli berat mucibince mütevellî olan Seyyid Ebubekir ve Seyyid Mehmet Ali Efendilerden Seyyid Ebubekir'in vefat etmesiyle nisfi tevliyet-i mezkûre cihetinin mahlûlünden sulbi kebir oğulları Şeyh Eyyüp mahallesinden Ömer, Ali

Vâkîf, bu mevkûfâtan elde edilecek gelire öncelikle yapıların tamir ve onarımının giderilmesini, kalan miktarın tamamının oğlu Abdullah Çelebi'ye verilmesini şart kılmıştır. Oğlu vefat edince onun oğullarına eşit olarak verilmesini, onlar da ölürse erkek ve kız çocukların nesline, eğer bunlardan kimse kalmazsa akrabalarına, yine de kimse kalmazsa Çorumlu'da bulunan ulemâ ve sulehânın fakirlerine verilmesini ifade etmiştir.

Sıra no: 2

Vâkıfın adı: Ömer Nehci Efendi

Mütevellisi: —

Vakfedilme amacı: Kendi ve çocukları için ev yapılarak gerekli tamiratının vakıf gelirlerinden karşılanması

Ne vakfedildiği: 3 adet arsa, han hissesi,

Vakfiye tarihi: 15 Rebiülevvel 1223/1808

Vakfiye özeti: Ruus-u Hümâyun Kîsedârı olan Ömer Nehci Efendi, İstanbul'da Elvanzâde mahallesindeki kendi mülkü olan 3 adet arsa, Balıkpazarı kapısı dahilinde arsa üzerinde Hacı Mehmet oğlu Mustafa'dan satın aldığı toplam 45 adet oda ve mahzenden oluşan hanın 63 hissesinden 20 hissesini vakfetmiştir. Vâkıf, Elvanzâde mahallesindeki arsa üzerine vakıf gelirlerinden bir ev yapılmasını, hayatta olduğu sürece bu evde kendisinin, vefatından sonra ise ilelebet çocuklarından barınma ihtiyacı olanların burada kalacağını, tamir gerektiğinde yine vakıf gelirlerinden tamir ve onarımlarının giderileceğini, inkıraz olursa bu ev ve handaki hisselerinin Mekke ve Medine'de tesis ettiği dersiyeler ile Çorum Gülabibey Cami ve avlusunda yaptırdığı medrese ve de cami avlusunda bulunan suyolu vakfına ilhak olunması gerektiğini ifade ettikten sonra, ileriki zamanlarda arsa ve hanın istibdâline⁴³⁷ kesinlikle izin verilmemesini, eğer şartlarına müdahale edilir, yerine getirilemezse gelirin mutlaka Haremeyn fukarasına harcanmasını şart koşmuştur.⁴³⁸

İhsan, Rıza ve Şevki ağalar uhdelerine vazife ile kendilerine tevciye ve yedlerine birer kıt'a berat verilmiştir."

⁴³⁷ "İstibdâl; değiştirme, değiştirilme, bir şey verip yerine başka bir şey isteme, bir vakfı mülk ile mübadele etme". Devellioğlu, *a.g.e.*, s.454.

V- YENİ VAKIFLAR

Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarında yer alan ve Cumhuriyet döneminde kurulduğu için “Yeni Vakıflar” olarak ifade edilen Çorum genelindeki vakıfların 2001 yılı Mart ayı itibarıyla listesi şöyledir:

Vakfın veya Vâkıfın adı	Tescil no
Kerime Bilge	730
Nuriye Cindil	329
Reşide Karagöz	329
Ömer ve Duda Siyalan	942
Zekiye Şanlı	711
Şakirü Koşar	941
Hacer Karaman	86
Hüseyin Yalçın	96
Veli Türkylmaz	190
Abdullah Şevki Çetintaş	198
Mustafa Altınan	220
Saadet Tombak	396
Mehmet Epteroğlu	430
Hacı Şiddik Işık ve Hayriye Fatma Işık	450
İnanç-Hatip Lisesi ve İlahiyat Fakültesi Kurma ve Koruma	529
Emine Kırık	729
Emine Mentey	943
Emine Alan	563
Sungurlu İlçesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma	1036
Çorum İlçesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma	1085
İskilip İlçesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma	1093
Ortaköy İlçesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma	1096
Osmançık İlçesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma	1102
Mecidiye İlçesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma	1146
Bayat İlçesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma	1167
Kargı İlçesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma	1538
Alaca İlçesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma	1545

Uğurludağ İlçesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma	1959
Boğazkale İlçesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma	2097
Laçın İlçesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma	2326
Dodurga İlçesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma	2530
Oğuzlar İlçesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma	2572
Çorum	1718
Naile Çorbacı	1830
Alaca İmam-Hatip Lisesi Kurma ve Koruma	2141
İskilip Ebusund Kültür ve Dayanışma	2164
Çorum İli Çevre Koruma	2311
Azıncıdeğir Eğitim ve Kültür	2470
Tepcehayat Ağaçlandıma ve Yardımlaşma	3008
Osmancağ Köyümeşe Eğitim ve Kültür	3443
Çorum İşverenleri Esnaf ve Sanatkarları ile Ziraatçılar Yardımlaşma	3444
Kereb-i Gazi Kültür Eğitim	3747/74
Dr. Dursun Ugan ve Suzan Esmer Ugan Eğitim ve Kültür	3948/77
Çorum Çağrı Eğitim	3989/79
Çorum Tarım İl Müdürlüğü Tarımsal Hizmetleri Geliştirme Destekleme	4087
Ehl-i Beyt Kültürünü Tanıtma Geliştirme ve Yayma	4375/85
Çorum Ulusu Kültür Eğitim	4560/58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VAKIF HİZMETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

1- DİNİ HİZMETLERDE VAKIFLARIN ROLÜ

A- Mescit ve Cami Yapımı

Maddî bir karşılık beklemeden başkalarına yardım etmek gibi ulvî ve fevkalâde bir düşüncenin mahsûlü olan vakıf müessesesi, yüzyıllardan beri İslâm ülkelerinde büyük bir ehemmiyet kazanmış sosyal ve ekonomik hayat üzerinde derin tesirler icra etmiş olan dîni ve hukukî bir müessesedir⁴³⁹. Bu müesseseler aracılığıyla dîni, askerî, ticarî gibi pek çok alanda hizmetler verilmiştir. İhtiyaçların giderilmesi, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın sağlanması gibi faydalar yanında Allah rızasının kazanılması hedeflenmiştir. Bu hizmet akışı içerisinde imkân sahibi insanlar, gördükleri bir ihtiyacın giderilmesi için vakıflar kurmuş veya kurulan vakıflara katkı sağlamışlardır. Dolayısıyla "insanların iyisi başkalarına faydalı olan, malın iyisi Allah yolunda harcanan, vakfın iyisi de en fazla sıkıntı duyulan bir alanda hizmet sunandır" prensibinden hareket eden insanlar âdeta yarış edercesine vakıf kurmuşlardır. Bu sebeple vakıflar, insanların bu zamana kadar düşünebildikleri en hayırlı hizmet kurumları olarak toplum hayatında yerlerini almışlardır.⁴⁴⁰

Vakıflar arasında en fazla ilgi duyulan, hizmet akışına katkı sağlanan kurumların başında cami ve mescitler gelmektedir. Dini mimarinin temeli olarak nitelendirilen camilerin esas kullanım amacı ibadet yeri olarak telâkki edilmiştir. Ancak, ibadet amaçlı

⁴³⁹ Kazıcı, Ziya, *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, Kayihan yayınevi, İstanbul 1999, s.271.

⁴⁴⁰ Vakıflarla ilgili geniş bilgi için bkz.: Ömer Hilmi Efendi, *İthaf-ül-Ahlâf fî Ahkâm-il-Evkaf*, Vakıflar Genel Müd. Yay.,ts.; *Evkaf Umum Müdürlüğünün Cumhuriyetin İlk On Senesindeki İşleri Hakkında Raporu*, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1933; Ali Himmet Berki, *Vakıflar*, Aydınlık Basımevi, İstanbul 1946; Hüseyin Hatemi, *Önceki ve Bugünkü Türk Hukukunda Vakıf Kurma Muamelesi*, İstanbul 1969; Fuad Köprülü, *Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü*, Vakıflar Dergisi, İstanbul 1942; Hasan Güneri, *Türk Medeni Kanunu Açısından Vakıfta Amaç Kavramı ve Amacına Göre Vakıf Türleri*, Sevinç Matb., Ankara 1976; Erol Kozak, *Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf*, Akabe Yayınları, İstanbul 1985; Bahaeddin Yediyıldız, *Türk Kültür Sistemi İçerisinde Vakfın Yeri*, *Vakıflar Dergisi*, VGM Yayınları, Ankara 1988; Ahmed Akgündüz, *İslâm Hukuku ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, *Türk Tarih Kurumu Basımevi*, Ankara 1988; Hasan Yüksel, *Osmanlı sosyal ve Ekonomik hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)*, Dilek matbaası, Sivas 1998; Sipahi Çataltepe, *İslâm-Türk Medeniyetinde Vakıflar*, Türkiye Milli Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 1991; Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1995.

kullanımı yanında eğitim, ordu karargâhı, meşveret mahalli, mahkeme salonu, yabancı elçi kabul salonu gibi hizmetler için kullanıldığı da olmuştur.⁴⁴¹ Tarihî farklı dönemlerinde ise, İslâm ülkelerinde yeni oluşturulan şehirlerde, cami merkezli bir yerleşim ve şehirleşme plânı uygulandığı görülmüştür.

İnsanların dinî duygularının pratiğe aktarıldığı, toplu ibadetlerin yapıldığı mekânlar içerisinde müslümanların vazgeçilmez yapılarından biri olan camilerin önemi özellikli bir durum arz etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de, "Allah'ın mescidi" olarak nitelendirilen bu yapılara yapılacak yardımlar, Allah'a inanmış olmanın tezahürü olarak ortaya çıkmaktadır.⁴⁴² Bu sebeple müslümanlar cami yapmayı, cami hizmetlerine katkıda bulunmayı ibadetler içerisinde farklı bir konumda değerlendirmişlerdir.

İslam toplumunun kültürel bakımdan gelişmesinde çok önemli bir yeri bulunan camilerin yapımı, aydınlatılması, temizliği, görevlilere ücret ödenmesi gibi giderlerin tamamına yakını vakıflar tarafından karşılanmıştır. Dolayısıyla, vakıfların ilgi alanına giren konuların başında, camiler ve buralarda görev yapan kişilere ücret ödenmesi gibi hizmet akışına katkı sağlayan faaliyetlerin geldiğini görüyoruz.

1057/1647 yılında Merzifon-Gümüş yoluyla Çorum'a gelen Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre, "Çorum'da 42 mahalle ve 42 mihrab (cami) vardır. Tahıl pazarı camii, Bey camii, Defterdar camii, Medrese camii, Ağa camii vardır. Mimar Sinan tarafından yaptırılan, Sultan Alaaddin camii (Ulucamii) en güzeli ve cemaati en çok olanıdır denilmektedir."⁴⁴³ 1890 tarihli harita yüzbaşısı Ömer oğlu Osman tarafından verilen bir bilgiye göre ise⁴⁴⁴, "şehirde 15.208 müslüman, 837 gayrimüslim olmak üzere toplam 16.045 kişi, 45 mahalle, 1 camikebir, 23 minareli camii ve 21 mescit bulunmaktadır." Bu rakamlar dikkate alındığında çalışmamızda ele aldığımız 243 belgeden 140 adedinin cami hizmetlerine yönelik olması önemli bir özelliktir.

1520-1576 yılları arasında Çorumlu nahiyesi gelirlerinin bölüşümünde cami, medrese ve mevlevihânelerin önemli bir payı vardır. XVI. yüzyılın son döneminde bu

⁴⁴¹ Cami hizmetleri ile ilgili geniş bilgi için bkz.; Önkol, Ahmed, Asrı Saadette Mescidin Önemi ve Yaptığı Görevler, *Diyanet Dergisi* (1983), XIX/3, s.49-55; Kazıcı, Ziya, "Tarih Boyunca Camii ve Gördüğü Hizmetler", *Diyanet Dergisi* (1986), XXII/4, s.8-10.

⁴⁴² "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder." Tevbe sûresi 9/18

⁴⁴³ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.695.

⁴⁴⁴ Çinici, *a.g.e.*, s.239.

kuruluşlar, nahiyedeki malikâne hisselerinin dörtte birini ve üç divâni hissesinin de gelirlerini elde etmektedirler⁴⁴⁵. Ayrıca, bu tür gelirlerin yarısı kadarı nahiyeye sınırları dışındaki kurumlara gitmektedir. Bunların başında da Osmancık, Amasya, Kayseri ve Tokat'taki camiler gelmektedir.⁴⁴⁶

Çorum'da kurulmuş olan ve araştırmamızda değerlendirmeye aldığımız vakıflar içerisinde de en fazla ilgi duyulan konu camiler olmuştur. Çalışmamıza konu olan 243 adet vakıf içerisinde 140 adedi camilerle ilgilidir. Bu da toplam vakıflar içerisindeki payın %57'ne tekâbül etmektedir. Bu oran içerisinde, cami-mescit yapımı, tamiri, aydınlatılması, görevlilere ücret ödenmesi gibi hizmetler girmektedir.

Çorum'da değişik zamanlarda meydana gelen depremlerde çok sayıda cami yıkılmış veya tamire muhtaç hâle gelmiştir. Bunlar içerisinde en fazla etkilenenlerden biri de Ulucamidir. Bu cami, 1509 depreminde zarar görmüş, 1514'de yıkılmıştır. Daha sonra Mimar Sinan tarafından tamir ettirilmiş ancak 1786, 1793 depremlerinde tekrar yıkılmıştır.⁴⁴⁷

Depremlerden en fazla etkilenen camilerden diğeri de Gülabibey Cami'dir.⁴⁴⁸ 20 Şevval 987/1579 yılında meydana gelen depremde Gülabibey cami ve minaresi yıkıldığından burada namaz kılınamaz olmuştur. Tamiri için 7.000 akçeye ihtiyaç olduğundan bu paranın temini için padişahdan destek istenmiş fakat "vakfından rakabe edilip tamir edilmesi uygundur" cevabı alınmıştır⁴⁴⁹. Bu konuda Çorum kadısına gelen hüküm şöyledir; "Mektub ve mühür gönderüb kasaba-i mezbûrede biemrillâh zelzele-i azîme vaki olmağla Gülâbi'nin bina ettirdiğü cami şerif ve minaresi harap olup ehl-i İslâm salât-ı Cuma edasına havfedüb tamir olmasına yedibin akçe kifayet ettiğini bildirmişsin. Zikrolunan camiin vakıf mahsûlü rakabe olup vüsat geldikte tamir olunmasını emredip buyurdum ki vüsul buldukta emrim mucibince camii mezbûr mürtezikasının vazifelerin rakabe edüp dahi vüsat geldikte cami şerif minaresin tamir ve

⁴⁴⁵ H. İslamoğlu-İnan, *a.g.e.*, s. 144

⁴⁴⁶ H. İslamoğlu-İnan, *a.g.e.*, s. 145; Tokat'taki Hatuniye külliyesi içerisinde yer alan Sultan II. Bayezid'in annesi Gülbahar Hatun'un hatırası için yaptırılan cami, imaret, medrese vb. için bkz. V.G.M.A., 740/158; Yüksel, İ. Aydın, *Osmanlı Mimarisinde II. Bâyezid Yavuz Selim Devri (886-926/1481-1520)*, V, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1983, s. 380-384.

⁴⁴⁷ Konu hakkında "Ulucami tarihçesi" bölümünde bilgi verilmiştir.

⁴⁴⁸ Bu cami, Medrese cami olarak da bilinmektedir. Bugün, şehrin güney tarafında Tepecik mahallesinde Han cami diye bilinen yerdir.

⁴⁴⁹ ÇŞS. Def.no. 2754, s.36; Anakök, *a.g.e.*, s.81.

temin ettiresin. 27 Şevval 987/1579⁴⁵⁰ bu cami sonuçta tamir ettirilmiş ancak 1793 depreminde tekrar tamire ihtiyaç duyulunca Ömer Nehci Efendi tarafından gerekli masraf karşılanmak sūretiyle tamirat işlemleri gerçekleştirilmiş, etrafına da medrese, çeşme yaptırılarak akar olarak da vakıf gelirleri tahsis edilmiştir.⁴⁵¹

Çalışmamızda, şehir merkezi ile köylerinde bulunan 15 adet cami veya mescidin hangi tarihte, kimler tarafından yaptırıldığı da tesbit edilebilmiştir. Bunlar içerisinde 1430 tarihinde Paşa Köyü'ne yaptırılan mescit ilk sırayı almaktadır. Fakat bu mescit Çorum'da ilk defa yaptırılan mescit değildir. Çorum'da Ulucami'nin 1300'lü yılların başında yaptırıldığı düşünülünce çok daha fazla miktarda mescidin varolacağı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. 1057/1647 yılı itibarıyla Evliya Çelebi, yalnız şehir merkezinde 42 mahallede 42 mihraptan bahsetmektedir. Dolayısıyla, camisi olmayan mahalle yoktur denilebilir.

Belgelerden öğrendiğimize göre, daha önce yaptırılan ama deprem sonrası yıkılan ve kullanılamaz duruma gelen Gülabibey cami, Ömer Nehci Efendi tarafından yeniden yaptırılarak yanına medrese ve çeşme ilave ettirilmiş, buraların giderleri için de İstanbul, İzmir gibi Çorum dışından da buralara önemli miktarda akar temin edilmiştir.

Cami ve mescit yaptırılması konusunda halkın konuya gösterdiği ilgi büyüktür. Nüfus yoğunluğu dikkate alındığında, şehirdeki cami ve mescitlere gösterilen yakın ilgi daha da belirginleşmektedir. Bu durum ise, halkın dinî inançlar konusundaki hassasiyetini ortaya koymaktadır.

Çorum'da cami yapımı kadar buraların ihtiyaçlarına yönelik kurulan vakıflarda önemlidir. Halk, bu yapıları sahiplenmiş, her türlü ihtiyacın giderilmesi için bir şekilde katkı sağlamışlardır. Buraların aydınlatılması, tuvalet ve şadırvan yapılması, su temini gibi hususlarda halkın desteği küçümsenmeyecek orana ulaşmıştır.

Cami avlularına çeşme ve şadırvan yapımı yanında su küpü hizmetleri de verildiği olmuştur. Ulucami avlusunda şadırvan varken Kılıczâde Mehmet oğlu Hacı Bekir tarafından ikinci bir şadırvan yaptırılmış olması, bu cami cemaatinin çokluğu dolayısıyla bir şadırvanın ihtiyacı karşılamamasından kaynaklanmış olmalıdır. Ayrıca, aynı cami içerisine konulan "içme suyu küpü" hizmetleri için 1853 yılında Hacı diye

⁴⁵⁰ Mühimme Def. 40, s.210, *Çorumlu*, S.7, s.96, ves.no. 60.

⁴⁵¹ B.O.A., Evkaf İradeleri, 1264/4; ÇŞS. Def.no.2754, s.189-90

belirtilen bir kişi tarafından 500 kuruş vakfedilmesi dikkat çekici olmakla birlikte aynı zamanda anlamlıdır da. Çünkü, elektrikli soğutucuların olmadığı, özellikle yaz aylarında havaların sıcak olduğu, insanların beden gücü ile ağır işlerde çalışmaktan yorulduğu bir dönemde topraktan yapılan bu küplerde bulunan suların uzun süre soğuk kaldığı dikkate alınırsa bu hizmetin anlamı o zaman daha rahat anlaşılabilir. Bu şekilde küplerde içme suyu bulundurulması şeklindeki uygulama şehrin farklı bölgelerinde de vardır. İnsanların su konusuna bu kadar yakın ilgi duymaları, suya duyulan ihtiyaç kadar, Hz. Peygamber'in susayan bir hayvanın dahi ihtiyacını gideren kimsenin büyük sevap kazandığını ifade eden sözlerinin etkisi olsa gerektir.

Çalışmamız içerisinde değerlendirdiğimiz vakfiyelerden biri olan Kırşehirli Hacı Hasan b. Mehmet'e ait 1856 tarihli belgeden, Ulucami civarında mezarlık olduğunu, görülen ihtiyaçtan dolayı cami ve mezarlık duvarlarının demirleri için para vakfedildiğini görüyoruz. Bugün ise, buradaki mezarların tamamı kaldırılmıştır. Cami avlusunun dört tarafı da üzeri demirli olan duvarla çevrilidir.

Cami yapımı ve hizmet giderlerinin karşılanması konusunda Çorum halkı birlikte hareket etmiştir. Bu konuda güzel örnekler vardır. Çorum kâdısı ve müftüsü de bu hizmetlere doğrudan katılmıştır. Ayrıca, hanımların cami hizmetlerine katkıda bulunmaları yanında mescit yaptırmış olmaları, imkânlarını birleştiren hayırsever kimselerin Karapınar köyünde olduğu gibi ortak olarak cami yaptırıp aynı zamanda akar temin etmeleri, Camili köyünde olduğu gibi babasının yaptırdığı camide görev yapacak imama ücret ödenmesi için oğlunun devreye girerek babasının hayrını devam ettirmesi, şehir merkezinde oturmasına rağmen Hacı Mehmet'in Gühersalik köyüne cami yaptırması gibi özellikler toplum dayanışması, din hizmetlerine halkın katkılarının sağlanması ve mahallî ihtiyaçların yine halk tarafından karşılanır olması, devlet-millet işbirliğini yansıtan örnekler olarak değerlendirilmelidir.

Belgelerden tesbit edebildiğimiz kadarıyla cami veya mescit yaptıranlardan bir kısmının listesi şöyledir:

Tarih	Kim tarafından yaptırıldığı	Yaptırılan bina
1834/1430	Hacı Saıceddin oğlu İbrahim Bey	Paşa köyüne mescit
900/1493	İbrahim Taceddin Paşa b. Mevlâna Safiyüddin Mustafa b. Hacı Bey	Mescit
917/1511	Abdullahoğlu Sinan Paşa	Mescit
1057/1647	Abdullah Ağa b. Mustafa Paşa	Alpınar mahallesine cami

1212/1797	Ömer Nehci Efendi	Gülâbâbey camii tamiratı
1264/1848	Çorum Kadısı Hacı Ali Efendi	Emirrahmet mah. mescit ve şadırvan
1294/1877	Murat Çavuşoğlu Halil kızı Emine	Gürcü köyüne mescit
1295/1878	Kadıfcoğullarından Ali oğlu Hacı Mehmet	Güfersalik köyüne mescit
1297/1880	Hüseyin Paşa oğlu Hüseyin oğlu Hüseyin, Kel Hasan oğlu Ömer oğlu Hasan ve Hediye oğlu Osman oğlu Ömer	Karapınar köyüne cami
1308/1890	Hasan Ağa oğlu Halil Rüstü	Serpin köyüne cami
1314/1896	Dede Kargınlı oğlu Hüseyin b. Mehmet	Camili köyüne Mehmet camii yaptırması, oğlu Hüseyin'de imam ücretinin ödenebilmesi için para vakfetmiştir.
1315/1897	Kara Süleyman oğlu Salih Kâhya b. Süleyman	Hankozlusı köyüne cami
1315/1897	Bölükbaşıoğlu Süleyman	Bağzık köyüne cami
1322/1904	Molla Halil oğlu Mehmet	Elbir köyüne mescit
1323/1905	Tütüncü Sahîzâde Hacı Süleyman Ağa b. Mehmet	Kubbeli mahallesinden olan vakıf Panacak köyüne cami yaptırmıştır.

B- Görevlilere Ücret Ödenmesi

Din, toplumda sosyal bir olgu olarak kabul edilmesi gereken inanç esaslı bir husustur. Bu hususun gözardı edilmesi veya ortadan kaldırılması sağlıklı değildir. O halde, bu olgunun kabullenilmesi ile başlayan süreçte halkın manevî duygularının tatmin edilmesi, tamamına yakını müslüman olması dolayısıyla da din hizmetlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi, halkın dini konularda aydınlatılması gibi unsurlar dikkate alındığında devlet tarafından görevlendirilen ama maaşı halk tarafından ödenen cami görevlileri için vakıflar en pratik çözüm aracı olmuştur.

Cami görevlilerinin ücretleri, mahallî imkânlardan temin ediliyor veya vakıflar tarafından ödeniyordu. Devlet tarafından kendilerine belirli bir ücret tahsis edilmeyince buralarda verilen hizmetin aksatılmaması için halkın katkısına başvuruluyordu. Sabit bir gelirin olmadığı durumlarda ortaya çıkabilecek sıkıntılara çözüm olması amacıyla vakıflar devreye giriyordu. Böylelikle vakfedilen ev, dükkan, han, hamam gibi tesislerden elde edilen kira gelirleri veya para vakıfları aracılığıyla biriken nemâ, bu gibi hizmetler için kullanılıyordu.

İslâmiyette günde beş vakit namaz, cuma, teravih, bayram namazları, ezan okunması, cenaze techiz ve tekfin işlemleri gibi hizmetlerin aksatılmadan yürütülebilmesi için birilerinin bu işi meslek edinmesi zorunlu hâle gelmektedir. Bu kişinin de ihtiyaçlarının karşılanması için maddî yönden desteklenmesi gerekmektedir.

Aksi halde, ehil olmayan insanların gelişigüzel şekilde bu hizmetleri yürütmeye kalkışmaları çok ciddi problemleri beraberinde getireceği bir hakikattir. Burada görevli insana zaruri ihtiyaçlarını giderecek miktarda maddî destek sağlanamazsa o kişi ihtiyaçlarını temin için başka yollara da gidebilecektir. Dolayısıyla hizmette aksama olacak veya istenilen sonuç elde edilemeyecektir. Bunun için imkân müsait olanlar devreye girerek toplum hizmetlerinin sağlıklı yürütülebilmesi açısından destek vermişlerdir. Halk, kendi mahalle veya köyündeki cami görevlilerinin ücretini aynı veya nakdî yardımlar veya kurdukları vakıflar aracılığıyla yine kendileri ödemiştir.

Belgelere baktığımızda cami-mescit hizmetleri ile ilgili 140 adet vakıftan, 96'sının hizmet alanları içerisinde imam-hatip-müezzin gibi görevliler için ücret ödenmesi şartının bulunduğunu görüyoruz. Bu oran ise genel vakıflar içerisinde yaklaşık % 40 olurken, cami hizmetlerine yönelik vakıflar içerisinde ise % 68'e tekâbül etmektedir.

Cami görevlilerine ücret ödenmesi konusuna kadınlar da ilgi duymuşlardır. Kadınlar tarafından kurulan toplam 55 adet vakıftan 11'inde cami görevlilerine ücret ödenmesi şartının bulunduğu görülür ki kadınlar arasındaki bu oran %20'dir. Cami görevlilerine ücret ödenmesi şartı bulunan bütün vakıflar içerisinde kadınların payı ise % 11'dir.

Elimizdeki belgelerde XV. yüzyıl başlarında cami görevlilerine ücret ödenme şartı bulunsa da 1870'li yıllardan sonra daha çok yaygınlık kazandığı görülmektedir. Bu da muhtemeldir ki ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik sıkıntı ve devlet içerisinde oluşan yenileşme hareketleri sonucu cami hizmetlerini halkın sahiplenmesinden kaynaklanmıştır.

Belgelerde geçen, imam-hatip ücretleri için tahsis edilen miktarlar her cami için aynı miktarda değildir. Kimi zaman geniş araziler, çok sayıda dükkanlar, değirmen gelirleri bir cami için tahsis edilirken bazen de 500 kuruş gibi bir paranın geliri olan 75 kuruş tahsis edildiği olmuştur. Dolayısıyla ücret tayininde belirli bir standart söz konusu değildir. Ancak Büğdüz köyü, Sancaktar, Kubbeli, Ulucami gibi bazı camilere değişik kişilerin yaptığı vakıflarla buralardaki görevlilerin ücretlerinde farklılıklar görülmektedir. Ayrıca, sabit gelir olarak belirlenen ücretler dışında imam ve müezzinler için mahalleden buğday, fasulye, nohut gibi yiyeceklerle aynı yardımların yapıldığı, mevlit ve cenaze merasimleri sonrası da bahşiş türünden para verildiği de bilinmektedir.

Farklı zamanlarda, çeşitli cami imam-hatiplerine ücret ödenmesi için vakfedilen ana paralardan bir kısmının miktarı şöyledir:

Tarih	Cami veya mescidin adı	Tahsis edilen miktar
834/1430	Paşa köyü mescidi imamına	Malikâne ve çok sayıda arazi geliri
1057/1647	Akımar cami imamına	Değirmen ve malikânenin hisse
1244/1828	Büğdüz köyü imamına	Aynı köyde ağaçlı bir bağın geliri
1275/1858	Kırklar medresesi cami imamına	2 adet dükkan kira geliri
1287/1870	Salur köyü cami imamına	1.000 kuruşun geliri
1289/1872	Burhankeçhüda mahallesi cami imamı	500 kuruşun geliri
1294/1877	Gürcü köyü cami hatibine	2.000 kuruşun geliri
1302/1885	Eymirkebir köyü cami imamına	500 kuruşun geliri
1308/1890	Acceliülâ mahallesi cami hatibine	600 kuruşun geliri
1312/1894	Sancaktar mahallesi cami hatibine	2.000 kuruşun geliri
1317/1899	Karaağaç köyü cami imamına	1.500 kuruşun geliri
1330/1912	Küçük Laçın köyü cami hatibine	1.500 kuruşun geliri

Özetle söylemek gerekirse halk, cami yaptırmakla kalmamış cami hizmetlerinin sağlıklı ve devamlı olması açısından buralarda görevli olanlara farklı oranlarda da olsa hizmeti karşılığı ücret ödenebilmesi için vakıflardan istifade etmiştir.

C- Camilerin Aydınlatılması

Hız Peygamber zamanında, camilerde sabah ve yatsı namazlarında kuru hurma dalları yakılmak sûretiyle aydınlatma işlemi gerçekleştirilmiştir. Daha sonra Ebû Rukiyye Temimü'd Darî M.630 yılında Şam'dan kandil getirip mescidi aydınlattığında Hz. Peygamber, "Sen bizim mescidimizi aydınlattın. Cenab-ı Allah'ta senin dünyanı aydınlat, ölünce de kabrini nurlandır" demiştir.⁴⁵² Bu ifade kapsamına kendilerinin de dahil edilmesi ümidiyle müslümanlar, camilerin aydınlatılması için vakıf kurmuş ve bu amaçla akar temin etmişlerdir.

Elektrikle aydınlatmanın söz konusu olmadığı dönemlerde camilerin aydınlatılması mum yakmak sûretiyle gerçekleştirilirdi. Aydınlatmada kullanılan mum ve yağ ise pahalı idi. Mukayese olması açısından, 1240/1824 ve 1241/1825 yıllarında verilen

⁴⁵² Algül, Hüseyin, *İslâm Tarihi*, Gonca yay., I, İstanbul 1986, s.322-3.

narhlarda, 1 kıyye koyun eti 16 para, 1 kıyye inek eti 8 para, kelle 5 para, has un 1 kıyye 48 para iken revgan-ı şem' (mum) 1 kıyye 80 para idi. Dolayısıyla akşam, yatsı ve sabah namazlarında camilerin aydınlatılması için yakılacak mumun piyasa şartlarında pahalı olması dolayısıyla bu konuda sıkıntı çekilmemesi için vakıflar aracılığıyla meseleye çözüm getirilmiş, dîni-sosyal amaçlı bir hizmetin devamlılığı böylelikle sağlanmıştır.

Cami ve mescitlerin aydınlatılması ile ilgili Çorum'da 51 adet vakıf vardır. Dolayısıyla ildeki toplam vakıf sayısı içerisinde cami aydınlatılması için kurulan vakıfların oranı % 21'dir. Konuya kadınlar daha fazla ilgi göstermişlerdir. Kadınlar tarafından kurulan vakıflardan 27 adedinde cami aydınlatma şartı bulunmaktadır. Bu durum, kadınlar tarafından kurulan vakıflar içerisinde % 49 civarında bir oran teşkil ederken, cami aydınlatması için kurulan bütün vakıflar içerisinde ise % 53 gibi bir miktarı ifade etmektedir.

Cami aydınlatmaları içerisinde değerlendirebileceğimiz vakıflar arasında, 1247/1831 yılında Sakaoğlu Mustafa, Dikici Dışdış Ömer ve Kangurdan oğlu Seyyid Veyis tarafından Ulucami ayakkabılık bölümünün aydınlatılması için 300 kuruş vakfedilmesi dikkat çekicidir. Camiye giriş ve çıkışta ayakkabılık bölümünde oluşan yığılmalarda ortaya çıkan karışıklığa bir de karanlık eklenince insanların daha fazla sıkıntı çekecekleri düşünüldüğünde yapılan bu hizmetin önemi daha da anlamlı olmaktadır.

Diğer taraftan Hacı Şakire Hanım tarafından Ulucami'nin avlusundan sokağa açılan üç adet dış kapı önünün aydınlatılması ile Çorbacızâde Mehmet Arif Efendi oğlu Rifat tarafından Ulucami tuvaletlerinin aydınlatılması amacıyla kurulan vakıflar dikkat çekmektedir.

D- Mescitlerin Camiye Dönüştürülmesi

İslâm hukukçuları arasında Cuma ve bayram namazlarının toplu olarak kılınması konusunda kılınacak yer ve bulunması gereken cemaat sayısı gibi konularda farklı görüşler vardır. Dolayısıyla Çorum genelinde Hanefî mezhebine göre amel eden insanların çoğunlukta olduğu düşünüldüğünde Cuma ve bayram namazlarının cami hükmündeki yerlerde kılınması gerektiği düşüncesinden hareket eden insanlar,

bölgelerindeki mescitleri camiye dönüştürmek istemişlerdir. Diğer taraftan imamlar, hükümdar beratı ile göreve getirildiğinden⁴⁵³, mahalle veya köylerinde mescit bulunan insanlar, kâdiya müracaat ederek mescitlerinin camiye çevrilmesini istiyorlardı.

Mescitlerin camiye dönüştürülmesi ile burada görev yapacak olan imam, müezzin gibi hizmetlilerin sabit bir ücrete kavuşturulabilmesi için vakıflar kuruluyordu. Gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra mahalle muhtarı, halkın ileri gelenlerinden oluşturulan bir temsilci grubu kâdiya gelerek, mahallelerinde ve yakınlarında Cuma ve bayram namazlarını kılmaya uygun yerlerinin olmadığını, yaz ve kış aylarında özellikle yaşlı ve hastaların bu namazları kılmak için başka yerlere gitmek zorunda kaldıklarından kışın soğuktan, yazın ise sıcaktan büyük sıkıntıya düştüklerini, köyleri veya mahallelerinde bulunan mescide minber konularak Cuma ve bayram namazlarını burada kılmak istediklerini, imam tayin edilmesi durumunda da kendisine ücret ödenmesi için vakıf kurduklarını ifade ederek gerekli izin verilmesi ve imam tayin edilmesini istemektedirler. Dolayısıyla, mescitlerin camiye dönüştürülmesi için gerekli maddî desteğin sağlanmasında vakıflar, aracı birer kurum olarak bu hizmete katkı sağlamışlardır.

Çorum'da, minber konularak mescitlerin camiye dönüştürülmesi, Cuma ve bayram namazları kılınabilmesi amacıyla vakıf kurulan daha sonra da kâdiya gelinerek izin istenilen camilerden bir kısmının isimleri şöyledir:

Tarihi	Vakfın adı	Mescidin bulunduğu köy
1295/1878	Hadî oğlu Mehmet Ağa	Günersalîk köyü
1325/1907	Hacıerli oğlu Mahmut b. Hüseyin	Tahircabad köyü
1324/1906	Çambolatoğlu Gazi Bey	Sazdeğirmeni köyü
1326/1908	Topaloğlu Hacı Hasan b. Hüseyin	Fıraz köyü
1323/1905	Haliloğlu Hasan b. Bekir	Tagınar köyü
1323/1905	Tatıncı Salihzâde Hacı Süleyman Ağa b. Mehmet	Penbecik köyü

E- Çorum Ulucami Hizmetlerine Vakıfların Katkısı

Çorum Ulucami ile ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi kayıtlarında çok sayıda belge bulunmaktadır.⁴⁵⁴ Her ne kadar caminin yapılışı ile ilgili belgelere henüz

⁴⁵³ Kazıncı, Ziya, *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, s.297

ulaşılamamış olmasına rağmen nafia kayıtlarının araştırmacılara açılmasıyla bu konuda daha ayrıntılı bilgilere ulaşılabileceği tahmin edilmektedir. Elimizde bulunan belgelere göre, Çorum'da vakıfların en fazla yoğunlaştığı yer Ulucami'dir.

Yapılan bir araştırmaya göre Çorum'da, 1550-1600 yılları arasında 148 vakıf dükkanı varken, vakıfların dışında da 58 dükkan bulunmaktadır⁴⁵⁵. Ulucami ise, 860/1455'den önce, 40 vakıf dükkanı ile şehirdeki tüm vakıf dükkanlarının %27'sine sahiptir⁴⁵⁶. Arşiv kayıtlarından elde edilen belgelere göre, 937 H/1530 M. yılında Ulucami için 1 hamam, 2 ev, 43 dükkan vakfedildiği ve araziden de 63 müd⁴⁵⁷ mabsül geldiği görülmektedir. Ayrıca, toplam 9.700 kuruş para vakfının olduğu, buralardan elde edilen gelirin de adı geçen camiye ait olduğu ifade edilmektedir. Belgede, hitabet için 6 müd, imamet için 9 müd, müezzin için 3 müd, farraş için 3 müd gibi harcama yerleri ve miktarları da bu belgede belirtilmektedir.⁴⁵⁸

860/1455 yılından önce şehirdeki tüm vakıf dükkanlarının %27'sine sahip olan Ulucami'ye yönelik bu yıkılmanın en önemli sebebi dinî yaklaşımlarla birlikte Çorum'un geçmiş yıllarda çok şiddetli depremlere maruz kalması⁴⁵⁹ ve bu tabii âfetlerde de pek çok tarihî yapı ile birlikte Ulucami'nin de bundan etkilenmesi hatta yıkılması olarak söylenebilir. Şehir merkezinde yer alan bu caminin depremler dolayısıyla hasar görmesi, tamirâtı için gerekli maddî desteğin mahallince sağlanması, halkın da sık sık görülen bu tabii âfetten psikolojik olarak etkilenmesi dolayısıyla hem ibadet amaçlı destek sağlamak, hem de bu tarihî ve dinî yapıyı sosyal hayatın bir gereği olarak yeniden topluma kazandırmak amacıyla destek mahiyetinde vakıflar kurulduğu düşünülebilir.

⁴⁵⁴ Ulucami ile ilgili arşivde bulunan belgelerin bir kısmı şunlardır: B.O.A., Cevdet Evkaf, 11033; 11631; 13346; 18070; 21825; 27129; Maliyeden Müdevver, 354/138; Evkaf İradeleri, 2603/4;

⁴⁵⁵ Faroĝhi, Suraiya, *Batı ve orta Anadolu'da Şehirleşme ve Ticaret 1520-1650*, (Doçentlik Tezi), Ankara 1980, s.77

⁴⁵⁶ Faroĝhi, *Batı ve orta Anadolu'da Şehirleşme ve Ticaret 1520-1650*, s.83

⁴⁵⁷ "Müd = Buğdayda 513,12 kg., arpada yaklaşık 445kg. veya 666.4 litrelik bir hacim ölçüsüne eşit ölçü birimi." Huz, Walter, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, (çev. Acar, Sevim), İst. 1990, s.59.

⁴⁵⁸ V.G.M.A. 617-89/53

⁴⁵⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Evkâf-14419; B.O.A. Mühimme Defteri, 36/125; B.O.A. Cevdet Tasnifi-1802; Sipahioĝlu, Selçuk, Kuzey Anadolu Fay Zonu ve Çevresinin Deprem Etkinliğinin İncelenmesi, *Deprem Araştırma Bülteni*, Ankara 1984, S.45, s.43-44; Danişmend, İ.Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I, İstanbul 1971, s.416; Solakzâde Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzâde Tarihi*, (haz.: Vahid Çabuk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s.435; Uğur, Nuri, "Zelzele", *Çorumlu*, S.21, s.25; Arıncı, Rifat, "Arzda ve Yurdumuzda Zelzele Bölgesi", *Çorumlu* (941), S.29, s.15.; Daĝhoĝlu, "Onuncu Asırda Çorum", *Çorumlu*, S.7, s.222; 1967 Çorum İl Yıllığı, s.51-52.

Diğer taraftan Ulucami'ye yönelik para vakıflarında toplanan para miktarı da küçümsenmeyecek oranlardadır. Kaynaklarda ifade edildiğine göre; Ulucami'nin zaruri masrafları ve görevlilerin ücretleri gibi harcamalar için hayır sahipleri tarafından vakfedilen para vakfına müteveli olan Hacı Mahmudzâde Hacı Ahmed Ağa'nın malî defterinde yer alan kayıtlara göre, 1 Muharrem 1283/1866 tarihi itibariyle vakıfta biriken para miktarı toplam 28.600 kuruştur⁴⁶⁰. Hasan oğlu Kadızâde Üveys Efendi, 7 Zilkade 1285/1868 tarihinde vefat ettiğinde yerine 20 Zilkade 1285/1868 tarihinde Süleyman oğlu Karamüftüzâde Hacı Hasan Hayri Efendi görevlendirilmiştir. Müteveli olarak kendisine teslim edilen paranın miktarı ise, 29.173 kuruştur. Ayrıca cami imamına meşruta olan 3.105 kuruşla birlikte toplam meblağ 32.278 kuruşa ulaşmaktadır.⁴⁶¹

Yukarıda belirtilen rakamların mukayesesi açısından, belgelerde geçen bazı satışlarla ilgili rakamlar verilecek olursa; 13 Receb 1240/1824 tarihinde Dülger Mansur, oturduğu kendi evini Tataroğlu Hüseyin'e 200 kuruşa satmıştır.⁴⁶² Halil kızı Asiye 17 Şaban 1259/1843'de kendi mülkü olan meyveli ve meyvesiz ağaçları olan avlulu evini 300 kuruşa satarken⁴⁶³, Veli kızı Keziban hanım, 3 Muharrem 1260/1844'de 2 karasığır ineği, 1 tosun ve 2 danasını 350 kuruşa satmıştır⁴⁶⁴. Buna göre arada yıl farkı olsa da yalnızca Ulucami para vakfında biriken rakamla Çorum'da yaklaşık 80 civarında ev satın alınabilecek bir rakam ortaya çıkmaktadır.

Ulucami para vakfında biriken bu para yıllık olarak %15 fazla gelir getirecek şekilde çalıştırılır veya ihtiyacı olana bu şartla borç verilirdi. Elde edilen kâr, vakfiyelerde belirtilen oranlar üzerinden cami zarûri masrafları, görevlilere ücret ödemeleri gibi konulara harcanırdı. Anaparaya dokunulmaz böylelikle vakfin devamı sağlanmış olurdu.

Ayrıca, Ulucami'ye yönelik hamam, ev, dükkan kira gelirleri yanında mahsül gelirleri de bulunmakta idi. Kısaca, Çorum insanı, Ulucami'ye ayrı bir önem vermiş, oranın her türlü hizmet giderlerinin karşılanması ve bu mâbedin ilelebet ayakta kalabilmesi için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştır.

⁴⁶⁰ ÇŞS.Defter no. 2748, s.149

⁴⁶¹ ÇŞS.Defter no. 2749, s.114-115.

⁴⁶² Ç.Ş.S., ÇHPK, Defter no.1754, s.59.

⁴⁶³ Ç.Ş.S. Def.no: 2746, s.95

⁴⁶⁴ Ç.Ş.S. Def.no: 2746, s.113

Daha sonraları ise, vakıfların tasfiyesi için yapılan çalışmalar sonucu Ulucami hizmetlerine yönelik olarak kurulan para vakıfları, binalar ve arazi gelirleri de değişik usullerle satılmış veya özel mülkiyete geçirilmiştir⁴⁶⁵.

Günümüzde, Ulucami hizmetlerine yönelik olarak katkı sağlayan vakıflar şunlardır⁴⁶⁶,

S.no	Vakfın adı ve soyadı	Amacı
1	Şikrî Koşar	Seher mukabelesi
2	Reşide Karagöz	Seher mukabelesi
3	Emine Menteş	Seher mukabelesi
4	Naile Çorbacı	Her ay bir hatim okunması, Ramazan'da sahur ve ikindi mukabelesi
5	Hacer Karamanlı	Seher mukabelesi

F- Tekke ve Zaviyeler

a- Kuruluş Amaçları Ve Hizmet Alanları

“Tarihî metinlerde, belli tarikatlara mensup şeyh ve dervişlerin, şehir, kasaba ve köylerde yahut yol kenarlarında kurdukları ve gelen-geçene bedava yemek yedirip misafir ettikleri tekkeler için değişik terimler kullanılmıştır. Bunlar arasında ribat, hankâh, buk’a, savma’a, düveyre, medrese, ‘imâret, dergâh, âsitane gibi terimler bulunmakta beraber daha çok tekke ve zaviye terimleri yaygınlaşmıştır.”⁴⁶⁷

Padişah ve diğer devlet adamları tarikat erbâbına karşı büyük hürmet göstermişlerdir. Bunun bir neticesi olarak da adlarına tekkeler açtırıp vakıflar yapmışlardır. Diğer taraftan Müslümanlıkta yoksullara yardım etmek büyük sevap sayıldığından zengin olanlar birçok hayır müessesesi yanısıra imaret yaptırarak fukaranın karınlarını doyurmuşlar, bu sebeple büyük sevap kazandıklarına inanmışlardır. İnsanları doyurmayı amaçlayan bu müesseseler ile toplumda sosyal dayanışmanın gerçekleştirilmesinin yanında, açlık yüzünden meydana gelebilecek hırsızlık gibi gayr-ı kanunî olayların da önüne geçmeyi amaçlamışlardır.⁴⁶⁸

⁴⁶⁵ Öztürk, Nazif, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, s.451-467.

⁴⁶⁶ Bu bilgi, 2001 yılında emekli olan Çorum Ulucami imam-hatibi Recep Camcı'dan alınmıştır.

⁴⁶⁷ Çetin, Osman, *Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslâmiyet'in Yayılışı*, Marifet Yayınları, İstanbul 1981, s.135-6.

⁴⁶⁸ Halaçoğlu, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, TTK., Ankara 1995, s.146-163.

Tekke ve zaviyelerde kendi mensuplarının olduğu kadar diğer insanların da eğitim-öğretimleriyle yakından ilgilenilmiştir. Buralarda ağırlıklı olan dinî ve tasavvufî eğitim, halkın kültür hayatında büyük etki yapmıştır.⁴⁶⁹

Münasip gördükleri yerlere aileleri, müridleri ve hatta bazen kabileleri ile yerleşip, zaviyeler açan şeyhler, çevrelerindeki hayatın bütün maddî ve manevî yönleriyle meşgul oluyorlardı. Devlet tarafından resmen tescil edilmiş olan vakıf arazileri üzerinde bulunuyorlardı. Yeni fethedilen boş arazilerin iskânını temin için devlet onlara ayrıca vergi muafiyeti gibi önemli imtiyaz da sağlıyordu.⁴⁷⁰

Anadolu'nun Türkleşmesi ve müslümanlaşması sürecinde büyük bir boşluk dolduran, fakir, kimsesiz ve yolcuların ücretsiz olarak doyurulmasını görev edinen zaviye hizmetleri Çorum'da da son derece yaygındı. Konu ile ilgili kayıtlarda, ilk defa 702/1312 yılında Hacı Yusuf tarafından Ahî Menteşe zaviyesine ait belge elde edebildik. Ancak şehirde, daha önceki yıllarda kurulan başka zaviyelerde olmalıdır. Şehrin 1075 yılında Danişmendliler'in eline geçtiği, daha sonraki dönemlerde bölgede farklı yönetimlerin hakimiyetinin sözkonusu olduğu düşünülünce, böyle sıkıntılı ve karışık bir ortamda zaviyelerin önemi daha da belirginleşmektedir. Anadolu'da birliğin sağlanamadığı, iç karışıklıkların devam ettiği, eşkıya hareketlerinin her geçen gün arttığı öyle bir ortamda insanları birliğe, beraberliğe, kardeşliğe, vatan sevgisine çağırın, düşmanlıkların ortadan kaldırılması, yardımlaşma va kaynaşma duygularının hakim olmasını amaçlayan ve de din motifli bir görüş ekseninde hizmet sunan bu kuruluşların, faaliyetleri ile toplum dayanışması ve ülke birliği açısından önemli bir misyon üstlendikleri görülmektedir.

Ülke genelinde görülen iç karışıklıklar, moğollarin zenginleri yağmaya başlaması gibi güçlükler karşısında pekçok insan yurtlarını terketmiştir⁴⁷¹. Diğer taraftan 1300'lü yıllarin başında hüküm süren kuraklık ve kıtlık dolayısıyla büyük sıkıntı çekilmiş, insanlar açlıktan ölmüştür. Kıtlık dolayısıyla buğdayın müdü 50 dirheme bulunmamıştır.⁴⁷² Bazı bölgelerde de çekirge âfeti yaşanmıştır. Böyle sıkıntılı

⁴⁶⁹ *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Ed. İhsanoğlu, Ekmeloddin, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, II, İstanbul 1998, s.253.

⁴⁷⁰ Ocak, Ahmet Yaşar, *Babaîler İsyanı, Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, Dergah yay., İstanbul 1996, s. 64,65.

⁴⁷¹ Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.626.

⁴⁷² Turan, Osman, *y.a.g.e.*, s.632.

bir süreçte insanlara maddî açıdan destek veren, aç olanları doyuran, manevî olarak da bu insanlara âdeta psikolojik dayanma gücü motive eden zaviye hizmetleri o günün şartlarında çok anlamlı olmuştur.

Çorum'un Anadolu'nun ortasında, yol güzergâhında bulunması ve merkeze karşı yapılacak eylemler için toplanma merkezi gibi değerlendirildiği, bölgede eşkıya hareketlerinin son derece yoğunlaştığı, mahallî halkın da bundan rahatsız olduğu bir gerçektir. Böyle olunca zaviyelerin aç insanları doyurmak suretiyle mahalli halkın bu tür eylemlere tenezzül etmemesi, insanları manevî yönden motive ederek kötülüklerden alıkoyması, arazi ihyası veya mahsül temini gibi görevlendirmelerle onları oyalaması, devlete karşı bağlılığın pekiştirilmesi şeklindeki zaviye hizmetleri aynı zamanda idarî sistemin bir unsuru olarak sistemle entegre olmuş bir yapılanmadan başka bir şey değildir.

Osmanlılar, Anadolu'daki egemenliklerini yerel yönetici sınıfa belirli ödünler vererek gerçekleştirmişlerdir. Bu yönetici sınıf Türk emirlerinden (askeri sınıf), cami, medrese gibi dini kurumların vakıflarını yöneten ulemâdan, zaviyeleri yöneten ve onların kurucusu olan şeyh ailelerinden oluşmaktadır.⁴⁷³ Dolayısıyla, zaviye hizmetleri aynı zamanda merkezi idâre ile yerel tarikat kurumlarının menfaat işbirliği şeklinde yürütülmüştür.

Zaviyeler, devlet tarafından kontrol edilirken, şeyhlerin bazı yolsuzlukları da takibe alındığı olmuştur. Konu ile ilgili Abdalata zaviyesi ile ilgili bir belgede şu hususlar yer almaktadır; “vakfın mütevellisi olan Seyyid Mehmet'in görevini gereği gibi yerine getirmediği, gelip-geçenlere, yolculara (ayende ve ravendeye) gerekli harcamaları yapmadığı, vakıftan ücretli (mürtezikasından) olanlara haklarını vermediğinden bahisle Evasıt Şaban 1236/1821 tarihli Çorum nâibine gönderilen bir yazıda durumu araştırması ve gereğini yapması, herkese hakkının verilmesi, ayende ve ravendelere hizmet için gerekli harcamalarda kesinti yapılmaması istenmiştir.”⁴⁷⁴ Zaviyelerin asli hizmetlerinden olan fakir ve yolcuların doyurulması konusunda görev ihmal edildiği takdirde devletin kararlı bir şekilde meseleyi takibe alması, sosyal hizmetlerin aksatılmadan yürütülebilmesi için herkesin üzerine düşen sorumluluğun

⁴⁷³ İslamoğlu-İnan, a.g.e., s. 92.

⁴⁷⁴ Çorumlu, S.27, s.305-309.

gereğini yerine getirmesi, aksi takdirde görevin ihmal edilmesi sonucu cezaî uygulamaya gidileceği açıkça ifade edilmiştir. Bu mesele üzerine ciddiyetle gidilmiş olması zaviyelerin görev ve sorumluluklarının anlaşılması ve bu kurumlar üzerindeki devlet otoritesini göstermesi açısından önemlidir.

Devlet tarafından, birliğin sağlanması, ordunun sefere gitmesi halinde geride emniyetli bir ortamın oluşturulabilmesi açısından zaviyelere malikâneler verildiği, vergiden muaf tutulduğu olmuştur. Bu müesseseler de, gönül ehli insanların idaresi ile teşekkül ettiğinden dolayı bu ihsana karşılık olarak verdikleri hizmetlerle devlete destek olmuşlardır. O günün şartlarında düşünüldüğünde bu uygulama, akla en uygun olan yöntem olarak görülmektedir.

XI. asrın ortalarından itibaren Anadolu'ya Ortaasya'dan büyük gruplar halinde göç eden, boş araziler üzerine yerleşen, bir kısmı gazilerle birlikte cephede mücadele ederken bir kısmı da müritleri ile beraber ziraat ve hayvan yetiştirmekle uğraşan, buldukları yerleri kültür, imar ve din merkezleri haline dönüştüren gönül ehli insanların etrafında yerleşmeler oluşmuş, buralar o zaviye şeyhinin adıyla anılır olmuştur.⁴⁷⁵ Çorum'da Elvan Çelebi, Abdalata da böyle yerleşim alanlarından biridir.

Zaviye vakıflarına tahsis edilen gelirler Çorum'da kaldığı gibi, zaviyelerin çoğunluğu da kırsal kesimde olduğundan elde edilen gelirler yine bu bölgelere aktarılmıştır. Dolayısıyla gelirlerin harcanması yine aynı bölge ihtiyacı için olmuş, gelir veya para yine oradaki insanlar arasında el değiştirmiştir. Bir kasaba veya şehirde toplanan vakıf gelirlerinin önemli bir kısmının aynı bölgede harcanmış olması yerel piyasayı beslemesi açısından, ticarî zihniyetle önemli bir hareketlilik doğurmuştur.⁴⁷⁶

Tekke ve zaviyelerin aynı olarak elde ettikleri gelirin büyük bir kısmı, kendi görevlilerinin ve misafirlerinin beslenme ihtiyaçlarını karşılamak üzere harcandığı bir gerçektir. Ürünün bir kısmı ise, nakit ihtiyaçların karşılanabilmesi için pazarda satılması gerekirdi. Buradan elde edilen gelirle et, iç yağ, odun gibi malzemeler satın alınır veya binaların bakım ve onarım giderleri karşılanırdı.

Tekke ve zaviyeler ticarî hareketlilik açısından da son derece önemli yerlerdi. Çünkü, "ticarî kervanlar veya yolcular han ya da kervansaray olmayan yerlerde

⁴⁷⁵ Barkan, Ömer Lütfi, Kolonizatör Türk Dervişleri, *Vakıflar Dergisi*, S.2, Ankara 1942, s.279-353; Çıplak, M.Şakir, *Osmancak'ta Erenler Durağı Koyun Baba*, Horasan Yayınları, İstanbul 2001.

zaviyelerde geceyi geçirirlerdi. Yoldan geçenlerin yararlanmasına açık bir ev olarak tanımlanabilecek zaviyenin mutfağında gece-gündüz yemek pişirilmesi dervişliğin şanıandı. Dervişlerin silahlı gücünün oldukça sınırlı olmasına karşın, özellikle soyguncuların bu kişilere atfedilen doğüstü güçlerden korkması nedeniyle zaviyeler güvenli barmaklardı.⁴⁷⁷ Kısaca, zaviyeye uğrayan her yolcu burada yiyecek, içecek ve yatacak bir yer mutlaka bulurdu.⁴⁷⁸

b- Çorum'da Bulunan Zaviyeler

Zaviyelerden çoğunun şehir merkezlerinden ziyade kırsal kesimlerde faaliyet sürdürdükleri görülmektedir. Abdalata, Seyyid Murad, Ergül Baba, Elvan Çelebi, Koyun Baba, Karadonlu Can Baba gibi zaviyeler âdeta şehrin dört bir yanını kuşatmış durumdadır. Çorum, Bizanslılar döneminde Hıristiyanlık kültürünün etkisi altında kaldığı dönemlerde, buranın metropolit olduğu, insanların hacı olabilmek için Eukhatia'daki (Avkat köyü) Aziz Theodore Stretelatis'i ziyarete geldikleri, panayırılar düzenledikleri, dikkate alındığında bu zaviyelerin bölgede yoğunlaşmasını anlamak daha kolay olmaktadır. Danişmendliler ve Selçuklular dönemlerine uzanan buradaki zaviyelerin sayısı bölgenin Osmanlılar'ın eline geçtiği XIV. Yüzyılın sonlarından itibaren artmaya başlamıştır. Dolayısıyla, bölgenin Türkleşmesi ve müslümanlaşması sürecinde zaviyeler son derece etkili kurumlar olmuştur.

Bölgede bulunan zaviyelerin bir kısmının alevî diye bilinen insanların yaşadığı köylerde yer alması ayrı bir araştırma konusu olmalıdır. Çobandivan köyünde Melik Sultan zaviyesi, Çanak köyünde Yamacı zaviyesi, Teslim köyünde Teslim Abdal zaviyesi, Şeyh Demir Bektâşi zaviyesi gibi. XVI. yüzyıla kadar olan dönemde alevi-sünni gibi ayrımlara gidilmediği, siyasallaşma faaliyetlerinin olmadığı, arazinin işletilmesi, insanlara hizmet götürülmesi, aç olanların doyurulması, Türklük ve müslümanlık duygularının pekiştirilmesi gibi millî, manevî, insanî duyguların ön plânda tutulması şeklinde bir düşünce eksenini üzerinde değerlendirme yapıldığında konu daha bir anlam kazanmaktadır. Bu dönemlerde zaviye hizmetleri o kadar benimsenmişti ki buraların diğer bir adı da "dâru'l-fukarâ" idi. Murad Seydi zaviyesine ait köy ve

⁴⁷⁶ Faroçlı, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, s.55.

⁴⁷⁷ Faroçlı, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, s.76

mezralardan ne mahsül çıkarsa satılıyor, zaviyenin tamire muhtaç olan yerleri onarılıyor, artan para köy fukarasına daha da artarsa Osmaniç fakirlerine dağıtılıyordu.⁴⁷⁹

Zaviyelerin çoğu, gelir sağladıkları yerleşim bölgelerinin hemen yakınlarında kuruluyordu. Cami ve medreselerin çoğu şehirlerde (kasabalarda) bulunmasına karşılık zaviyeler genellikle kırsal kesimde yoğunlaşırlardı⁴⁸⁰. Abdalata, Seyyid Murad, Bahm Sultan, Baba Mehmed⁴⁸¹, Abdalbudu⁴⁸², Kağızman, Mefik Sultan vb. tamamen köylerde hizmet veriyordu.

18 Şevval 1279/1862 tarihli bir belgede Çorum'da bulunan bazı zaviye vakıfları vâridâtı hakkında şu bilgi verilmektedir:⁴⁸³

Vakfın adı	Vâridat	Miktar
Abdalata vakfı	Müstegüllâtından vukuu bulan temessükât vâridâtı	2067.205.30
Bahm Sultan	Arazisinden vukubulan temessükât vâridâtı	374.265.00
Baba Mehmed	Baba Mehmed köyünden vukuu bulan temessükât vâridâtı	374.85.00
Ömer Nehci Efendi	Vakf müstegüllâtından vukuu bulan temessükât vâridâtı	425.00.00
Seyyid Murad	Vakf müstegüllâtından vukuu bulan temessükât vâridâtı	2303.635.00
Timur Şeyh	Vakf müstegüllâtından vukuu bulan temessükât vâridâtı	1772.1125.00
Gelîhayr zaviyesi	Vakf müstegüllâtından vukuu bulan temessükât vâridâtı	147.00.00
Sanceddin ve Çöplübey	Vukubulan temessükât vâridâtı	216.100.00
Abdalbudu	Vukubulan temessükât vâridâtı	793.310.00
Şeyh Aşık zaviyesi	Vakf müstegüllâtından vukuu bulan temessükât vâridâtı	107.40.00
Kılalı zaviyesi	Vakf müstegüllâtından vukuu bulan temessükât vâridâtı	414.00.00

Çorum'da hizmet veren ancak kendileri hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşamadığımız zaviyeler de vardır. Bunlardan bir kısmının isimleri şöyledir. Ata Sultan zaviyesi⁴⁸⁴, Timur zaviyesi⁴⁸⁵, Hacı Halil zaviyesi⁴⁸⁶, Şeyh Hacı Deniz zaviyesi⁴⁸⁷,

⁴⁷⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, s.287.

⁴⁷⁹ Anakök, *a.g.e.*, s.53.

⁴⁸⁰ Hurucihan İslamoğlu-İnan, *a.g.e.*, s.105

⁴⁸¹ Bu zaviye Çorum merkez Babaoğlu köyündedir.

⁴⁸² ÇŞS. Def.no.2754, s.203.

⁴⁸³ B.O.A., Evkaf, 181160

⁴⁸⁴ V.G.M.A., 2/1445 (Abdalata zaviyesi olması muhtemeldir.)

⁴⁸⁵ V.G.M.A., 2/3188; B.O.A., Evkaf İradeleri,IV, 33178; Bu zaviyenin vâridatı ile ilgili belge için bkz. B.O.A., Evkaf, 18160.

Kağızman zaviyesi⁴⁸⁸, Külahlı zaviyesi⁴⁸⁹, Abdalbudu zaviyesi⁴⁹⁰, Baba Mehmed zaviyesi⁴⁹¹, Suheyb-i Rûmî zaviyesi⁴⁹², Çobandıvan köyünde Melik Sultan zaviyesi⁴⁹³, Çanak köyünde Yamacı zaviyesi⁴⁹⁴, Şeyh Demir Bektâşi zaviyesi⁴⁹⁵, İnam Çelebi zaviyesi⁴⁹⁶, Hacıbey Ağacı köyünde Şeyhhamza zaviyesi⁴⁹⁷, Şeyh Sadreddin zaviyesi⁴⁹⁸, Teslim Abdal zaviyesi⁴⁹⁹ gibi.

Çorum'da hizmet veren zaviye vakıflarının dışında, fakirlere hizmeti esas olarak aç insanların doyurulması şeklindeki uygulama da son derece yaygındı. Vakfiyelerin son kısımlarında özellikle vurgulanan bir husus vardı ki o da, herhangi bir sebeple belirtilen şartlara müdahale edilir veya vakıf hizmetleri bir şekilde yerine getirilemeyecek olursa, "vakıf gelirinin tamamı fakirlere harcansın" şeklindeki ifadelerle yer veriliyordu.

Kısaca, zaviyelerde verilen hizmetler devlet-millet bütünleşmesine katkı sağlıyordu. Toplum hizmetlerinin mahallinden yürütülebilmesi, imkânların ideal manada kullanılarak ihtiyaçların giderilmesi, dini anlama ve anlatma, toplumsal birlik ve beraberliğin temin edilmesi, sosyal güvenlik, arazi ihyası gibi farklı alanlarda son derece etkili hizmetler veriliyordu.⁵⁰⁰

⁴⁸⁶ V.G.M.A., 2/2-129; ÇŞS. Def.no.2758,s.230-231.; Zaviye muhasebe kayıtları için bkz. Nezaret Sonrası Evkaf Defterleri Kataloğu, III, 13916, 18226.

⁴⁸⁷ ÇHPK. 28470/2

⁴⁸⁸ ÇHPK. 28470/2

⁴⁸⁹ ÇHPK. 28470/2

⁴⁹⁰ ÇHPK. 28470/9

⁴⁹¹ B.O.A., Cevdet tasnifi, 11399. Aynı zaviye vakıflarına yapılan müdahalenin men'i için bkz. B.O.A., Cevdet tasnifi, 17214.

⁴⁹² B.O.A., Cevdet tasnifi, 14801; Suheyb-i Rûmî camisine ilave edilen zaviyedarlara ait hancıye mukabil zaviye odalarının civarlarına yeniden bir hâne inşasına dair bkz. B.O.A., Evkaf İradeleri, I, 1297

⁴⁹³ B.O.A., Cevdet tasnifi, 15358.

⁴⁹⁴ B.O.A., Cevdet tasnifi, 22259.

⁴⁹⁵ B.O.A., Cevdet tasnifi, 25569.

⁴⁹⁶ Ulupınar köyünde bulunan bu zaviye ile ilgili bkz. B.O.A., Cevdet tasnifi, 17818,25898.; H.İslamoğlu-İnan, a.g.e., s.103, 146.

⁴⁹⁷ B.O.A., Cevdet tasnifi, 25897

⁴⁹⁸ B.O.A., Nezaret Sonrası Evkaf Defterleri Kataloğu, III, 14732.

⁴⁹⁹ B.O.A., Nezaret Sonrası Evkaf Defterleri Kataloğu, III, 22304.

⁵⁰⁰ Geniş bilgi için bkz., Kara, Mustafa, *Din-Hayat-Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, Dergâh Yay. İstanbul 1977.

II- EĞİTİM-ÖĞRETİM HİZMETLERİ

A- Çorum Merkezinde Bulunan Medreselere Vakıfların Desteği

Anadolu Türk kültürünün önemli temel taşlarından birisi de medreselerdir. Özellikle Selçuklular zamanında, çocuklara okuma yazma öğretmek maksadıyla her mescit yanında tesis edilen ilk mekteplerden başka, her tarafta medreseler yapılıyor, buralardaki eğitim öğretim faaliyetlerinin de katkılarıyla Anadolu'nun Türkleşmesi ve müslümanlaşmasına sürat kazandırılıyordu. Buralarda bulunan müderrisler gerek talebe yetiştirmek ve ülkenin her tarafına göndermek, gerekse kitap yazmak ve halkın istifadesine sunmak suretiyle ilmin ilerlemesine katkıda bulunuyorlardı⁵⁰¹.

Çorum'da, tesbit edilebildiğimiz kadarıyla çok sayıda medresede eğitim-öğretim hizmeti veriliyordu. Bu hizmetler için kurulan vakıflar aracılığıyla da buralara destek sağlanıyordu. Evliya Çelebi'nin, "Yedi yerde medresesi vardır. Murad Han Gazi medresesi mâmur ve meşhurdur. Onbir çocuk mektebi vardır. Bilgin, salih ve şeyhleri çoktur"⁵⁰² şeklindeki tesbitleri, halkın bu kurumlara ilgisini yansıtırdu.

"Danişmendliler zamanında Çorum'da 10 kadar medrese açılmış, 15 kadar âlim bu medreselerde ders okutmaya başlamış, nâmdâr şeyhlerden 20 kadarı Çorum'un içinde ve 40 kadarı köylerde tekkeler, zaviyeler açmış, bunlardan bir kısmı vakıflar tesis etmiştir."⁵⁰³ Şehrin her tarafına yayılan medrese ve zaviyeler bölgenin kültürel açıdan kalkınmasına büyük katkı sağlamışlardır. Bölgenin daha önce Bizanslılar zamanında Hıristiyanlık dini ve kültürünün etkisi altında kaldığı, Aziz Theodore Stretelatis'in burada görev yaptığı, metropolit bir kent olduğu gibi hususlar dikkate alındığında medrese ve zaviyelerin anlam ve önemi daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır.

Fatih'in, fetihten önce Akşemseddin, Şeyh Muhiddin gibi ilim ve gönül ehli insanları İstanbul'a getirirken, fetihten sonra da pek çok ilim adamını İstanbul'a topladığı, bu arada Çorum'dan da bazı münevverlerin oraya gittiği ifade edilmektedir.⁵⁰⁴

Şehir merkezinde yer alan medreselere ilave olarak köylerde dahî medrese açılmış olması dikkat çeken bir özelliktir. Mahmut oğlu Hayrullah'ın 1315/1897 yılında

⁵⁰¹ Çetin, Osman, *Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı*, s. 156-160.

⁵⁰² Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.695

⁵⁰³ Anakök, *a.g.e.*, s.43

Çöplü köyünde 7 odalı medresesi ile Çay köyünden Süleyman oğlu Şamil Ağa'nın 1323/1905 tarihli vakfiyesinde belirttiği üzere kendi bağında tesis etmiş olduğu medresesi bu konudaki anlayışı ifade etmek açısından güzel örnekler olarak değerlendirilmelidir.

Evliya Çelebi, Çorum'da Murad Han Gazî medresesinden bahseder ki burası Ulucami yapılırken caminin yanında kurulan Alaaddin Keykubat medresesidir. Ancak, Çorum'da eğitim-öğretim hizmetleri açısından belgesini tespit edebildiğimiz ilk müessese 980/1572 tarihli Mustafa oğlu Hacı Sinan tarafından açılan muallimhânedir. Hacı Sinan'ın, bu okulun giderlerinin karşılanması amacıyla 17 dükkan ve 9 ayrı köyden kendisine düşen malikâne hissesini vakfetmesi önemli bir hadisedir. Buralardan elde edilecek gelirin yüksek olacağı düşünüldüğünde, 1/10'ü mütevelliyeye kalan kısmın tamamının okul hizmetlerine aktarılması eğitim ve öğretime verilen önemden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, müesseseleri yapan insanların yalnızca binaları yapmakla kalmayıp buraların ilelebet yaşayabilmesi için akar temini yoluna gitmeleri de önemli bir husustur. Diğer bir özellik de, bu kadar menkul ve gayrimenkulü vakfeden insanların kendilerine hisse ayırmamaları, mütevelliyeye 1/10 gibi düşük bir ücret tayin etmeleri gayrimenkullerin tamamen vakıf zırhı arkasına gizlenilerek menfaat temini için kullanıldığı yolundaki itirazlara cevap mahiyetinde değerlendirilebilir.

Çorum'da, 1004/1595 yılında muallimhane olduğu, burada günlük bir akçe ücretle müteveli olan Habib Fakiyye yerine Yusuf Fakiyye'nin atandığına dair kadî nâibi Hayri'nin arzı üzerine 22 Cemaziyelahire 1004/1595'de kendisine berat verildiğine dair kayıt bulunmaktadır.⁵⁰⁵

Vakıflar aracılığıyla, eğitim-öğretim hizmetleri karşılığı öğrencilerden para talep edilmediği gibi imarette pişen yemekten öğrenci, öğretim elemanları ve çalışan personele diğer misafirlerle birlikte iki öğün sıcak yemek ikram ediliyordu. Ayrıca, öğrencilere burs veriliyordu. Genelde öğrencinin bursu orada çalışan hizmetli personelin aylığına denk, müderrisin maaşı ise bu miktarın yirmibeş katı idi.⁵⁰⁶ 1004/1595 tarihinde Çorumlu'da bulunan Seyyid medresesi müderrislerinden Mevlâna Zeynelabidin yaşlandığı için bu görevden ayrılmak istediğini bildirdiğinde günlük elli

⁵⁰⁴ Anakök, a.g.e., s.68

⁵⁰⁵ ÇŞS. Def.no: 1755, v.122-a

akçe ücret aldığı ifade edilmektedir.⁵⁰⁷ O gün itibariyle, Ulucami imamı olan Hüseyin'e günlük üç akçe ve yıllık olarak da dokuz müd (= 4.580 kg.) buğday-arpa verildiği⁵⁰⁸, bir karasığır öküzünün 300 akçe, camuşun tanesinin 400 akçe⁵⁰⁹ olduğu dikkate alınarak bugünkü değerler üzerinden mukayeseye gidildiğinde müderrislere ödenen bu ücretin yüksek bir oran teşkil ettiği görülmektedir.

Halvetî şeyhi olarak bilinen Hacı Güpür lakaplı Ebubekir oğlu Hacı Mehmet, 1725 yılındaki vakfiyesinde hamam kiraladığını, 1726 yılında da çok para kazandığını ifade ederek bu kazancı ile hamama ilave yaptırarak, medrese, çeşme, sebilhâne, Ulucami hizmetleri gibi değişik amaçlar için burayı vakfettiğini ifade etmektedir. Burada, maddî açıdan belirli bir zenginliğe ulaşan insanların bu kazancını çevresindeki insanlara hizmet götürmek şeklinde bir paylaşma içerisine girmesini erdemli bir davranış olarak değerlendirmek gerekir. Şeyh olarak bilinen insanların halkı sömürmeden, onların eğitim-öğretim işleri ve sosyal ihtiyaçları ile yakından ilgilendiklerini, kendi imkânlarını bu işler için seferber ettiklerini, tekkeli olmalarına rağmen medrese (okul) ile de bağlantılarını koparmadıklarını görüyoruz.

Kurdoğullarından Hacı Süleyman Ağa'nın 1163/1750 tarihli vakfiyesinde belirttiği üzere, ev, hamam, değirmen, bağ, 550 kuruş gibi mal varlığından yüksek oranda hisse ayırarak eğitim hizmetlerine aktarması, müderrise verilecek ücret yanında lojman olarak ev tahsis etmesi takdirle karşılanacak bir özelliktir. Ayrıca, Hacı Osman Bey'in, 1242/1826 yılında medresedeki öğrencilere destek olmak amacıyla evini vakfetmesi güzel bir davranış modeli olarak görülmelidir.

1253/1837 yılında biraraya gelen insanların ortak sorumluluk anlayışları çerçevesinde birlikte hareket ederek aralarında topladıkları para ile okul yaptırması, hatta okul yapımı için 330 kuruş harcanmış iken hocasının ücreti için 560 kuruşun gelirini vakfetmiş olmalarını, bu insanların ilme ve ilim adamına gösterdikleri değeri ifade etmek açısından değerlendirmelidir.

Değerlendirmeye aldığımız belgeler içerisinde 26 vakfın hizmet şartları içerisinde medreseler konu edilmiştir. Medrese yapımı, aydınlatılması, müderrise ücret

⁵⁰⁶ Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, s.31.

⁵⁰⁷ ÇŞS. Def. no:1755, v. 160-a

⁵⁰⁸ ÇŞS. Def. no:1755, v. 159-a

⁵⁰⁹ ÇŞS. Def. no:1755, v. 183-b, 184-a.

ödenmesi, öğrencilere burs verilmesi, kitap bağışı, bina tamirâtı ve diğer masraflar için kurulan vakıflardan 6 adedi kadınlar tarafından tesis edilmiştir. Bu durum, okul hizmetlerinde kadınların katılım oranının %23 olduğunu göstermektedir.

Okul yapımı ve akar temini konusunda kadınların katkısı anlamlıdır. Hacı Mehmet kızı Zehra hanım ile Seyyid Hacı Mehmet kızı Şerife Fatma Hatun okul yaptırırken diğer kadınlar da değişik zamanlarda diğer medreselerin hizmetlerine katkı sağlamışlardır. Bu bayanların, konu ile ilgili vakfettikleri emlak ve diğer gelirler dönem itibariyle küçümsenemeyecek orandadır. Her konuda olduğu gibi Çorum'lu hanımların topluma yönelik hizmetlerde daima erkeklerin yanında yer aldığını, okuma-yazma konusunda mal varlıklarını terketmekte tereddüt etmediklerini görüyoruz.

Belgelerde dikkat çeken olaylardan bir tanesi şöyledir; 1296/1879 yılında Şerife Fatma Hatun tarafından yaptırılan okulda müderris olarak görev yapan İsmail oğlu Seyyid Mehmet Sadık, görevini lâyıkıyla yerine getiremediğini ifade ederek yerine Erzincan muhacirlerinden Ali oğlu Osman Efendi'nin görevlendirilmesini istemiş, bu isteği de yerine getirilmiştir⁵¹⁰.

Diğer taraftan Erzincan muhacirlerinden Süleyman oğlu Şamil Ağa, 1905 yılında kendi bağına okul yaptırılması üzerine buraya akar olarak 1.000 kuruş vakfetmiştir. Bu olay da göçmen olarak bölgeye gelen insanların eğitim-öğretim işleriyle yakından ilgilendiklerini göstermektedir.

Çorum merkezde eğitim-öğretim hizmetlerine yönelik kurulan medreseler, mahalli kaynaklarda şema olarak şöyle ifade edilmektedir⁵¹¹:

Medresenin adı	Yeri	Öğretmenin adı	Öğrenci sayısı	Kurucusu
Camiîkber (IV. Murat)	Ulucami avlusu	Osman	25	III. Alaaddin Keykubat
Süleyman Fevzi Paşa	Çöplü mahallesinde	Mustafa	15	Tevkii Süleyman Fevzi
Ölçekoğlu	Çöplü mahallesinde	Hasan	30	Ölçekoğlu Hasan Ağa
Muzaffer Bey	Medrese mahallesi	Şamhoğlu Abdullah	13	Muzaffer Paşa
Kurtioğlu	Emirahmet mah.	Ahmet ve Nuri	35	Kurdoğlu Süleyman
Hacı Osman Efendi	Hacı Nasrullah mah.	Mustafa Efendi	30	Hasan Ağa
Abdülhaki Paşa	Şeyheyüp mah.	Ahmet Efendi	25	Defterdar Abdülhaki Paşa
Hulusi Paşa	Hacarecep mah.	Şerif	25	Hulusi Paşa
Han	Gülâbıbey mah.	İbrahim	15	Ömer Nehci Efendi
Kankar	Sağınca mah.	Ahmet arif	30	Fatma Şerife Hanım

⁵¹⁰ Ç.Ş.S., Def.no.2753, s.68.

⁵¹¹ Sabuncuoğlu, *Çorum'da Maarif Hayatı, Çorumlu*, S.47, s.23-24; 1967 Çorum İl Yıllığı, s.143

Yukarıda belirtilen tablo dışında 18 ve 19. yy. itibariyle Çorum'da bulunan diğer medreseler şunlardır: Kemaleddin ve Hüsamiye medreseleri, Karahisarlı mahallesinde İrfaniye medresesi, Hacırecep mahallesinde Alaybeyi, Şerifehatun mahallesinde Şerife Hatun ve Abdullah medreseleri, Cemaleddin Abdülfettah medresesi.⁵¹²

B- Kitap Bağışı ve Kütüphaneler

Eğitim-öğretim faaliyetleri içerisinde dikkat çeken bir husus kitap bağışlarıdır. Çorum'da, 545/1150 yılında Şeyh Hasip ve Şeyh Ahmet efendilerin kütüphane kurdukları⁵¹³ ifade edilmesine rağmen konu hakkında destekleyici mahiyette bir kaynağa ulaşılamamıştır. Daha sonra, 1202/1787 yılında Tevkii Süleyman Fevzi Paşa tarafından Çöplü mahallesinde kurulan kütüphanede 580 adet el yazması eser olduğu, bu kütüphanenin 1340/1921 de yıkıldığı, günümüzde yerinde olmayan bu kütüphanenin, Ulucami civarındaki İstiklâl İlkokulu bahçesinde bulunduğu ifade edilmektedir.⁵¹⁴

1260/1844 yılında Mahmut oğlu Hacı Ali Efendi'nin medresede kütüphane oluşturmak amacıyla 36 kitap bağışladığını daha sonra da müderris Mehmet Efendi'nin 1285/1868 yılında 38 kitapla bu bağışı devam ettirdiğini görüyoruz. Kağıt, mürekkep gibi imkânların sınırlı, kitap yazacak seviyede okur-yazar insanların azanlıkta olduğu dönemde bu kitap sayıları küçümsenmemelidir. Önemli olan eğitim hizmetlerine katkı, öğrencilere destek olduğu dikkate alınmalıdır.

1296/1879 yılında Leblebici oğullarından Müftü Hacı Ahmet Feyzi tarafından Emirahmet mahallesinde, Kurdoğlu Medresesi olan yerde bir kütüphane kurulduğu, Hacı Ali Efendi'nin kurduğu bu kütüphaneyi oğlu Hacı Ahmet Feyzi'nin genişlettiği⁵¹⁵, "Feyziye-i İrfaniye" adı verilen bu kütüphane için Ahmet Feyzi Efendi'nin, 3.000

⁵¹² 1967 Çorum İl Yıllığı, s.143

⁵¹³ Anakök, a.g.e., s.49

⁵¹⁴ Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, II. s.57; 1967 Çorum İl Yıllığı, s.193

⁵¹⁵ B.O.A., Nezaret Sonrası Evkaf Defterleri Kataloğu, III, 13916.; Bu kütüphanenin kitabesi Çorum müzesi bahçesinde olup üzerinde şu ifadeler bulunmaktadır; "Oldı pek âli bin üçyüz doksanında sâlik. Bu kütüphanenin inşası ile şehri Çorum. Pederim Hacı Ali vakfetti, ettim tevsî. Müstefid ola kamu talebe-i irfan-ı Çorum. Nezd-i valâ-i ilâhîde kabul olsun diye. Feyziyâ cümle ahâli senâhan-ı Çorum. 1309/1891"

civarında eser temin ettiği⁵¹⁶, burada bulunan kitap sayısının da 6.000 civarında bir rakama ulaştığı kaynaklarda ifade edilmektedir⁵¹⁷

Çorum'daki medreselerde okuyan öğrencilere kütüphanelerdeki eserlerin yeterli gelmediğini gören Beşiktaş muhafızı Hacı Hasan Paşa, Ulucami medresesinin iki odasının birleştirilmesiyle oluşturulan yeni kütüphanesini 1898 tarihinde hizmete açarak buraya 900 adet kitap bağışlamıştır. Bu kütüphane de 1340/1921 yılında yıktırılmıştır. 1339/1920 yılında Mutasarrıf Bahattin Bey zamanında medreseler kapatılmakla kalmayıp binaları da yıktırılmıştır.⁵¹⁸ Çorum'da yeni bir kütüphane yaptırılması gündeme getirilmiştir.

1924 yılında 60.000 TL harcanarak yeni bir bina yapılmış, 1925 yılında da bugünkü belediye binasının üst katındaki 4 oda ve salon kütüphane olarak hizmete sunulmuştur⁵¹⁹. "5 Ağustos 1925 yılında açılışı yapılan bu bina, Mutasarrıf Ahmet Cevdet Paşa, eşraftan Tevfikzâde Nuri, Evkaf Müdürü Salim, Gökeşmezâde Mahmud Ağa, Kamil Hoca, Belediye Başkanı Ölçekzâde Hasan Efendi ve meclis idâre azâsı İstanbulluzâde Sadık Efendi'den oluşan Çorum Milli Kütüphane İnşaatı Heyeti tarafından yaptırılmıştır. Halkın katkıları da büyük olmuştur."⁵²⁰ Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bu bina bir kültür sitesi olarak kullanılmıştır.⁵²¹

Kütüphane, bir ara İnkılap ilkokuluna taşınmış sonra da 550.000 TL harcanarak bugünkü bina yapılarak 23 Nisan 1963'te hizmete açılmıştır⁵²².

⁵¹⁶ Cumhuriyetin Onbeşinci Yılında Çorum, s.49

⁵¹⁷ Sabuncuoğlu, Çorum'da Maarif Hayatı, S.48, s.17.

⁵¹⁸ Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, II, s.57.

⁵¹⁹ Gürsel, Mahmut Selim, Çorum 1997, s.127-132.

⁵²⁰ Önder, Naci, "Çorum Milli Kütüphanesinin Kuruluşuna Bir Bakış ve Temenniler I", Yeni Çorum Gazetesi, 5.12.1951.

⁵²¹ Söylemez, M.Mahfuz, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinde Bulunan İslâm Tarihi İle İlgili Yazmalar I, yayınlanmamış makale.

⁵²² 1967 Çorum İl Yıllığı, s.193

III- SOSYAL HİZMETLER

A- Çeşme ve Suyolu Hizmetleri

Çorum'un su ihtiyacının karşılanabilmesi amacıyla Kanuni Sultan Süleyman tarafından Sıklık denilen mevkinden borularla şehre su getirilmiştir⁵²³. Şehre getirilen bu su, kale içine akmakta burada ihtiyaç kadar alındıktan sonra artanı kale yakınında bulunan dört mahalleye taksim olunarak buralardaki çeşmelere akıtılmakta idi.⁵²⁴ Daha sonra ise Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Ilıca suyunu getirtti, sıklık suyunu da tamir ettirdi. Ilıca suyu sıcak olduğundan hamamlarda da kullanıldı. Suyun bol olması şehirde hamamların çok olmasının ana sebebi idi⁵²⁵. Hatta, Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde, şehirde Yeni Hamam, Ulama Paşa Hamamı, Beyler Çelebi hamamlarının meşhur olduğunu, ayrıca 40 kadar saray hamamı, 18 yerde içme suyu akan çeşmeleri bulunduğundan bahsederken⁵²⁶, 1320/1902 yılına ait Ankara Vilâyeti salnamesinde, merkezde 125 adet çeşme olduğu ifade edilmiştir.⁵²⁷

Şehir merkezinde evlerde su şebekesinin bulunmadığı zamanlarda her mahalle ve sokakta çeşme vardır. O semt halkı su ihtiyacını bu çeşmelerden temin eder, hayvanlarına da bu çeşmeler önündeki taş oluklardan su içirirler, çamaşırlarını da genelde buralarda yıkarlardı. Dolayısıyla çeşmeler sosyal hayatın vazgeçilmez unsurlarından birini oluştururlardı.

Çorum'da çeşme hizmetleri ile ilgili faaliyetlerde kadınlar aktif olarak rol almışlardır. Hayvancılığın yaygın olduğu, evlerde şebeke suyunun bulunmadığı, binalarda zeminin toprak, duvarların kireç sıva yapıldığı dikkate alındığında içme ve kullanma amaçlı olarak bol miktarda suya ihtiyaç duyulmakta idi. Çorum mahallî geleneğinde de erkeklerin su taşınması hoş karşılanmadığından bu konuda bütün yük kadınlara düşmekte idi. Kadınlar ise, su ihtiyaçlarını kova, helke gibi taşıma araçlarıyla bir başka mahalleden getirmek durumunda idi. Kış mevsiminin şiddetli geçtiği, kar

⁵²³ 14 Receb 972/1564 tarihli bir belgede şöyle denilmektedir, " Çorum dizdarına hüküm ki, Nefs-i Çorum'da bina olunan hisara celbi istenilen içecek suyun mahalline kadı ve ehl-i vukûf ile gidip keşfinin yapılmasına ve bildirilmesine..." B.O.A., Mühimme Defteri, VI, 726/343; Şehre getirilen suya müdahale edilmesi üzerine kâdı'nın mesele üzerine gitmesi hk. ÇŞS. Def.no: 1755, v.3 a-b

⁵²⁴ Anakök, a.g.e., s.79.

⁵²⁵ Tuğrul, a.g.e., s.63

⁵²⁶ Evliya Çelebi, a.g.e., s.695.

⁵²⁷ Sabuncuoğlu, Çorum'da Maarif Hayatı, S.48, s.20.

yağışının bol olduğu zamanlarda bu güçlüğü daha da arttığı dikkate alındığında, mahallede çeşme yoksa yaptırılması, var olanların da daima kullanılabilir olması için bakım ve onarımlarının zamanında ve yeterince yapılma zorunluluğu açıkça ortaya çıkmakta idi. Aksi halde sıkıntı halinde bundan en fazla etkilenecek olan yine kadınlar olmakta idi.

Diğer taraftan sokak aydınlatmalarının yeterli olmadığı, karanlık bir ortamda, gece vakti çeşmeden su getirmenin zorluğunu gören, bunu yaşayan kadınlar, buradaki güçlüğü ortadan kaldırılabilmesi amacıyla çeşme yapımı, tamiri ve aydınlatmalarına ağırlık veriyorlardı. Bu alandaki boşluğu doldurmak, insanların sıkıntılarını giderebilmek amacıyla imkânlarını başkalarıyla paylaşmaktan çekinmiyorlardı.

Çorum'da çeşme yapımı, bakım ve onarımları ve su yolu hizmetleri ile ilgili para vakıfları da son derece yaygındır. Özellikle çeşmelerle ilgili vakıf hizmetlerine kadınların özel ilgi gösterdikleri belgelerden anlaşılmaktadır. Konu ile ilgili yalnızca su yollarının bakım ve tamirat giderleri ile ilgili kaynaklarda yer alan birkaç belgenin özetlenmesi yeterli bilgiyi verecektir. Bu belgeler, çeşme yapımı ve bakım giderleri için yapılan şartlı vakıflar dışında kalan genel anlamdaki suyolları için oluşturulan para vakıflarını kapsamaktadır. Buna göre;

29 Şaban 1286/1869 tarihli bir belgede Emira Ahmet mahallesinde bulunan mescit ve çeşme para vakfına mütevellî ve nâzır olan Hüseyin Efendi ve Yahya Efendi istifa etmiş bunların yerine Hasan oğlu Semercioğullarından Hafız Halil Efendi görevlendirilmiştir. Devir teslim sonucu kendisine bu vakıfta biriken 4.417 kuruş 10 para teslim edilmiştir.⁵²⁸

Çorum'da bulunan temiz su yollarının bakım ve onarım giderlerine harcanmak üzere vakfedilen paranın mütevellîsi olan Kadızâde Veyis Efendi vefat edince bu görev Karamüftüzâde Hacı Hasan Efendi'ye verilmiştir. 20 Zilkade 1285/1868 tarihinde yapılan devirde, mütevellî Hasan Efendi'ye toplam 45.478 kuruş teslim edilmiştir.⁵²⁹

⁵²⁸ ÇŞS.Def.no. 2750, s.134

⁵²⁹ ÇŞS.Def.no. 2750, s.73-74

Kubbeli mahallesinde bulunan cami ve önünde bulunan çeşmenin masrafları için hayır sahipleri 25 Zilkade 1240/1824 yılına kadar toplam, 3.505 kuruş para ve 8 adet dükkan vakfetmişlerdir.⁵³⁰

Çalışmamızda elde edebildiğimiz belgelerden ulaştığımız sonuca göre, Çorum genelinde cami, çeşme, medrese, tuvalet, kaldırım yapımı gibi hizmetler için vakfedilen toplam anapara miktarı 268.000 kuruş civarındadır. Ayrıca, bu rakamlar %15 üzerinden çalıştırılmakta, her yıl gelir artmaktadır. Dolayısıyla ana para olarak biriken 268.000 kuruş muhtelif zamanlarda toplanmış olmakla birlikte, 1800'ü yıllarda ortalama 200-350 kuruş civarında sıradan bir ev satın alınabildiğine göre bu vakıflara yapılan ana paralarla yaklaşık 1.000 civarında ev satın alma imkânı olmaktadır. Şehrin nüfusunun 15.000 civarında olduğu düşünüldüğünde şehirde yaklaşık 3.000 civarında ev vardır ki buna göre, yalnızca para vakıflarında toplanan meblağ ile şehir evlerinin 1/3'ünü alabilme imkânı ortaya çıkmaktadır. Bu da, vakıf sisteminin halk tarafından ne kadar benimsendiğini, mahalli ihtiyaçların giderilmesi, sosyal yardımlaşma ve dayanışma konusunda ne kadar ileri bir seviyeye ulaşıldığını göstermesi açısından üzerinde önemle durulması gereken bir husustur.

Diğer taraftan bu vakıflarda biriken paranın ihtiyacı olan insanlara %15 gibi bir rakamla borç verilmesi, paranın bir şekilde işletmeye sunulması, piyasada dolanır olması, ihtiyaç giderilmesi, zor durumda kalan insanların durumlarından istifade ile tefecilik yapacak olanların önünün tıkanmış olması gibi sonuçlar dikkate alındığında bu uygulamanın ticarî açıdan da son derece rahat bir ortam oluşturduğu gözden ırak tutulmamalıdır.

Kısaca, okul-cami-çeşme gibi tesislerin yapımı ve buralara akar temini, cami görevlilerine ücret ödenmesi, buraların aydınlatılması, mukabele okunması, kaldırım taşı döşenmesi gibi dinî ve belediye hizmetleri için oluşturulan para vakıfları da toplumdaki birlik ve beraberliği göstermesi açısından önemli olduğu kadar, yapılan eserlerin devamı için de son derece etkili hizmet faaliyetleridir. Sıkıntıların ve güzelliklerin paylaşımı için kurulan güzel bir birlikteliği ifade etmektedir.

Tarihi ve kültürel değeri olmakla birlikte, şebeke sularının evlerin içlerine kadar gelmiş olması, imar faaliyetleri, su yollarının zamanında bakım ve onarımlarının

⁵³⁰ ÇŞS. Defter no. 1754, s. 17

yapılmaması, tabii ve doğal afetler sonucu tahrip olan çeşmelerin onarılmaması gibi sebeplerle tarihî çeşmelerimiz her geçen gün kaybolmaktadırlar. Her şeye rağmen ayakta kalabilenlerde ise su akmayıp, mahalle aralarında veya köşe başlarında geçmişe ait hatıraları gizleyen yapılar olarak varlıklarını devam ettirmektedirler. Pek çok çeşmeye ait kitâbe kaybolmuş, olukları da yerlerinden alınmıştır.

Şehir merkezinde yaptırılan ve kendilerinden istifade edilen çeşmelerden bir kısmının isimleri şöyledir,⁵³¹

Hacı Ahmet Çeşmesi	Üçtuflar mahallesinde 1268/1852 yılında yapılmıştır.
Özpenar	Ulukavak mahallesi Akpınar sokağında 1223/1808 yılında Seyyid Hüseyin Ağa yaptırmıştır.
Ağa pınarı:	Akpınar mahallesi Mavraoğlu evi karşısındadır. 1245/1829 yılında Küpüoğlu Hacı Ahmet yaptırmıştır.
Çürük pınar	Çöplü mahallesi Fatmahacı sokağında bulunan bu çeşme 1316/1898 yılında onarılmıştır.
Arapoğlu çeşmesi	Ümihalife cami karşısında bulunan bu çeşme 1309/1891 yılında Arapoğlu Mustafa Efendi tarafından tamir edilmiştir.
Mırac çeşmesi	Çepni mahallesinde bulunan çeşme 1299/1882 yılında Hacı Abdullah Ağa tarafından tamir ettirilmiştir.
Sandıkçılar çeşmesi	Karabıyraktaroğlu evi karşısında bulunan bu çeşmenin 1259/1843 tarihinde onarımı yapıldığına dair ayta taşında yazı vardır.
Tepecik pınarı	Tepecik mahallesi başında bulunan bu çeşme 1222/1807 yılında Boduroğlu ile Tevekkelci tarafından tamir ettirilmiştir.
Şeyhçüp pınarı	Şeyhçüp mahallesinde bulunan bu çeşmenin 1283/1866 yılında onarımı yapılmıştır.
Celep çeşmesi	Velipaşa sokağı Celep aralığında bulunan çeşme 1303/1886 yılında tamir ettirilmiştir.
Çoban (Accm) çeşmesi	Mecitözü caddesi Çorbacıoğlu evi yanında bulunan çeşme 1283/1866 yılında Çorbacıoğlu Emrullah tarafından tamir ettirilmiştir.
İslâm pınarı	Tepecik mahallesi Milöü caddesi Kale sokağında bulunan çeşme 1329/1911 yılında onarım görmüştür.
Uzun Ali Çeşmesi	Yavruturna mahallesi Kulaksız sokağında bulunan çeşme 1305/1887 yılında Varnalı Ali Ağa tarafından tamir ettirilmiştir.
Paşa çeşmesi	Yavruturna mahallesinde Rahime Hatun adına Mehmet Paşa tarafından 1193/1779 yılında yaptırılmıştır.
Yavruturna pınarı	Yavruturna mahallesi Garip Dede yanında bulunan çeşme 1317/1899 yılında Karamanoğlu İbrahim Bey tarafından yaptırılmıştır.
Tuluk pınarı	Yavruturna mahallesinde 1276/1859 yılında yaptırılmıştır.
İbrahim pınarı	Yavruturna mahallesinde 1225/1810 yılında Hastacıman İbrahim tarafından yaptırılmıştır.
Maraz hatice pınarı	Yeni yol mahallesi Hacı Davut sokağı ile Eskisaray birleşimine yakın yerde bulunan çeşme 1341/1922 yılında onarılmıştır.
Kavaklı pınar	Tepecik mahallesi Milöü sokağında bulunan çeşme 1277/1860 yılında onarılmıştır.

⁵³¹ 1967 Çorum İl Yılığı, s.222-3.

Ayrıca tamamen sökülen çeşmeler vardır ki bunlar da: Emir Ahmet, Kadife, Tahtalı, İstanbulluoğlu, Aynalı, Kulaksız, Sepetçi, Hacı Ahmet vb.dir.

B- Kaldırım Taşı Döşenmesi

Vakıflar tarafından verilen hizmetlerden biri de yollara kaldırım taşı döşenmesidir. Asfalt veya betonlama imkânının olmadığı dönemlerde insanların istifade etmesi, toz, çamur gibi etrafı kirlendiren unsurlardan mümkün olduğunca uzak durulabilmesi amacıyla yaptırılan kaldırımlara Çorum'da bulunan vakıflar da ilgi duymuşlardır. Bu konuya kadınların ilgi duymuş olması ise özel bir durum arz etmektedir. Muhtemeldir ki kadınların doğasında bulunan temizlik anlayışı, mahallenin görünümünün güzelleştirilmesi, toprak yollardaki su birikintisi ve çamur yığınlarının çocuklar ve uzun çarşaf giyen kadınların üzerlerinin kirlenmesine sebep oluşu, mahallede ihtiyaç olarak gördükleri bir eksikliğin giderilmesi gibi sebeplerden biri veya birkaçı kaldırım yapımına teşvik unsuru sayılabilir. Ayrıca, kaldırım yaptırılan yerlerin Burhan Kethüdâ cami önü, Uncu dükkanlarının bulunduğu sokak olması ile konuya farklı bir bakış açısı getirilebilir. Cami önlerinin temizliği ve güzelliği ile, "Allah'ın mescitleri"ne hizmet düşüncesinin etkili olabileceği gibi Uncular çarşısının önüne kaldırım döşenmesinde yiyecek sıkıntısı çekildiği dönemlerde un ve ekmeğe karşı gösterilen hassasiyet ve nimet olarak nitelendirilen ekmeğin hamunaddesi olan unun tozdan etkilenmemesi, içerisine yabancı maddelerin karışmaması, unun ayaklar altında çiğnenmemesi gibi hususlar düşünülmüş olabilir.

Konu ile ilgili belgeler içerisinde, "Hacı" isiminde bir kişinin açık kimliği verilmeden yaptığı vakıf ise ilginçtir. 1853 yılında Hacıgeven mahallesinde oturan bu kişinin Uncular çarşısına kaldırım ve köprü yapımı ve Ulucami'de bulunan temiz su küpü hizmetleri için 500 kuruş vakfettiği ifade edilmiştir. Yaptığı iyiliğin "gizli sadaka" şeklinde olması muhtemel olan bu kişinin bayan veya erkek olduğuna dair de herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Vakfın amacı ve ismini gizlemesi dikkate alındığında ise bu kişinin, dinî konulardaki hassasiyeti ve yardımlaşmadaki samimiyeti açıkça ortaya çıkmaktadır.

Çorum'da çok sayıda vakıf olmasına, dükkanlarda erkeklerin ticarî faaliyetlerde bulunmasına, camilerde genel olarak erkeklerin namaz kılmasına, yolları herkesin

kullanmasına rağmen yalnız kadınların bu konuya eğilmeleri ilginç bir görüntü arz etmektedir.

IV- AİLE VAKIFLARI

Osmanlı öncesi dönemde umeranın mülk topraklarından elde ettikleri gelirleri dini vakıflara devretmeleri sıkça rastlanan bir olaydı. Dolayısıyla umer, ulema ve şeyh ailelerinin menfaatleri içiçe geçmişti. Diğer taraftan, Osmanlı öncesi umer sınıfının mülk toprakları alınıp satılabilir ve mirasçılar arasında bölüşülebilirdi. Bu özellik ise mülk toprakların parçalanmasına yolaçmakta idi. Parçalanmayı önlemek ve daha da önemlisi merkezi devletin topraklara el koymasını önlemek için mülk sahiplerinin mülk gelirlerini aile vakıflarına döndürdükleri görülmüştü.⁵³²

969/1561	Tor Çelebi oğlu İsrail	3 değirmen, 5 adet dükkan, 4 adet bağ, arazi, bahçe, ev	Mütevelli olarak çocuklarına
1223/1808	Ömer Nehci Efendi	İstanbul'da 3 arsa ile han hissesi	Arsa üzerine ev yapılarak hayatta kendisi, ölünce çocuklarının kalması için

Çorum'da bulunan vakıflar içerisinde aile vakıflarının sayısı azdır. Diğer vakıflar içerisinde mütevellinin kendisi ve çocukları için ayırdıkları hisseler vardır. Fakat bunlar çok fazla yekûn oluşturmamaktadır. Zira gayrimenkullerini bağışlayan insanların buradan küçük bir hisseyi de kendi çocuklarının geleceği için tahsis ettikleri görülmüştür. Kendi çocuklarına hisse ayıran vakıfların içerisinde de tekke ve zaviyelerle ilgili olanlarda bu husus daha fazladır. Bu da tekke ve zaviye hizmetleri ile uğraşan insanların özel ihtiyaçlarının giderilmesinden kaynaklanmış olmalıdır.

Vakıfların çoğunluğunda ise vakıfların kendi çocukları için herhangi bir hisse ayırımına gitmedikleri gibi tevliyetten başka bir görev de talep etmedikleri görülmektedir.

Belgelerine ayrıntılı olarak ulaşamadığımız aile vakıflarından bazıları ve sahip oldukları hisseler şöyledir; Hıdır oğlu Şerafeddin Mesut kızı Melike Hatun ve oğlu Arif

⁵³² H. İslamoğlu-Inan, a.g.e., s.94

Çelebi vakfi⁵³³, Hacı İsrail, Kutlu Bey, Hacı İlyas, İnam Çelebi, Hamdullah Çelebi⁵³⁴. Bunlardan Arif Çelebi ve Melike Hatun ailesi kendi mülklerini aile vakfına dönüştürmüşlerdir. Diğerleri ise, aileleri için gelirden hisse ayırmışlardır.

V- VAKIFLAR HAKKINDA DİĞER DEĞERLENDİRMELER

A- Vakıf kurucularına göre

a- Cinsiyetleri açısından

Çorum'da, farklı zamanlarda kurulan ve çalışmamızda değerlendirmeye aldığımız toplam 244 adet vakıftan 55 tanesi bayanlar tarafından kurulmuştur. Buna göre, toplam vakıflar içerisinde erkekler %77.5, kadınlar ise %22.5 civarında paya sahiptirler.

Kadınlar tarafından kurulan vakıflara bakıldığında, 55 adet vakfın şartları arasında 27 tanesinde cami aydınlatma hizmetleri sayılmaktadır ki buna göre, kadınlar tarafından kurulan vakıflar içerisinde cami aydınlatmalarına katılım oranı % 49 dur. Genel olarak 244 adet vakfın içerisinde 51 tanesinde cami aydınlatma şartının geçtiği dikkate alındığında bunlardan 27 adedi bayanlara aittir ki erkeklerin genel olarak cami aydınlatmalarına katkıları % 47 iken, bayanların katkısı % 53 civarındadır. Cami aydınlatma hizmetlerine bayanlar, erkeklerden daha fazla ilgi göstermişlerdir.

Kadınlar tarafından kurulan vakıfların kuruluş tarihleri dikkate alındığında en fazla vakfın 1827-1893 yılları arasında kurulduğu tesbit edilmiştir. Bu dönemde toplam 33 adet vakıf kurulmuş olup, bu dönemde kurulan vakıf şartları arasında 16 tanesinde cami aydınlatması, 13 tanesinde de çeşme yapımı ve kaldırım taşı döşenmesi hizmetlerinin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bu dönemde de en fazla yığılmanın 1843-1846 yılları arasında olduğu tesbit edilirken bu yıllar arasında toplam 10 adet vakıf kurulmuştur. Bu dönem vakıf şartları arasında birden fazla

⁵³³ B.O.A., Maliyeden Müdevver, no.354, s.146, 147; T.K.G.M. Arşivi, Kuyudu Kadime, no.38, v.39a.; CHP Kütüphanesi 24106/10.

⁵³⁴ H.İslamoğlu-İnan, a.g.e., s.147

konu geçmekle birlikte, cami aydınlatması için 5, çeşme yapımı ve aydınlatması için 5, imam ücreti için 2, kaldırım taşı döşenmesi için de 1 vakıf vardır.

Erkekler tarafından toplam 189 adet vakıf kurulmuş olup genel ortalamadaki payı % 77.5'dir. Erkekler tarafından XV. ve XVI. yüzyıllarda kurulan vakıflar içerisinde zaviyelerin ağırlıkta olduğu görülürken, XVII.Yüzyıl başlarında medreseler, 1830'lu yıllarda cami aydınlatmaları, 1840'lı yıllarda da çeşme yapımına doğru bir ağırlığın kaydığı görülmektedir. Hatta 1840-1850 yılları arasında toplam 20 adet vakıf kurulmuşken bunlardan 11 vakfın şartları içerisinde çeşme hizmetlerinin olduğu görülmektedir.

1870'li yıllardan sonra ise, imamlara ücret ödenmesi konusunda bir yoğunlaşmanın başladığı tesbit edilmiştir. 1890-1905 yılları arasında 54 adet vakıftan 52 tanesi erkekler, 2 tanesi de kadınlar tarafından kurulmuştur. Bunlardan da 41 vakfın hizmetleri içerisinde cami imam-hatiplerine ücret ödenmesi şartı yer almaktadır.

Erkeklerin vakıf hizmetlerinde en fazla ilgi duyduğu alan cami hizmetleridir. Erkekler tarafından kurulan 189 adet vakfın şartları içerisinde bakıldığında 117 tanesinin içerisinde cami veya mescit yapımı, aydınlatılması, imama ücret ödenmesi gibi şartlar yer almaktadır. Kalanlar ise, 13'ü çeşme hizmetleri, 13'ü medrese hizmetleri diğerleri de tuvalet yapımı, tekke-zaviye gibi diğer alanlarla ilgilidir.

Çorum şer'iyeye sicilleri ile ilgili 1800'lü yıllar öncesine ait yalnızca 1595 yılına ait bir defterin bulunduğu, diğer defterlerin 1956 yılındaki vilâyet binası yangınında kaybolduğu, farklı yerlerde olanlar var ise onlara da ulaşamadığı için vakıf sayılarının daha önceki yüzyıllara göre dökümünde yanlış sonuca gidileceği endişesiyle bir karşılaştırmaya gidilememiştir.

b- Sosyal Statüleri Açısından

1- Saray Görevlileri

Çorum'da vakıf kuranlar içerisinde saray hizmetlerinde bulunanların isimleriyle karşılaşılmıştır. Bunlardan bir kısmının isimleri şöyledir;

Alaybeyizâde Hacı Osman Ağa b. Mehmet Ağa: İstabl-i âmire müdürü. Padişahın sarayında ahır bakıcıları müdürü.

Veliyyüddin b. Hasan: İstabl-i âmire. Sarayda ahır bakıcısı.

Hacı Ömer Nehci Efendi: Ruus-u Hümayûn kalemi kisedârı. Sarayda para işlerine bakan, para hesabı yapan görevli.

Edhem oğlu Ali İzzet Efendi oğlu Ahmed Ramiz Efendi: Orman ve Mâden Nezâreti muamelât müfettişi.

Ebubekir Efendi oğlu Seyyid Ahmet Hulusi Paşa: Rikâb-ı Hümayûn Kaymakamı.⁵³⁵

2- Mahallî idareciler

Çorum kadısı, Hacı Osman Efendi oğlu Hacı Ali Efendi,

Çorum Müftüsü Ali Tahir oğlu Hasan Efendi

Mütesellim Memiş Ağa

Evkaf Müdürü Ali oğlu Elvan

3- Tarikat mensupları

Şeyh Zeyneddin ve oğlu Ahî Ahmet

Şeyh Murad Seydi

Şeyh Mahmut oğlu Burhan oğlu İlyas

Şeyh Şemseddin oğlu Sultan Ulubey oğlu Beyazıd

Şeyh Recep oğlu Seyyid Mehmed

Şeyh Sûfi Mehmed

Şeyh Hacı Ebubekir Baba

Şeyh Ebubekir oğlu Hacı Mehmed (Hacı Gübür)

İbrahimoğlu Şeyh Mehmed Efendi

Şeyh Ali Efendi

Şeyh Edhem Baba

Şeyh Hasip

Şeyh Ahmed

Şeyh Demir Bektaşî

⁵³⁵ "Rikâb-ı Hümayûn Kaymakamı: Sefer münasebetiyle ya da herhangi bir nedenle İstanbul'dan ayrılan Sadrazam'ın vekiline verilen addır. Padişah İstanbul'da buldukları zamanlarda rikâb memurlarının vazifeleri sona ererdi." Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, M.E.B.,

Şeyh Timur

Şeyh Hacı Deniz

Şeyh Sadreddin

Şeyh Mustafa Dede

Şeyh İzzet Dede

Şeyh Süleyman b. Salih Efendi

4- Göçmenler

Babadağı muhacirlerinden Seyyid Gazi oğlu Hasan b. Abdurrahman

Vidin? muhacirlerinden Ahmet oğlu Ali

Muhacir Musa oğlu Şamil

Erzincan muhacirlerinden Süleyman oğlu Şamil Ağa

B- Yapılan tesisler

a- Okul yaptıranlar

Kayıtlardan öğreniğimize göre Çorum'da eğitim-öğretim hizmetleri için bina yaptıran ve buralara akar temin eden kişilere ait liste şöyledir:

Tarih	Bina yaptıran kişinin adı
1004/1595	Hacı Mehmet kızı Zehra Hanım
980/1572	Mustafa oğlu Hacı Sinan
1138/1725, 1139/1726	Ebubekir oğlu Hacı Gübür İâkaplı Hacı Mehmet
1163/1750	Kurdoğullarından Mustafa Ağa oğlu Hacı Süleyman Ağa
1240/1824	Ölçekzâde Hacı Hasan Ağa
1253/1837	Çöplüzade Hacı Mehmet Efendi, Kurdoğlu Ali Ağa, Saceddinoğlu Hüseyin Ağa, Kaleli Mahmud oğlu Hacı Hasan, Sıvacı Ahmed Usta, Tırtıl Hacı İsmail, Mazlumoğlu Hacı Hasan Ağa, Kel Hasan oğlu Hüseyin Ağa, Abdülmennan oğlu Bekir, Dumancıoğlu Mustafa Ağa, Tahiroğlu Osman ve Ömer, Hindlioğlu Muhsin Ağa, Kurdoğlu Hacı Osman, Eciroğlu Mustafa, Müezzîn Mustafa Ağa
1254/1838	Ebubekir Efendi oğlu Seyyid Ahmet Hulusi Paşa
1307/1889	Alaybeyizâde Hacı Osman Ağa
1315/1897	Çöplü diğer adı Sabretmez Köyünden Halil Hayrullah b. Mahmut
1323/1905	Çay köyünden Süleyman oğlu Şamil Ağa
1325/1907	Münib Efendi oğlu Madenzâde Hacı Salim Ağa
1327/1909	Mehmet kızı Şerife Fatma Hâtun

b- Cami ve Mescit Yaptıranlar

Çorum'da cami, mescit veya şadırvan yaptıran ve buralara akar temin eden kişilerden bir kısmının listesi şöyledir:

Tarih	Bina yaptıran kişinin adı
834/1430	Hacı Sanceddin oğlu İbrahim Bey
900/1493	İbrahim Taceddin Paşa b. Mevlâna Safiyüddin Mustafa b. Hacı Bey
1057/1647	Abdullah Ağa b. Mustafa Paşa
1264/1848	Çorum Kadısı Hacı Ali Efendi
1294/1877	Murat Çavuşoğlu Halil kızı Ermine
1295/1878	Ali oğlu Hacı Mehmet
1297/1880	Hüseyin Paşa oğlu Hüseyin oğlu Hüseyin, Kel Hasan oğlu Ömer oğlu Hasan ve Hediye oğlu Osman oğlu Ömer
1308/1890	Hasan Ağa oğlu Halil Rüştü
1314/1896	Dede Kargınlı Mehmet
1315/1897	Kara Süleyman oğlu Salih Kâhya b. Süleyman
1315/1897	Bölükbaşı oğlu Süleyman
1322/1904	Molla Halil oğlu Mehmet
1323/1905	Tütüncü Salihzâde Hacı Süleyman Ağa b. Mehmet
1323/1905	Kılıczâde Hacı Bekir b. Mehmet

c- Çeşme Yaptıranlar

Şehirde, çeşme yaptıran ve buralara akar temin eden kişilerden bir kısmına ait liste şöyledir:

Tarih	Çeşme yaptıran kişinin adı
1139/1726	Ebubekir oğlu Hacı Gübür lakaplı Hacı Mehmet
1254/1838	Ebubekir Efendi oğlu Seyyid Ahmet Hulusi Paşa
1317/1899	Gökgözzâde Hacı Mehmet Efendi b. Osman
1325/1907	Münib Efendi oğlu Madenzâde Hacı Salim Ağa
1257/1841	Darağacıoğullarından Ebubekir oğlu Hacı Osman Ağa
1260/1844	Veli kızı Keziban hanım
1260/1844	Mehmet Ağa oğlu Hacı Vaiz oğlu Seyyit Ali Ağa
1260/1844	Fatma Hâatun binti Mehmet b. Ali
1323/1905	Kılıczâde Hacı Bekir b. Mehmet

C- Haremeyn Vakıfları

Türklerdeki Hz.Peygamber sevgisinin samimi ifadelerinden biri olan Haremeyn vakıfları Anadolu'da son derece yaygındır⁵³⁶. Özellikle Osmanlılar döneminde bu bölgeye yapılan yardımlar, götürülen hizmetler âdeta bir yardım yarışı halini almıştır. Osmanlı hükümdarları başlangıçtan itibaren kendilerin hâdimü'l-haremeyn, yani Mekke ve Medine'nin hizmetkârı olarak vasıflandırmışlardır, dolayısıyla buldukları mevkenen dolayı gurura kapılmayarak hükümdarlıklarını İslâma hizmet yolunda kullanmışlardır.⁵³⁷ Bu dönemde bölgeye gönderilen yardımların düzenlenen törenlerle Surre alayları vasıtasıyla yola çıkarılması özel bir anlam ifade etmektedir.⁵³⁸ Bu da tamamen Türklerdeki Hz. Peygamber sevgisinin taçlaşmış şeklinin göstergelerinden biri olarak kabul edilmelidir. Haremeyn bölgesine yapılan hizmetlere Çorum'dan da katkı sağlanmışır⁵³⁹. Bu konuda Ömer Nehci Efendi tarafından tesis edilen vakfın tefsir, hadis gibi dinî eğitim-öğretim yapılan alanda olması dikkat çekicidir.

Diğer taraftan, vakfiye şartları içerisinde belirtildiği üzere ileride vakfa herhangi bir müdahale olursa gelirin tamamının haremeyn bölgesi fakirlerine dağıtılmasını istemesi de yine Hz.Peygamber'e duyulan sevginin ileri bir boyutta olduğunu göstermektedir.

Akpınar mahallesinden Mustafa Paşa oğlu Abdullah Ağa'nın, 1 Muharrem 1057/1647 tarihli vakfında olduğu gibi bazı vakıflarda da vakfiyede belirttiği şartlar yerine getirilemeyecek olursa gelirin mutlaka Mekke veya Medine bölgesi fakirlerine dağıtılmasını istedikleri ifade edilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'den cüz veya sûre okunması şartı bulunan vakıflarda ise, elde edilecek sevabın öncelikle Hz. Peygamber'in, ailesinin, ashabının ruhlarına hediye edilmesi şeklindeki uygulama da son derece yaygın olarak görülmektedir.

⁵³⁶ Gülter, Mustafa, *XVI.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları ve Ehemmiyeti*, (doktora tezi), İstanbul 1999.

⁵³⁷ Halaçoğlu, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, TTK., Ankara 1995, s.147.

⁵³⁸ Geniş bilgi için bkz. Atalar, Münir, *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayûn ve Surre Alayları*, DİB. Yay., Ankara 1991.

⁵³⁹ Haremeyn-i şerife'nin evkafından bazı şahıslara yapılan tevcih için bkz. B.O.A., *Nezaret Öncesi Evkaf Defterleri Kataloğu*, 964/773

Ömer Nehci Efendi tarafından Haremeyn bölgesi için kurulan vakıflar şöyledir;

Tarih	Miktar	Şartı
1214/1799	4 ad.mahbubî İstanbulî	Haremeyn bölgesi fakirlerine
1217/1802	2 zer-i mahbubî	Mekke-i mükerrreme fakirlerine
1219/1804	İzmir'de Yemişan'ın hissesi	Mekke'de Tefsir-i Şerif, Medine'de Hadis-i Şerif dersiyelerine

D- Vakfiyelerde Görülen Bazı Önemli Meseleler

a- Vakıf şartlarında değişiklik yapılması

Vakfiyelerde geçen şartlar bağlayıcı hükümler ihtiva ediyordu. Kâdî'nın onayı ile de bu oluşum şer'i ve hukukî bir anlam taşıyordu. Dolayısıyla vakıflar her türlü dış müdahaleye kapalı olduklarından kimse ve hatta hükümdarlar bile bunların statülerini değiştirmeye yeltenmezlerdi. Osmanlılar, vakıfların vâkıfın, şartlarına göre idare prensibine titizlikle riayet ediyorlardı.⁵⁴⁰

Maslahat prensibiyle sınırlı olmak üzere vakıf hakkında daha yararlı olan ve zaruret tahakkuk eden bazı hususlarda, mütevellînin hâkimin takdir ve kararı ile vâkıfın şartlarına muhalefet etmesi mümkündür.⁵⁴¹ Ya da zaman ve şartların ortaya çıkardığı bir takım zorunlu haller yahut vakfiyede belirtilen harcama yapılacak kişi veya yerlere harcama yapılamaması gibi durumlar ortaya çıktığında hakimin kararı ile vakfiyede belirtilen genel amaçlar doğrultusunda mütevellî değişiklik yapabilir. Konu ile ilgili örnek vermek gerekirse;

"Münib Efendi oğlu Madenzâde Hacı Salim Ağa'ya ait vakfiyede (1325/1907), Abide Pınarı önünde kandil yakılması, İsaahale mahallesindeki mektep talebesine yemek yedirilmesi şartları, mütevellînin 28.07.1945 gün ve 629 sayılı kararları ile şu şekilde değiştirilmesi teklif edilmiştir:

- Talebelere yemek yedirilmesi yerine Çorum'da bu mahalledeki ilkokulda okuyan fakir öğrencilerin her türlü ihtiyaçlarının giderilmesi,

⁵⁴⁰ Kazıcı, a.g.e., s.196.

⁵⁴¹ Akgündüz, Ahmet, *İslam Hukukunda ve Osmanlı tatbikatında Vakıf müessesesi*, s.268, İst. 1968.

- b) Abide Pınarı önünde kandil yakılması yerine İsa Halife Cami'nin aydınlatılması. Bu teklifler 04.08.1945 günü vakıflar kanununun 17. Maddesi gereğince idare meclisince uygun görülerek onaylanmıştır.⁵⁴²

“Ölçekzade Hacı Hasan Ağa vakfiyesinde (1241/1825) yazılı hayır şartlarından, halen yapılması mümkün olmayanlardan müderrislik şartının, Camikebir imamlığına ve medrese bevvabı şartının Camikebir birinci müezzin ve kayyumluğuna tahsisi veya medrese bevvabının hizmeti yerine vâkıfın anne ve babasının ruhuna Yâsin sûresi okunmasının uygun olacağı vakıf mütevellisi tarafından teklif edilmiş, Vakıflar kanununun 17. Maddesi gereğince 18.09.1947 gün ve 638/598 sayılı idare meclisi kararı ile de, bu vakıfta halen yapılamayan tenvir yağı şartı ile müderrislik şartının, mahallî ilkokullardaki fakir öğrencilerin her türlü ihtiyaçlarının karşılanması, medrese bevvabı hizmeti yerine ise vâkıfın anne ve babasının ruhuna Fatıha okutmak şartıyla birleştirilmesine karar verilmiştir.⁵⁴³

“Çorum'da Veliyüddin Paşa Vakfiyesinde belirtilen vakıf gelirlerinden fazla olan miktarın üçte biri mütevellîye ait olmasına ve gelirinden hademe muhassasatının eda ve tamiratın ve diğer masrafların icrasından sonra kalacak yıllık fazla sabit olamayacağına göre tevliyet istihkakı diğer hademenin mukannen vazifesi arasına sokulamayacağından bunun haricinde senelik maktû olarak Şeyheyüp Cami imametine 300 ve hitabetine 300, müezzinine 150, vaize 150 ve mukabele okuyan hafızlara 450 lira verilmesi hususundaki teklif vakfın senelik varidatına ve hademe için vakfiyede münderic miktarlara göre yerinde görüldüğünden vakıflar nizamnamesinin 51. Maddesi uyarınca keyfiyetin yüksek başvekalet arzı için umum müdürlüğüne tevdiine 06.04.1942 gününde oybirliği ile karar verilmiş ve bu karar 06.04.1942 gün ve 233/221 sayılı karar ve ekinde bir cetvel ilişkili olarak Başvekalet Yüksek Makamı'na sunulmuştur.”

Yukarıda belirtildiği üzere mütevellî, vakfın imkânlarını vakfiyede belirtilen şartlar doğrultusunda zaman ve ihtiyaçları da dikkate alarak en uygun şekilde

⁵⁴² V.G.M.A., 175 sıra nolu 1965/88 şahsiyet kayıtlı vakfiye.

⁵⁴³ V.G.M.A., 81 sıra nolu 1965/91 şahsiyet kayıtlı vakfiye.

değerlendirebilmek amacıyla vakıfların yönetiminden sorumlu üst birimlerin onayını almak sûretiyle değiştirebilme yetkisini zaman zaman kullanmıştır.

b- Tabanca vakfedilmesi

Bardakçioğlu Ömer Bey tarafından Sancaktar mahallesinde bulunan çeşmenin tamir ve masrafları için 1235/1820 tarihinde bir çift tabanca vakfedilmiştir. Mesleği asker olan vâkıf, sahip olduğu tabancalardan iki tanesini vakfetmiştir. Vakfediliş sebebi kesin olarak bilinmemektedir. Vakıfla, tabanca arasında bağlantı kurmak zordur. Fakat, tabanca vakfedildiği de bir gerçektir. Burada vâkıfın bu davranışını, tabancaların satılması ile o dönem itibariyle ortalama bir ev satın alınabilecek bir gelir elde edildiğine göre, vakfa iyi gelir olsun düşüncesinden hareket etmiş olabileceği şeklinde değerlendirmek mümkündür. Ancak, mütevellinin güvenliğini düşünmesi veya tabancayı çok sevdiğinden hareketle “sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe gerçek iyiliğe ulaşamazsınız” âyetinin anlamından hareketle böyle bir karar vermiş olabileceği de ihtimal dahilinde düşünülebilir. Bu tabancaların müteveli tarafından usûlsüz olarak alıkonulmuş hatta satılmış olması, bunların iyi gelir getirdiği düşüncesinden hareketle vakfedilmiş olabileceği ihtimalini öncelikli kılmaktadır.

Vakfedilen bu tabancalar, Şeyheyüp ve Sancaktar cami mütevellileri arasında problem olmuştur. Olay özetle şu şekilde kayda geçmiştir; “ Vâkıf Ömer Bey, tabancalarını şahidler huzurunda teslim etmiştir. Ancak Şeyh Eyyüb camiinin müezzini tabancayı bir süre kendinde bulundurmuş daha sonra 150 kuruşa satmış, parasını da zimmetine geçirmiştir. Müezzini, huzura çağrıldığında Ömer Bey’in çeşme için böyle bir vakıfta bulunmadığını iddia etmiştir. Bunun üzerine mütevelliden ve ahaliden Emin Ağa, Külhanoğlu Halil Ağa, Kayışoğlu Hasan Bey şahidlik yaparak Ömer Bey’in tabancalarını vakfettiğini söylemişlerdir. Müezzinden 150 kuruş tahsil edilerek mütevellî Seyyid Mehmet Ağa’ya teslim edilmiştir.⁵⁴⁴

Diğer bir kayıta ise olay hakkında şöyle denilmektedir; “ Ömer Bey, bundan onbeş sene önce bir çift tabancasını Sancaktar Camisinin aydınlatılması (önceki belgede çeşme geçmektedir) için sağlığında vakfetmiş ancak vâkıf öldükten sonra Şeyheyüp camisinin mütevellisi bizim camiye vakfetti diyerek almış ve 150 kuruşa satmış

olduğundan bu ana kadar meblağı mezkûrdan istirbah olunduğundan bu miktar üçyüz kuruşa yükselmiş ise de bu defa Sancaktar Cami mütevellîsi ile Şeyheyüp cami mütevellîsi huzura çağrılmış, tabancaların Sancaktar camisine vakf olduğu sabit ve zahir olduktan sonra tabancanın ribhi olan 150 kuruş Şeyheyüp cami mütevellîsinden tahsil olunarak Sancaktar Camii mütevellîsine teslim olunmuştur. Baki istirbahtan hâsıl olan nemâsı dahî 150 kuruş Şeyheyüp camiine bırakılmıştır⁵⁴⁵ denilmektedir.

c- Birden Fazla Kişiyile (Ortaklaşa) Kurulan Vakıflar

Araştırma alanımız içerisinde değerlendirmeye aldığımız vakıflar içerisinde dikkat çeken bir husus ta birden fazla kişinin ortak katılımlarıyla gerçekleştirilen vakıflardır. Toplum hizmetlerinde eksikliği görülen bir meselenin halledilebilmesi için oluşan ortak kanaati ifade eden bu birliktelik, iki kişi arasında olabildiği gibi mektep yapımında görüldüğü üzere 16 kişinin biraraya gelmesi şeklinde de görülebilmektedir. Adeta toplum hizmeti için şirketleşmenin temeli sayılabilecek bu uygulamanın Çorum esnaf ve sanayicisi arasında bugün de devam ettiği görülmektedir. Bugünkü uygulama ticari bir hüviyet kazanmış olmakla birlikte insanların hayır hizmetlerinde de aynı duygularla birlikte hareket etmeleri üzerinde durulması gereken son derece önemli bir davranış modelidir.

İnsanlar, çocukların eğitimi amacıyla biraraya gelerek kendi okullarını kendileri yaptırmışlar, 330 kuruşa mektep yaptırmalarına rağmen buraya akar olması için 560 kuruş gibi bir oranda parayı vakfetmişlerdir. Bu ise hizmetlerin verimli ve devamlı yürütülebilmesi açısından samimiyet ifadesi olarak değerlendirilebilir.

Ulucami son cemaat mahalli diye ifade edilen ayakkabılık bölümünün yeteri kadar aydınlık olmadığından dolayı sıkıntı yaşanmış olmalıdır ki bu meselenin ileriye yönelik kalıcı bir şekilde çözümlenmesi için insanlar biraraya gelerek vakıf kurmuşlardır. Elektrikle aydınlatmanın mümkün olmadığı o dönem itibariyle düşünüldüğünde o bölgede oluşabilecek sıkıntı ve karışıklıkları tahmin etmek hiçte zor

⁵⁴⁴ Ç.Ş.S.,Def.no.1754, s.312

⁵⁴⁵ Ç.Ş.S.,Def.no.1754, s.313.

olmayacaktır. Bu sıkıntıyı ortadan kaldırmayı hedefleyen, hayır amaçlı bu birliktelik güzel bir dayanışma örneğidir.

Topluma yararlı eser bırakan insanların bu eserlerinin yaşatılabilmesi amacıyla kendilerinin akar teminine gitmeleri veya başkalarının bu yapılara sağlam kalması ve yeterli hizmet sunabilmesi açısından maddi yönden destek vermeleri toplumun birlik ve beraberliğini göstermesi açısından üzerinde düşünülmesi gereken önemli hususlardandır.

Birden fazla kişinin biraraya gelerek kurduğu vakıfların bir kısmı şöyledir:

Tarih	Kurucuların isimleri
1247/1831	Sakaoğlu Mustafa, Dikici Dişdiş Ömer, Kangurdan oğlu Seyyid Veyis
1253/1837	Çöplüzade Hacı Mehmet Efendi, Kurdoğlu Ali Ağa, Saceddinioğlu Hüseyin Ağa, Kaleli Mahmud oğlu Hacı Hasan, Sıvacı Ahmed Usta, Tırtıl Hacı İsmail, Mazlumoğlu Hacı Hasan Ağa, Kel Hasan oğlu Hüseyin Ağa, Abdülmennan oğlu Bekir, Dumancıoğlu Mustafa Ağa, Tahiroğlu Osman ve Ömer, Hindlioğlu Muhsin Ağa, Kurdoğlu Hacı Osman, Eciroğlu Mustafa, Müezzın Mustafa Ağa
1297/1880	Hüseyin Paşa oğlu Hüseyin oğlu Hüseyin, Kel Hasan oğlu Ömer oğlu Hasan ve Hediye oğlu Osman oğlu Ömer
1302/1885	Damatoğlu kızları Atiye Hâtun ve Fatma binti Bekir
1324/1906	Şecaaddinzâde Hacı Zarif ve Hüseyin b. Hacı Ahmet
1329/1911 – 1338/1919	Şecaaddinzâde Ahmet Ağa oğlu Hüseyin Ağa ve kardeşi Hacı Zarif Ağa
1329/1911	Şecaaddinzâde Hacı Zarif ve Hüseyin Ağalar
1336/1918	Fatma Ahî ve Hacı Hüseyin Ağa hizmetçisi Zencire ve Şame ve Hacı Mehmet hanımı Nazife
1339/1920	Yakupzâde Hacı Bekir Efendi ve kızı Nuriye Hâtun

d- Kadınlar Tarafından Kurulan Vakıflar

Yardımlaşma ve dayanışmanın en güzel şekilde müesseseseleşmiş hâli olan vakıflara, erkekler kadar kadınlar da ilgi göstermiştir. Her alanda erkeklere destek olan tevazu ve merhamet timsâli Anadolu kadını, sahip olduğu gayrimenkul ve parasını başkalarının istifadesine sunmaktan geri durmamıştır. En fazla cami ve çeşmelere yönelik vakıflara katkıda bulunmaları ise kadının doğası ile alakalı olduğundan konuya daha sıcak bir şekilde yaklaşmıştır. Zira kadın, ev işlerinde her zaman suya ihtiyaç duymaktadır. Şebeke suyunun evlerde olmadığı dönemlerde çektiği sıkıntıyı başkalarının da yaşamaması, bu alanda gördüğü eksikliği tamamlamak, hizmetin önemini bildiğinden en faydalı bir iş yapmak için çeşme konusuyla özellikle ilgilenmişlerdir. Ayrıca, sokak

kaldırım taşları ile ilgilenmeleri de önemli bir ayrıcalık arz etmektedir. Kısaca, kendisini başkalarına destek konusunda erkeklerden ayrı görmeyen, hizmet yarışında her zaman varlığını hissettiren kadınlardan cami, mescit, çeşme gibi alanlara yönelik vakıf kuranların listesi şöyledir:

Tarih	Vakfı kuran kadının ismi
826/1423	Musa Bey kızı Şah Hâtun
1004/1595	Hacı Mehmet kızı Zehra Hanım
1004/1595	Cemal kızı Marziyye Hâtun
1168/1755	Seyyid Hacı Mehmet kızı Şerife Fatma Hâtun
1243/1827	Kel Bekir kızı Fatma Hanım
1243/1827	Molla Hıdır kızı Fatma Hâtun
1244/1828	Mahuş kızı Ümmehan Hâtun
1244/1828	Yürekcioğlu kızı Ümmehan Hâtun
1250/1834	Seyyid İbrahim kızı Abide hanım
1251/1835	Yandımoğlu İbrahim Kethüda'nın hanımı Mühürler köyünden Sultan Hâtun
1251/1835	Domalan köyünden Hüseyin Kethüda'nın hanımı Huriye Hâtun
1252/1836	Kuduzoğlu Osman Efendi'nin hanımı Cemile
1252/1836	Hayal Ömer'in kızı Meryem Hâtun
1258/1841	Hacı Musa oğlu Osman'ın hanımı Emine Hâtun
1280/1843	Tekkeli Hacı İbrahim Efendi Kızı Aişe Hâtun
1259/1843	Kara Mustafa Ağa'nın hanımı, Halil kızı Asiye
1260/1844	Veli kızı Keziban hanım
1260/1844	Ali oğlu Mehmet kızı Fatma Hâtun
1260/1844	Halil kızı Kamer
1261/1845	Abdullah kızı Meryem hanım
1261/1845	Mehmet kızı Keziban
1261/1845	Abdulkadir kızı Fatma Hâtun
1263/1847	Ebubekir kızı Fatma
1262/1846	Kırcıoğlu Hacı Ahmet'in hanımı, Recep kızı Asiye hanım
1269/1853	Meryem Hâtun
1269/1853	Yancıoğlu hanımı Fatma
1270/1854	Uç mahallesinden Hâtun
1277/1860	Hacı Hüseyin kızı Emine
1280/1863	Eskiekinli Mustafa'nın hanımı, Hüseyin kızı Döndü Hâtun
1289/1872	Uzunoğlu Hacı Mehmet Ağa hanımı Aişe Hâtun
1294/1877	Murat Çavuşoğlu Halil kızı Emine
1294/1877	Emir Osmanoğlu kızı ve Topuz oğlu Osman hanımı Hoca Emine
1302/1885	Damatoğlu Bekir kızları Atriye ve Fatma Hâtun
1302/1885	Damatoğlu Mustafa kızı Asiye
1302/1885	Damatoğlu Abdullah oğlu Mehmet kızı Müslime Hâtun
1304/1887	Süleyman Efendi vâlidesi, Hacı Hüseyin kızı Aişe
1304/1887	Abdullah kızı Zeliha Hâtun
1311/1893	İbrahim kızı Hacı Şerife Hanım
1318/1900	Halil oğlu İsmail oğlu Hacı İbrahim Ağa (Sümüklüoğlu) kızı Ayşe
1326/1908	Kırpakoğlu Mehmet kızı Hacı Şakire Hanım
1327/1909	Müfti Tahir Efendi Hanımı, Hacı Ali kızı Saide Hâtun
1327/1909	Bakırcı Osman hanımı, Ömer kızı Hatice
1327/1909	Şamiloğlu Osman kızı Emine Hâtun
1327/1909	Mehmet kızı Şerife Fatma Hâtun

1327/1909	Kara Ali oğlu Mustafa kızı Hacı Zeliha
1328/1910	Kadoğlu Hasan kızı Aişe
1331/1913	Çorbacızâde Şevket Efendi kızkardeşi Râsime Hâtun
1335/1917	Gökgöz oğlu merhum Mustafa'nın hanımı Abdalata köyünden Hacı Bekir kızı Emine
1336/1918	Fatma Ahî ve Hacı Hüseyin Ağa hizmetcisi Zencire ve Şame ve Hacı Mehmet hanımı Nazife
1338/1919	Hüseyin Ağa kızı Şakire Hâtun
1337/1919	Müftü Tahir Efendi Hanımı, Hacı Ali kızı Saide Hâtun
1339/1920	Yakupzâde Hacı Bekir Efendi ve kızı Nuriye Hâtun
1341/1922	Madenzâde Münip Efendi kızı Şehime Hanım
1946	Hacı Ali kızı Kerime Bilge
1950	Ahmet kızı Zekiye Şanlı

e- Mahallî Lakaplar

Belgelerde görülen ve soyadı uygulamasının olmadığı dönemlerde insanlara mesleği, beden yapısı, inanç farklılığı gibi özellikleriyle tanınmalarına yardımcı olmak amacıyla başkaları tarafından lakaplar verildiği bilinir. Bu nitelermeler genelde insanlar için hakaret, küçük düşürme gibi sebeplerle olmayıp tanınma amaçlıdır. Bu lakapların bir çoğu soyadı alınırken aynen kabul edildiğinden burada belirtilen lakapların pek çoğu da bugün Çorum'da soyadı olarak kullanılmaktadır. Belgelerde görülen lakaplardan bir kısmı şunlardır;

Abdal	Çorbacı	Hediye	Kırcı	Saluroğlu
Abdalata	Çöşderoğlu	Helvacı	Kırpık	Sedir
Ağzıküçük	Çul Bekir	Hindli	Kirişçi	Seydimoğlu
Akmehmet	Cürünoğlu	İbikağa	Kör Hüseyin	Solak
Alaybeyoğlu	Damadoğlu	İslambullu	Köşker	Sofuoğlu
Altıkulaç	Darağacı	Kadoğlu	Küçükgöz	Sümüklü
Asas	Dedebaş	Kadife	Koca Bekir	Sümbül
Ateşfakı	Dede Kargın	Kaleli	Köse	Şamlıoğlu
Badakoğlu	Derbendoğlu	Kalınkulak	Kuduz	Şucaaddinoğlu
Bardakçioğlu	Dişdiş	Kangurdan	Kulaksız	Tayballı
Bahçevanoğlu	Dulfatma	Karaalemдар	Kurdoğlu	Taylıoğlu
Boşnak	Dumancı	Karaali oğlu	Kürt	Tırtıl
Bozdoğanlıoğlu	Ecir	Karadede	Küçük	Tomuş
Bölkübaşı	Enbiya	Karakaş	Künbül	Topal

Buzağı Efendi	Ergül Baba	Karamüftü	Leblebici	Torun
Canbolat	Ermeni	Karaömer	Molla	Türkmen
Cehri	Eskimolla	Karskadısı	Mazlum	Tütüncü
Cinli	Erzen	Kayaoğlu	Mertek	Uzunoglu
Çalık	Gedik	Kavukçu	Müezzinoğlu	Velidede
Çatakoğlu	Göçmen	Kaymak Halil	Mümekkiçoğlu	Velipaşa
Çavuş	Güneylioğlu	Kayyumoglu	Mütevelli	Yakupoglu
Çek	Hacı Güpür	Kazancı	Ölçek	Yalnız
Çor Hüseyin	Hammaloğlu	Kel	Paşa	Yandı
Çolak	Hançerli	Kılıçoğlu	Sağpazar	Yürekcı
Çöplü	Hayal Ömer	Kılıçoğlu	Saka	Zefil Ahmet

E- Vakıflarla İlgili Mahkemeye İntikal Eden Meseleler

Her kurumda olduğu gibi değişik zamanlarda vakıf arazileri, görevleri, mütevellilik gibi hususlarda istismarlar olmuş, ihtilâflar gündeme gelebilmiştir. Vakıflarla ilgili mahkemeye intikal eden ihtilâflı çok sayıda mesele vardır. Bunlarla ilgili Çorum'da meydana gelen ve Kâdi'ya intikal eden konulardan bazıları şöyledir;

- Davut oğlu Ali adında bir kişi 841/1437 yılında Abdalata zaviyesine yaptığı vakıftan vazgeçmek üzere kâdiya müracaat etmiştir. Boğabağı, Ovasaray, Maza ve Çat köylerinden gelen şahitler evvelki şehâdetlerini tekrar ettiklerinden Çorum kâdısı Lütfullah, Davut oğlu Ali'nin bu talebini reddetmiştir.⁵⁴⁶

- Seyyid Mehmet adında bir kişi 989/1581 tarihinde Abdalata zaviyesi üzerinde hak iddia etmiş, Çorum ve Boyabat kadılarının gördüğü dava sonucunda vakfiye incelenmiş, şahitler dinlenmiş, sonuçta vakıf mütevelliliğinde Seyyid Mehmet'in hakkının olmadığına, bu hakkın Halil Baba oğlu Seyyid Çelebi, Cafer Çelebi oğlu Seyyid Şah Çelebi ve Marifet Çelebi oğlu Ahmed Çelebi'ye ait olduğuna karar verilmiştir.⁵⁴⁷

- Abdalata zaviyesi ile ilgili diğer bir belgede ise, vakfin mütevellisi olan Seyyid Mehmet'in görevini gereği gibi yerine getirmediği, ayende ve ravendeye gerekli

⁵⁴⁶ Anakök, a.g.e., s.67

⁵⁴⁷ Çorumlu, s.303-304, ves.no.218; Anakök, a.g.e., s.81.

harcamaları yapmadığı, vakıf mürtezikasından olanlara haklarını vermediğinden bahisle Evasıt⁵⁴⁸ Şaban 1236/1821 tarihli Çorum nâibine gönderilen bir yazıda durumun araştırılarak ve gereğinin yapılması, herkese hakkının verilmesi, ayende ve ravendelere hizmet için gerekli harcamalarda kesinti yapılmaması istenmiştir.⁵⁴⁹

- Emir zaviyesi müderrisi olan Alaaddin adında bir kişi Evâhir zilhicce 1004/1595 tarihinde divana başvurarak, “vakfiye şartlarına uygun olmadığı ve ihtiyacı bulunmadığı halde Ataullah isimli şahsın bir yolla günlük beş akçe ile meşihat ihdas eylediğini ayrıca on müd (=5.100 kg) mahsûl geliri tahsisatına gittiğini” bildirmesi üzerine, Çorumlu kadısına gönderilen emirde durumun araştırılması, vâkıfın şartlarına aykırı ihdas edilenlerin kaldırılması, vakıf mahsûlünden bu kişiye bir habbe (arpa-buğday tanesi) verilmemesi, sonucun da divana bildirilmesi istenmiştir.⁵⁵⁰

- Kubbeli mahallesinde bulunan cami için vakfedilen dükkanların mütevellisi olan Türemişoğlu Hacı Mustafa Ağa, kendi rızası ile tevliyyete acziyetini ifade etmesi üzerine yerine ücretsiz müteveli bulunamadığından yıllık altıyüz kuruş bedelle Abdullah oğlu Ferhan Ağa 28 Zilkade 1290/1873 tarihinde bu göreve getirilmiştir.⁵⁵¹

- Seyyid Hacı Mehmet kızı Şerife Fatma Hâtun, Emirahmet mahallesinde Evasıt Zilkade 1168/1755 tarihli vakfiyede belirtildiği üzere bir medrese yaptırmıştır. Daha sonraki yıllardaki gelişmeler sonucu bu medrese yanında yer alan mevlevihane ile medrese yönetimi arasında ortaya çıkan ve Kâdi'ya intikal eden 11 Şevval 1295/1878 tarihli bir belge Çorum mevlevihanesine açıklık getirmektedir.⁵⁵² Mesele özet olarak şöyledir; Fatma Hâtun'un bina eylediği medresenin yanında bulunan türbe, havuz ve iki odası bulunan yapıya medrese müderrisi ve mütevellisi müdahalede bulunurlar. Mevlevihanede Şeyh Mustafa Dede, Kâdi'ya müracaat ederek bu yerin zaviye

⁵⁴⁸ Belgelerin bir kısmında her ayın ilk günü gurre, 1-10 arası günler evâil, 11-20 günleri arası evâsıt, 21-30 günleri arası evâhir, ayın son günü ise sehl diye ifade edilir.

⁵⁴⁹ Çorumlu, S.27, s.305-309.

⁵⁵⁰ ÇSS. Defter no. 1755, v.172-b

⁵⁵¹ ÇSS. Defter no. 2750, s.42

⁵⁵² Tanrıkorur, Ş.Bârihüdâ, *Tarihin Tahribi: Çorum Mevlevihanesi*, Selçuk Üniversitesi 7. Millî Mevlâna Kongresi, aynı basım, Konya 3-4 Mayıs 1993, s.71-88.

olduğunu, medreseye ait derslane olmadığını söyler, zaviyeye yeni tayin olunan Şeyh İzzet Dede, bu yerin zaviye mahalli olduğunu, açıkta kalmalarının uygun olmayacağını, bu yerin halk arasında da zaviye arsası olarak bilindiğini, bu yerin tamir edilerek mevlevihane olarak kullanılmasını, eğer mümkün olmazsa Azap Ahmet mahallesinde önceki müftü Madenzâde Hacı Mehmet Hilmi Efendi'nin ihya eylediği, ancak 4.000 kuruş harcanarak tamir edilmesi halinde tekke binası olarak kullanılabilen durumda olan avlusu, içme suyu, iki odası ve bir semahanesi bulunan bu yapının değerlendirilmesini teklif etmiştir. Bu yerin o zaman itibarıyla mutasarrıfının da bulunmadığını, Hacı Mehmet Hilmi Efendi'nin çocukları Mehmet Said, Ahmet Münip, Mustafa Lebib Efendilerin de bu yerin mevlevihane zaviyesi olmasına muvafakat ettiklerini söylemiştir. Medrese yanında bulunan yerin mütevellisi tarafından zaviyeye terk edildiği ve zaviye olarak kullanılması hakkında da ellerinde belge olduğunu beyan etmiştir. Verilen karar da ise, bu yer hakkında medrese ile zaviye mensupları arasında sürtüşme ve itirazların eksik olmadığı, adı geçen yerin aslında medresenin dershanesi olduğu dolayısıyla zaviye mahalli olarak kullanılmasına imkan kalmadığı kararına varılmıştır. Daha sonra Hacı Mehmet Hilmi Efendi tarafından yaptırılan ve çocukları tarafından da mevlevihane olarak terkedilen yerin mevlevihane zaviyesi olarak kullanılmasına, Ebrim Gücek köyü ile İbrahim çayırı mezraalarının malikâne hisseleri, Çorum Ahmet Hoca mahallesinde 7 ev ve bahçe, Hoca Ahmet ve Hoca Yusuf vakfından önceki zaviyeye meşruta olan yiyeceğin bu mahalleye tahsisi, İzzet Dede'ye de 23 Ramazan 1295/1878 tarihi itibarıyla yeniden berat verilmesine karar verilmiştir.⁵⁵³

- Hacıyusuf mahallesinden Abdullah kızı Çerkeş Aişe hatun (önceki Mal Müdürü Hüseyin Tevfik Efendi'nin nikâhlı hanımıdır), Şarkıyan mahallesinden Kalelizâde Hacı Hasan Ağa oğlu Hamdi Efendi şahitliğinde kadıya müracaat ederek, techiz ve tekfininden sonra (cenaze masrafları) kalan terekesinin üçte birini Celep sokağına çeşme yapımı için vasiyyet etmiştir. Aişe Hatun'un vefatından sonra terekesinden hisse alınması ve Hamdi Bey'e duyurulmasına karar verilmiştir. 14 Cemaziyevvel 1303.⁵⁵⁴

⁵⁵³ Çorumlu (1944), S.51, s.424-27, ves.no.386.

⁵⁵⁴ ÇŞS. Def.no. 2755, s.396.

- Çöplüzâdelerin vakfı olan ve Ulucami'de hatm-i hâce okunması amacıyla vakfedilen dükkanın mütevellisi Çöplüoğullarından Mehmed Said Efendi oğlu Mahmud Reşid Efendi mahkemeye müracaat ederek; "mütevellisi olduğum para vakfını işletirken her ne kadar kefilî sağlam, rehni kavî tutarak gelir elde etsem de zamanla kefâlete hâlel, rehni kayyimeye noksanlık gelmektedir. Bu sebeple vakfın muhafazası ve çalıştırılması kolay olmadığından vakıfta bulunan mevcut parayı yok olmaktan kalıcı olmaya dönüştürmek, akara kavuşturmak istiyorum. Mustafa oğlu Ömer Ağa'nın satışa çıkardığı dükkanını 3.000 kuruşa alarak vakfa devretmek istiyorum" demiştir. Hazır olanların da iyi ve faydalı olacağını tasdik etmeleri üzerine 20 Muharrem 1326/1908 tarihinde dükkan satın alınarak vakfa akar temin edilmiş, para vakfı mülke dönüştürülmüştür.⁵⁵⁵

- Akpınar mahallesinden Leblebicioğlu Sabit b. Hacı Ahmet Feyzi Efendi tarafından vakfedilen Pamukhanı arkasında dört, Ölçekoğlu kahvesi yanında bir dükkan olmak üzere toplam 5 adet dükkan zamanla özel şahısların mülküne geçmiştir. Ancak vakfın mütevellîsi konuyu mahkemeye götürünce bu dükkanlar tekrar vakıf dükkanları olarak tescil edilerek müezzin ve hafızlar için tahsis edilmiştir. 1331/1913⁵⁵⁶

- İnalözü köyünden Hatiboğlu İsmail b. İbrahim Ağa tarafından dava vekili olarak tayin edilen Karafakizâde Feyzullah ve Karaalioğlu Kamil, davacı olarak da Nazmi Bey'in hazır bulunduğu miras davasında; vâkıfın erkek kardeşleri Mehmet, Ali, Ahmet, İzzet, Mahmut, Fazlı, Süleyman ve kız kardeşleri Hanife vekili Agop hazır olduğu halde İnalözü'nde bulunan ondört kıt'a tarlanın Sultan Alaaddin ve Acceliülâ camiine vakf olduğu, Sultan Alaaddin ve Sultan Cemaleddin camilerine ait olan ondört tarlaya müdâhale edenler hakkında 1324/1906 tarihinde men'i müdahale da'vası açıldığı ifade edilmiştir.⁵⁵⁷

⁵⁵⁵ ÇŞS. Def no. 2761, s.416

⁵⁵⁶ Ç.H.P.K., no. 28470/125, s.11, sıra no.149.

⁵⁵⁷ Ç.H.P.K., no. 28470/125, s.7, sıra no. 103.

SONUÇ

Tarihin derinliklerine uzanan bir geçmiş ve zengin kültürel değerleri bünyesinde barındırmış olan Çorum, uzun bir zamandan beri merkezî idareden yeteri kadar istifade edememiş, düşman istilâsına uğramamış, kültürel açıdan da aşırılığa kaçmadan normal bir değişim sürecini yaşayan tipik bir Anadolu kentidir. Şehrin tarihi ve kültürel yapısı üzerinde bu zamana kadar yeterli çalışma yapılmamış, yayın ortaya konulamamıştır. Ancak, Hititler konusundaki araştırma ve incelemeler sayesinde bölge hititologların ilgi merkezi durumunda kalmıştır.

Bölge, farklı zamanlarda oluşan değişik yönetimlerle başkent, sancak, kaza, il gibi statülerle bugüne kadar gelmiştir. Anadolunun ortasında ve yol kavşağında bulunması dolayısıyla da merkezî idareye karşı harekete geçen insanların uğrak merkezi olmuştur. Eşkiya hareketleri bölgede yoğunluk kazanmıştır. Bu sebeple mahallî insanlar, bu konudan rahatsız olmaları ile birlikte sıkıntılı dönemler de geçirmişlerdir.

Doğal afetlerden son derece etkilenen bölge özellikle Kuzey Anadolu fay hattında olması ve bu fayın da değişik dönemlerde şiddetli hareketlenmelere uğraması ciddi manada can ve mal kayıplarına sebep olmuş, tarihi yapılar ortadan kaybolmakla birlikte çok sayıda insan şehirden başka yerlere göç etmiştir.

Sosyal yardımlaşma ve dayanışma kurumları olan vakıflar Çorum'da son derece yaygınlık kazanmıştır. Kadısı, müftüsü, eşrafı, zengini, köylüsü, kadını, erkeği kısaca toplumun her kesiminden çok sayıda insan ferdi veya toplu olarak bu hizmet kervanında yerlerini almışlardır. Kişilerin sahip oldukları mallarını bir başkasıyla paylaşma duygusunun Allah rızası yanında, Anadolu insanının genel karakterinin etkisi dikkate alındığında, vakıflar konusundaki bu genel kabul aslında erdemli bir davranış modeli olarak algılanmalıdır. Aksi takdirde vakıflaşma konusundaki bu hassasiyeti kişilerin sahip olduğu gayrimenkullerini devlet denetiminden kaçırmaları veya kendi çocuklarına bir şekilde intikalin devamlılığının sağlanması tarzındaki yaklaşımlar çok aşırı zorlamanın ötesinde düşüncelerden ibaret kalmaktadır. Zira, yapılan uygulamalara bakıldığında çok az bir istisna ile, vakfiye şartlarının büyük çoğunluğunda mütevelliyeye hisse ayrılması dahi göndeme getirilmemiş veya kendi çocuklarına menfaat temini için bir ara çözüm şeklinde mütalaa edilmemiştir. Toplumun bütün müesseseleri için geçerli olan istismar anlayışına en uygun kurumlardan bir tanesi de vakıflardır. Çorum'da

kurulan vakıflar istisnaları hariç olmak üzere, vakıf zihniyetinin anlamına uygun faaliyetlerde bulunmuşlardır denilebilir.

Aynı toplum içerisinde yaşayan, servet ve makam sahibi olan insanlar, yaptıkları vakıfları sayesinde yalnızca sıkıntı gidermekle kalmıyor aynı zamanda topluma karşı da hizmet sunmuş olmaktan dolayı vicdanen rahatlık hissediyorlardı. Bu hazzı yakından gören diğer insanlar da aynı duygularla vakıf kurmaya yöneliyorlardı. Böylelikle, bu duygular içerisinde vakıflaşma hareketleri de farklı alanlarda, hızla genişliyordu. Çorum'da da Ömer Nehci Efendi, Alaybeyoğulları, Veliyüddin Paşa, müftü Ali Tahir oğlu Hasan Efendi gibi kişilerin cami, medrese, kütüphane şeklinde farklı alanlarda hizmet sunan binalar yaptırdıkları, buralardaki hizmetler için de akar temin ettikleri görülmektedir.

14 ve 15.yüzyıllarda kurulan vakıfların hizmet alanları genellikle zaviyelere yöneliktir. O dönem itibariyle bölgede ve yurt genelinde oluşan siyasi ve dini yapılanma dikkate alındığında bu durum daha bir anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla dönem şartları ve bu kurumlar aracılığıyla sunulan birlik, beraberlik, yardımlaşma, insan sevgisi, aç ve yolcuların doyurulması, arazi ihyası gibi çalışmalar dikkate alındığında toplumun belirli bir düzeye ulaşmasında, vakıflar aracılığıyla gerçekten büyük ve faydalı hizmetler gerçekleştirilmiştir. Bunlara ilaveten deprem, sel gibi tabii afetler sonucu beldenin imar edilmesi, insanlara destek verilmesi, acıların sarılmaya çalışılması gibi faaliyetler küçümsenecek davranışlar değildir.

Devletin, dini servis veren kurumları denetlemek yetkisine sahip olması, buralardaki görevlilere verilecek ücretlerin mahalli imkânlarla temin yoluna gidilmesinde de vakıflar en etkili kurumlar olarak hizmet sunmuşlardır. Ayrıca, okul, çeşme, su yolu hizmetleri, kaldırım yapımı, aydınlatma gibi kamuyu ilgilendiren alanlara yapılan vakıflar da son derece yaygınlaşmış, beldenin imarı ve insanların gönül ve bilgi dünyalarının ihyası için çok önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Çorum'da vakıf kuran kadınların oranı yüksektir. Bu da toplum hizmetlerinde kadınların da gönüllü olarak iştiraklerini göstermesi ve her zaman olduğu gibi Anadolu kadınının daima erkeklerle birlikte toplum hizmetlerindeki aktif rolünü ifade etmesi açısından önemli bir husustur.

Vakıfların, başlangıçta zaviyeler, sonra cami ve mescitler, daha sonraları da okul, kütüphane gibi alanlarda yoğunluk kazandığı görülmektedir. Bunun sebeplerini çok farklı şekillerde ifade edebilmek mümkündür. Ancak, bölgede ve ülke genelinde eksikliği hissedilen alanlarda boşlukların giderilmesi ve hizmetlerin aksatılmadan devam ettirilmesinin en etkili faktör olduğu söylenebilir.

Para vakıflarının çokluğu ve buralarda biriken paranın dikkat çekecek şekilde fazla olması toplumda ticari bir hareketliliğin ifadesidir. Burada biriken paranın ihtiyacı olan insanlara borç olarak verilmesi, alınan fazlalığın da yine toplum hizmetlerine harcanmış olması piyasa ekonomisi açısından özellikli bir durumdur. Paranın daima piyasaya sunulması, sirkülasyon sağlanması, para-işgücü ortaklığının yoğunlaşması üretimi beraberinde getirmekte dolayısıyla insanlar kazanırken ülke ekonomisine de katkı sağlanmaktadır. Ayrıca, ticari bir işletmeden kâr olarak alınan miktarın yine hizmet sektörüne sunulmuş olması önemli bir husustur.

Ülke genelinde görülen para sıkıntısı hâliyle Çorum'da da etkisini hissettiriyordu. Bu dönemde ev ve arsaların günlük geçim mallarına göre oldukça ucuz olması nakit sıkıntısının açık bir belirtisi idi. Hatta, "Çorum köylerinde XV. yy. sonlarına doğru bir çocuğu büyütme için yaklaşık 720 akçe gerekiyordu. Bu durumda değeri 2.000 akçe olan bir ev satıldığında üç yıllık masraf karşılanabiliyordu. Oysa %15 gelir getirecek şekilde bu para çalıştırıldığında yıllık giderin yarısı karşılanmış oluyordu."⁵⁵⁸

Ülke ekonomisinin sıkıntılı bir sürece girdiği dönemlerde durumdan pay çıkarmaya çalışan bir takım insanlar fırsatları iyi değerlendirdikleri bir gerçektir. Öyleki, "1600'lü yıllarda para darlığı sebebiyle faizcilik âdeta zulme dönüşmüştü. 1602'de Tokat ve çevresinde oturan yeniçeri ve acemioğlanları reayaya ve esnafa, yüz kuruşun bir aylığını 30 kuruşa faize veriyorlardı ki bu oran yüzde 360 demektir. Bazıları da 'selem' namıyla akçe veriyor, fakirler bunu ödeyemeyince de bağ, bahçe, tarla ve davarlarını zapt ediyorlardı. I.Ahmed zamanında çıkarılan adalet fermanında, mürabahacılık celâli isyanlarının sebeplerinden biri olarak sayılmıştı. Ribâhurlar, bir

⁵⁵⁸ Faraçhi, Suraiya, "Fatih döneminde Evliya Çelebi Seyahatine Kadar Çorum", *Çorum Tarihi*, 5.Hitit Festivali Komitesi, ts., s.103

kuruşu veya altunu ayda 4-5 akçe getirmek üzere veriyorlardı ki bu sûretle bin akçe 400-500 akçe getirmekte idi.”⁵⁵⁹

Para vakıfları, kamu hizmetlerinin aksatılmadan yürütülebilmesi, özellikle sıkıntı halindeki esnafa para desteği sağlanması, toplumsal bir dayanışma olduğu gibi aynı zamanda tefecilik, hırsızlık gibi ahlâk dışı davranışların önlenmesine katkı sağlaması açısından ahlâki ve ticarî özellikleri ile üzerinde düşünülmesi gereken uygulamalardır. Para vakıfları için fetva vererek uygulamaya koyan Ebusuud Efendi'nin Çorum bölgesinden çıkmış olmasının para vakfının yaygınlaşmasında etkisi nedir üzerinde araştırma yapılabilir ancak, şu bir gerçektir ki para vakıfları, Çorum'da yaygındır ve de bu vakıf türü ile oluşan mâli güçle büyük hizmetler verilmiştir. Dünün problemlerine çözüm olarak getirilen para vakfi düşüncesi toplumda gerekli desteği görmüştür, bugünün meselelerinin çözümü için de bu görüş ekseninde yeni yapılanmalara gidebilmek için projeler üretilebilmelidir.

Eşkıya hareketleri, deprem, kıtlık gibi doğal afetler, cehri ticaretinin getirdiği geçici zenginlik, karayolu ticaretinin deniz, demiryolu ve havayoluna kayması bunlardan da Çorum'un yeteri kadar istifade edememiş olması bölgenin geri kalmasının en büyük sebeplerindendir. Bunlardan doğan sıkıntıları gidermeye ve bu aradaki boşluğu doldurmaya çalışan da vakıf kurumları olmuştur.

Çorum genelinde kurulan vakıfların küçük bir kısmı hâlen hizmetlerini devam ettirirken büyük çoğunluğu çeşitli sebeplerle hizmet imkânın kaybetmiş, mal varlığı başka kimselere geçmiş veya değişik amaçlarla kullanılmak üzere mevkûfatı zaman içerisinde satılmıştır.

Vakıfta temel düşünce, başkalarına yardımcı olmak, mal varlığını toplumla paylaşmak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya katkı sağlayarak Allah rızasına ulaşmaktır. Buradaki temel espriyi anlayamayan insanların, menfaatlerin ön plâna çıkarıldığı bir düşünce boyutunda buradaki samimi duyguları anlayabilmesi mümkün değildir. Çıkar ilişkilerinin hakim olduğu bir anlayış zemininde bir insanın sahip olduğu malını herhangi bir baskı altında kalmadan başkalarına devretmesini kavramaları mümkün değildir. Meseleyi kendi zihin dünyalarında farklı zeminlere aktararak, istismarları ön plâna çıkartarak yapılan yaklaşımlar çoğu defa isabetli bir görüşten

⁵⁵⁹ Akdağ, a.g.e., s.63-64

ziyade, kasıtlı ve tutarsızlıktan başka bir anlam taşımazlar. Bu müesseseler aracılığıyla verilen hizmetler, toplum dayanışmasına sağlanan katkılar her dönemin kendi şartları içerisinde değerlendirilmeli, bugünün şartları ile geçmişteki müesseseler muhakeme edilmemelidir. Dönemin şartları dikkate alınarak yapılan değerlendirmelerde de peşin görüşlü olmaktan ziyade objektif sonuçlara gidilmelidir.

Sonuç olarak, “hayat şartları bakımından insanlar arasında büyük ölçüde sosyal adaletin sağlanması ve farklılıkların kaldırılması açısından mühim bir role sahip olan vakıflar”⁵⁶⁰ aracılığıyla başka yerlerde olduğu gibi Çorum’da da kamu ve özel alanda büyük ve yararlı hizmetler sunulmuştur. Toplumsal yardımlaşma ve dayanışma açısından aracı kurumlar olmaları sebebiyle vakıfların bu imkânı iyi bir şekilde değerlendirilmiştir. Vakıf kuranlar, Allah rızası yanında toplumda iyi bir iş yapmış olmanın mutluluğunu hayatta iken yaşamış vefatlarından sonra da hayırla anılmışlardır. Bu vakıflardan istifade edenler de bir başkasına sıkıntı vermeden, minnet altında kalmadan, aşağılık duygusuna kapılmadan ve sıkıntı sürecinde de istismar edilmeden birlik, beraberlik ve dayanışma içerisinde olmanın hazzını yaşamışlardır. Vakıf hizmet anlayışındaki bu duygular iyi bir şekilde anlaşılıp başkalarına da anlatıldığı ve de istismarına gidilmediği zaman geçmişte olduğu gibi gelecekte de bu kurumlardan istifade edilebilir, zamanın şartları ve ihtiyaçları doğrultusunda hizmet alanları genişletilebilir, milli birlik, beraberlik ve dayanışma açısından önemli bir kurum olarak değerlendirilebilir.

⁵⁶⁰ Halaçoğlu, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, TTK., Ankara 1995, s.161

KAYNAKLAR

I- Belgeler:

B.O.A. Cevdet Evkaf, 1802, 11033, 11399, 11528, 11631, 12458, 13064, 13346, 14801, 14419, 14608, 15358, 17214, 17818, 18070, 18160, 18997, 19318, 21825, 22259, 23733, 25569, 25897, 25898, 27129.

B.O.A., Evkaf İradeleri, 326, 1022/13, 1264/4, 1297, 2603/4, 3000/16, 33178

B.O.A., İbnülemin, 1025/436,437,448.

B.O.A., Nezaret Öncesi Evkaf Defterleri Kataloğu, 964/773

B.O.A., Nezaret Sonrası Evkaf Defterleri Kataloğu, III, 13916, 14732, 16732, 18226, 22304.

B.O.A. Maliyeden Müdevver, 354/138, 146, 147, 13940.

B.O.A. Mühimme Defteri, 31/242, 34/319, 36/125, 38/374, 40/210, 53/13, 726/343, 865/303, 1031/476, 1165/536, 2059/751, 2080/760, 2263/826, 2480/881.

B.O.A., Tapu Tahrir Defteri, no.444, s.35

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, 24104, 24105, 24106, 28470.

Çorum Şer'iyye Sicilleri;

1754/ 17, 19, 39, 55, 59, 75, 85, 90, 99, 111, 124, 219, 288, 290,295, 304, 310, 312, 313, 318, 330, 334,

1755/ v.3-a,b., 23/a., 32-a, 122-a, 153-b, 154-a, v. 159-a, 160-a, 172-b, 183-b, 184-a.

2746/ 55, 84, 90, 91, 95, 97, 99, 113, 118, 121, 131, 132, 133, 143, 159,188,

2747/ 8, 16, 32, 40, 42, 59, 72, 227, 229,

2748/7, 20, 43, 115, 116, 131, 132, 149, 190,

2749/ 114, 115, 286,

2750/ 12, 42, 73, 74, 134,

2751/ 76, 219,

2752/ 29, 37, 69,78.

2753/ 33, 16, 17, 68, 93, 111.

2754/ 25, 27, 29, 49, 50, 59, 73, 85, 87, 128, 144, 176, 189, 190, 193, 203,

2755/ 36, 45, 55, 63, 89, 105, 106, 153, 156, 172, 183, 194, 209, 210, 239, 244, 280, 285, 286, 287, 288, 313, 335, 373, 385, 388, 390, 396, 398, 420, 423, 460, 464, 471.

2756/ 10, 15, 50, 78, 81, 121, 134, 148, 159, 173, 178, 195, 201, 202, 209, 220, 222, 224, 250, 252, 257, 261, 273, 287, 290, 299, 304.

2757/ 24, 26, 35, 43, 44, 54, 60, 84, 104, 110, 149, 152, 191, 221, 234, 252, 255, 263, 277.

2758/ 32, 50, 36, 59, 78, 79, 166, 176, 182, 185, 196, 197, 230, 231, 250, 287, 288,

2759/ 49, 50, 62, 73, 97, 130, 144, 152, 167, 199, 217, 234, 251.

2760/ 32, 44, 66, 92, 108, 113, 115, 127, 130, 136, 146, 167, 173, 180, 205, 212, 230, 243, 247, 251, 256, 258, 262, 267, 269, 272, 290.

2761/ 38, 39, 65, 94, 102, 103, 155, 156, 174, 177, 178, 199, 278, 280, 344, 346, 360, 366, 376, 416, 440, 441, 442, 444.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, Kuyûdu Kadîme, (1576-7) 38-19b., 38-24b, 38-39a, 583/ v.65a, 131b, 174a.

Vakıflar Genel Müdürlüğü; 2/129, 2/1445, 2/3188, 589/65, 590/85, 592/116, 614/52-53, 617/89, 618/76, 618/90, 620/85, 620/88, 740/158, 1211/579-24, 1211/579-104, 1211/579-180, 1211/579-295, 1211/579-332, 1211/579-333, 1294/586, 1757/81, 1759/289, 1760/112, 1965/88, 1965/91, 1965/209, 1965/214, 1965/259, 1965/270, 1766/348, 1968/401, 1989/489, 1989/497, 1989/530, 2004/109, 2005/95, 2005/101, 2005/103, 2005/104, 2140/91, 2140/93, 2314/99-100, 2325/104, 2354/276.

II- Eserler:

AKDAĞ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: "Celâli İsyânları"*, Bilgi Yayınları, İstanbul 1975.

AKGÜNDÜZ, Ahmed, *İslâm Hukuku ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.

AKTÜRE, Sevgi, "19.Yüzyılda ve 20.yüzyıl Başında Çorum", *Çorum Tarihi*, 5.Hitit Festivali komitesi, ts.

ALGÜL, Hüseyin, *Bir Fazilet Devletinin Kuruluşu*, Nil yayınları, İzmir ts.

-----, *İslâm Tarihi*, Gonca yay., I, İstanbul 1986.

-----, *Mübârek Gün ve Geceler*, Nil yayınları, İzmir 1991.

-----, *Alemlere Rahmet Hz. Muhammed*, T.D.V. yay. Ankara 1994, s.68.

-----, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Temel Dinamikler*, T.D.V. yay., Ankara 1999.

ANADOL, Cemâl, *Tarihe Hükmeden Millet Türkler*, Milli Kültür Yayınları, İstanbul, 1977.

ANAKÖK, Tayyar, *Çorum Tarihi*, basılmamış fotokopi halinde bir çalışma.

ARABACI, Fazlı, *Alevîlik ve Sünniliğin Sosyolojik Boyutları: Çorum Örneği*, Etüt yayınları, Samsun 2000.

ARINCI, Rifat, "Arzda ve Yurdumuzda Zelzele Bölgesi", *Çorumlu*, II, Çorum 1941, S.29.

ARİF ALİ, *Tarih-i Danişmend Ahmed Gazi*, el yazma, ts., Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi no. 9224, sad. Eşe Sarıbyık, Bastırılmamış lisans tezi, Çorum 2001.

AŞIKPAŞA, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, Atsız, M.E.B. Basımevi, İstanbul 1970.

ATALAR, Münir, *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayûn ve Surre Alayları*, DİB. Yay., Ankara 1991.

AYKUT, Nezih, "TV.Murad'ın Revan Seferi Menzilnamesi", *Tarih Dergisi*, S.34, İstanbul 1984.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, II, İstanbul 1989.

- BAKIRER, Ömür, "Bizans Danışmend Selçuklu ve Beylikler Dönemlerinde Çorum", *Çorum Tarihi*, 5.Hitit Festival Komitesi, ts.
- BARKAN, Ömer Lütfi, Kolonizatör Türk Dervişleri, *Vakıflar Dergisi*, S.2, Ankara 1942.
- BAŞAR, Fahameddin, *Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717-1730)*, TTK., Ankara 1997.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, *Tarih Terimleri Sözlüğü*, TDK, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974.
- BAYKARA, Tuncer, *Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadî Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No.56, İzmir 1990.
- , Cehri Üzerine Notlar, *Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve Ondokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar*, Akademi Kitabevi, İzmir 1992.
- BERKÎ, Ali Himmet, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tâbirler*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1966.
- , *Vakıflar*, Aydınlık Basımevi, İstanbul 1946.
- BIYIKTAY, Ö.Halis, *Yediyıl Harbi İçinde Timur'un Anadolu Seferi ve Ankara Savaşı*, İstanbul 1934.
- 1967 Çorum İl Yıllığı.
- BOSWORTH, C.E., *İslâm Devletleri Tarihi*, çev: Erdoğan Merçil-Mehmet İpşirli, Oğuz yay., İstanbul 1980.
- BULDUK, Üçler, "Çorum Sancağının Osmanlı İdari Teşkilatındaki Yeri-I", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.3, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1992.
- , "16. Yüzyılda Çorum Sancağı-II (Dirlikler)", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.6, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1995.
- CEYHAN, Abdullah, "XIII. Yüzyılda Yaşamış Oğuzlar'da Medfun KARADONLU CAN BABA", *Türk Klütüründe İz Bırakan İskilipli Alimler* (Sempozyum: 23-25 Mayıs 1997- İskilip), T.D.V. yayınları/264, Ankara 1998, s.216-30.
- CUMHUR, Müjgan, "Mevlânâ'nın Şiirlerine Göre XII. Yüzyılda Türkmenlerin Yaşayışları", *Milli Klütür* (Aylık Dergi), Klütür Bakanlığı, Ankara 1979, S.12.
- ÇAĞATAY, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1997.

- ÇATALTEPE, Sipahi, *İslâm-Türk Medeniyetinde Vakıflar*, Türkiye Milli Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 1991.
- ÇAY, Abdulhaluk, "Anadolu'nun Türkleşmesi Çerçevesinde Çorum-İskilip ve Çevresinde Türk Yerleşmesi", *Türk Kltüründe İz Bırakan İskilipli Alimler* (Sempozyum: 23-25 Mayıs 1997- İskilip), T.D.V. yayınları/264, Ankara 1998, s.39-44.
- ÇETİN, Osman, *Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslâmiyet'in Yayılışı*, Marifet Yayınları, İstanbul 1981.
- , "Sultan I. Alâaddin Keykubâd ve Selçuklu-Moğol Münasebetleri", *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* (ayrı basım), C.IV, S.4, Yıl.4, Bursa 1993.
- , *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)*, TTK, Ankara 1999.
- ÇIPLAK, M.Şakir, *Osmancık'ta Erenler Durağı Koyun Baba*, Horasan Yayınları, İstanbul 2001.
- ÇİNİCİ, Behruz, *Çorum: Orta Anadolu'da Bir Toplu Komut Uygulaması İçin Ülke-Bölge-Kent Ölçeklerinde Çalışmalar*, Ajans-Türk Matb. San., Ankara 1973.
- Çorum'da Cumhuriyetin Onbeş Yılı*, ts.
- DAĞLIOĞLU, Hikmet Turhan, "Onuncu Asırda Çorum", *Çorumlu*, 1938, S. 7.
- , "Onuncu Hicride Çorum", *Çorumlu* 1939, S.9-10.
- , "Hicrî 11nci Asırda Çorum", *Çorumlu*, 1941, S.28.
- , "Çorum Vilayetinin Mülkî Taksimatına Tarihi Kısa Bir Bakış", 1941, *Çorumlu*, S.32.
- , "Çorumda Aşiret Meseleleri ve Bunların Mali Vaziyetleri", *Çorumlu* 940, S.19.
- DANIŞMEND, İ.Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I, İstanbul 1971.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 16.baskı, Aydın Kitabevi, Ankara 1999.
- Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, redaktör: H.Dursun YILDIZ, Çağ yay., İstanbul 1989.
- DÖNDÜREN, Hamdi, *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.7, C.7, Bursa 1998.
- EĞRİ, Osman, *Horasan Erenleri*, Tuğra ofset, Çorum 1995.

ESTERÂBÂDÎ, Aziz B. Erdeşir, *Bezm-ü Rezm*, çev. Mürsel Öztürk, Kült.Bak.Yay. Ankara 1990.

Evkaf Umum Müdürlüğünün Cumhuriyetin İlk On Senesindeki İşleri Hakkında Başvekâleti Celileye Takdim Ettiği Raporun Sureti, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1933.

EVLİYA ÇELEBİ, Mehmed Zilli oğlu, *Seyahatnâme*, sad. Tevfik Temelkuran, Necati Aktaş, Üçdal Neşriyat, İstanbul, ts.

EYİCE, Semavi, "Çorum'un Mecitözünde Aşıkpaşaoğlu Elvan Çelebi Zaviyesi", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul Üniversitesi Edeb. Fak, Türkiyat Enstitüsü, 15, 1968.

FAROQHÎ, Suraiya, "Fatih Döneminden Evliya Çelebi Seyahatine Kadar Çorum", *Çorum Tarihi*, 5.Hitit Festivali Komitesi, ts.

-----, *Batı ve Orta Anadolu'da Şehirleşme ve Ticaret 1520-1650*, (Doçentlik Tezi), Ankara 1980.

-----, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler (Kent Mekanında Ticaret, Zanaat ve Gıda Üretimi 1550-1650)*, Türkçesi: Neyyir Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993.

GRİSWOLD, William J., *The Great Anatolian Rebellion*, çev. Tansel, Ülkü, Anadolu'da Büyük İsyân 1591-1611, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 93, İstanbul 2000.

GÖDE, Kemal, *Eratnalılar (1327-1381)*, T.T.K., Ankara 1994.

GÜLER, Mustafa, *XVI.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Harameyn Vakıfları ve Ehemmiyeti*, (basılmamış dotkora tezi), İstanbul 1999.

GÜNDOĞDU, Abdullah, "İki Numaralı Çorum Şer'iyye Sicili'ne Göre Çorum Kazasının Mülki Taksimatına İlişkin Yeni Bilgiler", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi*, S.1, Ankara 1990.

-----, "1852-1863 Yılları Arasında Çorum'da Sosyo-Ekonomik Yapı", *Ege Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.6, İzmir 1991.

GÜNDÜZ, Tufan, "Osmanlı Tarih Yazıcılığında Türk ve Türkmen İmajı", *Osmanlı*, editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, c.7.

GÜNERİ, Hasan, *Türk Medeni Kamumu Açısından Vakıfta Amaç Kavramı ve Amacına Göre Vakıf Türleri*, Doktora tezi, Sevinç Matb., Ankara 1976.

GÜRSEL, Mahmut Selim, *Çorum 1997*, s.127-132.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, T.T.K., Ankara 1995, s.146-163.

HATEMİ, Hüseyin, *Önceki ve Bugünkü Türk Hukukunda Vakıf Kurma Muamelesi*, İstanbul 1969.

HIZLI, Mefail, "Osmanlı Vakıf eserlerinin İnşa, Tamir ve Restorasyonları", U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.5, C.5, Bursa 1993.

-----, "Osmanlı Vakıf Sisteminde 'Rakabe' ", U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.6, C.6, Bursa 1994.

-----, "Osmanlı Dönemi Bursa'sında Eğitim-Öğretim Vakıflarına Genel Bir Bakış", U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.7, C.7, Bursa 1998.

-----, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde İlköğretim ve Bursa Sıbyan Mektepleri*, Bursa 1999.

HOCA SADETTİN EFENDİ, *Tacü't-Tevarih*, haz: Parmaksızoğlu, İsmet, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

HÜSAMETTİN, Hüseyin, *Amasya Tarihi*, İstanbul Hükümet matbaası, 1329-32.

ILICA, Ali, "Çorum'da Tarihi Bir Yapı: Veliyyüddin Paşa (Velipaşa) Hanı ve Vakfiyesi", Uludağ Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.9, C.9, Bursa 2000.

-----, Çorum Güpür Hamamı ve Vakfiyesi Hakkında Bir Değerlendirme, yayınlanmamış makale.

İBN BİBİ, Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Caferi er Rugadi, *el-Evamirü'l Ala'ıye fi'l-Umuri'l-Ala'ıye*, (Selçukname) II, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1996, s.128.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, II, İstanbul 1998, s.253.

İKTİSAT VE TİCARET ANSİKLOPEDİSİ, "Cehri mad.", İstanbul 1948.

İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, M.E.B., c.IX, İstanbul 1964.

İSLAMOĞLU, H.Cihan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*, İletişim yay., İstanbul 1991.

KAPLAN, Leylâ, *Cemiyetlerde ve Siyasî teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1998.

- KARA, Mustafa, *Din-Hayat-Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, Dergâh Yay. İstanbul 1977.
- KAYAOĞLU, İsmet, *İslâm Kurumları Tarihi*, Doruk matbaacılık, Ankara 1980.
- KAZANCI, N. Safa, *Tarihî-iktisadî-Tabii-Beşerî-Kültürel ve Folklor Bakımından Bütün Hatlarıyla Çorum*, basılmamış derleme bir çalışma, ts.
- KAZICI, Ziya, *İslâmî ve Sosyal Açısından Vakıflar*, Marifet yayınları, İstanbul 1985.
- , Tarih Boyunca Cami ve Gördüğü hizmetler, *Diyanet Dergisi* (1986), XXII/4.
- , *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, Kayıhan yayınevi, İstanbul 1999.
- KILCI, Ali, "İskilipteki Vakıflar ve Ebussuud Efendi", *Türk Kltüründe İz Bırakan İskilipli Alimler* (Sempozyum: 23-25 Mayıs 1997- İskilip), T.D.V. yayınları/264, Ankara 1998, s.77-107.
- KİTAB-I MUKADDES, Tesniye, bab 7/1, İstanbul matbaası, İstanbul 1969.
- KOCA, Salim, "Türk ve Türkmen Adının Menşei", *Osmanlı*, ed. Eren, Güler, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, c.7.
- KOÇI BEY RİSALESİ, sad. Danışman, Zuhuri, MEB. Yayınları, İstanbul 1993.
- KORKMAZ, Şerif, H.1255-1264 (M.1839-1847) Tarihli Çorum Şer'iyeye Sicili (Transkripsiyon ve Değerlendirme), basılmamış yüksek lisans tezi, Ankara 1995.
- KOZAK, Erol, *Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf*, Akabe Yayınları, İstanbul 1985.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, "*Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü*", Vakıflar Dergisi, İstanbul 1942.
- , Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları, *Bellekten*, T.T.K., VII, S.27, Ankara 1943.
- KÖSEOĞLU, Neşet, "Çorum Havalisinde Mamalı Aşireti ve Ömer, Osman Paşalar", *Çorumlu*, 938, I.
- , "Çorum'da Cerid Aşireti", *Çorumlu*, 938, S.3.
- , "Çorum Sancakbeyi Karayazıcı", *Çorumlu*, 939, S.12.
- KÖSTEKÇİOĞLU, Süleyman, "Çorum Adı Üzerine İncelemeler", *Çorumlu* (938), S.6.
- , "Yıldırım Beyazıt-Kadı Bürhaneddin Ahmed'in Çorum'daki Muharebeleri", *Çorumlu*, (940), S.20.
- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, T.D.V., Ankara 1993.

- KURT, İsmail, "Vakıf Müessesesi, XV ve XVI. Asır Vakıfları", *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1997.
- MANDAVİLLE, Jon E., "Faizli Dindarlık: Osmanlı İmparatorluğunda Para Vakfı Tartışması", çev. Fethi Gedikli, *Türkiye Günlüğü, Yaz Gündemi*, S.51, 1998.
- MEYDAN LAROUSSE, Meydan yay., III, İstanbul 1988.
- MUSTAFA NURİ PAŞA, *Netayic ül Vukuat, (Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi)*, sad. Çağatay, Neşet, T.T.K, I, Ankara 1979.
- NEŞRÎ, Mehmet, *Neşri Tarihi*, Haz. Mehmet Altay Köymen, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 1983.
- OCAK, Ahmet Yaşar, *Babaîler İsyanı, Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, Dergah yay., İstanbul 1996.
- ORAL, M. Zeki, "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", *Vakıflar Dergisi*, V, Ankara 1962.
- OSMANLI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.
- ÖMER HİLMİ EFENDİ, *İthaf-ül-Ahlâf fi Ahkâm-il-Evkaf*, Vakıflar Genel Müd. Yay., Ankara ts.
- ÖNDER, Naci, "Çorum Milli kütüphanesinin Kuruluşuna Bir Bakış ve Temenniler I", *Yeni Çorum Gazetesi*, 5.12.1951.
- ÖNKAL, Ahmed, Asrı Saadette Mescidin Önemi ve Yaptığı Görevler, *Diyanet Dergisi* (1983), XIX/3.
- ÖZ, Mehmet, "15 ve 16. Yüzyılda Çorum Sancağı: Nüfus ve İktisadî Hayat", *Türk Kültür Tarihi İçerisinde Çorum Sempozyum Tebliğleri*, Ankara 1991.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994.
- ÖZTÜRK, Nazif, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Türkiye Diyanet Yayınları, Ankara 1995.
- , "XIX Asır Osmanlı Yönetiminde Yaşanan Batılılaşma Hareketlerinin Vakıflar Üzerindeki Etkileri", *İslâmî Araştırmalar*, C.8, S.1, Kış Dönemi 1995.
- , "Vakıfların Tasfiyesi Açısından M. Münir ÇAĞIL", *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Alimler* (Sempozyum: 23-25 Mayıs 1997- İskilip), T.D.V. yayınları/264, Ankara 1998, s.109-136.

- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, M.E.B., İstanbul 1993.
- PEÇEVÎ İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi*, haz: Baykal, Bekir Sıtkı, Kültür Bak. Yay., Ankara 1992.
- REFİK, Ahmet, *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.
- SÂÎ Mustafa Çelebi, *Tezkiretü'l-Bünyan*, Dersaadet 1315/1897.
- SABUNCUOĞLU, M. İhsan, "Çorum'da Maarif Hayatı", *Çorumlu*, 1944, S.48.
- , *Çorum Tarihine Ait Derlemelerim I*, Ankara 1973.
- , *Çorum Tarihine Ait Derlemelerim II*, Çorum 1973.
- SAKALLI, Bayram, "Milli Mücadelede Çorum", *Türk Kültür Tarihi İçerisinde Çorum Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1991.
- SELEK, Sebahattin, *Anadolu İhtilâli*, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1968.
- SERTOĞLU, Midhat, *Osmanlı Tarih Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986.
- Sevim, Ali - Merçil, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, T.T.K., Ankara 1995.
- SİPAHIOĞLU, Selçuk, Kuzey Anadolu Fay Zonu ve Çevresinin Deprem Etkinliğinin İncelenmesi, *Deprem Araştırma Bülteni*, Ankara 1984, S.45.
- SOLAKZADE, Mehmet Hemdemî Çelebi, *Solakzade Tarihi*, Haz: Çabuk, Vahid, Kült. Bak. Yay. Ankara 1989.
- SÖYLEMEZ, M. Mahfuz, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinde Bulunan İslâm Tarihi İle İlgili Yazmalar I, yayınlanmamış makale.
- SÜMER, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilâtı- Destanları*, Ana yay., İstanbul 1980.
- , *Anadolu'da Moğollar*, ts.
- ŞAHİN, İlhan, "Çorum", *D.İ.B. İslam Ansiklopedisi*, C.VIII, İstanbul 1993.
- ŞAHİN, Kamil, "Çorum'da Vakıf Kuran Hanımlar", *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Vakıflar*, Yoksullara Yardım ve Eğitim Vakfı Kültür Yayınları no.2, Önder matbaacılık, Ankara 1994, s.87-94.
- , *Danışmendliler Döneminde Niksar (1071-1178)*, Niksar 1999.

- ŞEKER, Mehmet, *İslâmda Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, D.İ.B. yayınları no. 240, T.T.K.Basımevi, Ankara 1984.
- , *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması*, DİB.Yayınları, Ankara 1985.
- ŞEMSEDDİN SÂMÎ, *Kâmusü'l-Alâm*, Mihran matbaası, III, İstanbul 1308.
- TANRIKORUR, Ş.Bârihüdâ, *Tarihin Tahribi: Çorum Mevlevîhanesi*, Selçuk Üniversitesi 7. Millî Mevlâna Kongresi, ayrı basım, Konya 3-4 Mayıs 1993.
- TOMBUŞ, Nazmi, "16.asırda Çorumun İdarî ve Askerî vaziyeti Hakkında Bazı Malûmat I", *Çorumlu*, S.1
- , "Çorumun Tarihte Karakteristik Vasıfları", *Çorumlu*, (939), S.17.
- , "Müverrih Ali ve Ahfadı Çorumda", *Çorumlu*, (940), S.19.
- TUĞRUL, Nazmi, *Çorum Tarihi ve Coğrafyası*, Çorum Vilâyet matbaası 1928.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, Ankara 1965.
- , *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, İstanbul 1980.
- , *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993.
- Türk İstiklâl Harbi: İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1974.
- Türkiye 1923-1973 Ansiklopedisi*, II, İstanbul 1974.
- UĞUR, Nuri, "Zelzele", *Çorumlu*, Çorum 1940, S. 21.
- ULUÇ, Sevim, "Çorum ve Çevresi", *Çorum Tarihi*, 5.Hitit Festivali, ts.
- UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı, "Çapan Oğulları", *Belleten*, XXXVIII, S. 150, Ankara 1974.
- , *Osmanlı Tarihi*, T.T.K., Ankara 1982.
- , *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1984.
- 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 1997.
- ÜNSAL, Fahrettin, "Cehrilik Yârenliği", *Çorumlu*, 944, S.45.
- HINZ, Walter, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, çev. Acar Sevim, İstanbul 1990.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, "Müessese Toplum Münâsebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi", *Vakıflar Dergisi*, XV, Ankara 1982.
- , "XVIII. Asır Türk Vakıf Teşkilâtı", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.XII, İstanbul 1982.

- , "Vakıf İncelemelerinde Metod Araştırmaları", *II. Vakıf Haftası (3-9 Aralık 1984) Konuşmalar ve Tebliğler*, Ankara 1985.
- , Türk Kültür Sistemi İçerisinde Vakfın Yeri, *Vakıflar Dergisi*, VGM Yayınları, Ankara 1988.
- , "Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları Ya Da Türk Hayrât Sistemi", *Osmanlı*, editör: Eren Güler, Yeni Türkiye Yayınları, V, Ankara 1999.
- YEDİYILDIZ, Mustafa Asım, *Başlangıcından Günümüze Yıldırım Külliyesi ve Ulucami*, basılmamış doktora tezi, Bursa 1995.
- YARAMIŞ, Ahmet, *Çorum'un H.1240-1254/ M.1824-1836 Tarihli Şer'iyeye Sicili'nin H.1240-1241/M.1824-1826 Yılları Arası Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (basılmamış) yüksek lisans tezi, Milli Kütüphane, 1995 BD 687, Ankara 1993.
- YÜKSEL, Hasan, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)*, Dilek matbaası, Sivas 1998.
- , "Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadın (XVI-XVII. Yüzyıllar)", *Osmanlı*, editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, V, Ankara 1999.
- YÜKSEL, İ.Aydın, *Osmanlı Mimarisinde II. Bâyezid Yavuz Selim Devri (886-926/1481-1520)*, V, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1983.

EKLER:**I- Çorum'da Hizmet Sunmuş Olan Vakıfların Listesi**

S.no	Vakfiye trh.	Vakıf	Amacı
1	702/1312	Hacı Yusuf	Ahi Mentese zaviyesi hizmetlerine
2	767/1365	Çelebi Taceddin Mahmud oğlu Muhammed (Beyler Çelebi)	Zaviye hizmetleri
3	768/1366	Ahî Ahmet b. Ahî Emir Hasan	Babasının yaptırdığı zaviye masraflarının karşılanması
4	769/1367	Şeyh Murad Seydi	Zaviye hizmetleri
5	822/1419	Şeyh Mahmud oğlu Burhan oğlu İlyas	Abdalata zaviyesi hizmet giderlerinin karşılanması
6	822/1419	Şemseddin oğlu Sultan Ulubey oğlu Şeyh Beyazıd	Abdalata zaviyesine
7	826/1423	Musa Bey kızı Şah Hâtun	Abdalata zaviyesine
8	834/1430	Hacı Sanceddin oğlu İbrahim Bey	Mescit giderleri
9	848/1444	Hacı Çelebi oğlu Emir oğlu Beyler Çelebi	Abdalata zaviyesine
10	848/1444	Şeyh Recep oğlu Seyyid Mehmet	Abdalata zaviyesine
11	886/1481	Hoca Ahmet ve Hoca Yusuf b. Abdullah	Zaviyeye hizmetleri, Ahmet Hoca türbesinde Kur'an okunması, 1/5'i mütevellîye
12	893/1488	Ebubekir Efendi oğlu Seyyid Ahmet Hulusi Paşa	K. Kerim'den cüz okunması
13	900/1493	İbrahim Taceddin Paşa b. Mevlâna Safiyüddin Mustafa b. Hacı Bey	Kendi yaptırdığı imaretin masrafı, mescit imamına ücret ödenmesi
14	917/1511	Abdulhayoğlu Sinan Paşa	İmaretin hizmet masraflarına
15	937/1530	Ergül Baba	Zaviye hizmetleri
16	969/1561	Tor Çelebi oğlu İsrail	Mütevellî olarak çocuklarına
17	980/1572	Mustafa oğlu Hacı Sinan	Muallimhâne giderleri
18		Hacı Mehmet kızı Zehra Hanım	Darulkurra adında mektep yapımı ve hizmet giderleri
19	1004/1595	Cemal kızı Marziyye Hâtun	K. Kerim'den süre okunması
20	1057/1647	Abdullah Ağa b. Mustafa Paşa	İmam-müezzin ücreti, Cuma mukabelesi, mütevellî ücreti
21	1137/1724	Hacı Osman Efendi b. Mustafa	Cüz okunması
22	1138/1725	Ebubekir oğlu Hacı Gübür lâkaplı Hacı Mehmet	Tarikat hizmetleri
23	1138/1725, 1139/1726	Ebubekir oğlu Hacı Gübür lâkaplı Hacı Mehmet	Medresede görevli olanların ücretleri, aydınlatma giderleri, Ulucami giderleri, mukabele okunması, sebilhane hizmetleri
24	1163/1750	Kurdoğullarından Mustafa Ağa oğlu Hacı Süleyman Ağa	Müderrise lojman temini, öğrencilerin aydınlatma gideri, medrese masrafları, mukabele okunması
25	1168/1755	Seyyid Hacı Mehmet kızı Şerife Fatma Hâtun	Medrese hizmetlerine akar temini
26	1208/1793	Hacı Hasan Ağa ibn Hacı Veliyyüddin	Camikebir minaresinden iftar ve temcitte iki fişek atılması
27	1212/1797	Ömer Nehci Efendi	Gülâbıbey cami tamirâtı ve hizmetleri
28	1214/1799	Ömer Nehci Efendi	Gülâbıbey cami yanında Ömer Nehci medresesi hizmet giderleri

29	1217/1802	Ömer Nehci Efendi	Çeşme ve su yolu hizmetleri
30	1235/1820	Bardakçıoğlu Ömer Bey	Çeşme tamiri
31	1241/1825	Cinlioğlu Mustafa	Ulucami ve çeşmesinin her türlü masrafına harcanması
32	1241/1825	Ölçekzâde Hacı Hasan Ağa	Yeni yaptırdığı sekiz odalı medresenin hizmet giderleri için
33	1242/1826	Abdurrahman Bey oğlu Hacı Osman Bey	Kurtoğlu medresesindeki öğrenciler için
34	1243/1827	Kel Bekir kızı Fatma Hanım	Mukabele okunması
35	1243/1827	Molla Hıdır kızı Fatma Hâtun	Cami aydınlatması
36	1244/1828	Mahuş kızı Ümmehan Hâtun	İmam ücreti ödenmesi
37	1244/1828	Yürckçioğlu kızı Ümmehan Hâtun	Çeşme tamiri
38	1247/1831	Sakaoğlu Mustafa, Dikici Dışış Ömer, Kangurdan oğlu Seyyid Veyis	Ulucami ayakkabılığının aydınlatılması
39	1247/1831	Dikici Keçeci Musa	Ulucamide sabah ezanı okuyan müezzine
40	1249/1833	Sofular mahallesinden Abdülkerim	Musallaya içme suyu getirilmesi
41	1250/1834	Seyyid İbrahim kızı Abide hanım	Cami aydınlatması
42	1251/1835	Kara Hamza oğlu Hacı Mehmet Ağa	Büğdüz köyü cami aydınlatması
43	1251/1835	Yandımoğlu İbrahim Kethüda'nın hanımı Mühürler köyünden Sultan Hâtun	Büğdüz köyü cami aydınlatması.
44	1251/1835	Büğdüz köyünden Ali Efendi	Büğdüz köyü cami aydınlatması.
45	1251/1835	Büğdüz köyünden Koca Halil oğlu Mustafa	Büğdüz köyü cami aydınlatması.
46	1251/1835	Domalan köyünden Hüseyin Kethüda'nın hanımı Huriye Hâtun	Büğdüz köyü cami aydınlatması.
47	1251/1835	Cehrilerden Sami Efendi	Büğdüz köyü cami aydınlatması.
48	1252/1836	Hayal Ömer'in kızı Meryem Hâtun	Kaldırım taşı döşenmesi, imam ve müderris ücreti, cami aydınlatması, Yasin süresi okunması
49	1252/1836	Bakırcı Musa	Su küpü hizmetleri, cami aydınlatması
50	1252/1836	Kulaksızoğlu Hacı Halil	Çeşme tamiri, cami aydınlatması.
51	1252/1836	Kuduzoğlu Osman Efendi'nin hanımı Cemile?	Cami aydınlatması
52	1253/1837	Çöplüzade Hacı Mehmet Efendi, Kurdoğlu Ali Ağa, Saceddinoğlu Hüseyin Ağa, Kaleli Mahmud oğlu Hacı Hasan, Sivacı Ahmed Usta, Tırtıl Hacı İsmail, Mazlumoğlu Hacı Hasan Ağa, Kel Hasan oğlu Hüseyin Ağa, Abdülmennan oğlu Bekir, Dumancıoğlu Mustafa Ağa, Tahiroğlu Osman ve Ömer, Hindlioğlu Muhsin Ağa, Kurdoğlu Hacı Osman, Eciroğlu Mustafa, Müezzın Mustafa Ağa	Mektep yaptırmak, hocasının ücreti için de akar temin etmek
53	1254/1838	Ebubekir Efendi oğlu Seyyid Ahmet Hulusi Paşa	Müderrise maaş, öğrencilere yemek ve görevlilere ücret ödenmesi, çeşme tamiri
54	1257/1841	Darağacıoğullarından Ebubekir oğlu Hacı Osman Ağa	İki adet (memşâ) tuvalet ve yanına da çeşme yaptırılarak bakım giderlerinin ödenmesi
55	1258/1841	Hacı Musa oğlu Osman zevcesi Emine Hâtun	Hacı Yusuf mahallesindeki çeşme için
56	1258/1841	Sünbülzâde Mehmet oğlu Ahmet Ağa	Cüz okunması
57	1280/1843	Tekkeli Hacı İbrahim Efendi Kızı Aişe Hâtun	Cami aydınlatması, imam tarafından mukabele okunması.
58	1259/1843	Kara Mustafa Ağa zevcesi Asiye binti Halil	Çeşme masrafı, K. Kerim okunması

59	1260/1844	Veli kızı Keziban hanım	Çeşme yapımı, cami aydınlatması, imam ücreti ödenmesi
60	1260/1844	Mehmet oğlu Hacı Vaiz oğlu Seyyit Ali Ağa	Çeşme yapımı ve bakımı, su taksimi ve su yolu giderleri, cami aydınlatması, K.Kerim okunması
61	1260/1844	Hasan Ağa ibn Ali b. Abdullah	Çeşme tamiri, cami aydınlatması, medrese gideri için
62	1260/1844	Fatma Hâtun binti Mehmet b. Ali	Eskisarayda yaptırdığı çeşmenin bakım giderleri için
63	1260/1844	Hacı Ali Efendi b. Mahmut	Mektep ve kütüphane olarak kullanılması
64	1260/1844	Halil kızı Kamer	Cami aydınlatması için
65	1260/1844	Sıvacı Ahmet b. Halil b. Hasan	İki ayda bir hatim okunması için
66	1261/1845	Abdullah kızı Meryem hanım	Kaldırım yapımı için
67	1261/1845	Mehmet kızı Keziban	Çeşme tamiri için
68	1261/1845	Hacı Süfizâde Hacı Hüseyin Ağa ibn Mehmet	Cüz okunması için
69	1261/1845	Abdulkadir kızı Fatma Hâtun	Cami aydınlatması için
70	1263/1847	Ebubekir kızı Fatma	Cami aydınlatması için
71	1262/1846	Kırcıoğlu Hacı Ahmet'in hanımı Recep kızı Asiye hanım	Çeşme yaptırılması için
72	1263/1847	Dumancı Bekir	Suyolu hizmetleri ve Tekke hizmetleri
73	1264/1848	Çorum Kadısı Hacı Ali Efendi	Mescit aydınlatması, imam ücreti, şadırvan ve mescit tamirata, kitapların korunması için
74	1269/1853	Meryem Hâtun	Cüz okunması için
75	1269/1853	Hacı	Ulucamideki küpe içmesuyu doldurulması, kaldırım ve köprü tamirine
76	1269/1853	Yancıoğlu hanımı Fatma	Çeşme tamiri için
77	1271/1854	Seyyid Ebubekir Efendi	Sıbyan mektebi giderleri
78	1270/1854	Uç mahallesinden Hâtun	Çeşme yapımı için
79	1272/1855	Osman Bey	Cami tamiri, mukabele okunması için
80	1273/1856	Kırşehirli Hacı Hasan b. Mehmet	Ulucami bitişiğindeki kabristanın duvar parmaklıklarının tamiri için
81	1274/1857	İbikoğlu Hacı Osman b. Abdullah	Demirciler çarşısındaki tuvaletin zaruri masrafları için
82	1274/1857	Şeyh Mehmet Efendi ibn İbrahim	Yasin sûresi okunması için
83	1275/1858	Feyzullah oğlu Damadzâde Ebubekir	İmam ücreti için
84	1277/1860	Hacı Hüseyin kızı Emine	Şadırvan tamiri, medresedeki hafız-1 kütübe ücret ödenmesi için
85	1278/1861	Mehmet oğlu Battal oğlu Abdullah	Cüz okunması için
86	1280/1863	Eskiekinli Mustafa'nın hanımı, Hüseyin kızı Döndü Hâtun	Çeşme tamiri için
87	1282/1865	Mehmet oğlu Küçükgöz'ün Ömer	Seher mukabelesi için
88	1283/1866	Yalnız Ali oğlu Veli b. Ali	Cami aydınlatması için
89	1283/1866	Tombuzzâde Hacı Ahmet Ağa b. Hüseyin	Ramazanda mukabele okunması için
90	1283/1866 1303/1886	Veliyyüddin b. Hasan	İmam-müezzin-vaiz ücreti, cami aydınlatması, mütevellî ücretine
91	1285/1868	Osman oğlu Müderris Mehmet Efendi	Medreseye kitap temini, hafız-1 kütübe ücret, cüz okunması için
92	1287/1870	Ebûbekir Kethüda oğlu Ömer	İmam ücreti için
93	1289/1872	Hacı Mehmet Ağa ibn Mehmet	İmam ücreti, cami aydınlatması için.
94	1289/1872	Hacı Mehmet Ağa ibn Mehmet	İmam ücreti, cami masrafları için
95	1289/1872	Uzunoğlu Hacı Mehmet Ağa hanımı Aişe Hâtun	Cami müezzinine ücret ödenmesi için

96	1290/1873	Afzıküçük oğlu Ebubekir b. Ahmet	İmam ücreti ödenmesi
97	1292/1875	Damadzâde Osman bey	Mevlevihâne hizmetleri için
98	1292/1875	Ali oğlu Mertekoğullarından Hacı Mustafa	Seher tilaveti, Ramazan mukabelesi okunması için
99	1294/1877	Murat Çavuşoğlu Halil kızı Emine	İmam ücreti ödenmesi için
100	1294/1877	Emir Osmanoğlu kızı ve Topuz oğlu Osman hanımı Hoca Emine	Çeşme yapımı ve önünün aydınlatılması, cami aydınlatması giderlerine
101	1295/1878	Bozdoğanlıoğlu Ahmet bey ibn Süleyman	Defterdar medresesi öğrenci aydınlatma giderleri, mütevellîye ücret ödenmesi
102	1295/1878	Çorbacızâde Hacı Bekir ibn Ömer	Şifa-i şerif okunması
103	1295/1878	Halil oğlu Mehmet Ağa	İmam ücreti ödenmesi
104	1297/1880	Hüseyin Paşa oğlu Hüseyin oğlu Hüseyin, Kel Hasan oğlu Ömer oğlu Hasan ve Hediye oğlu Osman oğlu Ömer	İmam ücreti ödenmesi
105	1301/1884	Sağpazar oğlu Ali Ağa ibn Ömer	İmam ücreti ödenmesi
106	1301/1884	Hacı Süfi oğlu Mehmet b. Hüseyin	Mescit aydınlatmasına
107	1301/1884	Celep oğlu Süleyman b. Halil	Cami aydınlatmasına
108	1302/1885	Hacı Halis b. Abdullah	İmam ücreti ödenmesi
109	1302/1885	Künbüloğlu Ağa ibn Hacı Ömer	İmam ücreti ödenmesi
110	1302/1885	Kılıçoğlu Ebubekir Ağa b. Mehmet b. Ömer	İmam ücreti ödenmesi
111	1302/1885	Damatoğlu Feyzullah b. Mehmet	Cami aydınlatması, mütevellîye ücret
112	1302/1885	Damatoğlu Osman b. Mehmet	Cami aydınlatmasına
113	1302/1885	Damatoğlu kızları Atiye Hâtun ve Fatma binti Bekir	Cami aydınlatmasına
114	1302/1885	Damatoğlu kızı Asiye binti Mustafa	Cami aydınlatması, mütevellîye ücret için
115	1302/1885	Damatoğlu kızı Müslime? Hâtun binti Mehmet b. Abdullah	Cami aydınlatması, mütevellîye ücret ödenmesi
116	1302/1885	Şaban? Bölükbaşı oğlu Mehmet b. Mehmet	İmam ücreti ödenmesi
117	1302/1885	Gedikioğlu Ali Kethüda b. Mehmet	İmam ücreti ödenmesi
118	1303/1886	Mesut Kethüda ibn Abdullah	İmam ücreti ödenmesi
119	1304/1887	Halil Hilmi Efendi	Mütevellînin sadaka-i cariye ve hayrât olarak ihtiyaç gördüğü yerlere harcanması
120	1304/1887	Süleyman Efendi vâlidisi Aişe binti Hacı Hüseyin	İmam ücreti ödenmesi
121	1304/1887	Abdullah kızı Zeliha Hâtun	İmam ücreti ödenmesi
122	1304/1887	Osman b. Ahmet	İmam ücreti ödenmesi
123	1304/1887	Ak Mehmetzâde Osman Ağa	İmam ücreti ödenmesi
124	1304/1887	Çor Hüseyin oğlu Mustafa	Seher mukabelesi için
125	1305/1888	Hacı Halis b. Abdullah	İmam ücreti ödenmesi
126	1307/1889	Alaybeyzâde Hacı Osman Ağa	Müderrişe ücret ödenmesi
127	1307/1889	Çatak oğlu Bekir	İmam ücreti ödenmesi
128	1307/1889	Alaybeyzâde Hacı Osman b. Mehmet Ağa	Cami imamı ve medrese müderrisine ücret ödenmesi
129	1308/1890	Hasan Ağa oğlu Halil Rüştü	İmam ücreti ödenmesi
130	1308/1890	Arslan oğlu Hüseyin b. Abdullah	İmam ücreti ödenmesi
131	1311/1893	İbrahim kızı Hacı Şerife Hanım	Cami aydınlatma ve tamiri için
132	1312/1894	Hacı Hasan oğlu Hasan Ağa	İmam ücreti ödenmesi
133	1312/1894	Osman oğullarından İsmail b. Hüseyin	İmam ücreti ödenmesi
134	1314/1896	Hacı Ebubekir b. Osman	Tarikat hizmetlerine
135	1314/1896	Dede Karginli oğlu Hüseyin b. Mehmet	İmam ücreti ödenmesi
137	1315/1897	Kara Süleyman oğlu Salih Kâhya b. Süleyman	İmam ücreti ödenmesi

138	1315/1897	Çöplü diğer adı Sabretmez Köyünden Halil Hayrullah b. Mahmut	Medrese hizmetlerine
139	1315/1897	Göçmenoğlu Mustafa b. Hacı Osman	İmam ücreti ödenmesi
140	1315/1897	Musa oğlu Elvan b. Bekir	İmam ücreti ödenmesi
141	1315/1897	Seyid Ahmet oğlu Mehmet	İmam ücreti ödenmesi
142	1316/1898	Seyyid Gazi oğlu Hasan b. Abdurrahman	İmam ücreti ödenmesi
143	1316/1898	Osman Ağa b. Mustafa	İmam ücreti ödenmesi
144	1316/1898	Sadık oğlu Hasan	İmam ücreti ödenmesi
145	1316/1898	Uzunoglu Seydi b. Ali	İmam ücreti ödenmesi
146	1316/1898	Saccedinoğlu Mehmet b. Saceddin b. Mehmet	İmam ücreti ödenmesi
147	1316/1898	Şeyh Hacı Ebubekir Baba	Dergâh taminine
148	1317/1899	Molla Osman oğlu Raşit b. Ali	İmam ücreti ödenmesi
149	1317/1899	Halil Kethüdâ oğlu Halil b. İbrahim	İmam ücreti ödenmesi
150	1317/1899	Ahmet oğlu Ali	İmam ücreti ödenmesi
151	1317/1899	Mahmutoğlu Erdivanlı? İbrahim	İmam ücreti ödenmesi
152	1317/1899	Karakaşoğlu Mehmet b. Hasan	İmam ücreti ödenmesi
153	1317/1899	Dede Mustafa oğlu Halil b. Halil	Mescit giderleri için
154	1317/1899	Gökgözzâde Hacı Mehmet Efendi b. Osman	Hatm-i hâce, çeşme tamiri için
155	1317/1899	Ahmet Ramiz Bey b. İzzet	Tekke hizmetleri, akrabalarına yardım
156	1318/1900	Halil oğlu İsmail oğlu Hacı İbrahim Ağa (Sümüklüoğlu) kızı Ayşe	Çeşme onarımı, mescit tamir ve aydınlatma giderlerine
157	1320/1902	Ömer oğlu Veli	İmam ücreti ödenmesi
158	1321/1903	Çalikoğlu Sadullah	İmam ücreti ödenmesi
159	1321/1903	Şaban oğlu Mehmet	İmam ücreti ödenmesi
160	1321/1903	Muhacir Musa oğlu Şamil	İmam ücreti ödenmesi
161	1321/1903	Cafer oğlu İbrahim	İmam ücreti ödenmesi
162	1321/1903	Hacı Mahmutzâde Mustafa Efendi b. Osman	İmam ücreti ödenmesi
163	1321/1903	Kara Ali oğlu Hamdi	İmam ücreti ödenmesi
164	1321/1903	Emin Efendizâde Hacı Salim	İmam ücreti ödenmesi
165	1321/1903	Enbiyazâde Hâfız Mehmet Efendi b. Hüseyin	İmam ücreti ödenmesi
166	1321/1903	Karafakizâde Fazlı b. Mehmet	İmam ücreti ödenmesi
167	1322/1904	Gökgözoğlu Mehmet b. Osman	Fetih sûresi okunması, mütevellîye ücret
168	1322/1904	Yahya oğlu Arif Hoca	İmam ücreti ödenmesi
169	1322/1904	Molla Halil oğlu Mehmet	İmam ücreti ödenmesi
170	1322/1904	Mevlüt oğlu Said	İmam ücreti ödenmesi
171	1322/1904	İlyas oğlu Hüseyin b. Mustafa	İmam ücreti ödenmesi
172	1322/1904	Satılmış oğlu Süleyman	İmam ücreti ödenmesi
173	1322/1904	Tokathoğlu Mehmet b. Osman	İmam ücreti ödenmesi
174	1322/1904	Tütüncüzâde Faik	İmam ücreti ödenmesi
175	1322/1904	Tombuşzâde Hüseyin b. Ahmet	İmam ücreti ödenmesi
176	1322/1904	Şecaaddinzâde Hacı Zarif b. Ahmet	İmam ücreti ödenmesi
177	1322/1904	Bekir oğlu Hüseyin	İmam ücreti ödenmesi
178	1323/1905	Tütüncü Salihzâde Hacı Süleyman Ağa b. Mehmet	İmam ücreti ödenmesi
179	1323/1905	Çorum müftüsü Ali Tahir oğlu Hasan Efe.	Mayıs 12. günü mukabele okunması
180	1323/1905	İbiklioğlu Süleyman b. Mehmet	İmam ücreti ödenmesi
181	1323/1905	Haliloğlu Hasan b. Bekir	İmam ücreti ödenmesi
182	1323/1905	Çay köyünden Süleyman oğlu Şamil Ağa	Kendi bağındaki medresenin masraflarına harcanması

183	1323/1905	Kılıczâde Hacı Bekir b. Mehmet	Camikebir avlusunun batısında yaptırdığı şadırvanın tamiri, Dut Dede kabristan duvarlarının tamiri için
184	1324/1906	Şecaaddinzâde Hacı Zarif ve Hüseyin b. Hacı Ahmet	İmam ücreti ödenmesi
185	1324/1906	Canbolatoğlu Gazi Bey	İmam ücreti ödenmesi
186	1324/1906	Hacı Abdurrahmanzâde Mustafa Efendi b. Hacı Osman	İmam ücreti ödenmesi
187	1325/1907	Münib Efendi oğlu Madenzâde Hacı Salim Ağa	Öğrencilere Regaip gecesi yemek verilmesi, ışık giderleri, Çeşme tamiri ve önünün aydınlatılması, Ramazan mukabelesi için
188	1325/1907	İsmail oğlu Ahmet Ağa	İmam ücreti ödenmesi
189	1325/1907	Hançerli oğlu Mahmut b. Hüseyin	İmam ücreti ödenmesi
190	1325/1907	Evkaf Müdürü Elvan b. Ali	İmam-müezzin ücreti ödenmesi
191	1326/1908	Güneylioğlu Abdullah b. Mehmet	İmam ücreti ödenmesi
192	1326/1908	Kalelioğlu Ahmet Hamdi b. Hacı Hüseyin	İmam ücreti ödenmesi
193	1326/1908	Topaloğlu Hacı Hasan b. Hüseyin	İmam ücreti ödenmesi
194	1326/1908	Kırpıkoğlu Mehmet kızı Hacı Şakire Hanım	Ulucami sokak kapıları önünün aydınlatılması, Kırklar camii minare kandilleri için
195	1327/1909	Müfti Tahir Efendi Hanımı Saide binti Hacı Ali Hâtun	Ramazan mukâbelesi, cami aydınlatılması, öğrencilere ışık parası, su yolu giderleri için
196	1327/1909	Bakırcı Osman kerimesi Hatice b. Ömer	Cami aydınlatması için
197	1327/1909	Şamiloğlu kerimesi Emine Hâtun binti Osman	Mübarek günlerde K.Kerim okunması
198	1327/1909	Ethem oğlu Ali İzzet Efendi oğlu Ahmed Ramiz Efendi	Mukabele okunması, akrabalarına yardım
199	1327/1909	Kadife oğlu Hacı Mustafa b. Ahmet	Cami aydınlatması için
200	1327/1909	Mehmet kızı Şerife Fatma Hâtun	Cami aydınlatması için
201	1327/1909	Kara Ali oğlu kızı Hacı Zeliha binti Mustafa	Cami aydınlatması, mübarek günlerde K.Kerim ve Mevlit okunması için
202	1328/1910	Kadioğlu kızı Aişe binti Hasan	Cami ve medrese aydınlatılması, çeşme tamirine
203	1328/1910	Karagözzâde Abdullah b. Hacı Hüseyin	İmam ücreti ödenmesi
204	1328/1910	Çorum mütesellimi merhum Memiş Ağa	Hatm-i hâce için ücret ödenmesi
205	1328/1910	Kuyumcu oğlu Hamit b. Hüseyin	İmam ücreti ödenmesi
206	1328/1910	Kör Hüseyin oğlu Elvan b. Hayri? Ziya?	Su yollarının tamiratına
207	1329/1911-1338/1919	Şecaaddinzâde Ahmet Ağa oğlu Hüseyin Ağa ve kardeşi Hacı Zarif Ağa	İmam ücreti, evde mukabele okunması, mütevellîye ücret ödenmesi
208	1329/1911	Karadede oğlu Halil Ağa b. Mehmet Ağa	Scher tilaveti için
209	1329/1911	Mahmut Ağa b. Ali Ağa	Cami aydınlatılması için
210	1329/1911	Çolak Ali oğlu Hacı Ahmet	Cuma mukabelesi için imama ücret ödenmesi
211	1329/1911	Abdülkerim Efendizâde Zeynelabidin	İmam ücreti ödenmesi
212	1329/1911	Çorbacızâde Hacı Bekir b. Ömer Ağa	Şifa-i şerif, mütevellîye ücret ödenmesi
213	1329/1911	Kalenderoğlu Ahmet Ağa	İmam ücreti ödenmesi
214	1329/1911	Abdal oğlu Süleyman b. İsa	İmam ücreti ödenmesi
215	1329/1911	Hacı Mehmet Ali b. Safer	İmam ücreti ödenmesi
216	1329/1911	Şecaaddinzâde Hacı Zarif ve Hüseyin Ağalar	Suyolları tamiratına, 1/5'i de mütevellîye ücret ödenmesi
217	1330/1912	Ateşfakı oğlu Yusuf Cemil b. Hüseyin Efendi	İmam ücreti ödenmesi

218	1330/1912	Hâfız İsmail b.Halil	Cami ihtiyaçlarına
219	1330/1912	Torunoğlu Osman b. Ömer	İmam ücreti ödenmesi
220	1330/1912	İbrahim oğlu Arslan	İmam ücreti ödenmesi
221	1330/1912	Kaymak Halil oğlu Osman Ağa	Cami aydınlatılması, Ramazan mukabelesi için
222	1330/1912	Burhan oğlu Bilal	İmam ücreti ödenmesi
223	1331/1913	Köşker oğlu Ahmet b.Hasan	K.Kerim okunması, mütevellîye ücret
224	1331/1913	Leblebicioğlu Sabit b. Hacı Ahmet Feyzi Efendi	Müezzin, K.Kerim okuyan hafızlara ücret ödenmesi
225	1331/1913	Mahmut b. Mehmet	İmam ücreti için
226	1331/1913	Çorbacızâde Şevket Efendi kızkardeşi Râsime Hâtun	Seher mukabelesi, uygun bir yerde kandil yakılmasına
227	1335/1917	Kel Veli oğlu Osman b. Ali	İmam ücreti ödenmesi
228	1335/1917	Gökgöz oğlu merhum Mustafa'nın hanımı Abdalata köyünden Hacı Bekir kızı Emine	İmam ücreti, çeşme tamirine
229	1335/1917	Büyükcami köyünden Dede Karginli oğlu Galip Garip Bey	Üstteki 4 oda mektep, alt kattaki dükkanların geliri ise mektep masrafları ve mütevellî için
230	1336/1918	Çorbacızâde Rıfat b. Mehmet Arif Efendi	Mukabele, cami tuvaletinin aydınlatılması, mevlit okunması için
231	1336/1918	Fatma Ahî ve Hacı Hüseyin Ağa hizmetcisi Zencire ve Şame ve Hacı Mehmet hanımı Nazife	Cami aydınlatması, mukabele okunması için
232	1336/1918	Rufâi dergâhı postnişini Şeyh Hacı Ebûbekir b. Osman	Dergâhta yemek ikramı, şeyhe 60 kuruş maaş ödenmesi için
233	1338/1919	Hüseyin Ağa kızı Şakire Hâtun	Cami görevlilerine ücret ödenmesi
234	1338/1919	Yusuf oğlu Aydın b. Süleyman Ağa	İmam ücreti ödenmesi
235	1338/1919	Şecaaddinzâde Hacı Hüseyin b. Ahmet	İmam-müezzin ücreti, K.Kerim okunması
236	1338/1919	Velidedezâde Mustafa b. İbrahim	Çoraklıtaki kendi bağında olan çeşmenin tamiri için
237	1337/1919	Müftü Tahir Efendi Hanımı Saide binti Hacı Ali Hâtun	Çeşme önü aydınlatması, kaldırım yapılması, Hatim okunması, techiz ve tekfimi için
238	1339/1920	Yakupzâde Hacı Bekir Efendi ve kızı Nuriye Hâtun	Acem, Celeparahğı, Taybılı ve Elvanbaba çeşmelerinin tamirat masrafları
239	1339/1920	Kürzoğlu Emin b. Ahmet	Cami aydınlatması için
240	1341/1922	Madenzâde Münip Efendi kızı Şehime Hanım	Cami aydınlatması için
241	1341/1922	Ahmet Ramiz Bey b. İzzet Efendi	Ahmediye medresesi ilavesine
242	1942	Derbendizâde Ahmed oğlu Hüsnî Bilan	Cami aydınlatması, mukabele okunması
243	1946	Hacı Ali kızı Kerime Bilge	Ulucami su ve ışık hizmetlerine
244	1950	Ahmet kızı Zekiye Şanlı	Seher mukabelesi için

II- Ulucami Hizmetlerine Katkıda Bulunan Vakıflar

1138/1725	Ebubekir oğlu Hacı Gübür lâkaplı Hacı Mehmet	Tarikat hizmetleri
1247/1831	Sakaoğlu Mustafa, Dikici Dışdış Ömer, Kangurdan oğlu Seyyid Veyis	Ulucami ayakkabılığının aydınlatılması
1247/1831	Dikici Keçeci Musa	Ulucamide sabah ezanı okuyan müezzine ücret
1263/1847	Ebubekir kızı Fatma	Cami aydınlatmasına
1269/1853	Meryem Hâtun	Cüz okunmasına
1278/1861	Mehmet oğlu Battal oğlu Abdullah	Cüz okunmasına
1282/1865	Mehmet oğlu Küçükgöz'ün Ömer	Seher mukabelesine
1295/1878	Çorbacızâde Hacı Bekir ibn Ömer	Şifa-i şerif okunmasına
1301/1884	Celep oğlu Süleyman b. Halil	Cami aydınlatmasına
1302/1885	Damatoglu Feyzullah b. Mehmet	Cami aydınlatması, mütevellîye ücret ödenmesi
1302/1885	Damatoglu Osman b. Mehmet	Cami aydınlatmasına
1302/1885	Damatoglu kızları Atiye Hâtun ve Fatma binti Bekir	Cami aydınlatmasına
1302/1885	Damatoglu kızı Asiye binti Mustafa	Cami aydınlatması, mütevellîye ücret ödenmesi
1302/1885	Damatoglu kızı Müslime? Hâtun binti Mehmet b. Abdullah	Cami aydınlatması, mütevellîye ücret ödenmesi
1317/1899	Gökgözzâde Hacı Mehmet Efendi b. Osman	Hatm-i hâce okunması, çeşme tamirine
1329/1911	Mahmut Ağa b. Ali Ağa	Cami aydınlatılmasına
1329/1911	Çorbacızâde Hacı Bekir b. Ömer Ağa	Şifa-i şerif, mütevellîye ücret ödenmesi
1336/1918	Çorbacızâde Rifat b. Mehmet Arif Efendi	Mukabele, cami tuvaletinin aydınlatılması, mevlit okunmasına
1336/1918	Fatma Ahî ve Hacı Hüseyin Ağa hizmetçisi Zencire ve Şame ve Hacı Mehmet hanımı Nazife	Cami aydınlatması, mukabele okunmasına
1339/1920	Kürzoğlu Emin b. Ahmet	Cami aydınlatması için
1942	Derbendizâde Ahmed oğlu Hüsnî Bilan	Cami aydınlatması, mukabele okunması için
1946	Hacı Ali kızı Kerime Bilge	Ulucami su ve ışık hizmetlerine
1950	Ahmet kızı Zekiye Şanlı	Seher mukabelesi için
1138/1725, 1139/1726	Ebubekir oğlu Hacı Gübür lâkaplı Hacı Mehmet	Medresede görevli olanların ücretleri, aydınlatma giderleri, Ulucami giderleri, mukabele okunması, sebilhane hizmetleri
1208/1793	Hacı Hasan Ağa ibn Hacı Veliyyüddin	Ramazan'da Camikebir minaresinden iftar ve sahurda iki fişek atılması için
1241/1825	Cinlioğlu Mustafa	Ulucami ve çeşmesinin her türlü masrafına
1269/1853	Hacı	Ulucamideki küpe içmesuyu doldurulması, kaldırım ve köprü tamiri için
1269/1853	Yancoğlu hanımı Fatma	Çeşme tamiri için
1273/1856	Kırşehirli Hacı Hasan b. Mehmet	Ulucami bitişiğindeki kabristanın duvar parmaklıklarının tamirine
1294/1877	Emir Osmanoğlu kızı ve Topuz oğlu Osman hanımı Hoca Emine	Çeşme yapımı ve önünün aydınlatılması, cami aydınlatmasına
1323/1905	Kılıczâde Hacı Bekir b. Mehmet	Camikebir avlusunun batısında yaptırdığı şadırvanın tamiri, Dut Dede kabristan duvarlarının tamirine
1326/1908	Kırpakoğlu Mehmet kızı Hacı Şakire Hanım	Ulucami sokak kapuları önünün aydınlatılması, Kırklar cami minare kandilleri için

II- Harita, fotoğraf ve arşiv belgelerinden örnekler

اذن ہمایونم المشر

بادشاہم

عرض بندہ بمحض دارالدولہ شوکانو کوانلو مہانبو قدرتو ولی نعمت اوقم

مدینہ جوہوم محو نون فرہ کبجلی محلہ سندہ واقع مسجد شریفی جامع اولفہ صدو حنی اولد بقندست

مجدد ائند وضع واقات صدو جمعہ وعبدینہ اذن ہمایونلری اذانی وخطابنی وخی رباب اسخفاذن

الستد علی خلیفہ بہ صدقہ ببولن رہاسنہ جوہوم قفاسی نابنی عرض بمجلہ بالوی اذن ہمایونم المشر

خط ہمایون عنایت فرودنہ بلہ نزابین ببولن بانہ و مرو فرلان شوکانو کوانلو

مہانبو قدرتو ولی نعمت اوقم بادشاہکدر

Handwritten signature or title in the top right corner.

Large calligraphic text in the upper left, including the name 'Ulucami' and other religious or administrative terms.

Vertical handwritten text on the right side, possibly a date or a specific reference.

Small handwritten text block below the main calligraphy on the left.

Handwritten text block on the right side, below the vertical text.

Main body of handwritten text in the center, containing detailed administrative or legal information.

Large calligraphic signature or title in the bottom right corner.

Ulucami imam ve hatiplik hizmetlerine yönelik Kılıçviran ve Melemen mezraası gelirleri ile ilgili bir belge. (B.O.A. Cevdet Evkaf-11033)

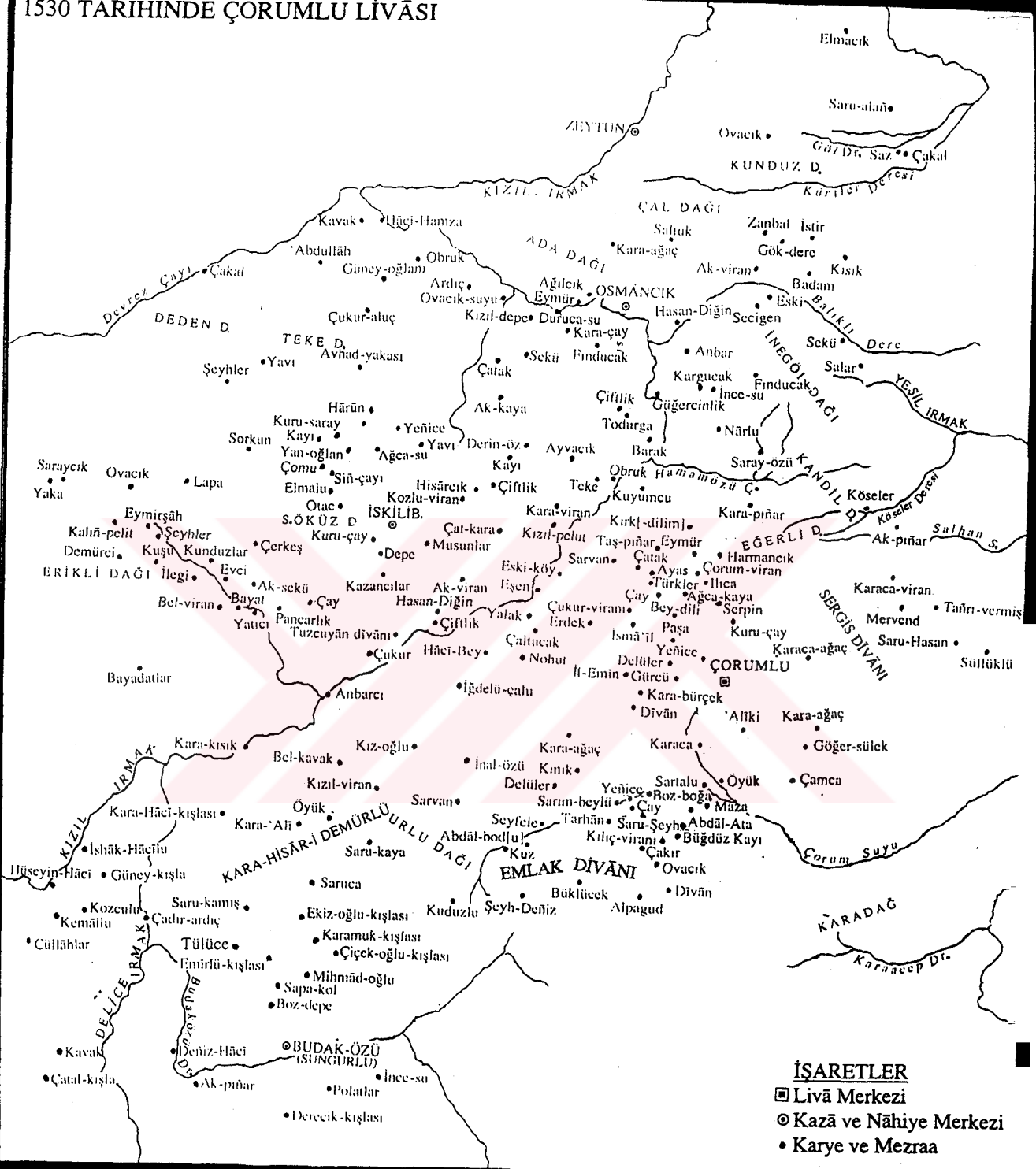
مدینه حرم کولونون امیر احمد کلینی رح انون قره موطنی خانک نودجوسی صاحبلیقت
 والیست لیه بنت فیلن ناز خانون طرز فنن خصوص آنه اقرا و کلب شرعی ادرنه نودجوسی
 ایشین غایبن ابرهیم کلب نوز شرعی انون وقف آنه ایسین اهل تسمیل نوز نعب
 و توبی ایدیک عله نولور حندی ایدیک شغل غایبن احمد محقر نوز اقرا نام و غیر کلام ایدیک
 عقد آنه انون کس صدوریه دیکن بدعه مدک و صحت اولوب عله نولورم وانخ معدوم ایدیک
 و الشریکت بیجه نوابی ولواحق ایجه بریاب منزل اوچون نوزوش و عدوت نام عله نولور معلوم
 و اعد بنجار مشغول و غیر نظم سید بر قطعه بهر ایدیک اوچون نوزوش و آتیج وقیده اوان خالیس
 یوزن یوز نوزوش و ایکی خات یتاق یوز نوزوش و صفت و اعد ایجه طقوز یوز نوزوش سولان
 فنون کیره قزلری شریفه و بریه طرفیندز ایچک و قبول حادی شرط مفهده نوز عاری اولورق
 بروجه شتر آنه سوی بیجه و نمیک و تسلیم ایدیک انون بر وجه حشر الشتر و قبول ایدیک و کله
 اولنم واقعه یوز نوزوش انون ایدیک شتر نوزوش قری مزبور نام شریفه و بریه هر بر لیسین
 عله بنجه شریفه ایجه و تسلیم ایدیک انون بر وجه حشر ایتاب و قبول ایدیک در بنوز
 ایدیک نوزوش عله نولورم برین ایدیک شتر نوزوش و غیر دریمده و یوز نوزوش عله نولورم سید کلینی
 ایجا اولاد بی برات موطنیه و یوز نوزوش دخی بنچینده و اعد کونوز نوز قزلر عظیم ش نوز
 بر جز اولاد ایدیک نوابی روخته اهدا ایچک ایدیک بیلیج و فغ فیض ایدیک اوغلی
 محمد افندی بعد وفاته اولاد و اولادیک اولاد نوزوقف صلیح مؤید و حسن صرح عله ایدیک وقف
 و حسن ایدیک نولور نظر ایدیک بیله نولور نوز ایدیک نوزوش علی و ج الملان بایه موطنی دخی قری
 و ایدیک نولور ایله سنوی زیاده و نقصان اولیب و قلییه نماید دخی برنده ایدیک اولور اوچون
 حسب اوزج ایدیک نواب حاصل اولان ریچندن نوز نوزوش نوز نوزوش اولور ایدیک نوزوش
 جامع نولور برات سوی ایدیک نواب و اوز ایدیک نوزوش دخی اجواد خوان مؤمن ایله ایدیک
 دییه بیله نولور نوزوش فارغان الشغل معنی نوزوم تسلیم اولورن و قضت اولور
 قضت و تسلیم ایدیک و س شتر سید کس اوق نده نوز نوزوش ایچی نوزوش ایدیک تسمیل و نفع
 انش اییه سیده انون عله قید اولورن

و کله

مانع الیوم الوقف و التسمیل جوی عندی علی و صلیح کلینی و حکمت جیحته و لزومه فی ضرورته و قیوم
 عاقله بالتزاکر الموقوفین الا الله الموفقین کل من عمل الخیر عمله کم مداهم

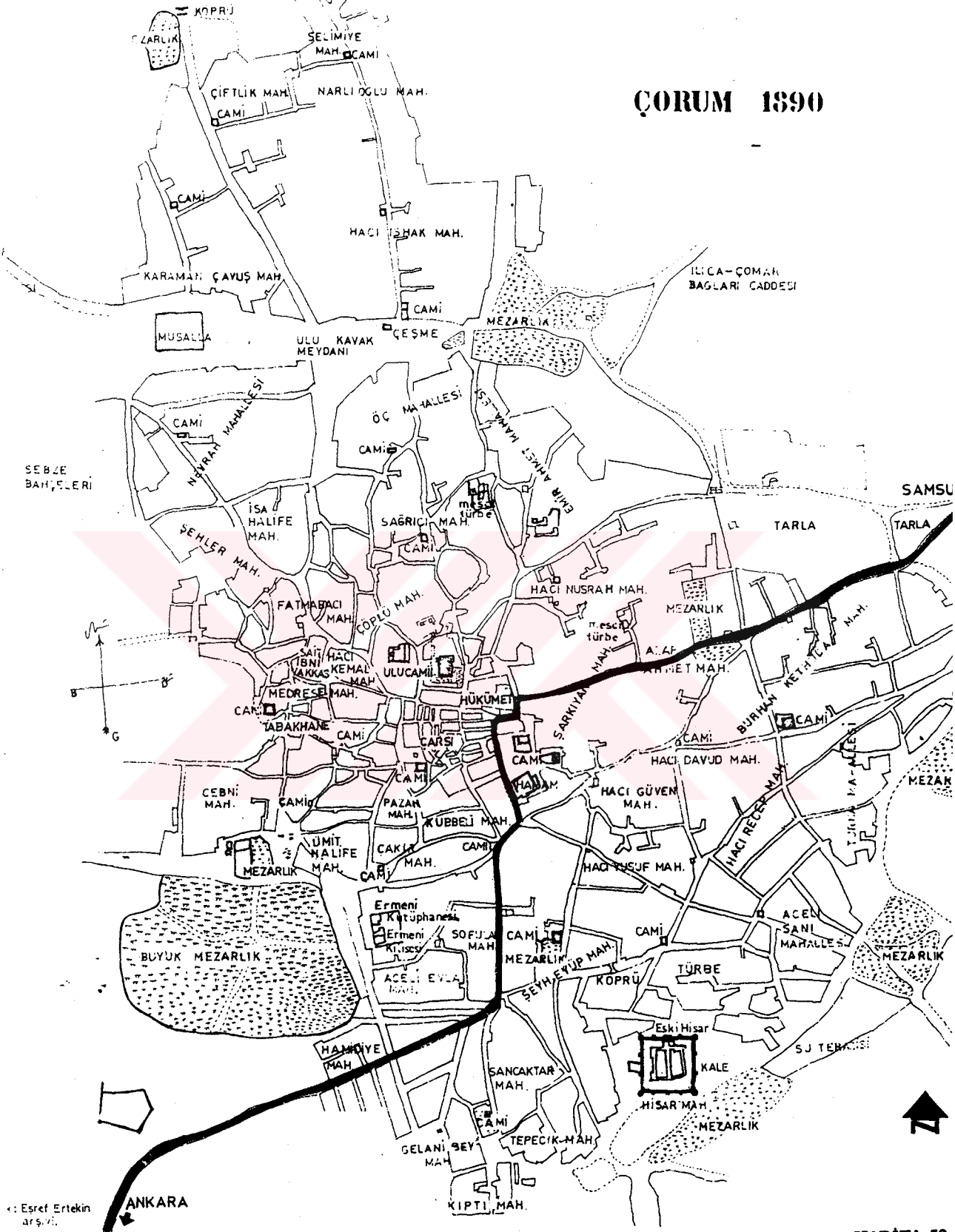
ایدر کل
 ایسه کلینی عندی
 ایسه کلینی عندی
 ایسه کلینی عندی
 ایسه کلینی عندی
 ایسه کلینی عندی
 ایسه کلینی عندی
 ایسه کلینی عندی
 ایسه کلینی عندی

1530 TARİHİNDE ÇORUMLU LİVASI

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, "387 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri"nden alınmıştır.

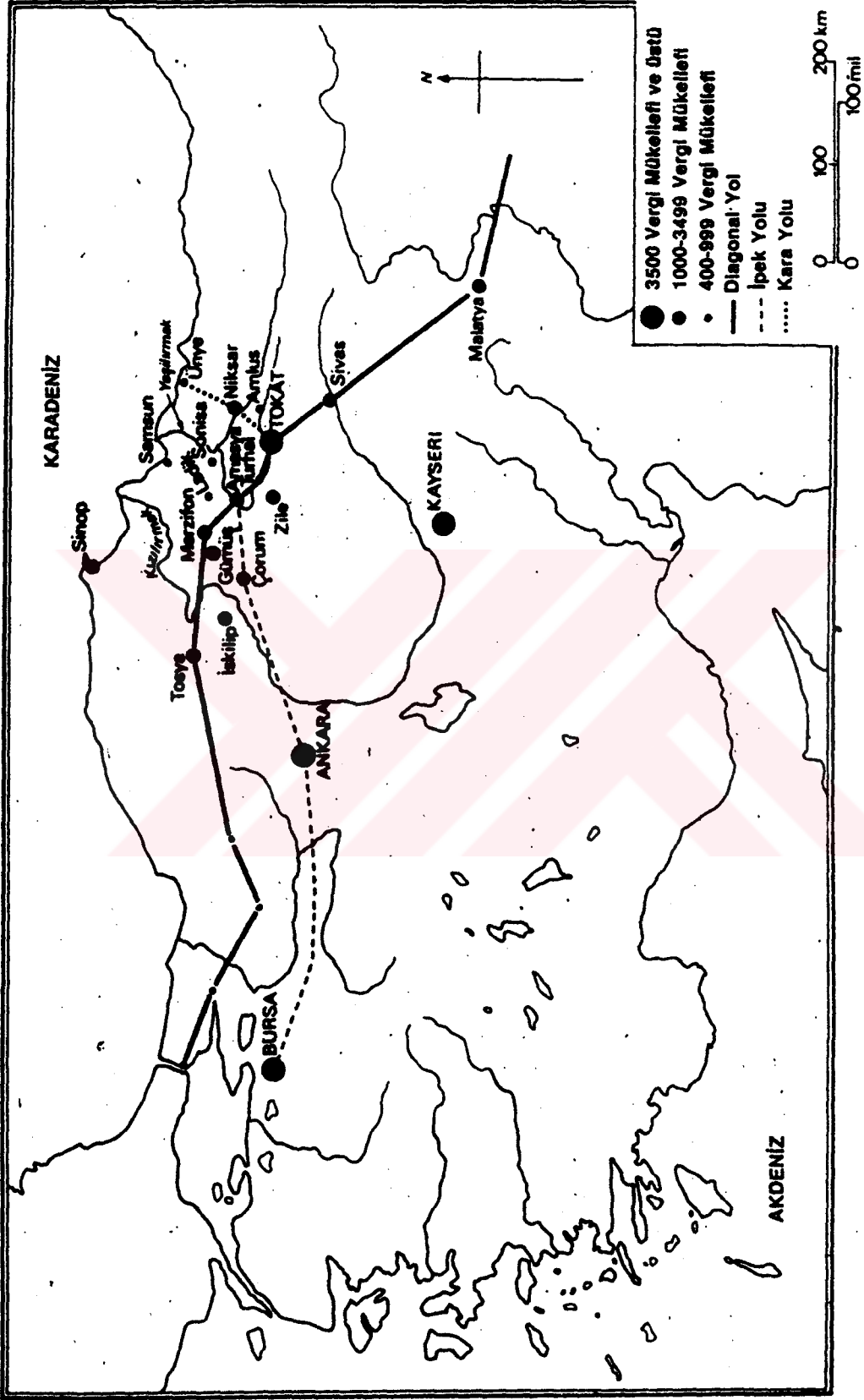
ÇORUM 1890

HARİTA 50
Map 50

Bu harita, A. Behruz Çinici'nin "Çorum" adlı eserinden alınmıştır.

HARİTA 2
Rum Vilayetindeki Kasabalar ve Ticaret Yolları

Not: Bu harita Huricihan İslamoğlu-İnan'ın "Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Kövü" adlı eserinden alınmıştır.

**BURADA YATAN
YILDIRIM BAYEZIT'İN OĞLU,
YANINDAKİ CAMİİ YAPTIRAN
1393 YILI ÇORUM ŞAVALARINDA
SEHİT OLAN ERTUĞRUL BEYDİR.
RUHUNA FATİHA**

**— BURSA —
ESKİ ESERLERİ SEVENLER
KURULU 1957**

Çorum-Kırkdilim'de meydana gelen savaşta vefat eden
Ertuğrul Bey'e ait Bursa Ertuğrulbey cami avlusunda bulunan
mezartaşı kitâbesi

Hacı Ahmet Feyzi Efendi'ye ait Çorum müzesinde
bulunan 9-319-69 envanter nolu kütüphane kitâbesi

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**